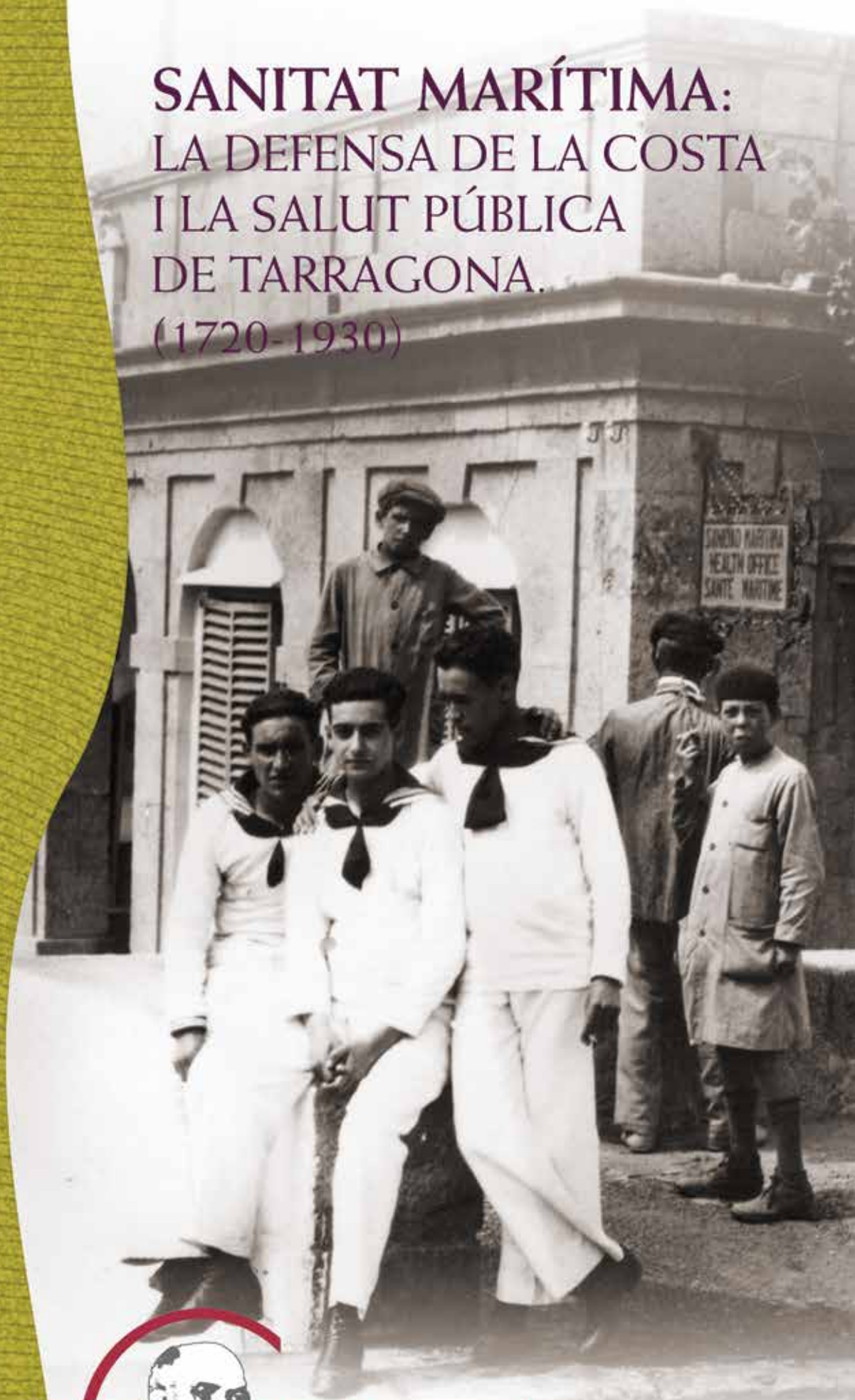

PEDRO OTIÑA HERMOSO

SANITAT MARÍTIMA: LA DEFENSA DE LA COSTA I LA SALUT PÚBLICA DE TARRAGONA. (1720-1930)

COLLECCIÓ
SATURNINO
ELLIDO

SANITAT MARÍTIMA: LA DEFENSA DE LA COSTA
I LA SALUT PÚBLICA DE TARRAGONA
(1720 – 1930)

Pedro Otiña Hermoso

SANITAT MARÍTIMA: LA DEFENSA DE LA COSTA I LA SALUT PÚBLICA DE TARRAGONA

(1720 – 1930)

Pedro Otiña Hermoso

Edita: CEMAPT i Arola Editors

CEMAPT
C/Anselm Clavé,2
43004 Tarragona
Publicacions.Rel.Externes@porttarragona.cat

Arola Editors
Polígon Francolí, Parcel·la 3
43006 Tarragona
arola@arolaeditors.com

1a edició: abril de 2014
© del text: Pedro Otiña Hermoso
Disseny gràfic: A. Latre
Disseny portada: A. Latre
Impressió: Gràfiques Arrels
ISBN: 978-84-942469-7-5
Dipòsit legal: T 571-2014

Coordinació de l'obra i imatges: Arxiu del Port i Servei de
Publicacions del Port de Tarragona

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat l'excepció prevista per la llei. Dirigeixi's a CEDRO (Centro Espanyol de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

El 31 de gener de 2013, reunit el jurat del V Premi d'Investigació Port de Tarragona integrat per Montse Adan Domènech, directora de Relacions Institucionals i Comunicació del Port de Tarragona; Coia Escoda Múrria, responsable de l'Arxiu del Port de Tarragona; Enric García Domingo, cap del Centre de Documentació Marítima del Museu Marítim de Barcelona; Salvador Anton Clavé, degà i professor de la Facultat de Turisme i Geografia de la URV, i Quim Vendrell Moreno, coordinador del Servei de Publicacions del Port de Tarragona, per unanimitat va atorgar el premi al projecte *Sanitat Marítima: la defensa de la costa i la salut pública de Tarragona (1720-1930)*, de Pedro Otiña Hermoso.

ÍNDIX

PRESENTACIÓ / 11

PRÒLEG / 13

INTRODUCCIÓ / 15

Fonts d'informació / 18

APROXIMACIÓ A LA COSTA DE TARRAGONA I LES INFRAESTRUCTURES PORTUÀRIES (1720-1930) / 21

ELS ENEMICS INVISIBLES / 33

La pesta / 35

La febre groga / 37

El còlera / 37

Altres malalties / 38

EPIDÈMIES, CONTAGIS I CONTROL SANITARI MARÍTIM ANTERIOR A 1720 / 41

ORGANITZACIÓ DE LA SALUT PÚBLICA ESPANYOLA (1720-1847) / 53

La Suprema Junta de Sanitat del Regne / 55

La Junta Superior de Sanitat de Catalunya / 57

Les juntes municipals de sanitat / 58

FUNCIONS, TRÀMITS I GESTIONS SANITÀRIES

PER ADMETRE UN VAIXELL A LLIURE PRÀCTICA (1720-1847) / 61

Les funcions del capità/guarda del port / 63

Un document imprescindible: la patent de sanitat / 64

Llatzerets i quarantenes / 65

Tràmits per admetre un vaixell a lliure pràctica / 68

L'EPIDÈMIA DE MARSELLA DE 1720 I EL MONOPOLI SANITARI DE BARCELONA / 71

L'epidèmia de pesta de Marsella de 1720 / 74

La reacció de les autoritats espanyoles. Catalunya davant de l'epidèmia / 76

L'Edicte de sanitat de 1721 / 81

Els corregiments de Tarragona i Tortosa davant de l'epidèmia de Marsella / 82

Habilitació del port dels Alfacs per fer quarantenes / 86

Els vaixells guardacostes / 87

Els vaixells de sanitat / 88

El cordó sanitari de la costa / 91

La fi de l'alarma sanitària / 96

Vigilància de la costa i juntes de sanitat després de l'epidèmia de Marsella / 97

L'Edicte de sanitat de 1740 / 100

Les epidèmies de pesta de Messina i del nord d'Àfrica de 1743 / 102

El monopoli sanitari de Barcelona: problemàtica social i comercial / 107

Tortosa i el desembarcament de blat / 108

Intent d'habilitació del port de Salou / 109

Intent d'habilitació del port de Tarragona / 113

DE L'EDICTE DE SANITAT DE 1771 A LES REFORMES DE MITJAN SEGLE XIX / 115

Habilitació de ports per al comerç exterior / 117

L'Edicte General de Sanitat de 1771 / 121

Proposta d'organització de les juntes de sanitat i dels seus subalterns / 123

Aproximació a les juntes municipals de sanitat (1771-1847) / 126

La Junta Municipal de Sanitat de Tarragona / 126

LA GUERRA DEL FRANCÈS / 133

EL TRIENNI LIBERAL / 141

La Junta Municipal de Sanitat Vila-seca i port de Salou / 141

El port dels Alfacs i Sant Carles de la Ràpita (1771-1805) / 145

CONSTITUCIÓ DE LA JUNTA MUNICIPAL DE SANITAT DE SANT CARLES DE LA RÀPITA / 148

ELS CONFLICTES AMB ELS VAIXELLS GUARDACOSTES / 149

La junta municipal d'un port no habilitat per al comerç exterior: Cambrils / 151

Vilanova i la Geltrú i la Guerra del Francès / 155

L'epidèmia de pesta de Mallorca de 1820: el cordó sanitari de la costa / 158

L'avís de l'epidèmia / 160

Organització general del cordó sanitari / 162

El cordó sanitari a la costa de ponent de Tarragona / 164

Els punts de vigilància / 167

Problemàtica social derivada del cordó sanitari / 171

Llatzerets i quarantenes / 173

Els Alfacs / 174

El llatzeret provisional de Sant Gervasi / 177

LES QUARANTENES DELS VAIXELLS / 181

El llatzeret de Salou / 185

LES QUARANTENES DELS VAIXELLS / 186

El llatzeret de Tarragona / 188

Quarantenes al port de Tarragona. Balanç dels vaixells en trànsit cap a Barcelona (1819-1820) / 199

IMPACTE SOCIAL DE LA SANITAT MARÍTIMA:

COMERÇ, PESCADORS I CONTRABAN / 201

El contraban / 206

LA MODERNITZACIÓ DELS CONTROLS SANITARIS / 213

Aproximació a la legislació sanitària espanyola (1847-1930) / 215

El control sanitari d'un port no habilitat: Cambrils (1847-1861) / 219

La modernització del control sanitari del port de Tarragona / 221

Les oficines de sanitat del port de Tarragona / 222

AVANTPROJECTE D'EDIFICI PER A DUANA, CAPITANIA I SANITAT / 226

LES NOVES OFICINES DE SANITAT / 228

L'estació sanitària / 230

CONCLUSIONS / 237

BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTALS / 243

ABREVIATURES / 243

Bibliografia / 245

Bibliografia web / 251

Fons hemerogràfics / 251

Abreviatures / 252

AGRAÏMENTS / 253

PRESENTACIÓ

D'any en any s'ha anat consolidant el premi d'Investigació Port de Tarragona. i enguany teniu a les vostres mans el guanyador de la cinquena convocatòria. Un treball que, per unanimitat de jurat, ha merescut el premi i la seva publicació atès que el tema de la sanitat marítima ha estat, de sempre i des del punt de vista històric, poc desenvolupat malgrat la importància que en moltes èpoques ha tingut en els ports, sobretot pensant en les quarantenes que s'havien d'aplicar a productes i persones davant la sospita d'infecció que podien representar per al port d'acollida.

S'ha de felicitar a Pedro Otiña Hermoso, no només per haver guanyat el premi, sinó que també pel treball realitzat en la present edició del treball guanyador. L'encoratgem a ell i a tots els investigadors novells com ell perquè continuïn amb els treballs de recerca que de ben segur en el Port de Tarragona tindran un referent per a les seves publicacions, i si poden accedir al premi d'Investigació, millor que millor.

Que gaudiu de la lectura.

Josep Andreu i Figueras
President del Port de Tarragona

PRÒLEG

La costa catalana ha esdevingut, a principis del segle XIX, un dels espais preferits per al lleure, un lloc segur on si tot va bé el perill més gran que ens amenaça és la picadura d'una medusa. Però no sempre ha estat així. A la memòria col·lectiva els pobles costaners hi ha moltes referències als perills que venien per mar en forma de pirates, corsaris o simplement enemics, a més a més de les desgràcies naturals i les misèries del dia a dia en lluita constant contra els elements. Aquesta amenaça, i les accions defensives per afrontar-les, són encara visibles en forma de torres de guaita o fortificacions. Fins i tot en temps recents els perills que havien d'arribar per la mar van fer-nos omplir el litoral de blocs i nius de metralladora, alerta sempre contra un possible desembarcament o simplement vigilant el pas dels vaixells enemics; fins i tot els avions també semblaven venir del mar a buidar les seves bodegues de bombes sobre nosaltres.

Aquestes amenaces tangibles, visibles, sovint amb noms i cognoms, no han estat les úniques. També per mar ens han arribat enemics invisibles, subtils, de noms i fesomies estranyes, que queien sobre nosaltres en forma de plaga. Del mar venien la febre groga, el còlera, la pesta i altres malalties. Del mar venia la mort amagada a la càrrega dels vaixells o a la pell i els pulmons de tripulants i passatgers. De la mar venien els microorganismes que mataven sense fer distinció de gènere, d'edat o condició social.

Per fer front al perill de les epidèmies, les societats marítimes van haver de dissenyar diferents tècniques i remeis, moltes vegades amarats de superstició i d'ignorància. Però no hi havia més remei, la vida prop del mar no es podia aturar, ni tampoc el comerç marítim o el moviment de persones. Calia trobar mecanismes de defensa, aïllar l'enemic, destruir-lo si era possible. I és en aquest escenari on en Pedro Otiña encaixa el seu relat sobre aquesta guerra sorda i poc vistosa, però inevitable. L'autor del treball que teniu a les mans ens acompanya al passat de la nostra costa i en concret al litoral de les comarques tarragonines, per explicar-nos com s'ho feien els nostres avantpassats per sobreviure a les epidèmies i com se les enginyaven per posar fre a la seva arribada i propagació.

Fins allà on la documentació ho permet, Otiña dibuixa un esbós d'una història tràgica que no sempre ha estat recordada per la gent del carrer. És més fàcil fer una rondalla sobre els atacs dels corsaris barbarescs o recrear el retronar dels canons de batalles passades, que no intentar explicar com es barrava el pas a un microbi. Dit això, pels nostres avantpassats era tan important un perill com un altre. El resultat final podia ser el mateix: la mort, sovint després d'un patiment indescriptible. No és gens estrany que la qüestió de la sanitat marítima fos

objecte de debat, d'inversions públiques, de discussions (de misèries humanes també) mentre consumia diners i treball per tal de posar límits a la desgràcia.

Pedro Otiña, en aquest treball premiat per l'Autoritat Portuària de Tarragona, focalitza en una part del territori català, però el tema és prou general com per què qualsevol persona interessada en la història marítima o en la història de Catalunya en tregui informacions valuoses i també matèria de reflexió. Per aconseguir aquest resultat l'autor ha hagut de seguir el tradicional *via crucis* pels arxius, buscant dades uns dies amb sort i d'altres sense, trobant allò que no buscaves, i finalment fent l'esforç de síntesi i divulgació que toca. El resultat és excel·lent i tots aquells que hem tingut relació amb aquest projecte, ni que sigui de lluny, podem estar més que satisfets

La Història ens ensenya que l'esser humà afronta constantment perills nous però també alguns perills antics aparentment oblidats. També ens ensenya que de vegades la Humanitat sembla que no ha après totes les lliçons del passat. Quan llegim com s'ho feien els catalans dels segles XVIII i XIX davant les malalties contagioses, i recreem les pors i els conflictes polítics o territorials que aquestes provocaven, hem d'evitar ser condescendents. Ells tenien poca cosa més que vinagre i aire net per intentar combatre les epidèmies. A nosaltres la ciència moderna, afortunadament, ens protegeix molt millor dels perills. Però recordem amb humilitat com davant de malalties greus com la grip aviar o la sida, per citar-ne només dues, les pors irracionals afloren i no sempre surt el millor de nosaltres mateixos.

Us convido doncs a llegir amb atenció aquest treball i us convido també a submergir-vos en un passat llunyà on la vida era més dura, més curta i més exposada. Vagi per endavant un consell: recomano que ho feu com sempre cal afrontar la història, des del present, amb la ment oberta, sense idees preconcebudes i recordant que la gent d'abans no era massa diferent de nosaltres en les coses bàsiques.

Enric Garcia

Barcelona, març de 2014

I

INTRODUCCIÓ

Al segle XVIII, el terme sanitat, o genèricament organització sanitària, feia referència a tots els aspectes i mesures que des de l'administració centralitzada borbònica es destinaven a protegir a la població de malalties contagioses que podien provocar situacions de caràcter catastròfic. El concepte de salut pública sembla aparèixer durant el segle XVIII per tal d'identificar les accions col·lectives que es realitzaven per lluitar contra malalties que podien afectar d'una manera severa la població d'un país.

El present estudi pretén ser una aportació al coneixement històric en un aspecte poc conegut a casa nostra com és la història de la sanitat marítima. Durant l'elaboració del treball s'ha procurat realitzar una aproximació al control sanitari marítim des d'un punt de vista que permeti, en tot moment, veure l'impacte que tenen les mesures sanitàries sobre la població.

Tot i que en diverses ocasions es fa referència a la legislació sanitària marítima, l'objectiu principal d'aquest estudi no és fer un estudi o recull de legislació. Entenem la necessitat de presentar en diversos moments aspectes legislatius per il·lustrar el moment històric en el qual ens trobem per emmarcar altres aspectes que es desenvolupen al text.

El marc territorial d'estudi seleccionat ha estat els corregiments de Tarragona i Tortosa que l'any 1833 quedaren lligats sobre l'actual província de Tarragona. La presència en aquest treball d'un municipi com Vilanova i la Geltrú, que en l'actualitat forma part de la província de Barcelona, està motivada pel fet de formar part del corregiment de Tarragona fins a la divisió provincial de l'any 1833. El text ha estat estructurat en diversos capítols amb la intenció de poder oferir una imatge global del control sanitari a la costa de Tarragona en el període comprés entre els anys 1720 i 1930. D'aquesta manera s'ha considerat adient realitzar una primera aproximació a l'estat de la costa i les infraestructures portuàries del territori objecte d'estudi, amb una visió global i resumida. El capítol sobre malalties era necessari per il·lustrar contra que s'havia de lluitar durant el període proposat i, en conseqüència, s'havia de fer una petita aproximació a la manera de combatre les malalties abans del 1720.

Tot seguit s'ha inserit un parell de capítols per donar a conèixer l'estructura político-sanitària borbònica que estarà vigent entre els anys 1720 i 1847 i els tràmits que s'havien de realitzar per admetre a lliure pràctica un vaixell, d'una manera genèrica, durant el mateix període cronològic. Tot seguit es desenvolupa un capítol relacionat amb l'epidèmia de pesta declarada a la ciutat de Marsella l'any 1720 que va suposar una transformació en la manera de combatre a les malalties contagioses. Aquest capítol es complementa amb apartats destinats a presentar la problemàtica social i econòmica que es deriva de tenir un port a

Catalunya que monopolitza el control sanitari. Aquest capítol, en general es presenta seguint l'ordre cronològic dels esdeveniments. Però al següent capítol s'ha optat per agrupar la informació en blocs a conseqüència de la fragmentació de dades que en moltes ocasions no permeten conèixer el recorregut més o menys sencer d'una junta de sanitat o d'altres esdeveniments relacionats amb el control sanitari marítim. D'aquesta manera s'ha optat per realitzar un bloc destinat a explicar l'habilitació de diversos ports per admetre embarcacions estrangeres i procedents de fora del Principat, l'Edicte de sanitat de 1771, les juntes municipals de sanitat, els llatzerets i el cordó sanitari establert a conseqüència de l'epidèmia de pesta de Mallorca de 1820. En moltes ocasions, com és el cas de l'apartat de les juntes municipals no estudiem sistemàticament cada junta sinó que presentem aspectes que considerem rellevants per la sanitat marítima de la costa de Tarragona. Tot plegat no deixen de ser blocs que estan relacionats entre si d'una manera transversal.

S'ha considerat oportú presentar en un capítol independent aspectes socials relacionats amb el comerç i els pescadors. Dins d'aquest punt també s'ha inclòs un apartat destinat a exposar la incidència del contraban a la costa contra el que lluitaven els ministres de rendes i els de sanitat: un per evitar el frau fiscal i els altres per evitar que gèneres susceptibles de contagiar malalties entressin en contacte amb els naturals del país.

Els últims capítols han estat destinat a presentar la modernització del sistema preventiu de malalties a la costa. En aquest bloc destaquem de manera breu com les diferents reformes legislatives en matèria de sanitat i comerç marítim afecten irremeiablement a les petites poblacions del litoral tarragoní i com el port de Tarragona, gràcies a la seva reedificació i constant activitat comercial, és considerat com un dels principals d'Espanya amb les consegüents incidències en matèria de sanitat. En aquest sentit destaca la construcció de l'estació sanitària durant el segon decenni del segle xx.

Fonts d'informació

La base principal d'aquest treball ha estat la recerca de documentació d'arxiu. La consulta del fons de sanitat de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona va permetre realitzar un cop d'ull general a la realitat sanitària catalana del segle XVIII i el primer terç del segle XIX. La gran quantitat de volums conservats en aquest arxiu feia impossible analitzar tota la documentació, de tal manera que es van seleccionar aquells que presumiblement podien oferir més informació, destacant la sèrie d'Ordres i oficis, que ens va introduir a la realitat legislativa del segle XVIII i la transició cap al segle XIX; la sèrie Consultes a la Reial Audiència,

formada per informes no vinculants, enviats per la Junta Superior de Sanitat de Catalunya al rei, a la Suprema Junta de Sanitat del Regne i al capità general. La sèrie Informes i representacions i, per últim, els Expedients de sanitat que recullen documents relacionats amb la tramitació d'expedients de sanitat presentats a la Junta Superior de Sanitat de Catalunya.

L'Arxiu del Port de Tarragona ha permès aproximar-nos documentalment a l'evolució històrica de les principals infraestructures en matèria de sanitat marítima a Tarragona. Destaquem els projectes del primer terç del segle xx referents a oficines per la sanitat i l'estació sanitària. La gran quantitat de cartografia existent en aquest arxiu també permet veure l'evolució de l'àrea portuària de la ciutat de Tarragona així com el creixement urbanístic i d'infraestructures s'anava apoderant de l'espai fins al punt de quedar en desús un recinte com el del llatzeret.

L'Arxiu de la Corona d'Aragó ha estat utilitzat per consultar el fons de la Reial Audiència de Catalunya on entre l'abundant documentació existent és freqüent localitzar documents diversos relacionats amb epidèmies, contagis i control sanitari marítim.

A l'Arxiu Històric de Tarragona, als arxius comarcals del Garraf —Fons de Vilanova i la Geltrú—, i de les Terres de l'Ebre —Fons de l'Ajuntament de Tortosa— ha estat possible documentar les mesures preventives que adoptaren diferents ciutats i viles per resguardar-se de diferents epidèmies de pesta, en especial durant la primera meitat del segle XVIII. En aquests arxius també vàrem tenir l'oportunitat d'accedir-hi a la consulta de moviments portuaris que ens ajuda oferir una visió de l'impacte del control sanitari sobre el comerç. Especialment significativa va ser la recerca realitzada al fons de Vilanova i la Geltrú de l'Arxiu Comarcal del Garraf on ens va ser possible aproximar-nos a la realitat d'una platja catalana durant la Guerra del Francès.

Als arxius municipals de Vila-seca, Cambrils i al comarcal del Baix Penedès ens ha estat possible aproximar-nos a la dinàmica que s'establia en matèria de sanitat marítima en l'àmbit municipal en el moment d'haver de preparar-se per evitar l'arribada d'un contagi per via marítima. En aquest aspecte és important aclarir que a la documentació apareixen indistintament els termes junta de sanitat o diputació de sanitat referint-se sempre al mateix òrgan. Succeeix el mateix amb els termes guardes de sanitat, morbers o guardes del morbo, que s'utilitza indistintament per referenciar a les persones que s'encarreguen de la vigilància de la salut pública.

En aquests arxius que acabem de citar, sovint s'ha localitzat la mateixa documentació genèrica consistent en ordres circulades, pregons, memorials i altres

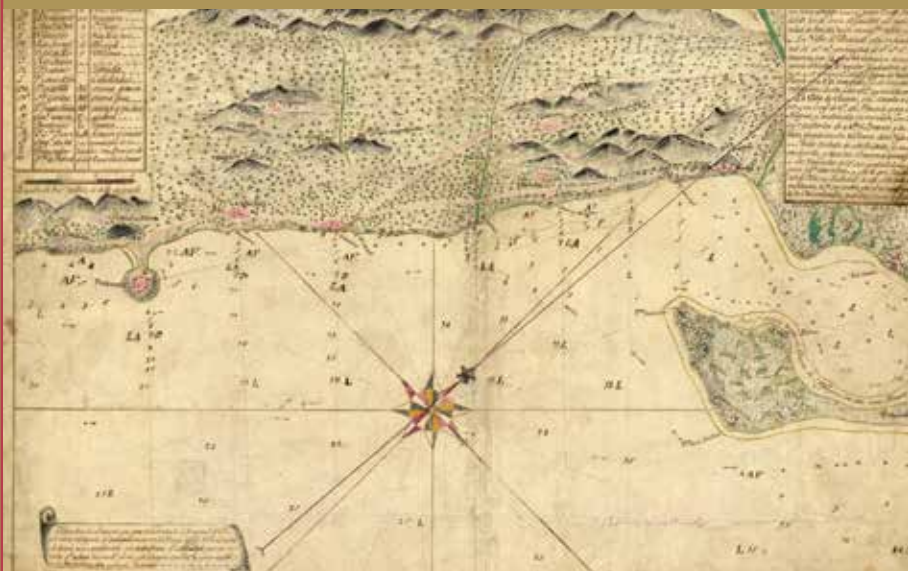
documents genèrics. Per contra la documentació local sobre sanitat marítima en particular acostuma a localitzar-se fragmentada i només en el cas de Vila-seca ha estat possible consultar un fons amb documentació continua. En el cas de Tarragona, destaquem que pràcticament no s'ha pogut consultar res de documentació del fons de sanitat anterior a 1820, tot i que cap a finals dels anys vuitanta del segle passat es va fer una primera aproximació, veritablement pionera, al fons de sanitat de l'Ajuntament de Tarragona.

Fora de Catalunya, la consulta de l'Arxiu Municipal de Maó ens va permetre comprovar la vinculació entre l'important llatzeret establert al port d'aquesta ciutat amb els de les costes de l'actual província de Tarragona. També destaquem la relació entre Maó i Tarragona durant la Guerra del Francès. El fons d'Obras Públicas del Archivo Histórico Nacional va permetre aproximar-nos al coneixement de determinades obres relacionades amb el port de Tarragona i la ciutat en general. Destaquem la troballa en aquest arxiu d'un plànol datat l'any 1827, realitzat amb motiu del projecte de construcció de la carretera entre Tarragona i Reus al qual apareix dibuixat el llatzeret del port de Tarragona. Un plànol similar, datat l'any 1876, va ser localitzat a l'Arxiu Naval de Cartagena. En aquest cas el plànol va ser realitzat per il·lustrar l'estat del port de Tarragona després de diverses obres aprovades pel Govern. A l'Archivo General de Simancas, dins dels fons de Secretaria de Marina, es localitzà un projecte datat a mitjans del segle XVIII del ministre de Marina Cheriguini per reconstruir el port de Tarragona així com documentació diversa sobre el port de Salou i l'habilitació de diversos ports per admetre embarcacions estrangeres i procedents de fora del Principat l'any 1770.

La documentació bibliogràfica correspon a les biblioteques de la Universitat Rovira i Virgili, Barcelona, pública de Tarragona i la Biblioteca de Catalunya. A la biblioteca del Centre de Lectura de Reus vàrem poder consultar els llibres de registres de sanitat del port de Salou del segon quart del segle XIX i a la biblioteca del Centre de Documentació del Museu Marítim de Barcelona s'accedí a diversos corpus legislatius de sanitat marítima. A la Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona vàrem consultar gravats històrics. A la Biblioteca Nacional de Madrid vàrem accedir al fons fotogràfic i a la secció cartogràfica.

Per últim, al Servei Geogràfic de l'Exèrcit i a l'Institut d'Història i Cultura Militar de Madrid vàrem poder recuperar documentació cartogràfica que il·lustren l'evolució del territori.

II

APROXIMACIÓ A LA
COSTA DE TARRAGONA I
LES INFRAESTRUCTURES
PORTUÀRIES (1720-1930)

Durant la baixa edat mitjana i l'època moderna, la costa de l'actual província de Tarragona es caracteritzava per presentar una escassa ocupació del territori amb viles disperses i una mica allunyades de la línia de la costa per protegir-se dels freqüents atacs de pirates. La descripció que realitza Estevan de Corbera cap a l'any 1678 és força aclaridora en aquest sentit. A la zona del Penedès, ens indica que *«en saliendo destas cuestras [es refereix a les costes del Garraf] se llegaba a Siges, y una legua despues a Vilanova de Cubells, y media legua mas adelante a Cubells lugar pequeño, y que a dado principio, y ser al de Vilanova (...). Viene despues Conit, y su arenal, y a dos leguas de aquel lugar entra en el mar el rio de Foix, de alli a media legua está la Figuereta, una mas adelante el passo del Rey, otra despues la punta de Tamarit, y de alli a media entra en el mar el rio Gaya»*. Continua explicant la porció de la costa existent entre Tarragona i el coll de Balaguer: *«A una legua de la boca del rio se halla la antigua Tarragona, nobilissima Ciudad, de quien tomó nombre la España Citerior, o Tarraconense, (...). A media legua de la Ciudad de Tarragona entra en el Mar el Rio Francoli, y à una legua mas adelante se halla el promontorio llamado Punta de Salou que abriga, y repara el puerto deste nombre, el qual viene despues, y le esta al Poniente con figura semicircular, y media legua de diametro. Alli cerca esta Barenys, y à media legua Vilafortunes, y à dos leguas la Villa de Cambrils, a otras dos leguas mas adelante se halla Miramar, que las olas del Mar baten con sus casas, aunque di-siertas. Media legua despues viene la Torre de la guarda, y à otra media el rio de Ullastres, que parte, y divide las dos Dioceses de Tarragona y Tortosa: y de alli a poco trecho se llega al Hospital del Infante, con poco seguro Ospedage por la soledad del lugar, y peligro de cosarios. Desde el Promontorio de Salou hasta alli es todo playa, y arenal»*.

Figura 1. CCGE. Mapa militar de una parte de Cataluña, 15/02/1810.

Després del coll de Balaguer i de referenciar la Torre del Torn, ens parla de la porció de costa existent entre l'esmentat coll i la frontera amb el Regne de València, destacant en primer terme les torres de guaita que hi havia: *«Vienen despues*

de media en media legua las de Calafata, la de San Jorge con su Torre, la de la Amella con su Torre, la del Aguila con su Torre, la de Caproig con su Torre, y la de Puigmoltó cerca de la qual desagua Ebro en el mar en uno de los dos braços en que se divide llamado el Golero, que corre hazia Griego, à cuya boca à la parte de Levante esta el puerto del Anpolla con figura semicircular, de una legua de Diametro, el otro braço del Rio que se dize Gola mayor, y Torre hazia Levante entra despues en el Mar, y entre los dos se forma la isla llamada de los Cananeos de dos leguas de largo, y una de ancho que por una parte la ciñe el Mar, y por otra las dos corrientes y por las otras las dos corrientes del rio en el qual ay una Torre que dizen del Angel. A una legua mas adelante del Rio se halla el gran Puerto que antiguamente llamaron Fongos, adonde los reyes de Aragon solian juntar, y recoger sus armadas. Agora se ve algo lexos del Mar, incapaz de recibir naves grandes: que esto pueden los tiempos. Tiene figura circular de una legua de diametro. Viene despues la punta deste puerto, y una legua mas adelante la Torre de San Juan, y media despues la de la Rapita cerca la punta de Suet, que es el cabo de Tortosa llamado antiguamente Promontorium Tenebrium, que esta casi a la boca del puerto de los Alfaques. Este puerto es el mayor que se halla en la Costa de España. Entra el Mar en el por Griego, mas de una legua en tierra, y tiene mas de media de latitud. A otra media legua del puerto esta la Torre de las fuentes, y a otra media la del Codoñol, y a una legua más adelante entra, y descarga en el mar el rio dela Cenja que es la raya, y lindero del Reyno de Valencia, y alli se remata, y fenece la costa de Cataluña.»¹

Com es pot observar, el relat d'Estevan de Corbera manifesta la presència de grans extensions de platges de sorra, sense pràcticament cap tipus d'edificació significativa, tot i que destaca algunes torres de guaita al sud del coll de Balaguer. Crida l'atenció que anomeni els llocs de Barenys i Miramar, que havien patit diversos atacs dels pirates barbarescos, fins que es van destruir durant el segle XVI, com indica expressament per al cas de Miramar amb les seves cases «*disiertas*». Les grans extensions de sorrals, terres poc productives i d'altres amb aiguamolls eren també motiu que dificultava la consolidació d'hàbitat a la primera línia de la costa. Com a única gran població ens parla de Tarragona.

Durant bona part del segle XVIII la descripció d'Estevan de Corbera de la costa de ponent de Catalunya va continuar essent perfectament vàlida. La guerra de Successió i les seves conseqüències derivades no ajudaren precisament a fomentar l'ocupació humana estable a la costa. Dins de la nova divisió administrativa, Tarragona va ser nomenada cap de corregiment. Els beneficis que aquest

1 CORBERA, Estevan de: *Cataluña ilustrada. Contiene su descripción en comun, y particular con las Poblaciones, Dominios, y Sucesos, desde el principio del Mundo asta que por el valor de su Nobleza fue libre de la opresión Sarracena*. Nàpols: Impremta de Antonino Gramiñan, 1678, p. 39-41.

nomenament podia tenir per la ciutat ràpidament es demostraren nuls en prohibir l'any 1717 desembarcar-hi mercaderies procedents de ports de fora del Principat en favor de Salou i Torredembarra. L'estat lamentable del port dificultava la recuperació de tota la ciutat i bona part del seu territori immediat.

L'any 1752, Andrés Cheriguini, ministre de Marina de la Província, manifestava en un informe adreçat al marquès de la Ensenada l'estat decadent de la ciutat i l'absència de comerç com a conseqüència de l'estat ruïnós en què es trobava el port.² Proposava en dit informe la necessitat de reedificar-lo, ampliar-lo i netejar-lo.³ La seva proposta, en línies generals, anava adreçada a ampliar el moll un terç en la seva longitud amb l'objectiu de protegir els bastiments dels vents de llevant i migdia. Indicava que, tot i el seu mal estat, era l'únic abrís per les barques de pesca i els vaixells de tràfic de Tarragona. Argumentava que la reconstrucció no era complicada perquè es faria reutilitzant la base ja existent. Pel que respectava a la pedra necessària, indicava l'existència de pedreres de qualitat als voltants del port. Per cobrir les despeses de les obres proposava un *«impuesto nada gravoso de quatro o seis dineros por cada quintal de los generos, fanega o quartera de granos que se embarcase y desembarse, sin exceptuar el pago de este a persona alguna, y extinguiendolo luego que se huviese perfeccionado la obra»*. Al seu entendre, la reconstrucció del moll, juntament amb el trasllat de la duana de Salou a Tarragona, i l'habilitació per admetre embarcacions de fora del Principat de Catalunya,⁴ activarien la pesca i el comerç a la capital del corregiment.

En paral·lel, durant el segle XVIII el Camp de Tarragona començava a prosperar, entre altres factors, gràcies a la venda dels excedents agrícoles, al comerç i a la importació de menjar de llarga conservació; tot aquest tràfic comercial, en bona part, era dirigit per mercaders i inversors vinculats a Reus. En tota la porció de costa compresa entre el coll de Balaguer i el riu Gaià, Salou era l'indret que presentava millors condicions geogràfiques i de proximitat per als principals comerciants reusencs. L'estat decadent del port de Tarragona i el desenvolupament d'un comerç pròsper per als comerciants del Camp de Tarragona en general, van permetre que Salou es convertís en el principal port per embarcar i desembarcar gèneres dels pobles i comerciants del Camp de Tarragona. Va assolir el moment de màxima esplendor a finals del segle XVIII, en especial després d'haver estat

2 Indica que la població de Tarragona *«esta actualmente reducida à corta diferencia de mil dociesientos vecinos ó casas, la que se halla por memoria era su población antes de sesenta quatro mil dando evidente testimonio de su grandeza y Gloria»*.

3 AGS. Fons Secretaria de Marina. Lligall 389. *Andres Cheriguini con un proyecto de puerto en Tarragona*.

4 Com veurem més endavant, durant molt de temps, totes les embarcacions procedents de fora del Principat havien de tocar el port de Barcelona per passar la inspecció de sanitat. Una vegada habilitat el vaixell per la sanitat es podia dirigir a qualsevol port català.

habilitat per admetre embarcacions procedents de ports de fora del Principat sense que prèviament els bastiments haguessin de tocar Barcelona.

Tot i aquest interès per aconseguir que Salou fos el gran port del Camp de Tarragona, les infraestructures amb què comptava eren mínimes. Deixant de banda les torres i el fortí, tenim coneixement de la presència d'algun magatzem cap a mitjan segle XVIII,⁵ al qual hauríem de sumar alguna edificació que feia funció de duana per importar i exportar, a més d'una administració de rendes. La falta de població estable i les lluites entre Vila-seca i Reus pel control del port no afavorien les pretensions de desenvolupament de la zona. La construcció de l'església de Santa Maria del Mar, beneïda l'any 1766, semblava que havia de ser la primera pedra sobre la qual articular una nova població. La construcció de la carretera entre Reus i Salou l'any 1774 facilitava el trasllat de les mercaderies en tots dos sentits. També aquell mateix any es proposava la possibilitat de construir un canal navegable que connectés Salou amb Reus. El canal va intentar ser una realitat a principis del segle següent, però les tensions econòmiques, polítiques, socials i definitivament la invasió francesa de 1808 avortaren l'execució de l'obra després que s'iniciessin els treballs.⁶

A Cambrils, durant el segle XVIII, les extenses platges obertes oferien diversos espais per on embarcar i desembarcar mercaderies. La principal era la platja situada davant de la torre del Port, on s'amarraven les barques. També hi havia una duana de sortida. Cap a l'any 1751 hi havia un subdelegat de Marina, Josep Roca,⁷ un administrador de la duana i un zelador.

Un altre lloc per on entraven les barques a Cambrils eren el Port Nou situat a la platja de l'Horta de Santa Maria. En aquest indret, des d'almenys la segona meitat del segle XVII, hi ha constància de l'entrada de barques. A la platja de l'Esquirol, dins del terme de Vilafortuny i, en conseqüència, franc de pagament de la lleuda de Cambrils, es té constància que s'hi aturaven vaixells com a mínim des del segle XVI. Manel Tarés ens indica que l'any 1599 la senyoria de Vilafortuny va sol·licitar al rei poder cobrar tributs sobre el tràfic de gèneres d'aquella platja. Pel que fa a infraestructures, sembla que a l'Esquirol hi havia un magatzem a començaments del segle XIX. Finalment, un darrer punt d'embarcament i

5 AGS. Fons Secretaria de Marina. Lligall 389. *Andres Cheriguini con un proyecto de puerto en Tarragona*.

6 FERRAN, M.; GORT, E.; PALOMAR, S.; TOLDRÀ, M.: *Reus, port de mar. De l'establiment del mercat al projecte de canal*. Reus: Arxiu Municipal de Reus, 2007. MORELL I TORRADEMÈ, Josep: *El port de Salou en el segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1986.

7 ANC. Llibre *Lista de los Ministros, Subdelegados, Auditores, Escribanos y Alguaciles que sirven en las 9 Provincias Marítimas de este Departamento. Desde 1 de junio de 1751 hasta fin de 1752*.

desembarcament va ser la platja que hi ha davant del Mas de l'Arany, a tocar del terme de Mont-roig.⁸

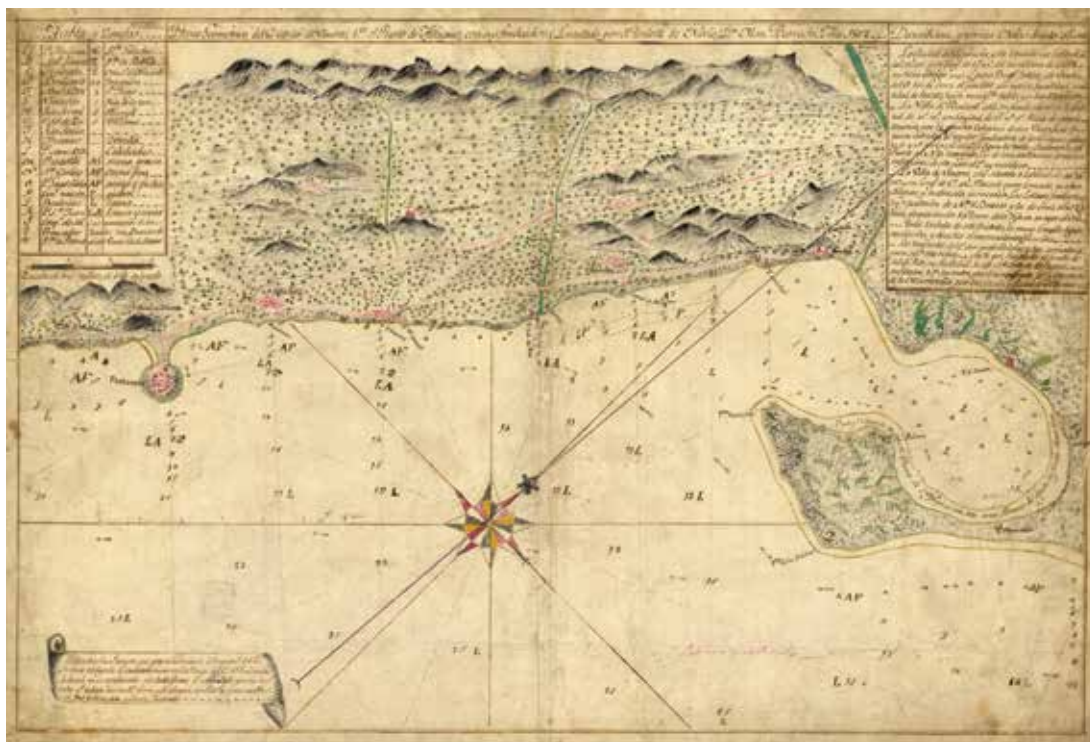

Figura 2. CCGE. *Plano geomètrico del Distrito de Vinarós hasta el puerto de Alfaques, 1807.*

El delta de l'Ebre era igualment una regió amb una escassa població. La presència d'algunes torres de guaita afavoria la presència de militars. Els ports dels Alfacs i el Fangar, on els reis de la Corona d'Aragó havien concentrat en més d'una ocasió esquadres per a expedicions militars en època medieval, eren els principals refugis de barques de pesca i de tràfic en cas de temporal o quan fugien dels pirates barbarescos. La gran quantitat de platges obertes permetien realitzar contraban amb tota impunitat. A la costa del Penedès, les platges de Vilanova i la Geltrú i Sant Salvador eren les principals per on s'embarcaven i desembarcaven els productes del Penedès, amb un comerç molt limitat al tràfic local.

L'any 1771 el port de Tarragona va ser habilitat per admetre embarcacions procedents de fora del Principat de la mateixa manera que els de Palamós, Mataró, Salou, el Fangar i els Alfacs i amb les mateixes condicions que el de Barcelona. L'any 1776 l'Ajuntament de Tarragona, conscient que el port podia esdevenir una important font d'ingressos per la ciutat, insistia davant de la corona en la necessitat de reconstruir el port. En aquesta ocasió es va nomenar una junta formada per diversos diputats del comú, el síndic personer, dos cònsols del comerç i tres patricis electes. La primera tasca que realitzaren va ser la redacció d'una

⁸ TARÉS I LAGUNAS, Manel: *La introducció del règim borbònic a la vila de Cambrils. De la Guerra de Successió a les reformes dels anys seixanta del segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 246-249. MARISTANY, Carles: *Senyoria i població al Camp de Tarragona: la vila de Cambrils (segles XII-XVII)*. Cambrils: Ajuntament de Cambrils, 1986.

carta demanant al rei Carles III permetre la reconstrucció del port, detallant els arbitris que es podrien aplicar per cobrir les despeses de l'obra.⁹ La mesura va ser força impopular als pobles del Camp de Tarragona i en especial a la ciutat de Reus, perquè entenia que anava en contra dels seus interessos comercials centrats al port de Salou. Un estudi realitzat prèviament per tal de comprovar la idoneïtat de reconstruir el port de Tarragona —en el qual s'estudià el port, la platja de la Pineda, el cap de Salou i les seves platges— va concloure que era convenient reconstruir el port, perquè constituïa una obra de molta importància per a tot el Camp de Tarragona.¹⁰ Finalment, durant el mes de gener de 1790 la Junta Suprema d'Estat va aprovar la reconstrucció del port de Tarragona sota direcció del capità de navili Juan Ruiz de Apodaca. En aquest moment també començà a concentrar-se població al voltant de l'edifici de la duana, aprofitant els terrenys que es guanyaven al mar.

El 5 de desembre de 1799 Joan Smith Sinnot, brigadier de la Reial Armada i enginyer director de Marina va ser nomenat per Reial ordre director de les obres del port, però no serà fins a l'agost de 1800 quan se'n va fer càrrec.¹¹ La contribució de Smith al desenvolupament de l'àrea portuària de Tarragona va ser notable i els seus projectes van perdurar en el temps.

Poc després de l'arribada de Smith a Tarragona es creà la primera Junta Protectora de les Obres de Port de Tarragona amb la funció de recaptar els arbitris, custodiar els fons, nomenar tresorer i empleats, i vendre o llogar edificis i terrenys del port. Amb la invasió francesa de Catalunya, Tarragona es convertí en el principal port del Principat. L'evolució de la guerra va provocar que se suspenguessin les obres el 22 de març de 1810; es van tornar a reactivar a mitjan juny de 1814.

Sota la direcció de Simón Ferrer, l'any 1820, es va continuar treballant seguint el projecte de Joan Smith; en aquell moment van allargar el dic de Llevant fins a assolir els 420 metres l'any 1822. La part interna del dic feia les funcions de moll mentre que la part externa era una escullera.

Cap a mitjan segle XVIII també es van començar a construir barraques o botigues per guardar les arts dels pescadors i/o pernoctar a la vora del mar.¹² Amb

9 SÁNCHEZ REAL, José: *Puerto de Tarragona. Acontecimientos notables en su construcción (1802-1829)*. Tarragona: Autoritat Portuària de Tarragona, 1995, p. 184-189. AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall A *cerca de la pretensió de Tarragona per fabricar lo moll*.

10 SÁNCHEZ REAL, José: *Puerto de Tarragona...*, op. cit., p. 195-217.

11 ADSERÀ MARTORELL, Josep: *Joan Smith i Sinnot. Director del port modern de Tarragona (1800-1809)*. Tarragona: Autoritat Portuària de Tarragona, 1993.

12 Al segle XVI, al cap de Salou, hi havia botigues de pescadors per guardar les arts, concretament a la punta del Faralló. L'any 1558, el pirata barbaresc Turgut Reis, va destruir una desena de botigues en realitzar un desembarcament a la zona, vegeu LIAÑO MARTÍNEZ, Emma: *Vila-seca i Salou. El seu passat monumental*. Vila-seca i Salou: Agrupació Cultural de Vila-seca. Secció de lletres, 1984, p. 145-149.

el temps, i la progressiva desaparició de corsaris i pirates, es van formar nous barris o petits nuclis d'hàbitat on s'instal·laren pescadors amb les seves famílies. Aquests són els casos, per exemple, de Torredembarra, Cambrils i Tarragona. A Torredembarra, és en aquest moment, quan comença a desenvolupar-se en nucli de Baix a Mar. Les primeres botigues van donar pas als primers habitatges davant del mar, constituint-se un nucli urbà format per un parell de carrers paral·lels a la línia de costa. A Cambrils, al voltant de la torre del Port, s'articulen les primeres construccions del que és avui dia el barri de la Platja. Fins aquell moment, els pescadors i la gent del mar vivien a la vila, a un quart d'hora caminant de la platja.¹³

Durant el segle XVIII, a Tarragona els pescadors més pobres vivien en unes barraques fora de les muralles de la ciutat, en uns terrenys propers a les fortificacions que resguardaven la ciutat, vora el mar. Al segle XIX, el progressiu desenvolupament de les obres del port i l'arribada del ferrocarril van provocar la desaparició d'aquestes barraques ubicant-se fora de la muralla, en un espai desprotegit i proper al riu Francolí, donant origen a l'actual barri del Serrallo.

També a partir del darrer terç del segle XIX es comencen a construir noves poblacions. A Tarragona, poc temps després d'iniciades les obres de reconstrucció del port, el mateix director de les obres, Joan Smith, va projectar una nova població coneguda amb el nom del Barri de la Marina. El seu projecte seguia les directrius neoclàssiques del moment basades en la quadrícula i estructurada a partir d'una plaça anomenada del Comerç, d'Olóza i de Ferran VII, actual plaça dels Carros. En origen, aquest barri estava destinat a allotjar al progressiu augment del nombre de treballadors que desenvolupaven tasques al port.¹⁴

Una altra nova població que es va començar a construir a finals del segle XVIII al litoral tarragoní va ser la de Sant Carles de la Ràpita. En aquest cas, la justificació de la necessitat d'una nova població al sud de la desembocadura de l'Ebre s'ha relacionat amb els projectes desenvolupats per la navegabilitat de l'Ebre i com a punt més important, amb la presència propera del port natural dels Alfacs. Aquest port, gràcies als avantatges naturals amb què compta per la seva situació, era un espai favorable per construir-hi drassanes perquè, entre altres motius, es podia aconseguir bona fusta de les muntanyes pròximes. L'any 1749 es presentaren dos projectes per fer un canal navegable entre Amposta i la Torre de la Ràpita, al costat de la qual hi havia algunes barraques i cases. Tots dos projectes mai no es van realitzar.

13 OTIÑA HERMOSO, Pedro: «La pesca del bou a la mar de Tarragona i Cambrils a inicis del segle XIX: un conflicte entre gremis». A: *L'Arxiu t'informa. Butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambrils*, 24 (Cambrils, 2012), p. 2.

14 ESCODA MÚRRIA, Coia; BALLESTER BAIGES, Lluís: *El naixement dels barris del port*. Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona, 2005.

Comercialment, la importància dels Alfacs estava en bona mesura justificada perquè era el port per on sortien els productes d'Aragó. En aquest sentit, Jordi Oliveras i Samitier transcriu que l'any 1770: «*los frutos de Aragón se conducen hasta (Tortosa) en barcas chatas y en las mismas u otras iguales de Tortosa bajan hasta Amposta donde tiene algunos almacenes la Real compañía de Comercio de Zaragoza; y desde allí por tierra al puerto de los Alfaques por camino llano y buena carretera*».¹⁵ Definitivament, l'any 1778 es va iniciar la construcció de la nova població de Sant Carles de la Ràpita i l'any 1780, amb la llibertat de comerciar amb Amèrica, va animar a moltes persones a instal·lar-s'hi. Durant el segle XIX la indústria pesquera ve tenir un augment progressiu, i Sant Carles de la Ràpita va arribar a ser un dels principals ports pesquers de Catalunya durant el segle XX.

Després de la Guerra del Francès es projectà una nova població a Salou, seguint igualment les directrius neoclàssiques, articulada al voltant de l'església de Santa Maria del Mar i de l'edifici de l'antiga duana. En paral·lel, es realitzaren diverses propostes de construcció del port que afectaven les actuals platges de llevant i ponent de Salou. Però poca cosa es va fer —la construcció de la nova duana i l'edifici de la capitania l'any 1820—, almenys fins a les últimes dècades del segle XIX.

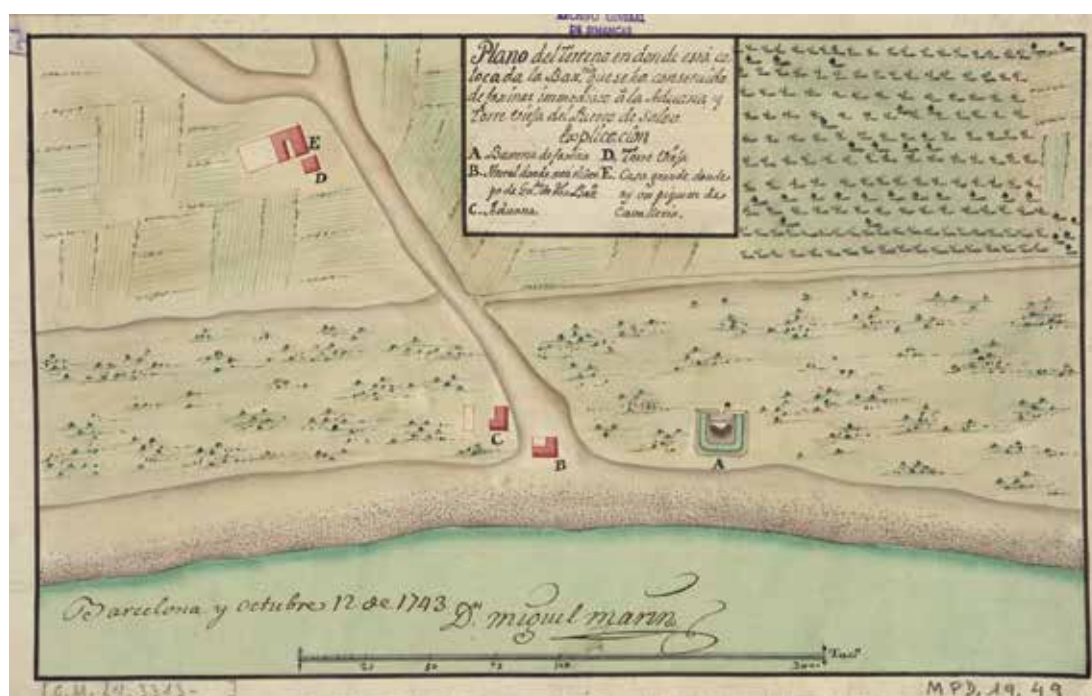

Figura 3. AGS. Plano del terreno en donde está colocada la Bateria que se ha construido inmediato a la aduana y Torre vieja del puerto de Salou, 1743.

15 OLIVERAS I SAMITIER, Jordi: «La fundación de la Real ciudad de San Carlos de la Ràpita como una realización de la política ilustrada». A: *Revista Ràpita*, 29 (Sant Carles de la Ràpita, 1982), núm. extra, juny.

No trobem població estable a Salou fins a mitjan segle XIX, entre altres motius per la insalubritat de la zona. El padró d'habitants de 1842 ens indica la presència de vint-i-dues persones residint d'una manera estable, estructurades en sis famílies. Hi havia tres homes que es dedicaven a la marineria i dos pagesos. Gairebé tots eren naturals de Vila-seca. L'any 1859, la població havia arribat a quaranta-dues persones. En comptabilitzen deu famílies i en aquest any hi havia set homes que es dedicaven a les feines de la mar, tres pagesos i els responsables del far del cap de Salou, els quals residien en aquell indret. L'increment poblacional es deu parcialment a l'arribada de persones procedents de Vinyols, Montblanc, Reus i Cambrils.¹⁶ En paral·lel, Cambrils, Altafulla, Torredembarra i, evidentment, el Serrallo i el barri de la Marina de Tarragona consolidaven una població estable en progressiu augment.

Però aquesta progressiva ocupació humana de la costa no anava acompanyada d'infraestructures portuàries. Només Tarragona, com s'ha comentat, progressava en aquest aspecte, per ser un dels principals ports del Mediterrani peninsular. Es consolidava com a nou eix de les principals activitats comercials del Camp de Tarragona, en detriment de la resta de ports de la província. Salou, que tenia un petit embarcador a principis del segle XIX, va perdre el volum comercial adquirit a la centúria anterior, va quedar reduït a un petit nucli amb unes quantes barques de pesca. A Cambrils, l'any 1889 va entrar un dels últims vaixells de tràfic de certa importància en un port de la província que no fos Tarragona: es tractava del bergantí goleta *Prim*, que procedia del port mallorquí de Felanitx amb càrrega de vi i que prèviament s'havia aturat a Tarragona per rebre la visita corresponent de sanitat.¹⁷

L'arribada del ferrocarril va provocar que a poc a poc es comencessin a transportar mercaderies per terra en detriment de les barques de cabotatge. L'impacte sobre el comerç marítim va ser notable i, en certa mesura, va provocar que algunes barques de cabotatge sol·licitessin reconvertir la seva activitat, orientant-la a la pesca.

A Tarragona, a finals del segle XIX, gràcies a la visió de l'enginyer Bellido,¹⁸ es van projectar una sèrie d'obres d'ampliació i millora: el moll de Costa, amb una finalitat comercial; dos molls més, un perpendicular al de Costa (actual moll de Llevant) i un altre paral·lel (el moll de Lleida); un nou dic Transversal i un dragatge del port per permetre l'entrada dels nous vaixells de l'època, entre d'altres. Actuacions. De tots aquests projectes només es va aprovar el del moll de Costa,

16 AHMV. Fons Ajuntament de Vila-seca. Lligall *Padró municipal d'habitants*. En aquesta breu descripció no s'ha tingut en compte la població disseminada propera al port. Se centra únicament en els residents a tocar del port.

17 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Port. Control sanitari, 1889*.

18 Director de les obres del port de Tarragona entre 1881 i 1889.

l'obra del qual va ser executada entre el 1885 i 1888. Les descàrregues van anar en augment d'una manera constant: l'any 1900 es van descarregar un total de 99.772 tones de mercaderies mentre que l'any 1935 es van descarregar 443.714 tones. D'aquesta manera el port de Tarragona quedava com el gran referent de la província en el comerç de mercaderies, i es definia, com s'ha vist durant el primer terç del segle xx, com un port importador.¹⁹ La resta de ports de la província tingueren evolucions diferents: alguns d'ells quedaren pràcticament abandonats per l'ús comercial i pesquer i d'altres tendiren a especialitzar-se en la pesca.

Figura 4. APT. Port de Cambrils, 1934-36.

Importants temporals marítims a finals del segle XIX i principis del segle XX portaren a demandar ports on es poguessin refugiar les barques i els vaixells en general en cas de tempesta. Les extenses platges de sorra existents a la província no oferien garanties de seguretat. El cap de Salou oferia resguard de les llevantades però quedava desprotegit d'altres vents. El port dels Alfacs està massa lluny per arribar en cas d'emergència des de la costa de llevant de Tarragona. Així doncs, l'any 1917 s'autoritzava l'estudi d'un projecte de port a Cambrils. Però hauria de passar una dècada perquè es fessin unes obres de defensa i es construís una petita part del moll de ponent. Finalment, l'any 1933, amb el govern de la República, es van iniciar les obres de construcció de l'actual port de Cambrils.

¹⁹ LÓPEZ BONILLO, Diego; ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *El port de Tarragona*. Tarragona: Caixa de Pensions «La Caixa», 1986, p. 114. ESCODA MÚRRIA, Coia: *El port de Tarragona*. Barcelona: Lunwerg Editores, 2002, p.73-74. BELLIDO, Saturnino: *Antecedentes sobre la historia antigua y moderna del Puerto de Tarragona*. Tarragona: Junta del Puerto de Tarragona, 1986.

III

ELS ENEMICS INVISIBLES

El desconeixement dels microorganismes a l'antiguitat feia que les persones, sense adonar-se, tinguessin l'enemic a casa fins que es declarava la malaltia i amb minses possibilitats preventives. Durant bona part dels darrers 2.000 anys d'història s'ha tendit a considerar que gairebé totes les malalties que afectaven les poblacions d'una manera global es podien identificar amb la pesta. Els estudiosos de la història de la medicina es van adonar que, en moltes ocasions, a les descripcions d'antics textos mèdics, no es mencionava una simptomatologia d'acord amb la pesta. Antigament, abans que la Il·lustració s'escampés per Europa, qualsevol malaltia que provocava un elevat grau de contagi i una elevada mortalitat podia ser coneguda com un mal pestífer o genèricament pesta. La llibertat de comerç amb Amèrica i les expedicions africanes i asiàtiques ajudaren a escampar algunes malalties desconegudes a Europa o Amèrica per via marítima, com per exemple la febre groga o la verola. Però la pesta, en qualsevol de les seves variants, sempre va ser el principal enemic epidèmic al qual combatre entre el 1347 i el 1820.

D'altra banda, no totes les malalties van rebre la mateixa consideració i tractament per part de les autoritats. Evidentment, sempre hi havia preocupació davant de qualsevol malaltia: la verola, les febres tercianes, la grip o el tifus feien alertar a l'administració sanitària. Quan es demostrava que alguna alerta sanitària no era contagiosa i, per tant, no posava en perill la salut pública, l'Estat deixava la gestió de la malaltia als organismes inferiors de govern.

La pesta

Es tracta d'una malaltia contagiosa causada pel bacil *Yersinia pestis*. Aquest bacil viu a la rata salvatge, gris o de claveguera i alberga la puça *Ceratophilus fasciatus* que transmet la malaltia en picar al rosegador. De la mateixa manera es transmet als éssers humans. El contagi entre persones és molt ràpid i senzill: es pot produir per les puces i el poll comú o bé per expectoració, l'esternut o mitjançant l'ús comú d'objectes. En qualsevol cas el període d'incubació varia entre dos i vuit dies.

La malaltia pot causar la inflamació dels nòduls limfàtics, formant els característics tumors coneguts amb el nom de bubons, d'aquí el nom de pesta bubònica. També pot provocar una infecció generalitzada i matar en poques hores. Una altra forma de presentar-se és afectant els pulmons que, sense tractament, és mortal al 100% dels casos.

En el passat es considerava que la pesta era una de les majors desgràcies que podia caure sobre el món. Durant els segles XVI, XVII i XVIII es considerava que la pesta es podia transmetre per:

- L'enrariment de l'aire: com a conseqüència de la contaminació de l'aire per cadàvers sense sepultar, vapors de la terra, humitat, etc.

- Desequilibri dels components líquids del cos: d'aquí la creença a fer sagnies per curar la pesta.
- Intervenció divina: s'entenia que una epidèmia podia ser un càstig de Déu com una manera de purgar els pecats que es produïen a la terra. L'església feia misses, processons, etc., implorant el perdó diví i, per tant, la desaparició de l'epidèmia.
- Els astres: un eclipsi de sol, detectar un cos celeste, el moviment de la lluna i dels planetes acostumaven a ser interpretats com l'arribada d'una epidèmia. S'entenia que desprenien uns gasos que, amb el temps, en arribar a la superfície de la terra, provocaven epidèmies com les de la pesta.

Igualment es considerava que l'epidèmia es podia agreujar per una mala alimentació, per la roba infectada i objectes susceptibles d'allotjar el bacil i la puça transmissora, i per la pràctica del sexe.

Diversos especialistes coincideixen a indicar que als textos del primitiu cristianisme ja es descrivien malalties amb símptomes similars als que presenta la pesta. Al Món Clàssic, els textos més antics que parlen del contagi d'epidèmies identificades amb la pesta es troben al *Corpus Hippocraticum*. També el metge grec, Rufo d'Efes, al segle I de la nostra era, parla de brots de pesta al nord d'Àfrica i a l'Orient Mitjà cap a l'any 300 a.C. Els estudiosos de les malalties i la medicina de l'antiguitat han considerat la possibilitat que el moviment comercial establert entre Egipte i el port romà d'Òstia, en especial durant el mandat de Cèsar, amb l'objectiu d'abastir Roma de gra, probablement va provocar una de les primeres arribades de la pesta per via marítima al continent europeu. Igualment consideren possible que la crisi poblacional dels segles II i III hagués estat, en certa mesura, lligada a epidèmies, tal vegada de pesta. Però la primera pesta pandèmica es va propagar per Europa i Àsia Menor en temps de l'emperador Justinià, l'any 541. El focus inicial sembla situar-se en Egipte, essent més o menys constant la seva presència en Europa fins, com a mínim, l'any 767.

La gran epidèmia que es va iniciar l'any 1347, coneguda amb el nom de *Pesta Negra* pel color fosc de les taques a la pell a causa de les hemorràgies de la sang, va provocar, segons diversos estudiosos, 25 milions de morts. En conseqüència, hi va haver un important desequilibri demogràfic i molta carestia. A partir d'aquest moment, i durant els segles següents, la pesta va estar present d'una manera cíclica a Europa i endèmica en alguns indrets del Mediterrani oriental i nord d'Àfrica. L'any 2002 encara es van documentar uns 2.000 casos de pesta al món, la majoria al continent africà.²⁰

20 BETRÁN MOYA, José Luis: *Historia de las epidemias de España y sus colonias (1348-1919)*. Madrid: La Esfera de los libros, 2006. MACIP, Salvador: *Les grans epidèmies modernes. La lluita de l'home contra els enemics invisibles*. Barcelona: La Campana, 2010. BENEDICTOW, Ole J.: *La peste negra (1346-1353). La historia completa*. Madrid: Akal, 2004. FARRIOL CLAVÉ, Ramon; GARRIGA PUJALS, Montserrat; GENOVÈS SALVADÓ, Estefania; JANSÀ GRAN, Carles; MORELL TORRADEMÈ, Josep: *Epidèmies i demografia a Vila-seca*. Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca. Secció de lletres, 1996. CUADRADA, Coral: *El llibre de la pesta*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2012.

La febre groga

La malaltia té com a agent un virus septicèmic que es transmet, igual que el paludisme, per un mosquit: l'*Aedes aegyti*. Es tracta d'un petit insecte d'aproximadament 5 mm., de coloració blanc i negre, amb ratlles al dors i a les potes. Necessita per la seva supervivència aigua en les primeres etapes de vida. Perquè sigui capaç de transmetre la malaltia a una persona, l'*Aedes* necessita unes condicions de calor de 21° o més. Una persona infectada pot morir en només quatre dies.

La malaltia es manifesta inicialment amb febre elevada i cefalees. També poden presentar miàlgies, nàusees i vòmits que acostumen a portar molta sang coagulada, adquirint un to negre, d'aquí que la malaltia sigui coneguda també com a vòmit negre. Al cap de tres dies els símptomes poden desaparèixer o, el contrari, empitjorar de manera molt greu. La febre pot desaparèixer per tornar a manifestar-se posteriorment acompanyada d'icterícia i, per tant, dona a la pell un color grogós.

Diversos especialistes consideren que el centre de dispersió de la febre groga es localitza a la regió africana de Guinea, fet que ens indica un origen africà de la malaltia. La seva arribada al continent americà s'explica per l'arribada de vaixells d'esclaus, però altres investigadors suggereixen l'existència de la malaltia a la regió maia del Yucatán abans de l'arribada dels espanyols.

L'any 1555 possiblement es va introduir al Brasil, però sembla demostrat que la primera epidèmia de febre groga documentada al continent americà data de l'any 1647 a l'illa caribenya de Barbados. L'any següent s'estén el contagi a Cuba i la península del Yucatán. Els anglesos coneixien aquesta malaltia com «Yellow Jack» i entre 1793 i 1796, els britànics van perdre a les Antilles, davant dels exèrcits espanyol i francès, uns 80.000 soldats, i s'estima que, aproximadament, la meitat van morir de febre groga. Fins gairebé un segle després no es descobriria que el transmissor de la malaltia era el mosquit *Aedes aegyti*. A Europa, sembla detectar-se per primera vegada a Cadis l'any 1730.²¹

El còlera

El còlera es presenta a Europa a la primer meitat del segle XIX i sembla reemplaçar a la pesta pel que fa a la importància del contagi. Es tracta d'una malaltia infecto contagiosa intestinal aguda que produeix diarrees i vòmits entre altres símptomes. Es tracta d'una malaltia causada per aigua contaminada amb despulls d'humans o animals o deixalles de productes químics.

21 NAVARRO Y GARCÍA, Ramón: *Historia de la sanidad marítima en España*. Madrid: Instituto de Salud Carlos III – Ministerio de Sanidad y Consumo, 2001. BETRÁN MOYA, José Luis: *Historia de las epidemias de España...*, op.cit., p. 67-102.

Actualment, el còlera és endèmic a més de 50 països. Des de l'any 1817 s'han propagat fins a set pandèmies des de l'Índia a la resta del planeta. A Espanya l'epidèmia de 1833 sembla introduir-se per Vigo i desplaçar-se per terra acompanyant els exèrcits del marquès de Rodil, que intentava sufocar els carlistes del País Basc i Navarra. El port de Barcelona va esdevenir un punt de sortida de la malaltia i la va propagar pel llevant mediterrani. L'any 1854, el còlera arriba a la península Ibèrica novament mitjançant el port de Barcelona. La malaltia procedia de Marsella i, ràpidament, es va estendre per la costa peninsular mediterrània. Entre 1833 i 1885, s'estima que a Espanya van perdre la vida al voltant de 600.000 persones per aquesta malaltia.

L'última gran pandèmia es va produir l'any 1961 a escala mundial i va afectar un total estimat d'entre tres i cinc milions de persones. Es considera que van morir 120.000 persones. Als darrers temps, l'any 1991 hi va haver epidèmia a diversos països d'Amèrica del Sud, i l'any 2010 el còlera es va estendre ràpidament per Haití, després d'un terratrèmol.²²

Altres malalties

Altres malalties, no menys importants que es van disseminar pel planeta mitjançant la navegació, foren:

- La verola. Es tracta d'una malaltia infecciosa coneguda a l'antiguitat als pobles del Pròxim Orient. Es tendeix a considerar que va arribar a Europa amb les invasions musulmanes durant l'edat mitjana. Afectava especialment els infants i els que sobrevivien quedaven immunitzats. Al segle XVI es va propagar una epidèmia important a Nàpols i Palerm i a Europa va anar en augment fins a finals del segle XVII. Com és conegut, al continent americà va ser introduïda pels colons europeus i va provocar una alta mortalitat entre els indígenes i, per tant, ajudant militarment als europeus en la seva conquesta i colonització.
- La grip. És una malaltia que sembla estar ja documentada l'any 412 abans de la nostra era. Gairebé dos mil anys després es va produir la primera pandèmia coneguda de grip. L'any 1580 es va estendre des d'Àsia a Europa per viatjar tot seguit a Amèrica. Es considera que només el 20% de la població europea es va deslliurar de la malaltia. L'any 1918 es va produir una nova pandèmia severa de grip coneguda amb el nom de *grip espanyola*. No es tenen dades segures d'on es va produir el primer cas. El nom sembla procedir del fet que els periodistes espanyols van tractar el tema als diaris d'una manera

22 ANGOLOTTI CÁRDENAS, Enrique: «Las invasiones del cólera en España. Contagionistas y anticontagionistas». A: *Revista de Sanidad e Higiene Pública. Boletín técnico de la Dirección General de Sanidad*, XLIX, 11 (Madrid, 1975), p. 1077-1164. FARRIOL CLAVÉ, Ramon; GARRIGA PUJALS, Montserrat; GENOVÈS SALVADÓ, Estefania; JANSÀ GRAN, Carles; MORELL TORRADEMÈ, Josep: *Epidèmies i demografia a Vila-seca...*, op. cit., p. 55-92.

més detallada que altres països com per exemple França o Anglaterra, que estaven immersos en plena Primera Guerra Mundial. La xifra de morts oscil·la entre els 20 i els 100 milions de persones. A Espanya s'estima que van morir unes 250.000 persones. Va tenir especial incidència entre la població adulta i aquesta elevada mortalitat sembla deures a pneumònies causades per bacteris, més que pel mateix virus de la grip.²³

- La sífilis. Es propaga amb força a partir de finals del segle XVI. Una teoria força extensa relaciona la malaltia amb el continent americà, que va ser portada a Europa en els primers viatges oceànics. Es tracta d'una malaltia que es contagia principalment per contacte sexual i la ràpida propagació per Europa va portar a donar-li noms al·lusius a les potències militars rivals: pels espanyols era *el mal dels alemanys*; pels flamencs era *el mal espanyol*; pels francesos, *el mal napolità*; pels turcs, *el mal dels cristians*.²⁴
- La lepra. Es tracta d'una malaltia ja coneguda a l'antiguitat clàssica europea i fins a l'aparició de la gran pandèmia de pesta del segle XIV, va ser una de les principals malalties de les quals s'intentava prevenir a les poblacions. Els leprosos acostumaven a ser expulsats de les comunitats i s'arriba a construir hospitals fora de les muralles de les ciutats per atendre'ls. Fins al segle XVIII es confonia la lepra amb malalties venèries.²⁵
- L'escorbut. Malaltia produïda com a conseqüència de l'absència a l'organisme de la vitamina C. Va tenir molta difusió entre els mariners a partir del segle XVI perquè les dietes no tenien fruita fresca ni hortalisses.

23 MACIP, Salvador: *Les grans epidèmies modernes. La lluita de l'home...*, op.cit., p. 43-46.

24 CUADRADA MAJÓ, Coral: *El llibre de la...*, op.cit., p. 50-54.

25 CUADRADA MAJÓ, Coral: *El llibre de la...*, op.cit., p. 39-45.

IV

EPIDÈMIES, CONTAGIS
I CONTROL SANITARI
MARÍTIM ANTERIOR
A 1720

Durant la baixa edat mitjana, amb la consolidació de rutes marítimes de caràcter comercial i militar, s'intensificaren els contactes dels principals ports del Mediterrani occidental amb els de la part oriental i nord d'Àfrica. L'any 1347 vaixells mercants italians traslladaren la pesta negra des del port de Caffa a Crimea, fins a Constantinoble i altres importants ciutats mediterrànies, i es va originar, com és conegut, una de les primeres grans pandèmies de la història europea. En paral·lel a la propagació de la pesta i altres malalties, també es difonien les ordres i mesures preventives que els diferents estats prenia per fer front al contagi. A tall il·lustratiu, a la República de Ragusa, l'any 1347 es va dictar un *Provvedimento* de salut de trenta-cinc capítols especialment destinats a combatre la pesta; tres anys després feien trenta dies de quarantena els bastiments, persones i gèneres procedents de llocs declarats sospitosos. Posteriorment Venècia ampliarà el període d'incomunicació a quaranta dies. Aquesta mesura ràpidament s'estendrà pels ports mediterranis occidentals, i Marsella va ser un dels primers a aplicar-la.²⁶ L'any 1337, abans de la primera gran epidèmia de pesta europea, la ciutat de Barcelona havia rebut el privilegi del rei Pere III mitjançant el qual responsabilitzava els consellers de la ciutat de qualsevol malaltia epidèmica. L'any 1510, Ferran II a les Corts de Montsó va donar suport al caràcter autònom de la jurisdicció de la ciutat en matèria sanitària. A partir de 1565, com a conseqüència dels constants cicles pestífers, Barcelona va gaudir d'una estructura sanitària, i es va formar la Junta del Morbo, com a comissió permanent formada per vuit membres, coneguda com la *vuitena del Morbo*. Els membres que formaven aquesta comissió eren escollits anualment. L'any 1621 es va ampliar a dotze membres, i va ser coneguda, a partir d'aquell moment, com la *Dotzena del Morbo*. Aquesta comissió era consultiva i administrativa i es va organitzar com institució dependent del Consell de Cent. Per sota de la Junta del Morbo de Barcelona hi havia tota una sèrie d'oficials que en funció del càrrec, desenvolupaven activitats temporals o permanents. Entre els permanents destaquen l'*alguacil del Morbo* que s'havia d'encarregar que s'executessin les ordres de la junta; el guarda del port, juntament amb els metges designats inspeccionaven els vaixells que arribaven al port de Barcelona, dictaminaven sobre la salut de la tripulació i mercaderies, controlaven les quarantenes i, arribat el moment, donaven la pràctica. Un càrrec temporal era el de guarda del morb. A començaments del segle XVII van arribar a ser un total de setanta persones que realitzaven tasques de vigilància i custòdia de mercaderies, persones en quarantena i control dels accessos a la ciutat²⁷.

26 BETRÁN MOYA, José Luis: *La Peste en la Barcelona de los Austrias*. Lleida: Mil·lenni, 1996, p. 213.

27 PERDIGUERO-GIL, Enrique; ZARZOSO, Alfons: «La sanidad marítima en dos ciudades mediterráneas de la Corona de Aragón durante el siglo XVIII: Barcelona y Alicante». A: *La ciudadela de los fantasmas: lazaretos y protección sanitaria en el mundo moderno* (Ed. Enrique Perdiguero-Gil, Josep Maria Vidal Hernández). Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 2010, p. 31-32.

El fet singular de la insularitat de Mallorca la convertí en un important nus de comunicació comercial marítima. Les darreres investigacions assenyalen que al desembre de 1347 va arribar el temut contagi, introduït per un vaixell procedent de Marsella o Montpeller. El mes de març de 1348, tota l'illa patia l'epidèmia. Per fer-hi front, el governador Arnau de Lupia, va ordenar a les autoritats de les viles marítimes que inspeccionessin totes les embarcacions que arribessin, tenint especial cura amb les procedents de Gènova, Pisa, Sardenya, Romania i Sicília. Els indicava que «no ja-quescats avalar en terra de dits vaxells fins que per vos ab dos o tres homens de vostra batlia sia reconegut, si en aquells vaxells aura alguna persona malalta». ²⁸ Com és conegut, aquesta ordre va ser insuficient. Gairebé a la vegada que s'adoptaven aquestes mesures, es detectava la presència de la pesta a Perpinyà i a principis del mes de maig de 1348, el contagi s'escampava per Barcelona. ²⁹

A la ciutat de Tarragona el brot es va detectar, igual que a Barcelona, a començaments del mes de maig de 1348. En funció del període d'incubació de la malaltia —sis o set setmanes— i l'època de l'any que era, Ole J. Benedictow considera que el contagi s'havia produït durant el mes de març, essent importat directament per via marítima des de Mallorca o com a màxim des de Barcelona, essent transmesa igualment per via marítima. En aquest segon supòsit considera que un vaixell hauria arribat a Barcelona amb el contagi a bord però encara no declarat. Després d'una molt breu estada a la capital, s'hauria dirigit a Tarragona propagant d'aquesta manera el contagi. ³⁰

Poc temps després, cap a l'any 1361, es va produir una segona gran epidèmia amb un gran impacte als territoris de la Corona d'Aragó. Aquest cicle pestífer és conegut com «l'epidèmia dels infants», perquè van morir una important quantitat de nens i nenes de curta edat. Aquesta elevada mortaldat infantil, ha estat atribuïda a l'augment demogràfic posterior a l'epidèmia de 1348. ³¹

Durant el segle XV es van succeir tota una sèrie de cicles pestífers que afectaren d'una manera notable Catalunya. L'any 1418, la caiguda demogràfica de Tarragona i del seu territori proper, en general, va ser tal que no es va poder «*ni suplir ni pagar los sexanta milia sous del arrendament de la reençó de la Ciuta*». En aquell mateix any es va suspendre la paga del mestre d'escola davant de l'absència de nens i nenes: uns havien mort i altres havien fugit de la ciutat. ³² La pesta

28 CONTRERAS MAS, Antonio: «Legislación frente a la peste en Mallorca bajomedieval». A: *Medicina e Historia*, 74 (Barcelona, 1977), p. 16.

29 BENEDICTOW, Ole J.: *La pesta negra (1346-1353). La historia completa*. Madrid: Akal, 2011, p. 64. CUADRADA, Coral: *El llibre de la...*, op.cit., p.111-122.

30 BENEDICTOW, Ole J.: *La pesta negra...*, op.cit., p.177-178.

31 BETRÁN MOYA, José Luis: *Historia de las epidemias de España...*, op.cit., p.45-46.

32 CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel: *La pesta del segle XV a Catalunya*. Lleida: Universitat de Lleida, 1998, p. 161.

retornà a Tarragona l'any 1428, des d'on segurament es va estendre a Valls l'any següent. Durant l'epidèmia de 1475-1476 els canonges tarragonins van marxar de la ciutat, fugint del contagi. A Tortosa s'establiren guardes a la ciutat i es queixaven de la manca de metges per tenir cura dels malalts.³³

Els freqüents contactes comercials i militars entre les repúbliques italianes i la Corona d'Aragó portaren, tal com ens indica José Luís Betrán, al fet que les mesures sanitàries que s'establien als territoris de la península i illes itàliques, aviat arribaren als dominis de la corona aragonesa.³⁴ L'any 1459 Mallorca publica les *Ordinaciones del Morbo*, destinades a regular bàsicament el desembarcament de persones i gèneres sense permís, així com les sancions i penes per la comercialització dels productes desembarcats clandestinament. L'any 1471 a Mallorca hi havia una morberia formada per un noble, un comerciant i un ciutadà. Quatre anys després se'ls afegeix un metge morber i set persones capacitades o sàvies. Finalment, l'any 1475 a Mallorca es redacten els *Capítols del Morbo* amb una evident finalitat profilàctica.³⁵

Cap a finals del segle xv, l'any 1497, a Barcelona es va ordenar que hi hagués constantment una barca, amb la funció de visitar i reconèixer tot bastiment que arribés a la rada barcelonina amb l'objectiu de confirmar que no era portador de cap malaltia. Posteriorment havia d'informar els consellers de la ciutat que eren, en últimes instàncies, els que donaven el permís per admetre a lliure pràctica el bastiment en qüestió. Si el capità o el patró del vaixell no s'acollia a les ordres, podria ser atacat: *«es hornonat que sia fet hun lehut o squif de garde, lo qual es master stigua casi de continuo en mar ab la gent que master haura, so es, dos per vogar e en Manel Pla, qui vuy te lo carrech del ancoratge, lo qual age carrec per la Ciutat que de continente que alguna fusta vendrà, gran o poqua, de ana-hi e veure e regonexer dehunt ve e saber si ve de loch sa o no e per quant en assò va molt, és master que lo dit Pla, en açò age poder del Sor. Loctinent de fer manaments reals, ab penes als dits navilis, los quals fasse com master sia, e significant-lus que si lo contrary feyen, lus seria tirat ab bombarde, per forme que venint algun navili en la plage qui vingua fore de Catalunya, Mallorqua e València, per ell sia fet manament ab aquelles penes que apparrà e segons dalt és dit, que no dege preticaqr fins sia vist per les persones qui per la Ciutat hi seren diputades, si dit navili deu practicar ho no e fet lo dit manament, lo dit Pla fasse relacio del que trobarà als magnifichs mossenyors de Consellers, a les persones*

33 CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel: *La pesta del segle xv...*, op.cit., p.180.

34 BETRÁN MOYA, José Luis: *La Peste en la Barcelona...*, op.cit., p. 216.

35 CONTRERAS MAS, Antonio: «Legislación frente a la peste...», op.cit., p. 17-25. RIBAS I PONTÍ, Francesc: «L'any dels capítols del morbo de Mallorca». A: *Gimbernat*, 3 (Barcelona, 1985), p. 425-426.

*qui dita Ciutat diputades, les quals ab los magnífichs mossenyors de Consallers delliberan si dita fusta deurà praticar ho no e segons aquella delliberacio sia executat».*³⁶

El segle XVI ha estat considerat el segle de la pesta per definició, tal com apunten Manuel Camps i Clemente i Manuel Camps i Sarroca.³⁷ No sembla gens exagerada aquesta afirmació si tenim present que durant seixanta-sis anys d'aquell segle hi va haver pesta al territori català. És més, durant aquesta centúria i les dues següents, la pesta va estar present d'una manera tant continua, que cal considerar-la com a una malaltia endèmica del país.

Entre els anys 1507 i 1508 hi va haver un cicle que va afectar la ciutat de Tarragona. Les mesures adoptades estaven dirigides a frenar l'arribada del contagi per via terrestre, oblidant-se de la gestió de la vigilància de la marina tarragonina. Com de costum quan hi havia epidèmia i tenint present la consideració que les epidèmies i altres catàstrofes eren considerades càstigs divins, es va procedir a treure en processó el braç de Santa Tecla el 26 de març de 1507.

Contemporàniament a aquest cicle pestífer coneixem la notícia més antiga de l'existència del Consell del Morbo a Tortosa, el qual era nomenat quan hi havia epidèmia. Algunes de les seves atribucions eren les de prohibir l'accés a la ciutat a persones que hi arribessin procedents de llocs amb contagi conegut. També tenien les atribucions de la neteja amb vinagre de monedes i altres elements considerats susceptibles de propagar la pesta o posar en quarantena a aquelles persones contagiades o sospitoses de malaltia infecciosa.³⁸

Entre 1519 i 1523 hi va haver un altre cicle que afectà diverses viles del Camp de Tarragona, entre les que destaquem la mateixa capital i Cambrils. Des de la vila de la Selva del Camp s'ordenava que ningú anés a Tarragona per por al contagi. A Cambrils, la presència de la pesta ens queda verificada en demanar a començaments del mes de novembre de 1519 la llibertat de comunicació amb la vila de Valls, al·legant que ja feia més de quaranta dies que no hi havia pesta a Cambrils.

La pesta també es presentarà a Tarragona entre 1528 i 1530, afectant molta població. La crueltat del contagi va impedir la reunió del Consell de la Ciutat a finals del juliol; al setembre, fins i tot, havien mort alguns consellers. El brot de 1558 també va afectar Tarragona i el seu territori. Des de Reus s'ordenava a mitjans de juny que s'anés a comprar el peix a Cambrils en lloc de fer-ho a

36 CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta del segle XV...*, op.cit., p. 72, citat a la nota a peu de pàgina núm. 76.

37 CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel: *La pesta del segle XV...*, op.cit., p. 48.

38 MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari: *L'evolució demogràfica de Tortosa durant el segle XVII i la pesta de 1650*. Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre, 2006, p. 54-55.

Salou, per no ser aquest port segur.³⁹ Poc temps després, el 4 d'agost, Tarragona quedava incomunicada amb Barcelona durant un cert període de temps.⁴⁰

Novament entre els mesos de maig i novembre de 1592 hi va haver contagi al Camp de Tarragona. Tot i la contundent descripció dels jurats de Cambrils de la malaltia,⁴¹ en un principi, els metges van dubtar que es tractés de pesta. Finalment, es va admetre la malaltia i es va determinar que originàriament el brot havia arribat des de França. A Barcelona es va ordenar que cap persona procedent del Camp de Tarragona traspasés el riu Llobregat sense certificació sanitària de Tarragona. Durant el mes de juny, a Vic s'anunciava que es guardessin de Tarragona, Cambrils i d'altres viles del Camp de Tarragona. El Consell de Cent barceloní va aconsellar no comerciar amb gèneres del territori tarragoní. En acabar l'epidèmia el mes de novembre havien mort a Tarragona un mínim de 576 persones i el contagi havia afectat un mínim de 1230 persones, aproximadament un quart de la població que s'estimava que hi havia a la ciutat.⁴² En altres viles com ara Mont-roig del Camp, van morir tretze persones, a Reus una quarantena i a Vila-seca traspasaren un mínim de cinc individus.⁴³

Durant el segle XVII podem afirmar que la pesta és considerada com a una malaltia endèmica fins a mitjans del segle, quan es produeix un important contagi. Abans però, l'any 1624 hi va haver contagi a Sicília. Davant de l'alarma, a Barcelona es va autoritzar a la *Dotzena del morbo* a gastar tot el que fos necessari per evitar l'entrada del contagi a la ciutat. El 29 de juliol va arribar un vaixell de Palerm i perquè no va voler retirar-se del port barceloní va ser intimidat mitjançant un tir de canó. Alguns particulars intentaren arribar al vaixell mitjançant petites barques i en ser capturats van ser portats a la presó. Aquest fet va provocar la publicació d'una *Crida* a la qual es proclamava la pena de mort per tot aquell que tingués el menor tracte amb el vaixell arribat de Sicília. Sembla que els membres de la *Dotzena del morbo* vigilaren personalment per torns el vaixell quan van aconseguir posar-lo en quarantena.

Pocs dies després, el 19 d'agost, es prohibeix als veïns de Vila-seca tenir lliure pràctica amb embarcacions perquè van permetre l'entrada, el desembarcament i l'admissió dels gèneres que transportava un bastiment procedent del mediterrani

39 VILASECA ANGUERA, Salvador; *Epidèmies a Reus (s. XIV-XVI). Notes d'arxiu*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses «Ramon Berenguer IV» – Diputació de Tarragona, 1976, p. 61.

40 CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel; ALER IBARZ, Cristina: «Notes sobre quatre cicles pestífers del Camp de Tarragona en el segle XVI». A: *I Jornada d'Història de la Medicina Tarraconense* (Tarragona, 1989), s/f.

41 «uns bons ab vertoles donant tres, quatre, fins a cinch dies febre continua y que aquest mal era contagios apegantse molt facilment ab los qui tractaven ab los malalts». Citat per CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel; ALER IBARZ, Cristina: «La pesta de 1592...», op.cit., p. s/f.

42 CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel; ALER IBARZ, Cristina: «La pesta de 1592...», op.cit., p. s/f. L'estimació de població afectada ha estat elaborada a partir de les dades aportades al citat article.

43 FARRIOL CLAVÉ, Ramon; GARRIGA PUJALS, Montserrat; GENOVÈS SALVADÓ, Estefania; JANSÀ GRAN, Carles; MORELL TORRADEMÈ, Josep: *Epidèmies i demografia a Vila-seca...*, op.cit., p. 23-54.

oriental. El mateix bastiment no havia estat admès ni a Tarragona, ni a Cambrils ni al port de Salou, perquè no portava patent de sanitat. Amb l'objectiu que aquest fet no tornés a passar es va acordar prohibir a les cases extramurs de Vila-seca que facilitessin beguda, menjars i llit a les persones que hagin estat rebutjades als portals de les ciutats per procedir de lloc amb contagi o no portar la documentació establerta en matèria de sanitat, sota pena de 30 dies de presó.⁴⁴ A finals de 1629 es comunica l'existència de pesta en alguns ports francesos i a la costa de Girona. Barcelona, com de costum, realitza la seva *Crida* corresponent. Al gener de 1630 es dictaren ordres per regular l'accés al port dels vaixells procedents de Sant Feliu de Guíxols, Marsella, Niça i Gènova. A finals del mes de gener també es va retirar la pràctica a Lloret. El 14 de desembre una barca rebutjada al port de Barcelona va ser admesa a Cambrils. Es va recomanar que se'ls retirés la pràctica si la investigació dels fets demostraven la negligència dels cambrilencs, havent-hi pesta a Venècia, Liorna i altres viles de la península itàlica que eren molt freqüentades pels comerciants catalans.

L'última gran epidèmia de pesta que va patir Tarragona i el seu territori va ser, com ja s'apuntava anteriorment, durant els anys centrals del segle XVII. Des d'almenys el mes de maig de 1648, la *prohomenia del morbo* de Tarragona, consell nomenat entre els regidors de la ciutat amb poders per adoptar les mesures que consideressin oportunes per aturar epidèmies, tenia coneixement del brot epidèmic declarat a la costa de València i ràpidament van prendre mesures per protegir la ciutat de l'arribada del contagi per via marítima, constituint les primeres mesures en matèria de sanitat marítima que coneixem a Tarragona.⁴⁵

D'entrada, ordenaren realitzar una quarantena a tots els vaixells que arribessin a port. Als tripulants i passatgers se'ls ordenava que es traguessin les robes i es posessin de noves. Respecte a les càrregues, aquestes es podien desembarcar però aquelles que vinguessin dins de sacs, com ara l'arròs o el pebre, s'havien de treure del contenidor original per ventilar. Tot seguit s'havia d'eliminar el sac o contenidor. Es considerava que qualsevol tipus de teixit podia transmetre la pesta. Qualsevol incompliment d'aquestes normes podia ser castigat amb la pena de mort.

A principis de juny d'aquell mateix any es va ordenar que hi hagués les vint-i-quatre hores del dia un guarda al port. Sembla que no es va executar l'ordre immediatament perquè a finals de setembre s'insisteix en la presència del guarda al

44 FERRAN I CLUA, Jaume; VIÑAS CUSÍ, Federico; GRAU, Rosendo de : *La peste bubónica. Epidemia de Porto (1899) y epidemias de peste ocurridas en Barcelona*. Barcelona: Institut Municipal d'Història, 1965, p. 462.

45 Tenint present la importància estratègica de Tarragona no es descarta que anteriorment hi haguessin mesures semblants a les adoptades per la ciutat de Barcelona, com per exemple tenir una barca a la marina preparada per visitar qualsevol bastiment que s'acostés al port.

port davant les alarmants notícies procedents de Benicarló, Vinaròs o Peníscola. Així mateix es prohibeix l'entrada de qualsevol vaixell amb càrrega de teixits, indistintament de la seva naturalesa i procedència. Però tot i la prohibició, es té constància de l'admissió d'una barca el 14 de desembre de 1648 procedent de València carregada d'arròs, blat, llana, seda i altres productes. L'arròs i el blat van estar ventilant-se durant sis dies. La resta de la càrrega va quedar en rigorosa quarantena.⁴⁶ Poc després, va arribar un vaixell carregat de tonyina i els regidors tarragonins consultaren als metges de la ciutat per tal d'esbrinar si la càrrega era contagiosa. El dictamen dels metges fou negatiu i per tant, es va acceptar la càrrega.⁴⁷ A la mateixa època se situaren guardes a les portes de la ciutat perquè es va conèixer que a Uldecona ja es patia el contagi.⁴⁸

Figura 5. BHMT. Vista meridional de la ciutat de Tarragona, 1783.

Al gener de 1650, Tortosa ja patia l'epidèmia.⁴⁹ Respecte a Tarragona, Miquel Parets ens indica que durant la Quaresma d'aquell mateix any «se posà la pesta a Tarragona, a ont s'hi moria moltíssima gent, que diuen hi vingué ab una barca que aportava robes del Regne de València, de modo que s'hi posa apoderà en gran manera, que s'hi moria moltíssima gent, i a Vilaseca també s'hi posa de tal

46 CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*. Lleida: Seminari Pere Mata, 1985, p. 290.

47 CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta de meitats del segle XVII...*, op.cit., p. 291.

48 MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari: *L'evolució demogràfica de Tortosa...*, op.cit., p. 73.

49 MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan-Hilari: *L'evolució demogràfica de Tortosa...*, op.cit., p. 85.

manera que tothom hagué de desemparar la vila i abarracar-se ab altres parts, i allí los aportaven viures de les viles circumveïnes; i en Tarragona també hagueren de fer lo mateix, que la soldadesca s'abarracà de la part de mar».⁵⁰

A mitjans de febrer de 1650, els consellers tarragonins van nomenar quatre morbers, els quals tenien l'encàrrec de la vigilància sanitària de la ciutat. Entre les mesures adoptades per intentar evitar el contagi es va acordar que se celebressin diàriament tres misses a l'altar de Santa Tecla a càrrec de la ciutat així com encarregar al Capítol que fes les pregàries de costum. Pel que respecta a la guarda de la ciutat, entre altres mesures, es va manar que «*tots y qualsevols persones de qualsevol stat grau o conditio sien que de vuy avant no gossen ni pressumescan aixir fora de la present ciutat per anar a altres viles y llochs sens aportar bolleta de salut y quant tornaran aixi mateix degan y ajen aportar semblant bolleta de salut del lloch o vila de hont vindran y estats seran altrament no sels donara practica dins la present ciutat*». Quedaren exclosos d'aquesta mesura els pastors i els pescadors. També es prohibia que cap persona de la ciutat allotgés a casa seva a cap foraster que arribés a la ciutat, encara que portés butlleta de sanitat bona, sense que abans els cònsols de la ciutat donessin el seu vistiplau.

Pel que respecta al port, patrons, barques de pesca i altres persones relacionades amb el mar, es va ordenar que: «*a totes qualsevols persones patrons mariners de barchas que vindran de qualsevol lloch no puguén desembarcar dar fondo sino es en lo port de la present ciutat sota pena ques cremaren les tals barques o barcha y roba o carruch aportaran y les persones aniran en elles seran castigades severament a arbitri de la promenia del morbo*». Igualment «*mana a tots los patrons de arts y barques de la presen ciutat que dins dos dies naturals contados del punt y hora de la publicacio del la present crida en llista y memorial als senyors consuls de tota la gent tenen en dits arts y barques ab tots els noms y cognoms de aquell y que no puguén de vuy avant admetre en dits arts y barques ningunes altres persones que no sien estades primerament manifestades a dits senyors Consuls y obtinguda llicentia de ses magnificenties sots pena que seran castigats com a sospitosos del contagi*».⁵¹ Els oficials que guardaven el port havien de col·laborar per evitar l'entrada de persones a la ciutat i es va posar un guarda al portal de la marina amb l'objectiu de controlar i verificar que totes les persones que arribaven a la ciutat des del port portaven butlletes. Amb aquestes mesures i l'obligació, que acabem de comentar, que totes les embarcacions que arribaven a les costes del corregiment de Tarragona s'havien de dirigir al port

50 PARETS, Miquel: *Dietari d'un any de pesta* [Barcelona, 1651]. Edició i estudi de James S. Amelang i Xavier Torres. Barcelona: Eumo Editorial, 1989, p. 38-39.

51 CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta del segle xv...*, p. 133.

de Tarragona, es generava un primer cordó sanitari que aïllava la ciutat d'una possible introducció de l'epidèmia. Malauradament, a finals de febrer de 1650, ja hi havia notícies que el contagi havia penetrat a la ciutat, deixant un rastre de mort i desesperació.⁵²

52 Vegeu LOZANO DÍAZ, Roser: *La població de Tarragona al segle XVII*. Tarragona: Centre d'Estudis Històrics i Socials «Guillem Oliver» del Camp de Tarragona, 1995, per veure l'impacte demogràfic d'aquesta epidèmia a la ciutat de Tarragona.

V

ORDEN PARA LAS PARTIDAS DE ATALAYA DE PAISANOS, QUE DEBEN ESTABLECER- se en el Cordon maritimo de Sanidad del Distrito de Tarragona segun lo ulti- mamente resuelto por S. E. y Superior Junta de Sanidad del Principado.

Cada punto ha de constar de tres Paisanos; el uno de ellos, en calidad de Cabo, deberá precisamen-
te saber leer y escribir y ser Sujeto de los de mas confianza y debida probidad, y con este objeto irá
prevenido de papel y tintero.

Cuyará dicho Cabo que por los Paisanos se observen con la mayor puntualidad todas las órdenes
y edictos que se hallan comunicados relativos á Sanidad, de cuya observancia se le hace el mas estrecho
encargo, no permitiendo por su parte que persona alguna contravenga á lo en aquellos dispuesto.

De qualquier ocurrencia dará parte al Oficial Comandante del puesto mas inmediato y acudirá con
sus paisanos al parage que la urgencia lo pidiere.

Si notare alguna omision, descuido, falta de observancia, ó disimulo en la tropa, no deberá me-
terse en sus operaciones pero sí dará parte de ello al Comandante de la Division paraque procure el re-
medio, como tambien deberá darme parte á mi de lo que ocurriere.

El Contrabando es el enemigo mas temible, pues con el cebo del interes, es el mejor salvo con-
ducto con que se introducen las epidemias, los contagios, la peste y la muerte desoladora de Pueblos,
Provincias y Reynos enteros: No solo se constituye criminal el que hace aquel tráfico clandestino; lo es
igualmente el que lo fomenta, no menos el que lo tolera, y mucho mas aquel que hallandose deposita-
da en su vigilancia la confianza del Público abusa de ella, y de zelador se constituye un encubridor de
su delito. Viene demostrada. Ad mas, una de las principales obligaciones de dichos Cabos y Paisanos, es

ORGANITZACIÓ DE
LA SALUT PÚBLICA
ESPANYOLA
(1720-1847)

A principis del segle XVIII, la vigilància de la salut pública es va veure afectada pel trencament institucional que va partir el país. Després de la Guerra de Successió, Felip V va promulgar el Decret de Nova Planta de Catalunya mitjançant el qual quedaven abolides les institucions i lleis pròpies, entre les quals aquelles que acabem d'esmentar al capítol anterior com a encarregades de la sanitat. A partir d'aquest moment la màxima autoritat a Catalunya era la Reial Audiència i el seu president a la vegada era el Capità General de Catalunya i representant del rei al Principat. Conseqüentment l'administració borbònica va suprimir la vegueria com a demarcació territorial administrativa i va crear el corregiment. Aquesta organització va estar vigent fins a l'any 1833, quan es va instaurar la divisió administrativa en províncies.

El corregiment de Tarragona va quedar format per les vegueries de Tarragona i de Montblanc. El 25 de novembre de 1716, mitjançant una Reial cèdula, passaren a formar part també del corregiment de Tarragona les viles de Ferran, Tamarit, Torredembarra, Clarà, Creixell, Calafell, Cubelles, Cunit i Vilanova i la Geltrú; és a dir, totes les viles i ciutats costaneres fins al massís del Garraf que d'entrada van formar part del corregiment de Vilafranca. Per la seva banda, el corregiment de Tortosa abraçava el mateix territori que havia tingut la vegueria abans del Decret de Nova Planta.

Com s'ha vist anteriorment, a la Catalunya anterior al Decret de Nova Planta no hi havia cap estructura sanitària organitzada. Cada ciutat i vila s'organitzava quan hi havia perill de contagi, tancant les portes de les muralles i posant-hi guàrdies, vigilant els camins o simplement evitant entrar en contacte amb persones desconegudes. Però en general, sembla que hi havia un intent, molt incipient, de seguir les instruccions que es donaven des de Barcelona, perquè tenia molta més experiència en el control sanitari, especialment el marítim.

La Suprema Junta de Sanitat del Regne

A començaments del segle XVIII el Consell de Castella s'ocupava directament de la gestió de les epidèmies que es declaraven en els dominis espanyols o de qualsevol altra país que pogués afectar directament els interessos d'Espanya. Però la irrupció de constants epidèmies al nord de l'Àfrica i al Mediterrani oriental va portar el Consell de Castella a haver de destinar temps i esforç en la gestió de la prevenció del contagi. L'epidèmia de pesta de Marsella de 1720, de la qual parlarem posteriorment, va provocar d'una manera definitiva que es constituís al si del Consell de Castella, el 18 de setembre de 1820, la Suprema Junta de Sanitat del Regne. Inicialment naixia com una comissió de quatre ministres que formaven part del mateix Consell de Castella i que no percebien cap sou per formar-ne

part. Estava presidida pel governador de l'esmentat Consell, en aquell moment, Lluís de Maraval. No hi participava cap metge o cirurgià de manera ordinària: eren cridats quan les circumstàncies així ho exigien. Es tractava d'un òrgan la funció principal del qual era, per primera vegada, ocupar-se de la pública salut de la població en general, deixant al marge la gestió i regularització dels professionals del ram de sanitat.

El període d'activitat de la Suprema Junta de Sanitat va ser de 127 anys: entre 1720 i 1847. És important destacar que entre els mesos d'agost de 1742 i juliol de 1743 i entre març de 1805 i agost de 1809 va ser suprimida. No tenim cap informació sobre el motiu del cessament de les seves funcions durant el primer període d'inactivitat.⁵³ El 1743 l'epidèmia de pesta declarada a Messina i al nord de l'Àfrica que posteriorment va atacar violentament Ceuta, probablement, va animar a rehabilitar les seves funcions davant de la proximitat del contagi. Del segon període d'inactivitat (març 1805 – agost de 1809), Rodríguez Ocaña ens indica que Manuel Godoy, Príncep de la Pau, va fer dels temes de sanitat assumptes de guerra i va traspasar la gestió de la sanitat al ministre de Guerra i va substituir totes les juntes perifèriques que s'havien anat formant al llarg del segle XVIII a favor dels capitans generals, que disposaven tots d'una Junta Superior de Sanitat. La restauració de la Suprema Junta de Sanitat del Regne el 1809, segons el mateix autor, s'ha d'emmarcar en el moment de guerra que es vivia a Espanya i en la restauració reformada de la monarquia dels Borbons.⁵⁴

Originàriament, les seves funcions eren centralitzar les dades i informacions relacionades amb les epidèmies i els contagis que es produïen tant al territori peninsular, com en els dominis colonials o a qualsevol altra regió, tot prestant especial atenció a aquells territoris que tenien relacions comercials i/o militars amb Espanya. Amb la informació rebuda procedia la Suprema Junta de Sanitat a prendre les mesures necessàries per fer front al contagi o epidèmia, o bé evitar que arribés a la Península qualsevol mal que pogués afectar els interessos de la societat i econòmics del país. En aquest sentit, la Suprema Junta de Sanitat va estar molt activa durant l'epidèmia de pesta de Marsella de 1720, en especial a Catalunya. El 1724 alertava i prevenia contra l'epidèmia de pesta declarada a la Dalmàcia. El 1726 feia el mateix amb els contagis ocasionats a Romania, Esmirna, Constantinoble i altres llocs del llevant mediterrani.

53 MONLAU, P. Felipe: *Elementos de Higiene Pública o arte de conservar la salud de los pueblos*. Madrid: Imprenta y Estereotipa M. Rivadeneyra, 1862, p. 1.143. l'autor només cita la Reial ordre de cessament i posteriorment de reactivació de la Suprema Junta de Sanitat.

54 RODRÍGUEZ OCAÑA, Esteban: «El resguardo de la salud. Organización sanitaria española en el siglo XVIII». A: *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 7-8 (Granada, 1987-88), p. 150-151.

En general en totes les mesures que acordaven hi mancava la presència de personal tècnic que indiqués la gravetat de la malaltia o contagi, per la qual cosa l'absència de metges i cirurgians a la Suprema Junta de Sanitat feia que aquesta prengués gairebé sempre mesures molt dràstiques en la llibertat de moviment de les persones i del comerç. Però com indica Viñes Rueda «...*debe no obstante reconocerse la importancia del órgano y sobre todo el esfuerzo por mantener un estado higiénico general casi nunca alcanzado y que a través de medidas coercitivas como las cuarentenas marítimas o las de salubridad, se ejercía la sanidad posible de su época*». ⁵⁵

També va funcionar com a òrgan assessor que generava informes amb l'objectiu d'establir una legislació sanitària marítima i terrestre. En aquest sentit destaca l'intent d'un Reglament General de Sanitat l'any 1814, el projecte d'Ordenança General de Sanitat de 1823 o la Llei Orgànica de Sanitat de 1839. Tots aquests projectes van fracassar.

El 1840, pocs anys abans de la seva definitiva desaparició, la Suprema Junta de Sanitat assumí el nombre més gran de competències de les quals mai no va gaudir, ja que a més de defensar el regne d'epidèmies i malalties contagioses, se'ls van atribuir funcions d'administració a les acadèmies de medicina i cirurgia, els banys i les aigües o les subdelegacions de farmàcia. Quedaven fora de la seva competència els assumptes relacionats amb la formació de professionals mèdics, que depenia de la Direcció General d'Estudis des de l'any anterior. ⁵⁶

La Junta Superior de Sanitat de Catalunya

A Catalunya, a partir del decret de Nova Planta, la màxima autoritat políticoadministrativa i militar va ser la Reial Audiència. Estava presidida pel capità general o comandant general, que el rei nomenava. Les atribucions del capità general eren les pròpies del comandament militar, la representació del rei al territori, el govern polític del Principat, la presidència de la Reial Audiència i la presidència de l'Acord de l'Audiència, amb un vot ordinari en les matèries de govern únicament en cas de trobar-se present ⁵⁷. Al si d'aquesta institució algunes matèries eren encarregades per la superioritat a una determinada junta específica, formada en general per ministres de la mateixa Audiència. Una d'aquestes juntes i potser la que més recorregut i importància va tenir durant la seva vigència va ser la Junta Superior de Sanitat del Principat.

55 VIÑES RUEDA, José Javier: *La sanidad española en el siglo XIX a través de la Junta de Sanidad de Navarra (1870-1902)*. Edició electrònica consultada el dia 12/9/2013.

56 VIÑES RUEDA, José Javier: *La sanidad española en el siglo XIX...*, op. cit., p. 45.

57 SOLÉ I COT, Sebastià: *El gobierno del Principado de Cataluña por el capitán general y la Real Audiencia —el Real Acuerdo— bajo el régimen de Nueva Planta (1716-1808). Una aportación al estudio del procedimiento gubernativo a finales del antiguo régimen*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2008, p. 94-95.

Les seves funcions principals eren molt semblants a les de la Suprema Junta de Sanitat del Regne, en el sentit que tenien per missió principal la recuperació d'informació sobre malalties i contagis per ser sotmesos a consulta i prendre les accions oportunes. Però a diferència de la Suprema Junta de Sanitat, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya comptava amb l'experiència de la ciutat de Barcelona en la gestió de la sanitat marítima. Així doncs, ràpidament adopta mesures executives, sempre sota autorització de la Suprema Junta de Sanitat del Regne, i arribava a demanar penes extremes en el cas de no complir l'ordenat.

Les juntas municipales de sanitat

La gestió específica local dels temes sanitaris té el seu origen en el control sanitari que es feia als bastiments que arribaven a port, per tant, van ser a les ciutats de la costa on primerament es van instaurar. Les grans distàncies que podien arribar a recórrer els vaixells els convertia en els principals portadors de malalties contagioses. Les juntas més antigues conegudes van ser les de Venècia i Marsella, documentades durant el segle XIV. En general, els territoris italians van tenir estructures pioneres i les principals ciutats van instaurar juntas o magistratures de sanitat cada vegada que hi havia perill de contagi. La Sereníssima República de Venècia va establir l'any 1486 una junta permanent, sent novament pionera en mesures d'administració preventiva d'epidèmies.

A Catalunya tenim constància de l'existència de comissions de sanitat a partir de les primeres dècades del segle XVI. A Tortosa hi ha notícies que durant la primera dècada d'aquella centúria existia el Consell del Morbo; en el cas de Tarragona, al segle XVII, ens ha estat possible identificar l'existència de la Prohomenia del Morbo. En tots dos casos es tractava d'una comissió nomenada entre els regidors de l'ajuntament amb plens poders per executar qualsevol acció que es considerés necessària per evitar la propagació de malalties de caràcter infecciosos. En conseqüència, els guardes designats per vigilar la salut pública eren coneguts com a morbers. D'altra banda, totes dues comissions també les podem considerar com les primeres juntas de sanitat no estables de l'actual província de Tarragona. A la resta de Catalunya, l'única junta de sanitat permanent va ser la de Barcelona. La funció principal en matèria de sanitat marítima era vetllar pel bon funcionament del servei que s'havia de fer al port en anar a reconèixer les embarcacions i les respectives visites de sanitat que se'ls practicaven, rebre les patents i emetre el seu dictamen per tal d'admetre a lliure pràctica els vaixells que així ho sol·licitaven.

Abans de l'Edicte de sanitat de 1771, la composició dels membres de les juntas variava de l'una a l'altra, ja que no estava reglamentat la quantitat de persones

ORDEN PARA LAS PARTIDAS

DE ATALAYA DE PAISANOS, QUE DEBEN ESTABLECERSE en el Cordon marítimo de Sanidad del Distrito de Tarragona segun lo ultimamente resuelto por S. E. y Superior Junta de Sanidad del Principado.

Cada punto ha de constar de tres Paisanos; el uno de ellos, en calidad de Cabo, deberá precisamente saber leer y escribir y ser Sujeto de los de mas confianza y debida probidad, y con este objeto irá prevenido de papel y tintero.

Cuydará dicho Cabo que por los Paisanos se observen con la mayor puntualidad todas las órdenes y edictos que se hallan comunicados relativos á Sanidad, de cuya observancia se le hace el mas estrecho encargo, no permitiendo por su parte que persona alguna contravenga á lo en aquellos dispuesto.

De qualquier ocurrencia dará parte al Oficial Comandante del puesto mas inmediato y acudirá con sus paisanos al parage que la urgencia lo pidiere.

Si notare alguna omision, descuido, falta de observancia, ó disimulo en la tropa, no deberá meterse en sus operaciones pero si dará parte de ello al Comandante de la Division para que procure el remedio, como tambien deberá darme parte á mi de lo que ocurriere.

El Contrabando es el enemigo mas temible, pues con el cebo del interes, es el mejor salvo conducto con que se introducen las epidemias, los contagios, la peste y la muerte desoladora de Pueblos, Provincias y Reynos enteros: No solo se constituye criminal el que hace aquel tráfico clandestino; lo es igualmente el que lo fomenta, no menos el que lo tolera, y mucho mas aquel que hallandose depositada en su vigilancia la confianza del Público abusa de ella, y de zelador se constituye un encubridor de aquella Vivora devastadora: Así pues una de las principales obligaciones de dichos Cabos y Paisanos, y la mas analoga á conservacion de la Salud pública será el de dedicarse á que en el distrito de su vigilancia no se tolere el desembarco de la mas minima porcion de qualquier especie de contrabando, antes bien deberá rebatirlo y rechazarlo con todo su zelo, no solo impidiendolo, sino tambien procurando la aprension de los traficantes y tratantes en tan perjudicial como ruin comercio. Si tubiesen noticia ó la menor sospecha de quererse intentar algun desembarco de dichos géneros, ó que se estubiese perpetrando, ó se huviese verificado, dará inmediatamente aviso reservado al Oficial del puesto mas inmediato y al Comandante de la Division para que acudan al remedio con las fuerzas necesarias ó á lo menos posibles, y comunicará iguales noticias á los Ministros de Rentas Reales: Si estos olvidados de su primera obligacion se descuydaren en el cumplimiento de su deber, se me dará parte en derecho para poder providenciar lo conveniente á tan sagrado objeto.

Solo será de la obligacion de los Paisanos el pasar los Pliegos de oficio hasta la barraca mas inmediata y no hasta la atalaya siguiente.

Si se notare que el Paisano destinado para Cabo no es de las circunstancias prevenidas se exigirá de la Justicia del Pueblo donde fuere la multa de 50℞ ₧ para fondos de Sanidad.

Los Cabos de las atalayas se comunicarán entre sí las noticias ó sospechas que tubieren y puedan ser en perjuicio de la Salud y causa pública.

Reencargo nuevamente la buena armonia entre Paisanos y Tropa; y advierto finalmente que será castigado con el mayor rigor la menor contravencion, descuido ó disimulo sin que valga excusa ni motivo alguno para la clemencia en un asunto en que interesa no menos el bien del Estado que el de la Salud pública.

Se fixará esta orden en los puntos donde se establezcan las Partidas de Paisanos y deberá entregarse de ella el Cabo que entrare de faccion.

Tarragona 23 Febrero de 1805.

Pedro Ignacio Correa.

Figura 6. AMCAM. Fons Ajuntament de Sanitat. Lligall *Junta de sanitat: ordres i circulars rebudes*, 1740/1820.

que l'havien de formar. D'aquesta manera sabem que a Barcelona, cap a l'any 1720, la formaven sis regidors. En altres ports d'Espanya, com per exemple València la formaven tres regidors.

A partir de l'any 1743, algunes de les juntes municipals de les principals ciutats portuàries espanyoles, que segons es desprèn de la documentació només es formaven ocasionalment en conseqüència d'epidèmia, van passar a ser perpètuas.

Aquest és el cas de Cadis, probablement per la seva proximitat a Àfrica i perquè era el primer port on tocaven les embarcacions procedents d'Amèrica.

L'any 1770 es van habilitar els ports de Palamós, Mataró, Tarragona, Salou, i a Tortosa, els Alfacs i el Fangar per admetre embarcacions nacionals i estrangeres procedents de fora del Principat. Mitjançant l'Edicte de sanitat de l'any següent s'ordenava que a tots els ports habilitats es constituïssin *Diputaciones de Sanidad compuestas de las Justicias, tres regidores, el escribano de Cabildo con los demas subalternos que deban intervenir y servir para hacer las visitas y fondeos de dichas embarcaciones*». ⁵⁸ Aquestes juntes perduraran durant tota la centúria següent, modificant algunes de les seves funcions, en especial a partir de mitjans del segle XIX.

58 *Edicto General comprehensivo de la instrucciones que se han formado por su Exc. y Real Audiencia en Junta de Sanidad insiguiendo las reales ordenes comunicadas por la Suprema del Reyno para la admisión y platica de las embarcaciones del pais, y extrangeras en los puertos de Barcelona, Palamós, Mataró, Tarragona, Salou, y en Tortosa los Alfaques y Fangar, en este Principado de Cataluña.* Barcelona: imprenta de Thomas Piferrrer, 1771.

VI

FUNCIONS, TRÀMITS I
GESTIONS SANITÀRIES
PER ADMETRE UN
VAIXELL A LLIURE
PRÀCTICA (1720-1847)

A partir del primer quart del segle XVIII i en especial a partir de 1720, coincidint amb la gran epidèmia de pesta de Marsella, es comença a desenvolupar la manera d'admetre un vaixell a lliure pràctica en un port.⁵⁹ Novament, la ciutat de Barcelona va ser capdavantera a Espanya per realitzar visites en arribar els vaixells a la rada del port, demanant-los els papers relacionats amb la sanitat, el comerç i la fiscalitat.

Les funcions del capità/guarda del port

Com s'ha vist anteriorment, eren les ciutats o viles costaneres les que nomenaven o designaven el personal que havia de fer-se càrrec de la vigilància i del control sanitari del port. En la majoria dels casos i en especial a partir de l'epidèmia de pesta de mitjans del segle XVII, es nomenava un vigilant de port com a conseqüència d'alarma de contagi de pesta. De la mateixa manera, les funcions d'aquest guàrdia podia variar en funció de la gravetat, intensitat i distància de la ciutat o regió en la qual s'hagués produït l'epidèmia.

A partir de 1720, sembla que al port de Barcelona hi va quedar fixa una persona per realitzar funcions específiques de guàrdia, auxiliat per algunes altres persones i proveït d'un vaixell de sanitat per visitar aquelles que pretenien entrar a port. En el cas de Tarragona, després de l'alarma de 1720 no sembla que hi hagués guàrdia al port fins a l'epidèmia de pesta de Messina i del nord de l'Àfrica de l'any 1743. Les ordenances de l'Armada de 1747 van crear el càrrec de capità de port, el qual depenia del departament marítim al qual correspongués el port en qüestió⁶⁰. Les funcions del capità de port consistien a vigilar el bon ordre de la càrrega i descàrrega de mercaderies, que els vaixells quedessin bé amarrats, dirigir l'entrada i sortida de vaixells i totes les maniobres que s'haguessin de realitzar, la neteja del port i les seves dependències i tots els aspectes generals de policia, entre els quals, a partir de l'edicte de 1771 s'inclouen clarament, els de la sanitat.

En aquest aspecte, el capità del port havia d'anar amb el vaixell de sanitat a inspeccionar qualsevol vaixell que pretengués entrar a port; acomiadar el vaixell si aquest no era admès per la junta municipal de sanitat; vigilar que s'acomplissin les quarantenes en la manera que s'hagués ordenat. En general havia d'estar a

59 Aquest capítol ha estat desenvolupat a partir de diferents ordres i providències donades per la Suprema Junta de Sanitat del Regne i la Junta Superior de Sanitat de Catalunya. Fonamentalment els edictes de 1721 i de 1771 que veurem més endavant.

60 ANC. Llibre *Lista de los ministros, subdelegados, auditores, escribanos y alguaciles que sirven en las Provincias de este Departamento marítimo (1755-1757)* i *Lista de los Capitanes de Puertos y intérpretes de lenguas (1752-1754)*. A Tarragona, sembla que el primer ministre de Marina va ser Andrés Cheriguini, del que depenien els subdelegats de marina de Sitges, Francesc Fals Oliva; Vilanova i la Geltrú, Joan Torrens; Altafulla, Pedro Soler i el de Cambrils, Josep Roca. Per sota dels subdelegats estaven els capitans de port. Durant la primera meitat de la dècada dels cinquanta del segle XVIII, el capità del port de Salou fou Maurici Molés.

disposició de la junta municipal de sanitat en tot allò que fos necessari per a la sanitat. Per aquesta raó era imprescindible que residís al port.

Un document imprescindible: la patent de sanitat

La patent de sanitat, també coneguda com a butlleta de sanitat, era un document destinat a acreditar l'estat sanitari del port de sortida o de procedència d'un vaixell. Si el vaixell procedia d'un lloc on generalment hi havia epidèmia de pesta per ser endèmica de la regió, es considerava que la patent era bruta. Si pel contrari el port del qual procedia el vaixell estava a l'occident, amb sistemes de control sanitari marítim, similars als d'Espanya es considerava que portava patent neta. Però en detectar-se en qualsevol port o regió propera a la ciutat del port epidèmia o contagi, automàticament es donaven les ordres convenients per convertir la patent en bruta o sospitosa. Al cas espanyol aquest document era demanat per l'autoritat sanitària del port, però en altres estats, en funció del reglament vigent, la podien demanar altres autoritats governatives o fiscals.

Figura 7. AMM. Patents de sanitat de Cambrils (1781) i Torredembarra (1814).

El document havia de contenir els detalls necessaris per acreditar l'estat sanitari del port de sortida del vaixell, i en especial, la inexistència de malalties epidèmiques des d'un període de temps determinat fins a la data d'expedició de la patent. En temps més antics, a les patents simplement s'hi indicava el nom del vaixell, el nom del patró, la procedència, el destí, la càrrega i el dia de sortida. Amb el pas del temps, amb motiu per exemple de la presència de passatgers a

bord, s'incorporaren altres dades com el nombre de persones que transportaven. També s'hi afegiren dades del vaixell com les dimensions i el tonatge.

S'havia d'expedir en un moment proper a la partença del vaixell i, en el cas català, a mitjan segle XVIII ja hi havia ports que tenien models oficials. Les patents més antigues eren escrites manualment cada vegada que es demanava i segellada per les autoritats del lloc de sortida.⁶¹ A mesura que avança el segle XVIII trobem models oficials impresos que calia omplir parcialment amb les dades concretes de cada vaixell.

També hi havia la patent de sanitat personal. En ella s'indicaven les dades i característiques de cada persona. Les havien de portar tant el patró o capità del vaixell, tripulació i possibles passatgers. En el cas del patró o capità s'indicava el seu nom, el nom del vaixell, la matrícula a la qual pertany el bastiment.

Un aspecte a senyalar d'aquest document és la seva apreciació artística. Les diferents ciutats gravaven en ell imatges dels sants protectors patrons de la ciutat o vila, imatges del port, els escuts heràldics, segells impresos, etc. La Junta municipal de Vila-seca i port de Salou tenia patents a les quals apareixien Sant Esteve, la Verge del Rosari i Sant Sebastià. A les patents de Torredembarra apareixen les figures de Sant Pere, Santa Rosalia i Sant Sebastià. A les de Cambrils de mitjans del segle XIX apareix l'escut de la vila.

Llatzerets i quarantenes

Durant l'Edat Moderna, les principals ciutats mediterrànies portuàries europees van tenir almenys un llatzeret on s'enviaven a purgar les mercaderies que es consideraven que podien transportar epidèmies i les persones malaltes. Moltes vegades, no s'arribaven a desembarcar les mercaderies, en especial, si el vaixell estava de trànsit i aquella ciutat no era el seu destí definitiu. En aquest cas les mercaderies es ventilaven a la coberta del bastiment. Les persones, si no presentaven malalties molt greus, tampoc desembarcaven.

Les juntes municipals dels ports podien posar en quarantena una embarcació si es donava algun d'aquests casos:

- Si les dades que declarava el patró o capità no coincidien amb els documents presentats.
- Si hi havia malalts o havia mort algun membre de la tripulació o passatgers durant la travessia. En aquest cas el cirurgià del vaixell —i, si no n'hi havia, el capità o patró— havia de fer relació jurada dels símptomes i evolució de la malaltia així com dels remeis subministrats. En cas de mort havien d'indicar

61 Martínez-Hidalgo y Terán, José María: *Enciclopedia del Mar*. Barcelona: editorial Garriga, 1987, p. 911.

en quin dia s'havia produït. L'omissió d'aquesta informació per part del cirurgià, capità o patró estava sancionada amb 200 lliures.

- Fuga d'algun membre de la tripulació o passatger. Després d'anotar la declaració jurada del capità o patró dels fets, si no hi havia cap incidència sanitària a bord, s'obligava a realitzar una mínima quarantena.
- La discordança entre les llistes remeses pel patró i les declaracions, si hi havia algun home de més o de menys, també era motiu de sospita per motiu del qual s'obligava a realitzar una mínima quarantena. Ara bé, quan la discordança era producte de naufragi s'havia de comunicar al jutge de sanitat perquè emetés les providències necessàries, que generalment eren uns quants dies de quarantena sempre que no s'haguessin recuperat robes o gèneres susceptibles de transmetre malalties.
- Si les derrotes no concordaven amb les declaracions del patró o capità del vaixell.
- Si havia tocat en llocs sospitosos d'haver-hi epidèmia o contagi i havia tingut contacte o s'havien aturat. En aquests casos el vaixell havia de ser acomiadat a un llatzeret.
- Si s'havien carregat mercaderies en general o persones sense patents de sanitat o procedents de llocs sospitosos de contagi.
- En cas que els vaixells de guerra del rei portessin a port alguna «presa de moros», que pels motius que fos hagués estat necessari rebre'ls a bord, s'havia de realitzar la corresponent visita de tacte. Si els captius declaraven no venir de lloc sospitós de contagi, es procedia a imposar vuit dies de quarantena al vaixell. En aquest cas concret s'havien de cremar totes les robes i gèneres del vaixell capturat així com dels captius. Si al contrari, els moros captius declaraven o era conegut que procedien de lloc on hi hagués pesta, els captius havien de realitzar quaranta dies de quarantena *«que empezará desde el día que se quemara la ropa de los esclavos y se huviesen estos bañados en la mar o saumado, y se dará la embarcación apresada con los géneros susceptibles a las llamas»*.
- El bestiar oví havia de superar una quarantena de mínim vuit dies. S'imposava el càstig de perdre la vida al pastor que a terra vigilés el bestiar si per qualsevol motiu hi havia contacte amb altres animals, persones o s'extraviaven els caps de bestiar.
- Qualsevol gènere o efecte susceptible de contagi no es podia admetre a lliure comerç sense que primer, a costa dels interessats, fos purificat, ventilat i perfumat en un lloc distant de la població i pel temps que es considerés necessari. Es consideraven gèneres susceptibles de contagi el cotó, la llana, teles, robes, catifes i pells, entre altres.

- Tots els vaixells procedents de l'illa de Tabarca, Gibraltar, Maó i Liorna —ports que tenien lliure comerç amb Alger i altres parts on era freqüent la pesta— havien de fer deu dies de quarantena.

Per realitzar la quarantena, atesa l'absència de llatzerets, el capità del port havia d'assenyalar per a l'admissió del vaixell un paratge o lloc retirat del port on el bastiment estigués totalment apartat dels altres vaixells. Els havia d'assenyalar el lloc on amarrar el vaixell, i per realitzar aquesta operació podien baixar els tripulants a terra; un cop amarrat el vaixell, quedava prohibit que ningú s'apropés a les amarres a una distància mínima de quaranta passos.

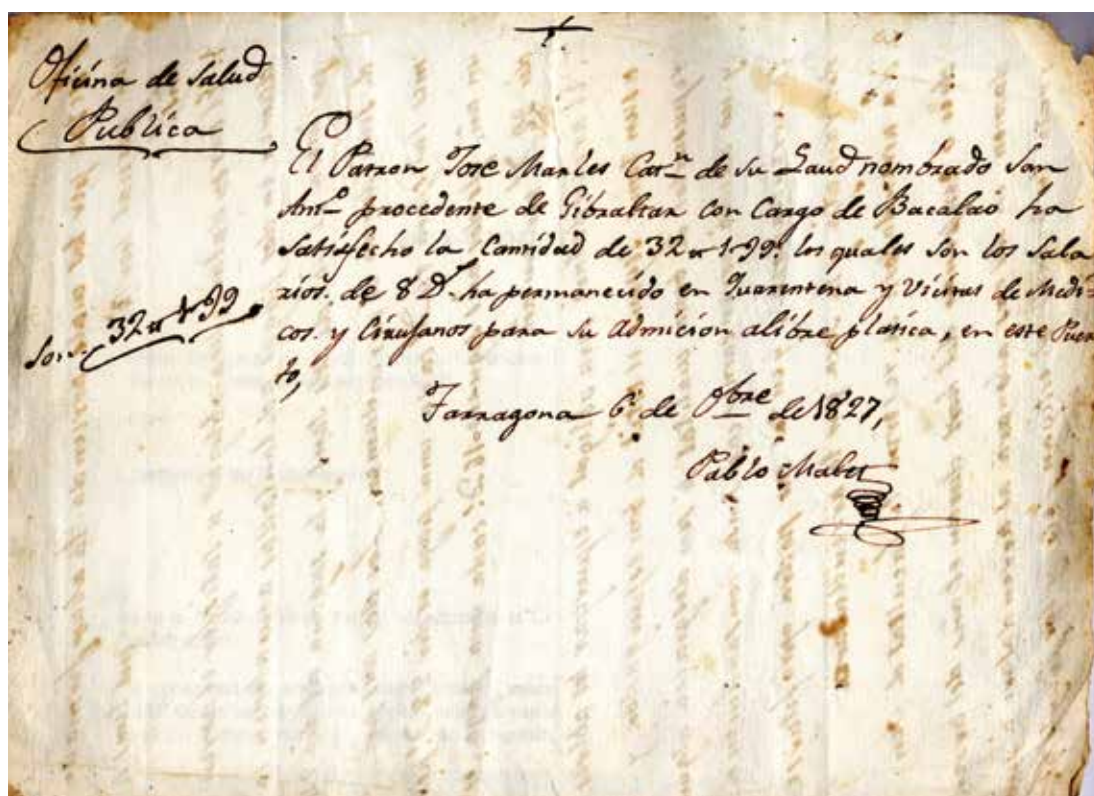

Figura 8. BHMT. Carta de pagament de les despeses generades per la visita del metge i la quarantena realitzada al port de Tarragona del patró Josep Marlés.

Una vegada assegurat el vaixell, havien de pujar al seu bord dos guardes de sanitat, que havien de romandre dins del vaixell el temps que durés la quarantena; per aquest motiu aquests guardes eren coneguts com a «guardes bruts». Si el vaixell s'havia de desplaçar a un altre lloc pel motiu que fos, els guardes bruts havien de continuar dins del vaixell, complint la quarantena amb la tripulació. Per assegurar un bon funcionament del servei calia que n'hi hagués dotze guardes a cada port habilitat i les seves funcions principals eren les d'observar i anotar les novetats que hi poguessin haver en el decurs de la quarantena, inspeccionar el bastiment i indicar els gèneres que cada dia es ventilaven a la coberta, evitar la comunicació amb altres bastiments en quarantena o avisar immediatament

en cas d'alguna defunció. El dia d'abans de finalitzar-la, desembarcaven i, sota jurament, informaven la junta municipal de l'estat sanitari del vaixell i de la tripulació. Tot seguit s'havia de realitzar una nova visita de tacte per admetre a lliure pràctica al vaixell. En cas que es detectés contagi o sospita d'haver-n'hi, passaven a una nova quarantena, en la qual s'incloïen tots aquells que haguessin participat en la visita de tacte i als guardes bruts. Si es declarava pesta a bord, se li havia de subministrar queviures i tot l'auxili necessari per tot seguit acomiadar-lo a un port on hi hagués llatzeret.

Des del mar, la vigilància dels vaixells en quarantena l'havia de realitzar el vaixell de sanitat que a tals efectes hi havia a cada port. El servei l'havia de prestar les vint-i-quatre hores del dia. També havia de visitar a les hores assenyalades les embarcacions quarantenàries, acostant-se a una distància proporcionada des d'on conèixer l'estat i observar si la tripulació i passatgers necessitaven qualsevol tipus d'auxili.

Els subministraments els deixaven al lloc de les amarres o als seus bots en el cas que el vaixell estigués prop de la sorra. A una distància determinada se situaven els «guardes nets». La seva funció era vigilar que els quarantanaris no tinguessin contacte amb cap persona de terra. En el cas que alguna persona necessités comunicar-se amb els tripulants del vaixell en quarantena, el capità del port havia d'acompanyar-lo amb el vaixell de sanitat, sent testimoni de la conversa.

Tràmits per admetre un vaixell a lliure pràctica

El vaixell que volgués entrar en un dels ports habilitats havia d'esperar-se a l'entrada del port, just al lloc designat per l'autoritat del port en qüestió. El vaixell de sanitat, que havia d'estar operatiu les vint-i-quatre hores del dia, com s'ha indicat, havia de sortir al seu encontre per visitar-lo. A bord hi havia d'anar el capità o guardià del port. En cas que al port no hi hagués capità, feia les seves funcions el caporal del vaixell de sanitat. En qualsevol cas, al vaixell també hi havien d'anar els mariners que formaven la tripulació, l'escrivà o secretari i, en funció de les necessitats, el metge i/o cirurgià de la junta de sanitat. Cap d'ells estava autoritzat a accedir al vaixell. Al contrari, havien de situar-se a una distància prudencial però suficient per poder comunicar-se i veure les persones que hi anaven a bord.

Tot seguit, el capità o guardià del port o, en el seu defecte el caporal del vaixell de sanitat havia d'interrogar sota jurament al capità o patró del vaixell que pretenia entrar al port; la pena, si mentia, era de 200 lliures i, fins i tot, «*apercibiendole con la vida en su caso*» si era necessari. Les preguntes usals eren:

- Nom del vaixell.
- Nom del capità o patró del vaixell.
- Port de l'embarcació.
- Detall de la tripulació i passatgers, amb indicació de si estaven tots sans o si en algun lloc n'hi havia algun de malalt.
- Procedència original i ports o llocs en els quals havia fet escala.
- Càrrega que transportava i on l'havia rebut, amb detall de la quantitat i qualitat dels gèneres.
- Dia de sortida del port original de partida i en el seu cas, en quines dates havia fet escales en altres ports.
- En cas que durant la seva travessia hagués tingut contacte amb altres vaixells, quins eren, nacionalitat, nom del patró o capità i qualsevol altra dada que ajudés a la seva identificació.
- Quin era l'estat de salut al port o lloc original de procedència en el moment de la seva sortida. Si havia fet escala en algun altre port, se li sol·licitava la mateixa informació.
- Quines embarcacions hi havia al port de sortida; de quina nacionalitat eren o quines característiques tenien.
- Si al port de sortida o a qualsevol altre que havia tocat durant la travessia havia realitzat alguna quarantena, indicant el motiu.

L'escrivà o secretari tenia la funció d'anotar totes les respostes i, si no hi havia res negatiu ni estrany a la declaració, totes les persones que fossin al vaixell havien de posar-se a la borda per ser comptats i examinats visualment, estudiar els seus rostres semblants, sol·licitar les patents de sanitat i reconèixer visualment el seu equipatge. També era el moment de sol·licitar la derrota, les pòlisses i altres documents que poguessin portar, com els certificats dels cònsols espanyols a aquells vaixells que vinguessin de l'estranger.

La recollida dels documents exigia una certa cura, ja que es considerava que el paper podia ser font de transmissió de malalties. Generalment es feien servir tenalles per agafar-los i cubells amb vinagre on se submergien abans de manipular-los. Després es fumigaven i finalment es perfumaven.

Practicades aquestes diligències, el capità del port o en el seu defecte el caporal del vaixell de sanitat indicava al vaixell que pretenia entrar a port que romangués al lloc assenyalat fins a nou avís. Tots els documents que havien recollit els havien de lliurar a la junta o diputació de sanitat juntament amb totes les observacions que consideressin oportunes. Arribat aquest moment, la junta municipal de sanitat havia d'examinar els documents, tot parant una especial atenció a:

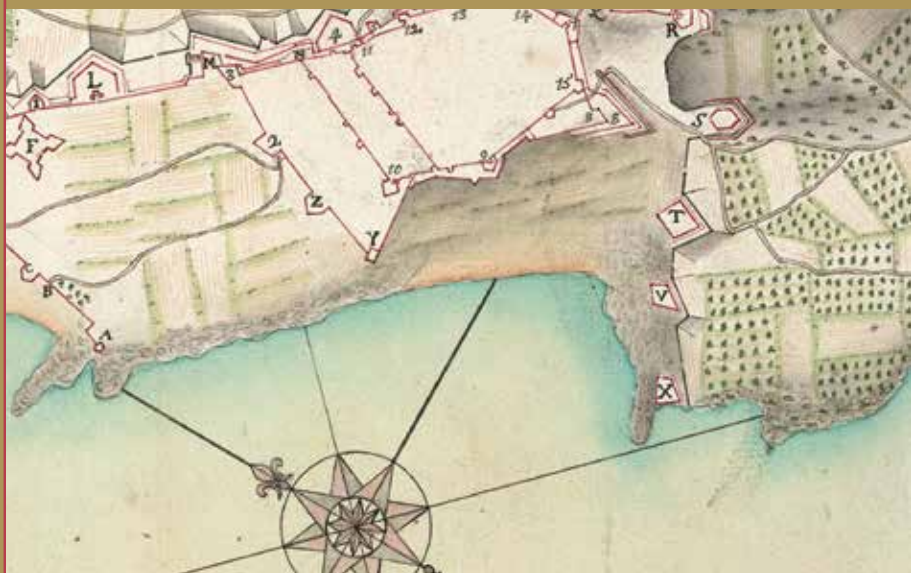

- La patent de sanitat. Havia de venir neta del lloc d'on es va fer el seu lliurament. En cas que el vaixell hagués fet escales, la patent havia de venir ratificada igualment i consignar que eren ports nets, lliures de contagi.
- Que la llista de passatgers i tripulants coincidís amb la declaració realitzada pel capità o patró.
- Que la derrota coincideixi amb les escales que havia declarat el capità o patró que havien efectuat i les de les patents de sanitat.
- Que portessin certificats dels cònsols espanyols, allà on n'hi hagués. Que les pòlisses de càrrega i els documents que certifiquen l'origen de la fabricació dels gèneres que transportava fossin legítims i correctes.

Si tot es trobava conforme a llei, i un cop abonats els drets estipulats, la junta municipal de sanitat podia permetre que s'admetés l'embarcació a lliure pràctica. Hi va haver també disposicions per admetre a lliure pràctica vaixells i gèneres que per la seva procedència no havien de passar les visites de sanitat. Aquests eren els vaixells de l'esquadra de guerra del regne, els quals havien de ser admesos a lliure pràctica, sota jurament del cap de l'esquadra que no havia estat ni tocat en ports sospitosos de contagi ni havia tingut comunicació amb tripulacions d'altres vaixells. Si el vaixell transportava robes, teles o altres gèneres considerats capaços de transmetre malalties, aquest privilegi quedava suprimit i calia informar-ne directament la Suprema Junta de Sanitat.

També tenien certs privilegis sanitaris, en el sentit de no ser rebutjats, els Pares Redemptors que amb llicència del rei haguessin passat a redimir cristians a les costes de l'Àfrica. Podien gaudir d'aquest privilegi sempre que tornessin de llocs sans i amb patents regulars de sanitat o certificats dels cònsols espanyols o d'altres nacions residents en el port africà d'origen. Podien ser admesos amb els redimits que portessin després de passar les visites ordinàries de sanitat.

VII

L'EPIDÈMIA DE MARSELLA
DE 1720 I EL MONOPOLI
SANITARI DE BARCELONA

L'any 1703, el Consell de Cent de Barcelona va establir «*el arancel de los salarios de las quarentenas del muelle en las embarcaciones, por lo tocante a médico, cirujano y capitán del puerto y guardia*», consolidant-se d'aquesta manera una estructura sanitària al port barceloní. Poc després, l'any 1709 amb motiu de posar en quarantena mercaderies i persones que arribessin de llocs infectats va intentar construir un llatzeret. Però la Guerra de Successió espanyola dinamita aquestes mesures parcialment. Moltes mesures es tornaran a fer servir després de la guerra i d'altres, en especial aquelles vinculades directament a les institucions pròpies de Catalunya desapareixeran.⁶²

Després del Decret de Nova Planta, en 1717, el Capità General de Catalunya s'adreçava a les principals ciutats i viles de Catalunya indicant la inexistència als ports i platges de les providències necessàries de com s'ha de tractar a les embarcacions que vinguessin de l'Àfrica, del llevant Mediterrani i d'altres indrets sospitosos de patir malaltia contagiosa. Per tant no hi havia cap dispositiu de vigilància coordinada mitjançant la qual fer front a un avís d'epidèmia. Per tant va adoptar la mesura que totes les embarcacions procedents de fora del Principat toquen el port de Barcelona per passar una visita de sanitat i en funció del resultat, el vaixell podia ser admès a lliure pràctica a qualsevol port català. Com veurem tot seguit, aquesta mesura serà constant durant bona part del segle XVIII.⁶³

La primera aportació de la monarquia borbònica a la legislació sanitària marítima va ser la nomenada *Instrucció de Patiño*, apareguda l'any 1717.⁶⁴ En aquesta instrucció, bàsicament es regulava sobre l'assistència als malalts i el control higiènic dels bastiments, sense prestar atenció als ports en matèria sanitària. Un parell de mesos després, com a conseqüència de la introducció a Cadis sense cap tipus de control una sèrie de camises bretones entre les quals anaven camuflades robes que havien estat fetes servir en hospitals per malalts contagiats, es va prohibir al Principat el comerç de qualsevol roba sospitosa de transmetre malalties, prestant molta cura, evidentment, a les nomenades camises bretones.⁶⁵

Però no va ser fins a l'any 1720 que l'administració borbònica no va haver de preparar la defensa del país per evitar l'arribada del contagi més poderós conegut fins aquell moment.

62 NAVARRO Y GARCÍA, Ramón: *Historia de sanidad marítima en España*. Madrid: Instituto de Salud Carlos III – Ministerio de Sanidad y Consumo, 2001, p. 31.

63 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1717, acta del 20/11/1717; ADSERÀ MARTORELL, José: *La Junta de Sanidad del Puerto de Tarragona. Año 1771*. Tarragona: Port de Tarragona, 1990, p. 6.

64 *Instrucción sobre diferentes puntos que se han de observar en el Cuerpo de la Marina de España; y ha de tener fuerza de Ordenanças, basta que su Magestad mande publicar las que inviolablemente deberán practicarse*, Càdiz 16/6/1717. L'exemplar que s'ha consultat es troba dipositat a la Biblioteca Nacional de Madrid dins del manuscrit de FERNÁNDEZ DE GAMBOA, Sebastián: *Vocabulario de los nombres que usa la gente de mar en todo lo que pertenece a su arte*, sig. MSS/3158.

65 CALBET CAMARASA, J.M.: *Legislación sanitaria marítima en Catalunya (1717-1752)*. Barcelona: Seminari Pere Mata, 1998, p. 19.

L'epidèmia de pesta de Marsella de 1720

El 22 de juliol de 1719, el vaixell *Grand Saint Antoine* va partir del port de Marsella. Durant el seu viatge cap al llevant mediterrani va fer escala a Esmirna (Turquia), Làrnaca (Xipre) i Sidó (Líban). En aquest últim port va carregar teixits de sedes i bosses de cendres que havien d'absorbir la humitat amb l'objectiu de conservar millor els teixits. La següent escala va ser el port libanès de Tir, on va completar la seva càrrega. En el seu viatge de retorn al port francès, va haver de fer una primera escala no prevista a Trípoli (Líbia), per arreglar els desperfectes ocasionats com a conseqüència d'un temporal. Les patents sanitàries que va rebre el *Grand Saint Antoine* declaraven la bona salut del vaixell i de la tripulació. A principis d'abril de 1720 es va dirigir a Xipre i el dia 5 un mariner turc va morir a bord. El cos va ser llançat al mar. Tot seguit, el capità, Jean Baptiste Chataud, va posar rumb a Marsella. Durant la travessia van traspasar diversos membres de la tripulació, entre ells el cirurgià del vaixell. Davant de la greu situació de la tripulació el capità va decidir aturar-se en Brusuc, un port proper a Toulon (França) per dirigir-se posteriorment al port de Liorna (Itàlia). El reconeixement mèdic que van practicar les autoritats sanitàries del port italià al vaixell i a la tripulació van desaconsellar la seva admissió. Els facultatius van poder constatar que durant la seva travessia havien mort alguns membres de la tripulació, motiu en si mateix suficient per no admetre el vaixell. El diagnòstic mèdic al qual van arribar es relacionava amb la presència de pesta a bord.

En arribar a Marsella les autoritats del port, malgrat els antecedents que presentava el bastiment, van considerar oportú que només realitzés una quarantena d'observació rutinària. No es van prendre mesures excepcionals per controlar sanitàriament la tripulació i la càrrega. L'intens interès que sembla ser demostraren els comerciants marsellesos pels productes que transportava, valorats en 2.300.000 lliures, i la complicitat de les autoritats de la ciutat, va precipitar la descàrrega dels gèneres tèxtils del *Grand Saint Antoine* sense aplicar les mesures sanitàries bàsiques que s'acostumaven a fer per les autoritats franceses, tenint en compte la procedència de la càrrega i l'historial sanitari del vaixell.

Pocs dies després d'haver-hi estat admès a Marsella, a principis de juny de 1720, es va manifestar una epidèmia de pesta al llatzeret del port. El 9 de juliol va morir una persona dins del nucli urbà que segons es va demostrar posteriorment, havia estat en contacte amb els interns del llatzeret: així doncs, l'epidèmia en aquest moment ja no quedava reduïda únicament al recinte sanitari d'observació mèdica, sinó que es començava a propagar per la ciutat. La dramàtica situació que es plantejava a l'estiu de 1720 a Marsella manifestava la negligència i la cadena d'errors que havien comès les autoritats marselleses admetent el navili,

imposant-li una quarantena mínima i permetent el desembarcament de gèneres i persones. La permissivitat de contacte entre mariners en quarantena i persones procedents de la ciutat, deixava en evidència la corrupció de la guàrdia del llatzeret.

Una vegada demostrat que l'origen del contagi havia estat el *Grand Saint Antoine* es va procedir a cremar el vaixell. El seu capità va ser empresonat; però sorprenentment va sortir de la presó amb sentència favorable. Les autoritats polítiques de la ciutat van estar constantment sota sospita, especialment el primer magistrat, Jean-Baptiste Estelle; però la posterior gestió de la crisi provocada per l'epidèmia li va reportar promocions, honors i distincions.

A la fi del mes de juliol les autoritats de Marsella ordenaven que d'una manera secreta es traslladessin els malalts que ja hi havia a la ciutat al llatzeret del port. En paral·lel s'afirmava que la ciutat estava lliure de contagi i que l'epidèmia quedava reduïda al recinte del llatzeret; però les defuncions als barris més degradats de Marsella anaven en augment. Conseqüentment, es va ordenar que els morts s'enterressin en calç viva i que es reguessin els carrers amb abundant aigua. Davant de l'alarmant situació i de l'absència d'un cordó que impedís la sortida i l'entrada de persones de la ciutat, va començar un èxode de població cap al camp i altres llocs de la Provença. El contagi es va estendre per tot el territori veí. A l'agost, tota la ciutat de Marsella estava infectada. Les defuncions diàries es comptabilitzaven per centenars.

Com és lògic, la situació va generar una important tensió social: faltaven aliments, els preus dels productes bàsics augmentaven d'una manera desproporcionada, els malalts quedaven abandonats, etc. Les autoritats franceses no volien aïllar Marsella i al setembre encara no havien prohibit el contacte amb les ciutats veïnes, sempre que es complissin unes prevencions estipulades. A més, els vaixells procedents del port de Marsella havien de ser admesos en qualsevol port francès, encara que la majoria d'ells no complien l'ordre per l'elevat risc que comportava. Finalment, la crueltat de la malaltia va obligar les autoritats franceses a prohibir tot tipus de contacte marítim i terrestre amb Marsella.

Amb l'arribada de les estacions fredes de l'any s'esperava que el progrés del contagi s'aturés. Però no va ser així, tot i que la incidència va anar disminuint. L'agost de 1721 Marsella estava lliure de contagi i la primavera de 1722 es plantejà la possibilitat d'aixecar la incomunicació de la ciutat amb la resta de França, ja que era la principal ciutat portuària francesa del mediterrani. Però l'aparició de malalties sospitoses va retardar l'obertura al tràfic. Fou a finals de 1722 quan França va obrir els seus ports a Marsella i durant el 1723 progressivament se li van obrir al comerç les illes franceses d'Amèrica. Tot seguit van ser els ports

anglesos, alemanys i holandesos els que admeteren bastiments procedents de Marsella i regions veïnes en general. Espanya fou un dels últims estats en admetre vaixells procedents de ports francesos.⁶⁶

La reacció de les autoritats espanyoles. Catalunya davant de l'epidèmia

Les primeres notícies conegudes de l'epidèmia marsellesa s'enviaren a la Reial Audiència de Catalunya el 26 juliol 1720 des de la vila de Cadaqués. A la vegada també comunicaven que en ports propers a Marsella s'havien pres algunes mesures per protegir la salut. La immediata reacció de la màxima autoritat política borbònica a Catalunya va ser delegar a l'Ajuntament de Barcelona que comunicés les fatals notícies a tots els llocs de la marina del Principat i també de la frontera amb França.

Des del començament de l'epidèmia, la monarquia hispànica, a causa de la proximitat del territori afectat i les constants comunicacions per via marítima i terrestre entre les dues regions, va estar molt atenta a les notícies que arribaven des de França. A suggeriment de l'ajuntament barceloní, la Reial Audiència indicava què *«por esto tiene por preciso la Real Audiencia que por mar y tierra se procuren puntuales y no tardas noticias de el mal, y de su estado en Marsella, y sus cercanías, mandandole V.E. que alguna embarcación se acerque quanto pueda al origen, y que aun toque al mismo Puerto de Marsella, e introduzca alli Medico que se encontrará en esta Capital, que observe qual sea la especie de contagio encendido, sus efectos, y todo lo demas que condugese a las mas oportunas precauciones»*.⁶⁷

Desconeixem si finalment es va complir l'ordre en la manera expressada, i es va introduir algun metge a Marsella, però la Junta de Sanitat de Barcelona va comissionar el doctor Josep Fornés per tal que anés a Montpeller⁶⁸ a obtenir informació de l'estat mèdic de Marsella i de la resta dels territoris afectats pel contagi, així com reunir informació de les mesures que es prenen per tal de lluitar i acabar amb l'epidèmia.⁶⁹ La feina de Fornés va ser força important, ja que rebia informació privilegiada gràcies a les seves amistats amb els principals

66 CARRIÈRE, Charles; COUDURIÉ, Marcel; REBUFFAT, Françoise: *Marseille ville morte: la peste de 1720*. Marsella: Maurice Garçon, 1968; BIRABEN, Jean-Nöel: «La peste en 1720 à Marseille à propos d'un livre récent». A: *Revue Historique*, 502 (Paris, 1972), pàg. 407-426; PESET, Mariano; PESET, José Luís: *Muerte en España: política y sociedad entre la peste y el cólera*. Madrid: Seminarios y Ediciones, 1972; LUCENET, Monique: *Les grandes pestes en France*. Paris: Éditions Aubier Montaigne, 1985.

67 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes Reial Audiència, 1720-1721, ofici del 26/7/1720.

68 VILLALBA, Joaquín de: *Epidemiología española ó historia cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acaecido en España desde la venida de los cartagineses hasta el año de 1801*. Madrid: imprenta de Don Mateo Repullés, 1802, t.2, p. 164-173.

69 Bona part de l'activitat desenvolupada pel Dr. Fornés es pot localitzar a l'AHN, Consejos, lligall 11.947 i al fons de Sanitat de l'Ajuntament de Barcelona conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

metges que lluitaven contra l'epidèmia a Marsella, com per exemple el doctor Antoine Deidier.⁷⁰

Sembla que en aquell moment la situació al port de Barcelona era caòtica. El 9 d'agost es denunciava que hi havia entrat una embarcació procedent de Sant Feliu de Guíxols. L'únic control que se li havia practicat havia estat preguntar-li al patró la procedència i si portava butlleta de sanitat, un fet usual als principals ports peninsulars en alertes sanitàries similars. Davant la resposta afirmativa del patró, van admetre el vaixell sense comprovar la veracitat de les dades. Però després que l'ajuntament barceloní i la Reial Audiència analitzessin la situació, es va considerar que no n'hi havia prou amb una declaració jurada tenint present el possible impacte devastador que podrien patir la població i l'economia de la ciutat.

Per intentar controlar millor els bastiments que arribaven i eren admesos a port, la Junta de Sanitat de Barcelona va considerar adient nomenar un guàrdia al mar, tal com s'havia fet en altres ocasions amb motiu d'alarmes semblants. Aquesta mesura anava destinada a controlar les embarcacions que arribaven i es posaven en quarantena i a establir vigilància sobre els bastiments que havien ancorat a la platja i estaven fondejats a la rada barcelonina abans de conèixer la veracitat del contagi.⁷¹ Dies després hi havia sospita que l'epidèmia havia arribat a Maó, però tot va quedar en rumors.⁷²

A Catalunya les ordres i reials providències se succeïen ràpidament a mesura que s'anava tenint coneixement de l'evolució de l'epidèmia.⁷³ La majoria d'elles, com veurem a continuació, estaven destinades a controlar els vaixells comercials que feien ruta entre els principals ports de la Mediterrània i que s'adreçaven a ports catalans. Com a conseqüència de les aliances establertes entre els diferents estats europeus de l'occident mediterrani amb els del nord d'Àfrica i el mediterrani oriental, s'adoptaren les mateixes mesures per als vaixells procedents de territoris aliats dels francesos, ja que entenien que aquests es comunicaven sense preservar les mesures sanitàries amb les quals es podien evitar contagis, tal com havia passat amb el *Grand Saint Antoine*.⁷⁴

70 CORBELLÀ I CORBELLÀ, Jacint: «Antoine Deidier (1670-1746), merge amb activitat a Montpel·lier i Marsella. Idees sobre el contagi». A: *Gimbernat*, 47 (Barcelona, 2007), p. 239-244.

71 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes Reial Audiència, 1720-1721, ofici del 9/8/1720.

72 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes Reial Audiència, 1720-1721, ofici del 17/8/1720.

73 Les ordres i providències que recollim en aquest apartat, si no s'indica el contrari, han estat localitzades a l'*Edicto general comprehensivo de todas las reales provisiones y ordenes y de los edictos, instrucciones y providencias generales, dadas en este Principado de Cataluña para preservarle, y resguardarle de la peste, ó contagio, que aflige a la Provenza*.

74 En aquest sentit, en un document de 1787 consta que «el consul del rey en Argel (...) que acaba de salir de aquella ciudad un destacamento de turcos, que iba a mudar el de Mascara, con varios tocados de peste, que de ellos avian muerto algunos, y que es muy de temer que la peste se introduzca en el Campo de Mascara muy en breve, porque aunque el Rey havia establecido un cordon para impedirlo la avia amenazado el Bey de Argel con que le cortaria la cabeza si en esto seguia la regla de los Christianos». AHCB. Fons Sanitat. Ordres i oficis, 1787-1788, p.67.

Els primers dies d'agost de 1720, la Reial Audiència ordenava que no es podia admetre cap embarcació procedent del Mediterrani sense una visita ordinària de sanitat amb el consegüent reconeixement de la seva procedència i de les escales que havia realitzat durant la seva travessia. S'indicava a l'ordre que només s'admetessin al comerç les embarcacions que no haguessin tocat el port de Marsella. Excepcionalment, però, es podien admetre embarcacions procedents de Marsella i ports propers després de passar una inspecció mèdica, portar patents de sanitat on s'acredités la seva procedència i superar una quarantena d'observació. Però aquesta mesura va estar vigent molt poc temps. Davant de la preocupant propagació de l'epidèmia, pocs dies després es va prohibir absolutament el comerç de gèneres i el contacte amb persones procedents del port marsellès i de qualsevol altre port francès del Mediterrani. La prohibició afectava també els bastiments procedents del llevant mediterrani i d'Itàlia que haguessin fet escala a Marsella o a qualsevol altre port proper. A principis de setembre, amb motiu de la propagació del contagi pels territoris immediatament propers a Marsella, la mesura es feia extensiva als ports de la Provença. Al desembre també es va prohibir el comerç amb els ports de Vilafranche-sur-Mer, Mònaco i les ciutats i viles de la ribera del Piemont. A poc a poc s'anava fent extensiva la prohibició a altres llocs, com per exemple a territoris del Mediterrani oriental, oficialment perquè era una zona de constant epidèmia de pesta, o les illes mediterrànies, a excepció d'Eivissa, Mallorca, Elba i posteriorment Malta. Com a conseqüència de la sospita que els vaixells francesos que arribaven de ports portuguesos no passaven visita de sanitat, es va ordenar que només s'admetessin als ports espanyols els gèneres manufacturats a Portugal, Brasil i Índia oriental que presentessin testimoni d'arribar directament dels citats llocs i que no s'admetessin si arribaven barrejats amb gèneres francesos. Les autoritats van demanar tenir molta cura amb el comerç de teixits que es feia mitjançant el port de Maó, en aquell moment sota domini anglès, demanant als responsables de sanitat que verifiquessin si aquests havien estat confeccionats a Menorca. Si aquest no era el cas, s'havia de tractar el vaixell con qualsevol altre. A l'octubre de 1720 les autoritats espanyoles prohibien als ports propers a la frontera francesa que rebessin petites embarcacions de comerç de cabotatge. També es prohibia l'entrada de qualsevol bastiment que vingués amb mercaderies procedents de qualsevol port de l'oceà francès encara que presentés fe de sanitat. Les mateixes mesures es van adoptar per evitar l'entrada de gèneres procedents de l'Àfrica, ja fos en vaixells anglesos, francesos, holandesos o de qualsevol altra nacionalitat.

Entenent que el mar era la porta més oberta i de major extensió i per tant la zona més exposada al risc d'introducció de persones, robes i gèneres de tota mena que

vinguessin de llocs sospitosos de contagi, es va ordenar que a cap embarcació, ni gran ni petita, procedent de qualsevol port de fora del Principat de Catalunya, encara que hagués sortit de port o platges catalanes, se li permetés desembarcar persones, robes o gèneres en cap port, badia, cala, platja, cala o qualsevol altre lloc, ni s'admetés a pràctica a cap zona de la costa del Principat, ja que quedava designat com a únic port per a rebre embarcacions el de la ciutat de Barcelona. D'aquesta manera «*quedando señalado dicho Puerto de Barcelona, por unica, y precisa puerta, para la entrada del Mar, á toda Embarcacion, que viniere de afuera del Principado; se sirvió Su Magestad (...), que se tuviesse el mayor cuydado, vigilancia, y resguardo de este puerto, y muelle, para la admission, ò repulsa de las Embarcaciones, no admitiendo ninguna sin el devido, y riguroso examen de sus Patentes de Sanidad, y saber de donde vienen, y en que partes han tocado, tomándoles juramento, y excluyendo todo genero de Practica, y Quarentena à las prohibidas*».⁷⁵

Però aquesta mesura no era cap novetat. Buscant la manera de combatre la penetració del contagi a Catalunya, la Reial Audiència va recordar a l'Ajuntament de Barcelona una sèrie d'observacions en matèria d'embarcacions i ports realitzades el mes d'octubre de 1716 com a conseqüència d'una alarma de contagi. Com veurem a continuació, queda de manifest que ja l'any 1656 s'havia ordenat que toquessin el port de Barcelona tots els vaixells que vinguessin de fora del Principat, assumint la capital el monopoli de la sanitat marítima i el control comercial del territori català. Així mateix indicava la Reial Audiència que els càrrecs de responsabilitat relacionats amb el control sanitari en el port els arribaven a exercir persones poc preparades per desenvolupar-los. D'aquesta manera es posava en evidència l'escassa atenció que es prestava a les tasques sanitàries i en definitiva reflecteix l'absència d'un corpus legislatiu general que regulés la manera com s'havien d'admetre vaixells, gèneres i persones: «*Y dependiendo la salud pública de la vigilancia y cuydado que debe tenerse en las embarcaciones que vienen de partes infectas y no habiendo en los puertos del principado la practica, ni providencias necesarias, que deben practicarse con las embarcaciones que llegan de partes sospechosas, ni es razon que una matheria de tanta importancia donde interessa la salud publica se deje al cuydado de personas que por su poca practica, o por su descuydo puedan abrir la puerta a muchas desgracias: es de parecer la Real Audiencia de que no se dê practica à ninguna embarcación, ni se reciban pasajeros que salgan de ellas siempre que vengan de partes sospechosas, como son Africa, y levante, sino que necesariamente hayan de venir a este*

75 Els edictes de 26 d'agost de 1720 i de 14 de gener de 1721 ordenaven que tots els bastiments procedents de fora de Catalunya s'havien de dirigir al port de Barcelona abans de dirigir-se al seu destí definitiu.

puerto [Barcelona] donde con maior vigilancia, y experimencia està establecido el modo como con la maior precaucion se deban hazer las cuarentenas; pues el darse practica a semejantes embarcaciones en otros puertos del Principado seria exponerse la salud publica a un gran riesgo». Una vegada superada la visita de sanitat a Barcelona, el bastiment es podia dirigir a qualsevol port de Catalunya sense haver de tornar a Barcelona per tema sanitari sempre i quan no sortís del Principat.

Davant les possibles queixes derivades d'aquesta mesura, al mateix document s'indicava que *«asi de esta providencia se sigue interes de consecuencia, pues aunque la embarcación, viniese destinada a uno de los puertos de este principado, es tan corta su distancia que en un dia desde cualquier puerto de él, puede venir al de esta Ciudad y aunque efectivamente huviese algun interés en esta providencia, sería de tan poco momento, que en comparación de lo mucho que se interesa la salud publica, sería de ningun momento, y esto no sucederia muy a menudo, respecto, de que por no haver por la misericordia Divina presentemente en Europa de mal contagioso, sería sola necesaria esta vigilancia con las embarcaciones que vendrian de Argel, Tunes, Tripoli y Hiserta [¿] en Africa y las de Esmirna, Alejandria, Alepo, Constantinopla y de otras partes de levante, donde regularmente, es casi continuo y habitual el mal contagioso: Y siendo solo las embarcaciones que suelen venir de parages de franceses, ingleses y holandeses, los quales por lo ordinario suelen venir a este puerto y raras vezes a otro alguno del Principado, se seguiria y seria muy rara la vez, que se le haria al interes de hazerles venir a hazer la cuarentena en este puerto: y aunque conocidamente se interesasen pocos particulares, el daño de pocos debe posponerse a la utilidad publica del bien comun; pues esta es una matheria que no hay diligencia, ni vigilancia humana que pueda decirse superflua en cosas de tanta importancia: Y siendo el mal contagiosos un horrible enemigo del genero humano, no solo no se le deben abrir muchas puertas por donde pueda penetrarse su contagio, antes bien si fuere possible se le debieran cerrar todas»*.⁷⁶

L'ordre de 1720 d'anar a Barcelona a passar la inspecció de sanitat en arribar de fora del Principat preveia per als qui l'incomplissin la pena de pèrdua de la vida i dels béns a totes i cadascuna de les persones que desembarquessin o ajudessin a desembarcar. Excepcionalment van quedar fora d'aquesta prohibició els vaixells procedents de Castelló i Vinaròs, els quals, amb l'objectiu de carregar sal podien ser admesos al port dels Alfacs, sempre que portessin les butlletes de sanitat netes.

76 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes Reial Audiència, 1720-1721, ofici del 30/7/1720.

L'Edicte de sanitat de 1721

Finalment, el primer de juliol de 1721 es promulgà l'*Edicto general comprehensivo de todas las reales provisiones y ordenes y de los edictos, instrucciones y providencias generales, dadas en este Principado de Cataluña para preservarle, y resguardarle de la peste, ó contagio, que aflige a la Provenza*. L'edicte recollia i articulava les diferents ordres i providències que havien estat emeses pel Consell de Castella amb l'objectiu de preservar Catalunya de l'epidèmia declarada a Marsella.

L'edicte estava estructurat en tretze blocs i abraçava d'una manera força completa totes les possibilitats d'introducció del contagi així com els mecanismes i protocols que s'havien de seguir en cas de detectar-se la malaltia:

- Ordres i providències generals referents al mar i la costa.
- Ordres i providències generals referents a terra.
- Ordres i providències generals comuns a mar i terra.
- Instrucció de les funcions del sergent que amb quatre soldats comanden cadascun dels vaixells de sanitat, establerts per protegir la marina de Catalunya.
- Instrucció de les funcions de l'oficial que amb sis granaders comanda cadascun dels quatre falutxos guardacostes de sanitat, des del límit amb França fins al Regne de València.
- Instrucció del que ha d'observar i executar cada Comandant de les guàrdies mixtes de soldats i paisans establertes a la costa de Catalunya
- Instrucció del que ha d'observar i executar cada comandant de les partides de cavalleria establertes i apostades a la costa catalana.
- Instrucció del que han d'observar i executar els inspectors dels vaixells de sanitat i dels llocs dels paisans, establerts a la costa.
- Instrucció del que han d'observar i executar cada Comandant de les guàrdies mixtes de soldats i paisans establertes entre la frontera amb França, des del mar fins a l'Aragó.
- Instrucció del que han d'observar i executar cada Comandant de les partides de cavalleria establertes entre la Frontera amb França fins a l'Aragó.
- Instrucció del que han d'observar i executar els inspectors de paisans establerts a les guàrdies de la línia de la frontera entre França, des del mar fins a l'Aragó.
- Instrucció del que han d'observar i executar cada Comandant de les guàrdies de tropes d'infanteria establertes des de la frontera amb França i l'Aragó, fins a la desembocadura del riu Ebre al mar i sobre les riberes dels rius Noguera Ribagorçana, Segre i Ebre.

- Instrucció del que han d'observar i executar en cada llatzeret dels establerts a les entrades autoritzades des de França al Principat d'acord amb el que s'observa al llatzeret de Barcelona referent a persones, gèneres i mercaderies que arribin per mar.

En gran mesura aquest Edicte modernitza el sistema de vigilància sanitària de la costa i per primera vegada a Catalunya s'intenta implantar un sistema de control sanitari que afectés a tot el Principat. Crida l'atenció en aquest text pioner per la sanitat marítima a Espanya els esforços que es dediquen a l'organització del cordó sanitari, destinant importants contingents militars que en combinació amb els paisans, feien guàrdia a tota la costa del Principat. En finalitzar l'alarma sanitària alguna de les mesures globals preses per preservar Catalunya d'epidèmies es mantindran, però d'altres van quedar en desús, activant-se quan així ho requerien les circumstàncies.

Els corregiments de Tarragona i Tortosa davant de l'epidèmia de Marsella

El 28 de juliol de 1720 les autoritats de Tarragona comunicaren a les diferents ciutats i viles de la costa del corregiment que *«en Marsella reyno de Francia se tiene peste, ó contagio y conviniendo mucho acudir desde luego al remedio que sea necesario, ordenamos y mandamos al Bayle y Regidores de los lugares de la marina desde esta Plaza asta Villanueva de Cubellas que sin la menor omision y sin perdida de tiempo, apresen cada pueblo respectivo en su plaia barcos que expressos deben mantenerse para salir a regonocer qualquier embarcaciones que se endentrassen en sus puertos o playas, a fin de que tomando lengua por la persona que a este fin se destinase por cada lugar se sepa por anticipacion quienes son y de donde vienen, assiendoles dar fondo sin permeter que salgan en tierra y asta que venido en conocimiento de si son de sospecha o no por lo que sin la menor dilacion aprestaran los lugares dichos barcos y de lo contrario serina severamente castigados por convenir assi al Real Servicio y bien comun»*.⁷⁷

Els regidors de la ciutat de Tarragona donaven compte el dia 2 d'agost de 1720 d'una carta que els regidors de Barcelona els hi havien adreçat, en la qual confirmaven el contagi que es vivia a Marsella. A la mateixa carta comunicaven les mesures que Barcelona havia pres el 30 de juliol per resguardar la ciutat de l'epidèmia. Aquestes mesures tenien com a base principal l'absoluta prohibició d'accedir a qualsevol persona o mercaderia que vingués d'algun lloc sospitós de contagi. Les persones havien de portar una butlleta de sanitat expedida a la ciutat, la vila o el lloc d'on haguessin sortit, signada i segellada per rector, batlle

⁷⁷ AHGAE. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 28/7/1720.

o regidor. L'Ajuntament de Barcelona s'avançava d'aquesta manera uns dies a una ordre que promulgaria el rei amb el mateix contingut. A més indicaven que: «a fin de que por la parte del mar se tomen rigurosamente las devidas precauciones; parece necessario el que de continuo dia y noche, tenga el Ayuntamiento una barca en la entrada del puerto; y en ella persona de confianza paraque no se permita introducir en el, embarcacion alguna sin que procedan todos los devidos examenes que deveran hazerse por el Capitan del Puerto sin que este se les pueda conceder practica hasta que aya dado cuenta al Ayuntamiento, y tener la resolucion, á cuyo efecto se le deberan dar las convenientes ordenes».⁷⁸

Figura 9. AGS. Plano de la plaza de Tarragona, 1722

Davant de les alarmants notícies, la reacció immediata del governador del corregiment i dels regidors tarragonins va ser transmetre a les autoritats eclesiàstiques les notícies del contagi i nomenar a dos comissionats perquè tractessin la situació urgentment amb els representants de l'arquebisbat. Alhora, demanaven als

78 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. Llibre d'acords municipals, 1720, p. 69-74.

comissionats que indiquessin a les autoritats eclesiàstiques que fessin rogatives per impedir que el mal contagiós que assolava Marsella arribés a Tarragona i col·laboressin en la neteja de carrers i places de la ciutat, conjuntament amb la resta dels veïns. Així mateix van considerar que calia decidir quines mesures entre totes les que s'havien adoptat a Barcelona podien ser d'utilitat a Tarragona: a més, calia preveure'n qualsevol altra que beneficiés la salut pública. També acordaren com controlar les persones que volien accedir a la ciutat per via terrestre, expedint butlletes i col·locant guardes del morbo a les portes.⁷⁹

Els comissionats tarragonins van obtenir de les autoritats religioses de la ciutat el compromís de continuar amb la processó de rogatives cada dissabte, tal com era costum. També acordaren realitzar una processó extraordinària el diumenge 11 d'agost a la qual havia d'assistir tot el veïnatge. Per últim es van oferir a participar en tot allò que la ciutat necessités en benefici del resguard de la salut pública, incloent-hi realitzar guàrdies de sanitat a les portes de la ciutat, tal com havien fet en altres ocasions, segons es desprenia de la consulta dels seus arxius. Aprofitaren la reunió amb els comissionats de l'ajuntament per informar que durant l'epidèmia de 1650 van acordar amb el rei la realització d'una missa a la capella de Santa Tecla amb càrrec a les arque de la ciutat. Al setembre arribava un ofici reial mitjançant el qual se sol·licitava que es fessin públiques rogatives perquè lliurés a França del mal contagiós i evitar que l'epidèmia es presentés en els dominis del rei d'Espanya.⁸⁰

Pel que fa a la platja on arribaven les embarcacions, els regidors de Tarragona van considerar que estava ben protegida gràcies a les providències donades pel corregidor de Tarragona i pel tinent general comandant de la plaça, Esteban Bellet de Samsó⁸¹ amb data del 28 de juliol de 1720, anteriorment comentades. En general, davant del coneixement del contagi marsellès, la sensació que ens transmet la documentació municipal de Tarragona respecte a l'àrea portuària és de tranquil·litat. Bon exemple d'això són les peticions per construir botigues a la marina que feien diferents pescadors de la ciutat durant aquest any.⁸²

Amb el pas dels mesos el contagi anava en augment. La propagació per la Provença i altres regions donava a entendre que l'epidèmia no estava controlada per les autoritats franceses. En aquest sentit el mes d'abril de 1721 es comunicava que

79 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1720, p. 70-74.

80 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1720, acta del 5/8/1720.

81 Esteban Bellet de Samsó, militar des de 1682. Va servir com a Capità de Dragones al terç de la Generalitat durant les campanyes militars de l'últim decenni del segle XVII. Després del seu pas per Tarragona va estar al Govern Militar de València i en 1724 arriba a ser Conseller de Guerra. Espino López, Antonio: *Catalunya durante el Reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, p. 256.

82 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1721, p. 9.

a Toulon, ciutat costanera francesa amb un important port, s'hi havia establert un cordó sanitari i les persones i gèneres eren sotmesos a estrictes quarantenes.⁸³ En conseqüència a les instruccions emeses per la Reial Audiència de Catalunya i a l'*Edicte General* promulgat l'1 de juliol de 1721, a finals d'octubre es va destinar un regidor de la ciutat al port, amb l'objectiu d'ocupar-se de tot allò que pertocava al control sanitari de les embarcacions que poguessin arribar a la seva rada. Aquest regidor havia de romandre ininterrompudament vint-i-quatre hores de vigilància. Ja que a la zona no hi havia edificis municipals, es va determinar que s'instal·lés a la casa que un particular, Rafael Sales, tenia a la zona del port. Per compte de la ciutat es va condicionar d'una manera bàsica l'habitatge. També es va ordenar tancar amb estakes o aixecar parets en els paratges del barri marítim que podien ser conflictius en cas que el contagi es manifestés a la zona del port.⁸⁴

Cap a finals d'any, les notícies indicaven que l'epidèmia no deixava d'escampar-se per la costa mediterrània francesa i per la regió de la Provença,⁸⁵ per la qual cosa es preveia que la tasca del regidor destinat al port seria llarga. Per això es va acordar nomenar a un escrivà amb funcions de secretari per treballar amb el regidor destinat al port. Les funcions d'aquest escrivà eren les de portar els registres dels vaixells que entraven i sortien, dels mariners, dels passaports, de les mercaderies, de les butlletes de sanitat, etc. Se li va assignar un salari de deu sous diaris. També es va concloure necessari que hi hagués un guàrdia de sanitat que amb una petita barca visités i inspeccionés vaixells, mariners i passatgers que arribessin d'altres ports així com les barques de pesca. A aquest guàrdia se li va assignar un salari de 8 sous diaris. Finalment es va nomenar un criat per assistir al regidor, al qual se li va assignar un salari diari de deu sous.⁸⁶

També com a conseqüència de les nefastes notícies que arribaven de la propagació del contagi, es va acordar a començament de 1722 incomunicar el port amb la ciutat pel vessant del convent del Miracle. Igualment es va considerar necessari preveure la realització d'algunes obres de fortificacions exteriors a l'Arrabassada, on semblava fàcil l'accés per diferents paratges sense que poguessin ésser detectats durant la nit.⁸⁷

En aquelles mateixes dates es va declarar una epidèmia a les poblacions de Vallmoll i el Milà que va fer saltar totes les alarmes de la Suprema Junta de Sanitat

83 AHGAE. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*.

84 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1721, p. 162.

85 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1721, p. 169. El Corregidor comunica la greu situació francesa alertant de la necessitat d'aprovisionar-se de gra i altres productes. Així mateix fa notar la falta de metges a la ciutat.

86 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1721, p. 172-173.

87 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1722, acta del 5/1/1722.

del Regne. La visita mèdica realitzada per un metge de Tarragona va establir que hi havia un total de 196 malalts. El rei va fer un donatiu de 300 lliures i va ordenar que es formés un hospital on atendre els convalescents. Afortunadament, aquesta epidèmia no va tenir res a veure amb la pesta, i es va dictaminar que es tractava de tercianes no malignes.⁸⁸

Habilitació del port dels Alfacs per fer quarantenes

Durant els primers decennis del segle XVIII, el port de Barcelona consistia en una platja desabrigada gairebé del tot. Per això, les embarcacions que havien de fer quarantena no estaven segures en cas de temporal, i la situació era especialment greu durant els mesos d'hivern «*en que suelen romper los tiempos, y sobrevenir vientos fuertes de Levante, ò Medio dia, que ponen los Vastimentos en peligro grave de perderse, y à la contingencia de experimentar un inevitable naufragio*».⁸⁹ Amb l'objectiu de protegir els bastiments dels temporals es va destinar el port dels Alfacs per fer quarantenes, ja que es considerava el port més segur del Principat per protegir les embarcacions dels temporals de llevant i d'altres inclemències del temps.

Per aconseguir passar als Alfacs, el patró o capità d'un vaixell en quarantena ho havia de demanar expressament. Les autoritats sanitàries de Barcelona li entregava un despatx que li permetia únicament aquest viatge. La Junta de Sanitat de Barcelona destinava un guarda de sanitat que feia la travessia a bord del vaixell per tal de vigilar que s'acomplissin les ordres. En arribar als Alfacs, aquest guarda havia d'informar sota jurament si el bastiment havia realitzat la travessia sense cap novetat, si no s'havia comunicat amb cap altre vaixell ni havia tingut cap incidència sanitària a bord. Després d'aquest procediment administratiu, el vaixell podia iniciar la quarantena que se li havia assignat o concloure la que ja tenia iniciada a Barcelona. Per la seva banda, el guarda de sanitat havia de tornar a Barcelona amb els despatxos signats pel comandant que estava comissionat als Alfacs amb aquest objectiu.

En cas de tempesta o d'inclemència del temps que no permetés lliurar els despatxos de sanitat per passar als Alfacs, es va considerar adient permetre igualment que els vaixells fessin la travessia fins als Alfacs, on podrien refugiar-se mentre passava la tempesta. En arribar s'havien de situar en un lloc separat dels que feien quarantena i evidentment, no podien tenir cap mena de contacte amb aquells ni amb els que estaven admesos a lliure pràctica. En millorar el temps, havien

88 AHN. Consejos. Fons de Sanitat, lligall 11.947 *Enfermedades en Vallmoll i el Milà*; ACA. Fons Reial Audiència. Lligall 225: *Papeles de su Excelencia, 1721-1724*, document 33.

89 *Edicto general comprehensivo de todas las reales provisiones y ordenes y de los edictos, instrucciones y providencias generales...*, p. 15.

de retornar immediatament al port de Barcelona per tal de rebre els despatxos de sanitat.

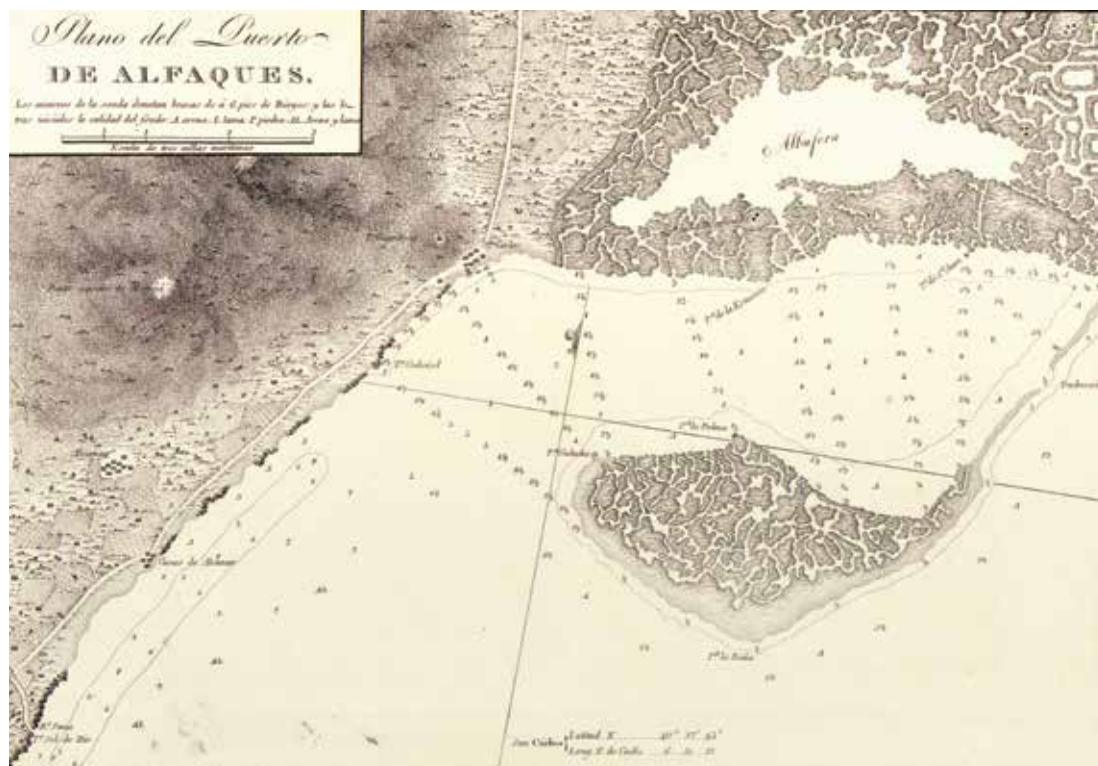

Figura 10. CCGE. Plànol del port dels Alfacs, 1813

Els vaixells guardacostes

L'Edicte General de 1721 afirmava que el mar era la porta d'accés a Catalunya més difícil de protegir. Amb l'objectiu de vigilar i controlar el tràfic marítim, la costa del Principat es va dividir en quatre sectors i es va disposar que cadascun fos patrullat constantment per un falutx guardacostes armat. El primer sector s'estenia des de la frontera amb França fins al cap de Palamós, i el falutx que la guardava tenia la seva base a Roses. El segon sector de costa comprenia entre Palamós i el port de Barcelona, on tenia la seva base el falutx que li estava assignat. El tercer falutx, també amb base a Barcelona, havia de patrullar entre el port de Barcelona i el cap de Salou. Finalment, el quart sector començava al cap de Salou i acabava al límit amb el Regne de València; la base del falutx que el guardava era al port natural dels Alfacs.

Cada falutx estava comandat per un oficial assistit per sis granaders. Per tal de ser clarament identificat, havia de portar sempre arbrada la bandera, a més de tenir una contrasenya que renovava cada mes el capità del port on estava destinat o el comandant general del districte.

La funció principal dels guardacostes era patrullar la zona assignada, si era possible sense aturar-se en cap lloc. També havien de controlar que els vaixells

de sanitat executessin puntualment les ordres donades i havien de recollir dels capitans dels vaixells de sanitat la relació d'embarcacions del districte als quals havien d'assistir, amb expressió dels noms dels patrons, els sergents i la tripulació de cadascun.

Si a la costa del seu cors i a la seva vista naufragava alguna embarcació o se'ls avisava de tal esdeveniment, havien de prestar auxili, avisar la guàrdia de costa més propera al naufragi d'allò que havia succeït, i oferir tot el suport que el comandant de les guàrdies de la costa li sol·licités. Si el naufragi es produïa en un lloc poc poblat, havien de realitzar la guàrdia de la gent i gèneres amb totes les precaucions possibles, sense la menor comunicació directa amb els nàufrags, i avisar després als llocs més propers que eren els responsables d'aplicar les provisions ordenades per aquests casos.

Una altra tasca encomanada als guardacostes era donar compte al comandant del cordó sanitari de la costa si les guàrdies de terra estaven alerta en els seus punts de vigilància. A més, els paisans i militars que formaven el cordó terrestre s'havien de presentar a la línia de la platja sempre que passés per davant del lloc de vigilància el falutx respectiu.

Els vaixells de sanitat

La iniciativa de col·locar vaixells de vigilància als ports i platges on tradicionalment es desembarcaven gèneres sembla que, a Espanya, va ser una iniciativa de la ciutat de Barcelona. El 28 de juliol de 1720, com s'ha dit, es va ordenar que n'hi hagués un a tots els ports i platges del Principat.⁹⁰ Havia d'estar comandat per un sergent, auxiliat per quatre soldats. La funció principal d'aquest vaixell era vigilar i evitar que embarcacions sospitoses de transportar malalties s'apropessin a la rada del port o la platja. Arran de l'Edicte General de 1721, els vaixells de sanitat també van tenir entre les seves funcions la de recórrer i reconèixer la porció de costa que li hagués estat assignada amb l'objectiu de vigilar i disposar que a tota la costa del seu cors no s'hi apropés, ni hi fondegés, cap embarcació de vela llatina, quadra o de remos que vingués de fora del Principat, encara que fos catalana i portés bons despatxos de sanitat. Igualment se li va assignar l'ordre de vigilar que no desembarqués cap persona ni gènere en cap port, platja, cala, badia o qualsevol altre paratge de la costa. En el cas d'interceptar alguna embarcació que intentés apropar-se a la costa, havien d'informar-la que s'havia de dirigir al port de Barcelona. Si no prestava atenció a les observacions realitzades, el vaixell de sanitat estava autoritzat a usar els canons i fusells de què disposés.

⁹⁰ Aquesta ordre també quedarà reflectida a l'*Edicte General* de l'1 de juliol de 1721.

Malgrat les ordres de no acostar-se a cap embarcació, en cas que un bastiment necessités auxili de queviures, aigua o qualsevol altra urgència, havia de prestar-li ajuda. Per realitzar aquesta operació, el vaixell de sanitat s'havia de situar a sobrevent i després d'avisar a la justícia de terra més pròxima, havia d'assistir el bastiment en problemes per subministrar-li allò que fos necessari. També se'ls instruïa com actuar en cas de naufragi, vigilant les persones i gèneres a la costa fins que poguessin arribar els auxilis necessaris dels pobles, ciutats i llocs pròxims. Per evitar malentesos havia de portar sempre arborada la bandera de sanitat, que estava destinada a senyal del vaixell; en qualsevol operació havien d'usar la contrasenya convinguda amb el comandant de la guàrdia de la costa. Així mateix, havia de rendir comptes i obediència al falutx guarda costa de sanitat del seu districte. Altres funcions importants del servei del vaixell de sanitat era la vigilància dels pescadors i dels paisans i militars que realitzaven la guàrdia de la costa a terra. El comandant del servei havia de vetllar per evitar possibles extorsions a pescadors, mariners i guàrdies amb l'objectiu de no fomentar el contraban. Finalment, al vaixell de sanitat s'havia de realitzar un registre diari de tots els seus moviments i operacions, presentant el corresponent informe al comandant de la costa cada vegada que entrava a port.

A principis del mes de març de 1721, el corregidor de Tarragona es dirigí als regidors de Tarragona i altres viles,⁹¹ ordenant que s'armés immediatament un vaixell dels millors que hi hagué a la ciutat o vila per prestar servei de vigilància. Havia de ser de deu rems i s'hi havia de destinar un pilot o patró de confiança i els mariners necessaris, els quals havien de quedar-hi fixos. El sou del patró i dels mariners, així com el lloguer del vaixell, quedaven a càrrec de la ciutat o vila, a compte del cadastre. Així mateix sol·licitava que se li indiqués el moment en què estigués disponible el vaixell per destinar-hi un sergent i quatre granaders que hi havien d'estar de guàrdia constantment. En el cas de Tarragona, immediatament es va ordenar al batlle del port, Andrés García, com a persona experta, que disposés per al servei de sanitat un vaixell de les característiques demanades pel corregidor.⁹²

Al corregiment de Tarragona es van establir un total de 8 vaixells de sanitat, distribuïts de la següent manera: el vaixell de Vilanova i la Geltrú patrullava la porció de costa compresa entre el límit del corregiment de Vilafranca fins al cap de Sant Pere⁹³ a ponent. El vaixell de Nostra Senyora de Barà, entre dit cap de

91 AHGAE. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 2/3/1721.

92 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals, 1721*, p. 23 i 24. Andrès Garcia havia estat nomenat batlle del port a començaments del mes de febrer de 1721.

93 No ha estat possible localitzar aquest topònim, però s'entén que es tracta d'un indret de la costa entre Comarruga i Roda de Berà.

Sant Pere i Roda de Barà. El de Torredembarra patrullava entre Nostra Senyora de Barà i Torredembarra. El de Tarragona, patrullava entre la capital i Torredembarra. A continuació el vaixell de Salou ho feia entre Tarragona i el port de Salou, havent-hi sempre un altre vaixell al port de Salou per a la guàrdia del mateix. El de Cambrils patrullava entre Salou i Cambrils i el d'Hospitalet des de Cambrils fins al límit del corregiment de Tarragona amb el de Tortosa.⁹⁴ Es va estipular que els salaris diaris fossin de dotze sous per al capità o patró, vuit sous per a cada un dels mariners i altres vuit sous per al propietari del vaixell.⁹⁵ Les dificultats econòmiques i la falta de mariners portaren problemes a Tortosa per armar i mantenir els sis vaixells que li tocaven per fer guàrdia al seu corregiment. Per solucionar el problema de la manca de mariners, el corregidor de Tarragona va ordenar que les viles de Tamarit, Altafulla, Torredembarra i Vilanova i la Geltrú enviessin dos homes per dotar de tripulació un vaixell de sanitat que des de Tarragona es destinava al corregiment de Tortosa, concretament als Alfacs, les despeses del qual les pagaven a Tortosa.⁹⁶

Tots els vaixells de sanitat havien de portar la mateixa bandera, que els identificava com a tals; la proveïa un únic botiguer de Barcelona, per tal d'evitar diferències que poguessin generar confusions. Per a rebre les instruccions necessàries i encarregar les banderes per a tots els vaixells dels seus corregiments, es va convocar a Barcelona a un representant de Tarragona i un altre de Tortosa; posteriorment, cada vila havia de pagar als ajuntaments de Tarragona o Tortosa les despeses generades. Gairebé un mes després de l'encàrrec de les banderes, algunes viles com era el cas de Vilanova i la Geltrú no havien pagat les nou lliures que costava cadascuna, fet que va provocar un requeriment per part de l'Ajuntament de Tarragona al de Vilanova i la Geltrú.⁹⁷

Els vaixells de sanitat estaven exposats, igual que qualsevol altra embarcació, als perills dels corsaris que amb gran llibertat corrien la costa catalana. A mitjan juny de 1721, el comandant de la plaça de Tarragona enviava una circular a les ciutats i pobles del corregiment informant que «*haviendo los moros corsarios aprehendido un barquillo de los de sanidad con su bandera de los que corren por este Corregimiento y ser muy factible que alguna vez vuelvan por estos parajes con dicha bandera*». Continuava l'ofici indicant que la bandera era

94 AHGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 2/3/1721.

95 AHGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 2/3/1721.

96 AHGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 28/6/1721.

97 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat Marítima. Correspondència, 1721-1.819*, ofici del 2/5/1721.

senyal identificatiu d'aquests bastiments i per tant, perdre-la «*indiscutiblement enganyaria a pescadores y demas navegantes.*» Dit d'una altra manera, els pirates podrien aprofitar aquest bastiment i aquesta bandera per capturar altres embarcacions. Per aquest motiu, es va ordenar que tots els vaixells de sanitat canviessin la bandera identificativa amb l'objectiu de poder identificar i capturar si era possible el vaixell corsari i no generar confusions a la resta de bastiments.⁹⁸

El cordó sanitari de la costa

Durant el mes de març de 1721 es va organitzar el cordó sanitari a la costa que formava part del corregiment de Tarragona. Aquest cordó es va establir per vigilar i evitar l'arribada d'embarcacions de llocs infectats estava format per civil i militars.

A aquest efecte, les autoritats tarragonines, almenys des de l'últim dia de març tenien destinats 50 homes a la vora de la platja vigilant des de diversos punts.⁹⁹ Al corregiment de Tortosa, tenim la seguretat que ja al mes de gener de 1721, seguint les ordres de les autoritats del rei i del Principat, tenien establert el cordó sanitari a la costa concretament a la porció existent entre el coll de Balaguer i la frontera amb el Regne de València.¹⁰⁰ En aquell moment, els regidors tortosins havien ordenat la compra de sis lliures de pólvora i pedres de fusell per a les armes que Tortosa havia prestat als guàrdies de la costa.¹⁰¹ A més, en consideració que els pares jesuïtes anaven a celebrar misses als paisans que estaven de guàrdia en la marina, consideraven oportú que per via d'almoïna se'ls lliurés un moltó en aquell moment i un altre per Pasqua de Resurrecció.¹⁰²

El març de 1721, la Reial Audiència va ordenar condicionar uns espais de refugi per als guardes establerts a la costa, construint-hi barraques o aprofitant estructures ja existents. En el cas del corregiment de Tarragona, almenys al sector de costa més proper a la capital, no sembla que es construïssin barraques noves per allotjar als guàrdies. La documentació consultada suggereix que es va optar per ocupar o llogar botigues de pescadors, cases i construccions que ja existien a la mateixa platja. En aquest sentit podem citar la petició del pescador Francesc Pedrol, qui el març de 1722 argumentava, que feia un any que la botiga que tenia a

98 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 16/6/1721. L'ofici finalitza convocant a un representant de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú a Tarragona per tal de recollir la nova bandera del vaixell de sanitat.

99 Documentalment no ha estat possible verificar l'existència del cordó abans d'aquesta data. Cal considerar que si al corregiment de Tortosa, almenys des del mes de gener, es feia el cordó en diversos punts, en el cas de Tarragona també es devien fer les guàrdies de sanitat des de, com a mínim, gener de 1721. A llevant de Tarragona es destinaren 82 homes al cordó distribuïts de la següent manera: Tamarit, 4; Altafulla, 8; Torredembarra, 10; Creixell, 4; Calafell, 4; Cubelles, Cunit i quadres, 6; Riera, 4; el Catllar, 6; Constantí, 10. ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 15/3/1721.

100 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords, 1721-1723*, acta del 21/1/1721.

101 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords, 1721-1723*, acta del 24/2/1721.

102 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords, 1721-1723*, acta del 22/2/1721.

platja de l'Arrabassada estava ocupada per la «guarda del morbo». Denunciava els perjudicis que patia per aquest fet, argumentant que havia perdut durant tot aquest temps el lloguer de deu lliures que li pagava un altre pescador. Però el punt més enèrgic de la seva queixa era que la botiga havia estat cremada, casualment o accidentalment, pels mateixos guardes de sanitat. El mateix pescador tenia ocupada igualment una altra botiga a la platja de la Savinosa.¹⁰³ A Altafulla, hi havia dues botigues que estaven llogades als hereus de Bernat Martí, residents a Barcelona, per les quals es va acordar pagar al febrer de 1723 deu lliures i mitja per cada any, a comptar des del mes d'abril de 1721.¹⁰⁴

A Tortosa va arribar a mitjan mes de març de 1721 l'ordre del marquès de Castel Rodrigo, referent a la construcció de barraques a la costa per resguardar els guàrdies de sanitat. Es deixava a consideració de les autoritats locals la selecció dels llocs de la costa on establir els punts de vigilància i per tant on s'havien d'edificar. Després dels dubtes inicials dels regidors tortosins sobre quines característiques havien de tenir les barraques, el capità general del Principat els indicava que *«he visto lo que V.S. me representa en su carta de veinte y uno del corriente con motivo de haver querido empezar la construccion de las barracas para la abitacion de las Guardias de Sanidad establecidas en la costa de ese distrito. Y quedando yo en inteligencia de no haver en el quien quiera emprender la obra de dichas barracas de mampostería al prezio de ochenta libras cada una que es el mismo a que se fabrican aquí de este genero. Prevengo á v.s. que las haga hazer (como me propone) de argila, piedra y bova, haziendo un reparto en ese Corregimiento, para la satisfacción del coste de ellas pues es para resguardo de sanidad»*.¹⁰⁵ Davant de l'elevat esforç econòmic que la ciutat de Tortosa havia de fer en aquesta matèria, va acordar repartir les despeses amb les viles i llocs afectats per les guàrdies.

Dies després, veient l'absència de notícies referents a l'estat de les obres, el capità general del Principat adreçà una carta a l'Ajuntament de Tortosa mitjançant el governador de la plaça, a la qual manifestava la seva preocupació per l'absència de barraques. Finalment, els recordava que si no es construïen, seria responsabilitat de la ciutat de Tortosa qualsevol contingència en matèria de salut pública. Immediatament es va acordar convocar els mestres de cases de la ciutat per tal de transmetre'ls les ordres corresponents per la construcció de les barraques.¹⁰⁶

103 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1722, acta del 8/7/1722. Finalment l'Ajuntament va acordar pagar 9 lliures pel lloguer de la botiga des de l'establiment del cordó fins al mes d'abril de 1722.

104 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1722, acta del 6/2/1723.

105 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1721-1723, acta del 17/3/1721, ofici del 24/3/1721.

106 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1721-1723, acta del 12/4/1721.

Finalment, a la costa de llevant del Delta de l'Ebre, entre l'actual terme municipal de l'Ametlla i el riu Ebre, es va determinar establir un total de vint-i-dos punts de vigilància en els següents indrets: Cala Llobeta, Calafat, peu de la Torre de Sant Jordi, Cala Mosques, Cala de l'Estany Tort, Torre de l'Ametlla, Cala de Bon Capó, Estany d'en Gras, Cala de Santes Creus, Estany Podrit, Torre de l'Àguila, El Mollà, Cap Roig, l'Estany de la Maria, l'Ampolla, la Goleta, *lo Goleró*, los Plans, Las Mozas, Torre del Cap del riu, *lo racó de l'Estella* i l'embocadura de l'Ebre al mar. Les barraques per protegir els guàrdies contra les inclemències del temps no es van construir totes a la vegada. Permanentment, però, hi havia d'haver quatre paisans i un d'ells havia d'exercir les funcions de cap. Des de Tortosa se'ls havia de subministrar un fanal i tres unces d'oli. A ponent del riu Ebre, tenim constància de l'establiment de punts de vigilància a la Tancada, a Aldereta, als Alfacs i a la Ràpita.¹⁰⁷

Mentre s'acordava la construcció de les barraques, la guàrdia militar que vigilava la costa denunciava l'estat ociós en el qual es trobaven els paisans destinats als diferents punts. En aquest sentit, destaca la denúncia feta contra els que hi havia al lloc del Cap Roig, ja que fins i tot hi havia nens prestant servei, possiblement substituint als adults que havien estat assignats a aquest punt.¹⁰⁸ Al capdavant, els membres titulars de la guàrdia del lloc de Cap Roig van acabar presos i van ésser substituïts per altres.¹⁰⁹

Es van precisar ordres molt detallades per al responsable de sanitat del lloc ubicat a llevant de la desembocadura del riu Ebre. La selecció d'aquest punt de vigilància responia a un lloc estratègic des del qual s'havia de realitzar el control de les embarcacions que volien accedir o sortir del riu. Per això, es va sol·licitar que els individus que s'enviessin a aquest lloc de vigilància sabessin escriure, coneguessin a la perfecció els vaixells i patrons locals i gaudissin de la plena confiança dels regidors de Tortosa.

Les funcions encomanades a l'individu responsable de la sanitat d'aquest lloc, eren equiparables a la d'un guardià de port. En el moment en què descobrí al mar alguna embarcació que portés rumb cap al riu, si no la coneixia de vista o no procedia del Principat ni era de les que habitualment recalaven a Tortosa, havia de sortir a trobar-lo amb el vaixell de sanitat per evitar que no s'apropés més del necessari. Tot seguit havia d'interrogar el patró o capità, per tal de conèixer la procedència del vaixell, la seva destinació, els gèneres que transportava, qui

107 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1721-1723, acta del 11/5/1721. Posteriorment, durant el mes de juliol, s'acorda construir tres barraques més al coll de Balaguer i una a la cala Llobeta amb capacitat per nou homes. També es realitzaven inspeccions indicant els desperfectes existents i les millores a realitzar.

108 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1721-1723, acta del 8/4/1721.

109 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1721-1723, acta del 9/4/1721.

els remetia i a qui anava dirigida la càrrega; si transportava passatgers, quants en portava, d'on procedien, la data d'expedició dels despatxos de sanitat, etc. I, especialment, si era un vaixell de fora del Principat, calia esbrinar si havia tocat Barcelona per a la inspecció de sanitat, perquè era, com ja s'ha comentat, l'únic port de Catalunya habilitat amb aquesta finalitat. Una vegada assegurat de tot plegat, podia autoritzar que la llanxa del vaixell s'apropés a tir dels fusells de la guàrdia existent en la barraca, per lliurar els despatxos de sanitat en un lloc assenyalat. Posteriorment s'havia de retirar la llanxa amb la gent que la governés. Arribat aquest moment, l'encarregat de la sanitat, amb les degudes precaucions, havia de recollir la documentació. Per a això, si els documents estaven embolicats o guardats en un drap o bossa, havia d'agafar-los amb una tenalla o instrument similar i tot seguit cremar la bossa o drap. Els documents els havia de banyar en vinagre i herbes aromàtiques. Després d'un temps prudencial, contrastava la informació rebuda arran de l'interrogatori al patró o capità amb la que contenien els despatxos i, si era conforme, permetia l'accés de l'embarcació al riu. Però si no portava despatxos de sanitat donats a Barcelona o si contravenien qualsevol altra disposició que anés en contra de les ordres de sanitat establertes com a conseqüència del contagi a Marsella, l'havia d'obligar a fer-se a la vela, advertint-li que, si no ho executava, se li podria disparar. Qualsevol mariner o passatger que saltés a terra seria castigat amb la pena de mort a la forca.

Si l'embarcació localitzada era de les que regularment comerciaven per la costa del Principat, li podia permetre apropar-se sense totes aquestes precaucions. En aquest sentit, només es cridava l'atenció a aquelles embarcacions que haguessin realitzat trajectes més llargs o en més dies dels acostumats i que poguessin haver-se apartat de la costa i comunicar amb altres embarcacions estrangeres en alta mar.

Així mateix, el responsable de la sanitat de la barraca de la desembocadura del riu Ebre havia de portar un registre de totes les embarcacions que entraven i sortien del riu. Havia d'anotar el nom de les embarcacions, dels seus patrons i capitans, el nombre de mariners i altres observacions que considerés oportú i donar avís puntual al comandant militar de la zona sobre qualsevol incidència digna d'esment. Per facilitar el treball en cas de conflicte, el responsable de sanitat havia de ser auxiliat per la guàrdia militar de les barraques properes a la seva. També comptava amb el suport, com ja s'ha indicat, d'un dels sis vaixells de sanitat que hi havia a la costa del corregiment.¹¹⁰

110 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords, 1721-1723*, acta del 27/5/1721.

Els soldats destinats a cada lloc de guàrdia havien de prestar servei durant quatre dies seguits. Per evitar el contraban o l'incompliment de les ordres rebudes, es va establir la pena de mort a la forca per a aquells que no acatessin les ordres de la superioritat. Entre les funcions del comandant del districte, al marge d'organitzar la tropa i els llocs de vigilància, hi havia la d'assegurar-se que els paisans que participaven en la guàrdia del cordó rebien el jornal estipulat.

Per la seva banda, els sentinelles havien d'avisar el comandant de la presència de qualsevol embarcació propera a la platja o costa que portés rumb a terra, amb l'objectiu de tenir previnguda la tropa. En aquest sentit, se'ls recordava que només el port de Barcelona estava habilitat per rebre embarcacions que vinguessin de fora de Catalunya, encara que afirmessin que portaven patents de sanitat netes i juressin procedir de llocs que no estaven afectats per cap malaltia. En cas de no poder evitar l'arribada d'un vaixell a la costa, havien d'assegurar-se que no es desembarcaven ni gèneres ni persones. Per assolir aquest objectiu, el comandant de la guàrdia del districte podia demanar l'auxili dels soldats d'infanteria existents als punts de vigilància més propers. En cas extrem de necessitat, la petició d'auxili es podia ampliar més enllà del seu districte.

No cal remarcar que l'ordre s'havia de complir escrupolosament a la nit. Durant el període d'absència de llum solar no es permetia que s'apropessin a la costa ni tan sols les embarcacions catalanes que traficaven entre ports catalans. Tots els bastiments havien d'arribar de dia per tal d'evitar qualsevol intent de frau o contraban i ser registrades per les autoritats d'acord amb les mesures sanitàries establertes. L'única embarcació que podia sortir de dia i tornar de nit era la de sanitat, si així se li encomanava. Amb aquest motiu s'establiren contrasenyes per identificar el vaixell i la seva tripulació.

Si a conseqüència de temporal arribava alguna embarcació de nit a la costa o platja, el comandant de la guàrdia havia de destinar tots els guardes que fossin necessaris per crear un cordó al voltant del bastiment. De dia havien de procedir a examinar el vaixell, la càrrega i la tripulació.

El comandant militar de la guàrdia s'havia d'encarregar d'assegurar-se que els vaixells de sanitat destinats a la seva jurisdicció fossin puntuals en el servei encomanat. També havia d'establir les contrasenyes i altres requisits que havien de complir tant els vaixells com els guàrdies de la costa per comunicar-se entre si. D'aquesta manera generalment s'establia que a la nit calia fer foc a la costa per permetre que el vaixell de sanitat s'apropés a terra i després d'intercanviar les oportunes contrasenyes, sense haver-hi contacte entre persones, podien comunicar-se.

Altres funcions de la guàrdia militar era assegurar-se que no es recuperessin cadàvers, queviures, robes o qualsevol altre efecte del mar. També havia de vetllar pel manteniment de les barraques, les cases i els efectes utilitzats per la guàrdia, sense permetre ultratges contra els legítims propietaris de les finques on s'establí la guàrdia. Per la seva banda, a la cavalleria se li va ordenar patrullar la costa per prestar suport i auxiliar en cas de necessitat a les tropes i els paisans dels diferents punts de guàrdia.

La fi de l'alarma sanitària

Les diferents nacions van obrir els seus ports al tràfic amb Marsella a partir de 1723, com s'ha indicat anteriorment. En el cas espanyol, a finals de juny de 1723 es va establir que es podien admetre vaixells procedents de ports francesos sota control sanitari. Progressivament es varen relaxar les mesures i les quarantenes. La Suprema Junta de Sanitat va comunicar a finals del mes de juny de 1723 l'ordre de suprimir el cordó sanitari: *«Señor mio. El Comandante General de este Principado Conde de Montemar me previene en fecha de 18 del corriente, que se retiren de las fronteras y mar todos los paysanos que alternando, con los soldados, en las barracas entienden en el resguardo de la pública salud. Como tambien los inspectores y demas empleados en razon de guardia de paysans y todos los barcos de sanidad de la costa en cuya consecuencia cargo a V.S. que sin perdida de tiempo, de las ordenes mas eficaces para que se retiren los paysanos que alternan en las lineas de mar, previniendo a los pueblos que, cesen de subministracion de la gente, pero no en la de subministrar utensilios, para las barracas. Hasta nueva orden, cuidara V.S. a las justicias de los lugares recoger las armas que tenian encargadas los paysanos que guarnecian las barracas avisando, V.S. de los que recojiese y de las que faltasen al restituirse para que se averigüe, luego, el paradero de ellas.*

*A los patrones de los varcos de sanidad que corren lo cargo de esa costa, les notificara, V.S. que se retiren luego a sus puertos o lugares respectode quedar ellos y sus marineros despedidos preveniendo a los pueblos, por quienes corria la satisfaccion del sueldo de dichos patrones, barcas y marineros ajusten la cuenta, hasta el dia del aviso y de quedar despedidos del servicio. A los sargentos y granaderos, que guarnecian dichos barcos les mandara V.S. que se vayan a incorporar con sus regimientos dandoles certificacion del dia en que han sido despedidos. Encargole V.S. que sin la menor dilacion se ejecute la expressada reforma y que de su ejecucion me de cuenta fija».*¹¹¹

¹¹¹ ACGAE Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807, ofici del 29/6/1723.

Tot i això, encara es va mantenir una mínima guàrdia a punts estratègics de la costa.¹¹² El comerç amb França es va restablir i, a poc a poc, es van tornar a establir comunicacions marítimes fluides amb els ports francesos. Amb tot, la monarquia borbònica hispana encara va mantenir un cert recel per admetre embarcacions lliurement i no va ser fins a finals del mes de març de 1724 quan es permeté als ports francesos comerciar amb Catalunya. En aquest sentit, tot i haver desmuntat el dispositiu de vigilància i control de la costa, es va ordenar que els diferents ajuntaments havien de mantenir les barraques o cases construïdes per allotjar als guàrdies en correctes condicions. També es recomanava que, si hi havia barraques de fusta, es tornessin a fer d'obra en previsió de futurs cordons sanitaris.¹¹³

Vigilància de la costa i juntes de sanitat després de l'epidèmia de Marsella

Després de l'epidèmia de Marsella, sembla que es van relaxar, localment, les mesures adoptades per al control sanitari de les embarcacions, gèneres i persones que arribaven a les costes catalanes, fins al punt que l'any 1735 s'indicava que es tornés a la situació anterior a l'epidèmia de Marsella de 1720.¹¹⁴ Amb tot, la Junta Superior de Sanitat del Principat actuava en tots els casos en què perillava la pública salut, en especial, en aquells llocs allunyats de nuclis importants de població o en casos excepcionals. En general, la documentació consultada ens demostra en aquest període cert caos organitzatiu. En aquest sentit, el Secretari de Marina va reclamar informació a la Reial Audiència per tal de conèixer en quins llocs hi havia vigilància i es vetllava per la pública salut.

Efectivament, al febrer de 1738 es comunicava a la Secretaria de Marina que a la costa dels corregiments de Tarragona i Tortosa només hi havia guàrdies a Tarragona i al port de Salou. Al primer, el càrrec de guardià sembla que va ser proveït pel rei; el titular en aquest moment era Lluís Carbonell. La seva funció principal era recollir les patents de sanitat de qualsevol embarcació que arribés a port i informar de la seva nació, la derrota que havia seguit durant el seu viatge i els gèneres que portava a bord. Tot això havia de notificar-ho a la Junta de Sanitat de Tarragona, que decidia si era admès a lliure pràctica o era rebutjat. Altres funcions que realitzava Lluís Carbonell era disposar el lloc on havien de posar-se les embarcacions admeses per tal que no patissin cap dany i no hi hagués confusió entre elles, ni intents d'embarcar gèneres i persones clandestinament. Per a aquesta finalitat existia a Tarragona un cos de guàrdia permanent al port, que

112 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de Sanitat: ordres i circulars rebudes*, 1750/1820.

113 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 1/7/1723.

114 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta local de sanitat. Correspondència, 1667-1807*, ofici del 28/12/1735.

vetllava pel compliment de l'ordenat per la junta de sanitat tarragonina. Aquesta guàrdia també auxiliava als Ministres de Rendes. Pels serveis que prestava, el guardià del port cobrava dels patrons i capitans drets en funció dels aranzels disposats per la Reial Audiència.

Figura 11. BHMT. *La ciutat de Tarragona des del mar*, 1735.

El port de Salou també comptava amb un guardià que desenvolupava les mateixes funcions que el de Tarragona. Però, a diferència d'aquest, cobrava del governador del fortí de Salou, que era el responsable de recaptar els arbitris als capitans i patrons. El guardià de Salou no tenia cap titulació ni patent que l'habilités per realitzar el treball que efectuava.¹¹⁵

En l'àmbit econòmic, els ingressos que es generaven a Salou eren menors que les despeses que produïa la guàrdia del port. Per aquest motiu, es va reduir la retribució econòmica que rebia el guardià, de nou sous fins a poc més de tres sous, a banda del menjar. A això se sumava el fet d'haver de pagar un vaixell quan era necessari per al control sanitari. Els ingressos que es generaven, de vegades eren accidentals com a conseqüència d'haver de refugiar-se a Salou vaixells per motiu de temporal. Sembla que el comerç, en aquest moment, representava una mínima part dels ingressos. Davant d'aquesta situació, el governador de Salou demanava que s'equiparés Salou amb Barcelona i es cobressin drets a les embarcacions que vinguessin de fora del regne, amb l'objectiu de reactivar el comerç en aquesta part de la costa catalana.¹¹⁶

Als Alfacs, els comandants militars de les torres exercien de guàrdies de sanitat, malgrat no estar habilitats per aquesta funció. Acostumaven a cobrar algun petit import a les poques embarcacions que s'acostaven a aquest port. Posteriorment, sempre abans de 1771, en aquest port i en el del Fangar es van establir una

115 AGS. Fons Capitanes de puerto. Lligall 75. *Noticias de las guardianias de puerto que hay en la costa del Principado de Cataluña. Puerto de Salou*. No sembla que a Vila-seca, municipi del que formava part el port de Salou, hi hagués en aquest moment Junta de Sanitat, de tal manera que aquesta funció la realitzava el governador del fortí de Salou.

116 AGS. Fons Capitanes de puerto. Lligall 75. *Noticias de las guardianias de puerto que hay en la costa del Principado de Cataluña. Puerto de Salou*.

guàrdia de sanitat formada per un caporal i dos guardes. A la gola del riu Ebre es fixaren únicament dos guardes de sanitat.¹¹⁷

A la resta de la costa, en el millor dels casos hi havia algun veí que realitzava funcions de sanitat, generalment per encàrrec de l'ajuntament, i rebia per aquest concepte una mínima gratificació.¹¹⁸ Aquest sembla que era el cas de Cambrils. El guardià existent a la Torre del Mar (actualment coneguda com a Torre del Port), a part de fer les seves funcions de vigia per avisar en cas de perill de pirates i corsaris, també realitzava funcions sanitàries visitant les embarcacions que arribaven a la platja i recollint els seus despachos de sanitat: «*Pasando a la partidas que se excluyen por la nueva dotacion se encuentra en primer lugar la de los 240 [reales de vellón] por el salario de Guardia de la Torre del Mar, sobre lo que se hace indispensable representar que el referido Guardia deve estar vigilante de dia y de noche no solo para dar aviso a los navegantes y a los que trabajan en los campos si se descubre por la costa inmediata alguna embarcacion de moros como y tambien para cuydar de la salud de las embarcaciones que se arriman a la playa y mirar y recoger sus despachos de sanidad; de manera que es menester nombrar sujeto inteligente en una y otra cosa; y que a no ser por lo que de una parte se aplica en trabajar en dicha playa no estaria en la Torre por tan corta cantidad; y aunque la referida carga, o gasto, sea [consegui], pero amas de que siempre allaria muchos embarazos el cobrarse por reparto entre los vezinos se puede compensar con lo que aquellos ofrecen voluntariamente al comun y señaladamente en ceder sus pastos para la manutención del ganado para el servicio de las carnes de cuyo arriendo saca la villa mas crecida cantidad*».¹¹⁹

Durant el mes de juliol de 1743, amb motiu de les importants epidèmies de pesta de Messina i del nord d'Àfrica, es va ordenar la formació de juntes o diputacions de sanitat a tots els ports espanyols.¹²⁰ Als corregiments de Tarragona i Tortosa no sembla que la mesura tingués èxit i, si van arribar a existir, la resolució dels conflictes derivats es feien en el marc de les reunions dels regidors municipals. Però en general, com comentàvem abans, els conflictes derivats o que poguessin afectar la salut pública, els acabava resolent la Reial Audiència de Catalunya com a màxim representant de l'Estat al Principat; que reunida en Junta de Sanitat, examinava els diferents casos. En aquest sentit, el mes de juliol de 1730 va rebre una carta del governador de Tarragona que anunciava que havien aparegut un parell de llaüts a la platja de Torredembarra. No hi havia rastre de la

117 AHCB. Fons Sanitat, V Consultes Reial Audiència (1772-1785), p.100.

118 AGS. Fons Capitanes de puerto, Lligall 75. *Noticias de las guardianias de puerto que hay en la costa del Principado de Cataluña. Puerto de Salou.*

119 AMCAM. Fons Ajuntame de Cambrils. Lligall Junta de Propis i Arbitris (1.739/1.852).

120 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall Junta local de sanitat. *Correspondència, 1667-1807*, ofici de 18/7/1743.

tripulació, formada per tres homes en cada embarcació. Hom va considerar que havien estat atacats i capturats per pirates barbarescos. Les mesures sanitàries que es dictaren des de la Junta de Sanitat del Principat foren les de submergir dins d'aigua salada tot allò que fos possible durant vint-i-quatre hores. Als llaüts, que ja eren en terra, se'ls havia de regar amb abundant aigua, amb l'objectiu de purgar qualsevol infecció que haguessin pogut prendre de la comunicació amb els pirates. La roba que hi hagués s'havia de posar a banda, en quarantena. Posteriorment, una vegada finida la quarantena, s'havien de retornar les embarcacions i els objectes personals als més directes hereus.¹²¹

Per contra, durant el breu període de temps que la Junta Suprema de Sanitat no va estar operativa (agost de 1742 – juliol de 1743), les resolucions en matèria de sanitat marítima a Catalunya sembla que van recaure exclusivament en la Reial Audiència i en els governadors dels corregiments. A tall d'exemple, al setembre de 1742, el pescador Isidre Sales, natural i veí de Tarragona, amb «*su barquillo palangranero*» i en companyia de quatre pescadors, havia estat capturat per un vaixell anglès en aigües properes a la ciutat de Tarragona. El nou de setembre al matí van arribar tots a la platja del port. El governador de Tarragona els va prohibir desembarcar argumentant el fet d'haver estat visitats, comunicats i presos d'aquella «*gente de aquel barco que es de enemigos de la Corona. Y asi bien de una nación que es muy fácil haver comunicado con moros y en pahises infectados de mal contagioso*». Aplicant les ordres de 1740, que tot seguit comentarem, se'ls va posar en quarantena durant vuit dies, fent passar al bastiment i els pescadors a la Punta del Bon Dinar, on quedarien aïllats. Es van destinar per a la seva vigilància a dos homes que van quedar sota les ordres del cap de la guàrdia del fortí de la Reina, per ser aquesta fortificació propera a la Punta del Bon Dinar. Als guàrdies se'ls va assignar un salari de set sous diaris. Tot i que la quarantena va ser de vuit dies, els guardes van cobrar catorze jornals per haver-hi estat de vigilància dia i nit.¹²²

L'Edicte de sanitat de 1740

L'any 1740 es va declarar una nova epidèmia de pesta a Esmirna i Alger. A la ciutat del nord d'Àfrica sembla que el contagi va ser introduït per un vaixell francès, o això és el que consideraven les autoritats espanyoles, procedent d'Alexandria. En conseqüència, la Suprema Junta de Sanitat del Regne va expedir un edicte de vuit punts que, en línies generals, va regular el control sanitari a les costes catalanes durant 30 anys, fins al 1770:¹²³

121 AHCB. Fons Sanitat, V, Consultes de la Reial Audiència, 1730-1750 p. 21-22.

122 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1742-1743, actes del 9/9/1742 i 27/9/1742.

123 Alguns aspectes, com el lloc de procedència dels bastiments, que no es podien admetre canviaran en funció del lloc on és declarat l'epidèmia.

- Prohibició absoluta d'admetre als ports habilitats del regne bastiments procedents d'Algèria, d'Esmirna, d'Alexandria i d'algunes illes del Mediterrani oriental on s'hagués detectat contagi.
- Prohibició d'admetre a lliure pràctica qualsevol tipus d'embarcació procedent o que hagués tocat l'illa de Tabarca, Gibraltar i el port de Maó, sense que prèviament no hagués fet la quarantena que s'estimés oportuna.
- Els vaixells de guerra espanyols, i els de les potències aliades, com a conseqüència d'haver estat abordats en alta mar per corsaris enemics de la corona, o podrien haver ancorat en ports de països infectats, se'ls havia de sotmetre, igualment, a la quarantena que es considerés oportuna. Si portaven vaixells capturats, persones o mercaderies s'havia d'actuar amb cautela i, si es detectava indici de contagi, no es podia admetre a pràctica el vaixell. En aquesta possibilitat no es podia posar en quarantena ni el bastiment ni la càrrega.
- Les diputacions de sanitat havien de visitar a totes les embarcacions que arribessin a port, indistintament de la seva procedència. A aquesta visita havien d'assistir l'escrivà, el metge i un cirurgià. S'havia d'interrogar el capità o patró, demanar-li la documentació del vaixell, les patents de sanitat, llista d'equipatges, i tot allò que es considerés necessari per assegurar que res procedia de lloc infectat.
- La visita s'havia de realitzar passant el vaixell de sanitat a les embarcacions que arribessin, sense entrar en ells. El caporal del vaixell era el que havia de demanar la documentació i realitzar l'interrogatori al patró o capità. Posteriorment havia d'entregar els documents lliurats pel patró o capità a la diputació de sanitat i aquesta, a la vegada, havia de donar compte a les instàncies jeràrquiques superiors. La inspecció de les persones, equipatge i mercaderies s'havia de fer posant a coberta tot, i a la distància, s'observava el semblant de les persones i les mercaderies.
- En el cas que alguna embarcació sospitosa de pesta o de qualsevol altra malaltia necessités queviures o aigua, s'havia d'avisar al cònsol de la nació d'on fos l'embarcació. El cònsol s'havia de preocupar de subministrar al vaixell els queviures, sempre a la vista del vaixell de sanitat. Si el cònsol s'havia d'eleva la incidència a la Suprema Junta de Sanitat. Una vegada el vaixell tingués tot el necessari havia de partir i no atracar en cap altre lloc de la costa espanyola sota pena de ser cremat amb la tripulació i mercaderies que transportés.
- Per l'observació de l'ordenat per la Suprema Junta de Sanitat, es designaren els ports als quals podien ser admesos els vaixells procedents de fora del regne.
- Per últim, l'edecte indicava que «*las precauciones prevenidas se ejecuten, procurando evitar agravios, ó perjuicios escusables, ó voluntarios al Comercio,*

*que tanto importa fomentar, y conservar, encargando à todas las Juntas de Sanidad tengan particular cuidado para no consertirlos».*¹²⁴

En general, com s'observa, es recullen a l'Edicte les principals providències ordenades amb motiu de l'epidèmia de pesta de Marsella. Res es comenta de l'organització de cordons sanitaris terrestres ni altres aspectes com els referents als organitzatius de les diputacions de Sanitat. Aquesta organització, partint d'ordres de la Suprema Junta de Sanitat, sembla quedar a Catalunya al parer de la Reial Audiència reunida en Junta Superior de Sanitat del Principat, que en funció de la gravetat del contagi determinava les ordres oportunes.

Les epidèmies de pesta de Messina i del nord d'Àfrica de 1743

L'any 1743 es produí el segon gran contagi de pesta del segle XVIII a l'occident europeu. En aquesta ocasió la ciutat afectada directament va ser la de Messina, a l'illa de Sicília. En paral·lel també es va declarar un brot de pesta al nord d'Àfrica, que va afectar d'una manera molt greu la ciutat de Ceuta. La costa peninsular quedava molt propera als dos focus de contagi i els contactes amb tots dos territoris eren constants. Així doncs, al juliol de 1743 s'ordenava com a primera mesura, d'una manera similar a les adoptades per la pesta de Marsella de 1720, que es destinés un home de confiança al moll del port de Tarragona «*para que este mire y reconozca las playas del termino y vigile que ninguna embarcación se arrime a tierra hasta dar aviso u providenciar lo conveniente*».¹²⁵ Posteriorment, davant de la gravetat de les notícies del contagi es va destinar un regidor, un artista i dos guardes. Poc abans, la Junta Suprema de Sanitat havia ordenat que es formessin juntes o diputacions de sanitat a tots els ports espanyols.¹²⁶

A començaments d'agost, la Reial Audiència transmeté les ordres per evitar l'entrada del contagi al Principat. En línies generals, com era costum, estaven destinades a controlar el moviment de persones i gèneres amb els quals es comerciaven, recordant l'obligació a tota embarcació procedent de fora del Principat —encara que fos catalana— d'acudir a Barcelona abans de tocar cap altre port. Es va ordenar l'establiment d'un cordó sanitari que havia d'adaptar-se al terreny i al veïnatge existent a cada terme, de tal manera que aquells llocs de la costa que tenien pocs habitants no podrien cobrir tota la costa del seu terme. A cada punt de vigilància dels que s'establiren es destinaren tres homes i un caporal, que havien d'efectuar guàrdia de continu durant tres dies. La principal funció

124 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: ordres i circulars rebudes*, 1750/1820, edicte del 15/10/1750.

125 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1742-1743, acta del 30/7/1743. Sembla que en aquest moment ja no hi havia guardià al port, tal com existia l'any 1738.

126 ACGAE Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta local de sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 18/7/1743.

d'aquesta guàrdia era, com en altres tantes ocasions, vigilar que les embarcacions no s'apropessin a la costa ni realitzessin desembarcaments de persones i gèneres. Comptaven amb el suport de soldats d'infanteria. La cavalleria també havia de prestar la seva ajuda en les guàrdies allà on hi hagués destacament, recorrent les platges, vigilant el mar i als guàrdies. Per a l'acomodament d'aquests guardes es podien fer servir torres, talaies o qualsevol altra estructura existent arran de mar. En aquest sentit, l'Ajuntament de Tarragona va ordenar que s'ocupessin totes les botigues i barraques que fossin necessàries per al resguard de la costa. Si la baraca o botiga estava llogada, calia que es pagués al propietari la mateixa quantitat que tingués estipulada amb el llogater, essent aquest expulsat de la botiga; si no era aquest el cas, es va ordenar que es pactés el preu del lloguer amb el propietari.¹²⁷ Diàriament Tarragona aportava 31 homes als punts de vigilància de la ciutat. Des de Tortosa es van enviar guardes a les torres de l'Ametlla i de l'Àliga, així com al Cap Roig, i van obligar els guardes a organitzar-se per comunicar-se entre ells i amb la guàrdia establerta al port del Fangar i la gola del riu Ebre.¹²⁸ Per la seva banda, Cambrils es va fer càrrec de la construcció de quatre barraques per a la guàrdia al seu terme. La que van construir a la partida del Cavet va costar 406 rals i 12 diners. Entre el 24 d'agost i el 30 de setembre es van destinar un total de vint-i-quatre homes a les guàrdies de la costa, els jornals dels quals ascendiren a 1.824 rals. Durant el mateix període de temps es destinaven quatre unces d'oli diari; la factura va pujar quaranta-sis rals. En total, en trenta-vuit dies de guàrdia, l'Ajuntament cambrilenc va tenir una despesa de 2.276 rals i 12 diners.¹²⁹

Des de Vilanova i la Geltrú es va coordinar la vigilància del segment de costa del territori del Penedès. Per a això es va sol·licitar ajuda als representants de l'estament eclesiàstic: com a conseqüència de la gran quantitat d'homes que es destinaven a la guàrdia del contagi a la vora del mar, no es podien realitzar guàrdies a les esglésies per evitar robatoris. També es va coordinar des de Vilanova i la Geltrú l'establiment dels punts de vigilància a la costa, essent situats a les cases de la platja de Calafell, les cases de la platja que hi ha al davant de Cunit, les cases de la platja de Cubelles, el Prat, a l'ermita de Sant Gervasi, la platja de Vilanova —on estava el cap de tota la guàrdia d'aquest sector—, l'ermita de Sant Cristòfor i a les Comes, a l'extrem de llevant de la marina de Vilanova. En total es destinaven diàriament seixanta-set civils. Només entre el 24 d'agost i el 30

127 AHT, Fons Ajuntament de Tarragona. Llibre d'acords municipals, 1742-1743, acta del 22/8/1743.

128 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1743, acta del 23/7/1743.

129 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Construcció de 4 barraques de guàrdia al barri de marina: comptes*, 1743.

de setembre es van destinar per part de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú un total 2.785 rals i 19 diners per al resguard de la salut pública.¹³⁰

En l'àmbit català, les despeses mensuals de la guàrdia de sanitat a tota la costa catalana eren molt elevades, ofegant les ja de per si mateix febles economies de molts pobles marítims. Entre els mesos d'octubre i desembre de 1743, el cost del cordó sanitari de tota la costa del Principat de Catalunya va ascendir a més de 22.000 lliures.¹³¹

Corregiment	Barraques	Caps	Gratificació	Paisans	Gratificació	Utensilis	Import total
Vilafranca	13	13	117 ll	39	292 ll - 10 s	40 ll - 14 s - 10 d	450 ll - 4 s - 10 d
Mataró	12	12	108 ll	36	270 ll	36 ll - 5 s - 7 d	414 ll - 5 s - 7 d
Tarragona	50	50	450 ll	190	1.125 ll	69 ll - 6 s - 11 d	1.644 ll - 6 s - 11 d
Tortosa	8	8	72 ll	24	180 ll		
Girona	134	134	1.206 ll	402	3015 ll		
Barcelona	10	10	90 ll	30	225 ll	22 ll - 3 s - 2 d	337 ll - 3 s - 4 d
TOTAL	227	227	2.043 ll	681	5.107 ll - 10 d		

Quadre 1. Despeses del cordó sanitari. Mes d'octubre de 1743 (ll=lliures; s=sous; d=diners).

A finals del mes d'agost, els procuradors de totes les confraries de la ciutat de Tarragona presentaven conjuntament una carta mitjançant la qual posaven de manifest que, després de realitzar el servei de la guàrdia de sanitat, els homes quedaven exhaustos i tot seguit havien de reincorporar-se al seu ofici o realitzar els seus jorns. Tenint en compte el moment de misèria que al·legaven que es vivia, a molts d'ells els costava trobar feina amb què mantenir les famílies i per tant, demanaven algun tipus d'ajuda a l'ajuntament.¹³² Aquest va recollir la petició de les confraries tarragonines i dos mesos després es van adreçar a la Reial Audiència indicant que l'estat econòmic de l'ajuntament era miser i que no podien «*subministrar socorro alguno por motivo de hallarse esta Ciudad en el decadente estado y miseria que demuestra la relación adjunta por la que consta faltarle 3486 libras 13 sueldos y 10 dineros para satisfacer los precisos gastos*».¹³³ Igualment argumentava que tampoc no podia satisfer als mestres que a la seva costa havien construït o reparat barraques per a la guàrdia ni per al subministrament dels nou llums diaris.

Sembla que finalment els arguments de l'Ajuntament de Tarragona i possiblement d'altres viles de la costa van tenir l'efecte desitjat a la Reial Audiència i al gener de 1744 es van reduir la quantitat de paisans que formen part de les guàrdies en una persona per lloc. A més, al corregiment de Tarragona sembla que

130 ACGAE. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta local de sanitat. Correspondència 1667-1807*.

131 ACA. Reial Audiència. Lligall 238, *Papeles de su Excelencia, 1743-1744*.

132 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals, 1742-1743*, ofici del 27/8/1743.

133 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals, 1742-1743*, ofici del 1/11/1743. Al mes d'agost l'ajuntament havia acordat destinar tots els recursos econòmics que fossin necessaris per lluitar contra la possible arribada del contagi.

van suprimir-se vint-i-quatre barraques o punts de vigilància i, per tant, es van destinar molts menys homes per al servei.

Corregiment	Barraques	Caps	Gratificació	Paisans	Gratificació	Utensilis	Import total
Vilafranca	13	13	117 ll	26	195 ll	45 ll - 14 sl - 10 d	352 ll 14 s 10 d
Mataró	12	12	108 ll	24	180 ll	29 ll - 1 sl - 9 d	317 ll - 1 sl - 9 d
Tarragona	26	26	234 ll	52	390 ll	70 ll	694 ll - 10 sl - 9 d
Tortosa	8	8	72 ll	16	120 ll	30 ll 19 s 8 d	222 ll - 18 sl - 8 d
Girona	134	134	1206 ll	268	2010 ll	252 ll	3468 ll
Barcelona	10	10	90 ll	20	150 ll	26 ll - 17 sl - 1 d	266 ll - 17 sl - 1 d
TOTAL	203	203	1827 ll	406	3045 ll	450 ll - 3 sl - 1 d	5322 ll - 3 sl - 1 d

Quadre 2. Despeses del cordó sanitari. Mes de gener de 1744 (ll=lliures; s=sous; d=diners).

Al novembre de 1744 la Reial Audiència ordenava cessar les guàrdies a les barraques de la costa. Amb tot, atenent que el contagi no havia desaparegut per complet a Messina i altres llocs de Sicília i nord d'Àfrica, es va manar que continués vigilant-se des de llocs estratègics per evitar els desembarcaments clandestins.¹³⁴ Aquesta situació va ser permanent almenys fins a febrer de 1746, moment en què se li demanà a Melchor de Abarca, tinent general dels exèrcits del rei i governador polític i militar de Tarragona i els seus districtes que detallés l'estat al qual ascendien les despeses per al resguard de la pública salut des del mes d'agost de 1743 fins al febrer de 1746.¹³⁵

Ciutat/Poble	Total import gastat	Pagat a compte	Resta per pagar
Tarragona	12.015 r - 22 d	3.103 r - 22 d	8.912 r
Tamarit	3.563 r - 11 d	657 r - 11 d	2.906 r
Altafulla	2.734 r - 17 d	424 r - 17 d	2.310 r
Torredembarra	1.687 r - 15 d	167 r - 14 d	1.520 r
Creixell	1.648 r - 7 d	128 r - 7 d	1.520 r
Calafell	1.597 r - 11 d	69 r - 11 d	1.528 r
Cunit	1.527 r - 22 d	123 r - 22 d	1.404 r
Cubelles	1.528 r - 16 d	124 r - 16 d	1.404 r
Vilanova i la Geltrú	8.067 r - 1 d	1.767 r - 1 d	6.300 r
Terme de la Pineda	2.844 r - 21 d	540 r - 21 d	2.304 r
Vila-seca	7.276 r - 20 d	1.517 r - 20 d	5.759 r
Vinyols	2.778 r - 10 d	466 r - 10 d	2.312 r
Cambrils	6.925 r - 10 d	2.785 r - 22 d	4.139 r - 12 d
Mont-roig	6.671 r - 2 d	1.255 r - 2 d	5.416 r
Tivissa	12.984 r - 8 d	4.804 r - 8 d	8.180 r
	73852 r - 1 d	17937 r - 12 d	55.914 r - 13 d

Quadre 3. Despeses de les diferents ciutats i viles del corregiment de Tarragona amb motiu del cordó sanitari establert a la costa (r=rals; d=diners).

134 AHCB. Fons Sanitat, III, Cartes de la Reial Audiència, 1722-1755, ofici del 14/11/1744.

135 ACA. Fons Reial Audiència. Lligall 238. *Papeles de su excelencia (1743-1744)*. Tots els quadres han estat confeccionats a partir de la mateixa font documental.

Com s'observa al quadre anterior, la quantitat gastada per les ciutats i viles del corregiment de Tarragona per al resguard de la sanitat des del mes d'agost de 1743 fins a finals del mes de febrer de 1746 pujava a 73.852 rals i 1 diner. D'aquesta quantitat no s'havien arribat a pagar 18.000 rals, de tal manera que globalment quedaven pendents de pagament gairebé 56.000 rals. Aquest alt nivell d'endeutament era especialment greu en la majoria dels municipis de la zona de llevant de Tarragona. Significadament preocupant era el deute de les viles de Creixell, Torredembarra, Cunit i Cubelles. Però més alarmant era que Calafell només havia satisfet poc més del 4% de les despeses ocasionades pel cordó sanitari a la costa del seu terme. A ponent de Tarragona, les coses no estaven gaire millor, si bé municipis com Cambrils i Tivissa havien pagat el 40% i el 37% de les despeses de sanitat que afectaven el seu terme i, en general, tots els municipis havien abonat en aquesta data almenys el 16%. Per la seva part, la ciutat de Tarragona havia satisfet el 25% de les despeses.

També es va ordenar que tots els vaixells, mariners, pescadors i passatgers havien de portar butlletes de sanitat expedides per autoritats de llocs que no estiguessin a més de dues hores de distància del seu lloc de sortida.¹³⁶ En aquest sentit, sembla que una ordre similar es va dictar a principis del mes d'octubre de 1742, amb motiu d'haver-hi cinc vaixells infectats de pesta navegant per les costes franceses. La reacció dels regidors tarragonins va ser esbrinar si quedaven patents de les quals es feien servir amb motiu de l'epidèmia de Marsella de 1720 i, alhora, que se n'imprimissin altres de noves. Aquest fet il·lustra la relaxació sanitària establerta a Tarragona en període de calma sanitària.¹³⁷

D'altra banda, els vaixells que estaven navegant mentre es feia pública aquesta ordre es van veure afectats en intentar entrar a port, tal com va succeir a finals del mateix mes de juliol a la gola del riu Ebre, on els guàrdies de sanitat establerts a l'esmentat punt van aturar quatre bastiments. No portaven butlletes de sanitat i els patrons al·legaven que feia vuit dies que eren fora de casa i en el moment de marxar encara no es donaven butlletes.

Pel que fa al vessant religiós, com de costum, a Tarragona es van nomenar comissionats per tractar l'assumpte del contagi amb les autoritats eclesiàstiques, les quals van participar de bona voluntat en les guàrdies de les portes de la ciutat. Es van fer misses diàries a la capella de Santa Tecla.¹³⁸ A Tortosa l'ajuntament, buscant consol, va demanar que a les portes de la ciutat es posessin unes creus i

136 AHT, Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1742-1743, acta del 13/8/1743.

137 AHT, Fons Ajuntament de Tarragona. *Llibre d'acords municipals*, 1742-1743, acta del 4/10/1742.

138 AHT. Fons Ajuntament de Tarragona *Llibre d'acords municipals*, 1742-1743, acta del 17/8/1743.

que d'elles pengessin unes cintes perquè el poderós patrocini de la Mare de Déu de la Cinta els preservés i guardés de tot mal contagiós.¹³⁹

El monopoli sanitari de Barcelona: problemàtica social i comercial

Després de l'epidèmia de Marsella de 1720-1723, el port de Barcelona continuava essent l'únic habilitat per admetre embarcacions procedents de fora del Principat, oficialment per motius sanitaris. L'any 1727 s'imposava una multa de 500 lliures al patró o capità que en venir de fora de Catalunya no toqués primerament en Barcelona. Aquesta repetida providència reial va perjudicar notablement la resta de ciutats i viles de la costa, fins al punt de generar desproveïment de certs productes bàsics per a la subsistència de la població. Però entre l'any 1727 i el 1740 sembla que van haver-hi breus períodes de temps als que aquesta ordre no es complia. Amb tot, les ordres donades per la Reial Audiència amb motiu de l'epidèmia de pesta d'Esmirna l'any 1740 no deixaren marge de maniobra fins a l'any 1770 en matèria sanitària.

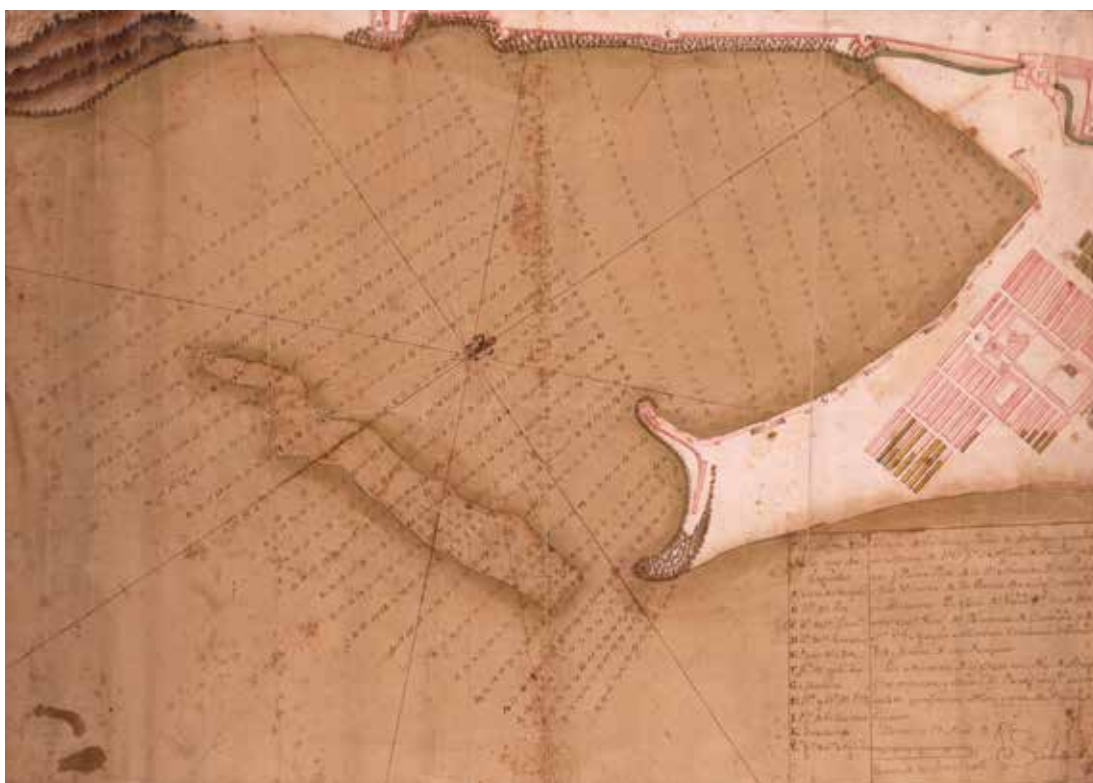

Figura 12. MMB. Sondeo de la rada y puerto de Barcelona ejecutado en marzo de 1787 por el Alférez de Fragata graduado y primer piloto de la Real Armada Don Sinibaldo Mas, 1787.

139 AHCTE. Fons Ajuntament de Tortosa. *Llibre d'acords*, 1743, acta del 23/7/1743.

Tortosa i el desembarcament de blat

L'any 1749, com a conseqüència de la manca de gra que estava patint el sud de Catalunya, es va demanar des de Tortosa que es permetés desembarcar qualsevol embarcació carregada de blat que arribés a qualsevol platja del seu corregiment o que entrés als ports dels Alfacs o el Fangar, sense haver d'anar a Barcelona per ser admesa a pràctica. A la seva petició, els regidors tortosins indicaven que sovint arribaven embarcacions que en saber que abans de desembarcar el gra havien d'anar a Barcelona, continuaven viatge cap al Regne de València o altres regions, per no haver de tornar enrere després amb la consegüent pèrdua de dies de navegació i encariment del producte.

La Reial Audiència, reunida en Junta de Sanitat, va considerar adient atendre la petició de l'Ajuntament de Tortosa mentre duressin les complicades circumstàncies presentades pels regidors tortosins. Per tant va autoritzar «*por via de providencia por ahora y interinamente mientras dure la urgencia el que se de admission a las embarcaciones que llegasen de los reinos de Nápoles y Sicilia y demas costas de Italia, como tambien de Poniente à excepcion de Africa, con carga de trigo sin obligarlos à tomar platica a esta Capital con las precisas circunstancias, y precauciones de que los Patrones traygan sus patentes, y despachos limpios, y no dexen motivo de sospecha, que solo se admita el trigo que traygan, no dandose entrada a los otros generos o mercaderias de su cargamento, hazien-dose para ello el correspondiente registro antes de permitir el desembarco*».¹⁴⁰

Igualment la Reial Audiència autoritzava la construcció de magatzems a tocar del mar, amb l'objectiu que el blat romangués almenys deu dies de quarantena ventilant-se. Passats aquests deu dies, podia ser consumit per la població.

Pocs dies després d'aquesta providència es va comunicar la declaració d'epidèmia de pesta a Esmirna i la Reial Audiència va considerar adient modificar-la parcialment, indicant que només es podien admetre a les platges i ports del corregiment de Tortosa els bastiments procedents de la part de ponent amb excepció dels que vinguessin d'Àfrica, que no podien ser admesos sota cap circumstància.¹⁴¹ Mesos després, ja l'any 1750, hi va haver contagi de pesta a Ceuta i només estaven autoritzats a admetre vaixells procedents directament de ports del Regne de València o que fessin tràfic per la costa catalana.¹⁴²

Entre els anys 1755 i 1757 s'admeteren a pràctica embarcacions que carregaven fusta i betums a Tortosa, a conte del proveïdor d'aquests gèneres. El destí definitiu de les mercaderies era la Reial Armada. Havien de servir per la construcció

140 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes de la Reial Audiència, 1730-1750, p. 256-268. La Reial Audiència deixava clar que aquesta providència només era per la petició de Tortosa i que cap altra ajuntament de la costa podia fer el mateix.

141 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes de la Reial Audiència, 1730-1750, p. 268-269.

142 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes de la Reial Audiència 1730-1750, p. 269-271.

de vaixells que es feien als arsenals de Cartagena o El Ferrol. Comprenen el perjudici que es podia provocar al cos de marina espanyola, la Suprema Junta de Sanitat, va autoritzar l'admissió dels vaixells que havien de transportar les mercaderies citades sense haver de visitar Barcelona per fer la sanitat.¹⁴³

El 1759 van ser els patrons i mariners de Vinaròs els que van sol·licitar a la Reial Audiència que se'ls permetés entrar als Alfacs, port veí, sense haver de visitar primer Barcelona. Presentaven la seva queixa argumentant que el comandant de la Torre de Sant Joan recollia les patents de sanitat i per tant consideraven que quedava garantida la salut pública. La resposta de la Reial Audiència va ser contrària als interessos dels patrons i mariners de Vinaròs, argumentant sempre les ordres donades respecte a les embarcacions procedents de fora del Principat.¹⁴⁴

L'any 1763, el proveïdor general de queviures del regne sol·licitava que la Reial Audiència li permetés desembarcar a Tarragona o Tortosa el blat destinat a les tropes que s'enviava des del port de València. La petició va ser denegada.¹⁴⁵ A finals del mateix any, un vaixell holandès que havia carregat una partida de vi a Benicarló s'havia de dirigir al port de Salou per carregar 250 pipes d'aiguardent; el cònsol holandès va demanar no haver d'anar a Barcelona a passar la sanitat per ser admès a pràctica, però la seva petició va ésser desestimada.¹⁴⁶

Altrament, a començaments de gener de 1769 s'autoritza que dos patrons de Tortosa anessin a Mallorca transportant blat per la tropa i poguessin tornar directament a Tortosa sense desviar-se fins a Barcelona a fer la sanitat, sempre i quan no tinguessin contacte amb cap bastiment ni cap incident remarcable per a la sanitat.¹⁴⁷

Intent d'habilitació del port de Salou

L'any 1738 Barcelona, considerant no ser suficient el privilegi de ser l'únic port del Principat per admetre embarcacions procedents de fora del Principat, va voler anar més enllà demanant ser port franc. Ràpidament Reus va presentar un memorial al rei i posteriorment un altre a la *Real Junta de Comercio y Moneda* mitjançant els quals s'oposava a la pretensió de Barcelona de tenir un port franc a semblança de l'existent a Gènova. Això volia dir que totes les embarcacions que hi arribaven podien desembarcar les mercaderies i dipositar-les als magatzems del port franc per embarcar-les novament i transportar-les a qualsevol lloc dins d'un període de temps de quatre anys sense haver de pagar cap dret. Si les mercaderies superaven els quatre anys al magatzem, aleshores s'havia de pagar

143 AGS. Fons Secretaria de Marina. Lligall 722. *Indiferentes e inconexos*.

144 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes de la Reial Audiència 1758-1771, p. 35-39.

145 AHCB. Fons Sanitat. VI, Registres de representacions 1763-1770, p. 15-16.

146 AHCB. Fons Sanitat. VI, Registres de representacions 1763-1770, p. 23-24.

147 AHCB. Fons Sanitat. VI, Registres de representacions 1763-1770, p. 210-211.

els corresponents drets. Un tercer punt a considerar era que si dins del període dels quatre anys les mercaderies es podien vendre a la mateixa ciutat o dins del Principat, també s'havien de pagar els drets. Aquest punt anava clarament en contra del comerç local, ja que obligaria, a carregar als comerciants de Reus i de la resta del Camp de Tarragona un nou dret, que era exclusiu de la ciutat de Barcelona, consistent en pagar 11 diners per lliura que es vengués.¹⁴⁸ Finalment, no va tenir èxit aquest intent de port franc de Barcelona, però l'any 1740, amb motiu de les epidèmies de pesta declarades a Esmirna, com s'ha vist anteriorment, es torna a declarar Barcelona com a port únic per admetre embarcacions procedents de fora del Principat de Catalunya per fer la sanitat.

Aproximadament una dècada després, els regidors i la universitat de Reus, impulsora i defensora del port de Salou, davant de la impossibilitat de trencar el monopoli de Barcelona, intentaren obtenir l'habilitació per admetre en Salou aquells bastiments que prèviament haguessin tocat algun altre port de la costa d'Espanya¹⁴⁹ i portessin els seus legítims documents de sanitat, essent indiferent la seva nacionalitat i el lloc original de procedència. Davant l'absència de resposta satisfactòria de la Reial Audiència, van decidir dirigir-se directament a la cort amb les seves reivindicacions.

Figura 13. AGS. *Mapa de una porción del puerto ó bahía de Salou*, 1739.

148 FERRAN, Marc; GORT, Ezequiel; PALOMAR, Salvador; TOLDRÀ, Mercè: *Reus, port de mar. De l'establiment del mercat al projecte del canal*. Reus: Arxiu Municipal de Reus, 2007, p. 56-60.

149 Senyalen en especial els ports de Cadis, Màlaga, Cartagena, Alacant i València. També manifestaren que cap embarcació podria realitzar quarantena a Salou i que no s'admetrien les procedents de Gibraltar.

Els arguments presentats per la Universitat de Reus posaven de manifest d'una manera molt clara i directa els perjudicis i danys que aquesta situació ocasionava a l'economia del territori del Camp de Tarragona i als seus habitants, la hisenda pública i el patrimoni reial. La importància de vendre els excedents dels fruits, vi, aiguardent i altres gèneres i licors produïts al territori era tan gran, que suposava posar en risc la supervivència d'una gran quantitat de persones que es dedicaven a la seva elaboració. A més, a les seves reivindicacions manifestaven el prestigi que havien adquirit aquests gèneres a tota la conca mediterrània i atlàntica.

La posició de monopoli sanitari del port de Barcelona va portar a reduir notablement l'excedent productiu del Camp de Tarragona i regions properes que era destinat al comerç exterior. Des que s'havia establert el monopoli, molts patrons i capitans, una vegada que havien tocat Barcelona per ser sotmesos a la inspecció de sanitat, es dirigien a ports francesos a carregar productes similars als que fins llavors adquirien al Camp de Tarragona. El motiu era que, si reculaven fins a Salou per carregar, un cop havien obtingut la butlleta de sanitat, els patrons i capitans eren els únics responsables d'una possible pèrdua de la càrrega, de tal manera que molts d'ells, especialment aquells que realitzaven trajectes cap al llevant mediterrani, no tornaven enrere. A més, els comerciants s'havien de fer càrrec del pagament del noli de quatre jornades de navegació, que és el que es trigava aproximadament en el trajecte d'anada i tornada a Barcelona.

D'altra banda, els productes desembarcats a Barcelona eren revenuts després a altres comerciants per a la seva distribució pel territori, de tal manera que molts gèneres augmentaven el seu preu d'una manera considerable alhora que es produïen alarmants mancances de productes de primera necessitat arreu de Catalunya, tal com estava succeint amb el subministrament de blat abans comentat. Al memorial presentat per la Universitat de Reus s'indicava que als darrers dos anys havien arribat a Salou diferents vaixells carregats de blat. Com que no podien ser admesos i, per tant, no podien desembarcar el blat, s'havien dirigit a Barcelona on, després d'haver-se'ls realitzat la inspecció sanitària i de no haver-hi obtingut un preu òptim per la càrrega, van continuar el seu trajecte cap a ports francesos o italians. En altres ocasions, els vaixells arribaven a descarregar en ports de menor importància i carregaven menys quantitat del que podien fer a Salou, tornant-se el vaixell amb una càrrega inferior a les possibilitats que tenia. Habilitar Salou hauria assegurat que els vaixells se'n tornessin amb càrregues completes a les possibilitats del vaixell, amb el consegüent benefici per als patrons, els comerciants i la hisenda pública.

La situació va provocar una clara limitació de la capacitat de negociació dels comerciants locals. El fet que Salou fos un port de pas i refugi en cas de temporal

de llevant, feia que moltes embarcacions es proveïssin d'aigua, vi, carn i altres productes necessaris per continuar la navegació a les seves platges i cales, generant riquesa igualment als productors i distribuïdors locals de carns i altres gèneres de primera necessitat. La davallada de tràfic marítim a Salou durant els anys centrals del segle XVIII que s'argumentava des de Reus, va provocar una venda dels productes a preus més baixos en moltes ocasions, provocant pèrdues, segons es desprèn del memorial, fins al punt de no poder arribar, no només a pagar les imposicions reials, sinó també al manteniment dels mateixos productors. Un segon fil argumental presentat des de Reus per obtenir l'habilitació del port de Salou era justificar la presència a les torres de Salou d'un governador militar que estava auxiliat per dos oficials, cinquanta soldats, alguns ministres de rendes, dos morbers o guardes de sanitat i dues torres amb canons. A més, indicaven que Tarragona només distava una llegua i era una ciutat on hi havia governador de Plaça i del seu partit.

El darrer fil argumental utilitzat pels reusencs va ser l'exaltació del seu servei a la corona. Indicaven que anualment la ciutat de Reus, amb els diferents arbitris establerts, contribuïa a la hisenda pública amb més de 100.000 ducats.

Com de costum, des de la cort van sol·licitar els informes pertinents i la resposta no es va fer esperar. A la fi de juliol de 1751, el Consell de Castella indicava en un memorial que a Catalunya, després de l'última guerra, només hi havia un port habilitat per admetre embarcacions procedents de fora del Principat. Afeigia a continuació que per admetre embarcacions a Salou s'hauria de constituir *«una comision de sanidad compuesta de tres o quatro sugetos de integridad, y confianza, que bajo las reglas comunicadas al Magistrado de Barcelona hiciesen el examen y reconocimiento de las embarcaciones que arribasen y la admitieren o despidieren según las circunstancias de sus patentes, y parajes donde huviesen tocado, pero que no habiendo como no ay en el puerto de Salou casa en que puedan asistir los Ministros a la comision, pues solo existen unas infelices varracas en que guarecerse de la inclemencia, los marineros y pescadores, considera que seria esta providencia sobre difícil mui costosa asi para la fabrica de edificios, como para la dotacion de los empleos inexcusables esta comision de sanidad a que se añade que asi ejemplo solicitarian lo mismo otros puertos de aquel Principado»*.¹⁵⁰ D'aquesta manera l'habilitació de Salou per admetre embarcacions procedents de fora del Principat implicava organitzar una junta de sanitat del port que sota control de la Junta de Barcelona realitzés les inspeccions sanitàries tal com es feia a Barcelona. Però l'absència de població estable i d'habitatges

150 AGS. Fons Secretaria de Marina. Lligall 722. *Los regidores y universidad de la villa de Reus. Perjuicios que se originan a aquel comercio de no admitirse las embarcaciones en Salou, y obliganselas a tomar platica en Barcelona.*

desaconsellava admetre la petició de Reus, sense plantejar-se la possibilitat que els mateixos comerciants locals poguessin sufragar les despeses inicials de les infraestructures necessàries per condicionar l'espai.

Amb la mateixa intenció el cònsol d'Anglaterra a Reus es va adreçar a la Secretaria de Marina mitjançant una carta, sol·licitant que s'admetessin en el port de Salou embarcacions procedents de fora del Principat i en especial les angleses. En aquesta carta, es posava de manifest la importància estratègica del port de Salou per l'economia de tot el corregiment de Tarragona i fins i tot per l'Aragó, ja que des de Salou s'introduïen i exportaven productes a nombrosos llocs de les conques mediterrànies i atlàntiques. Argumentava que fins feia ben poc temps s'havien estat admetent en aquest port de manera indiferent embarcacions nacionals i estrangeres. Però el governador del port de Salou, des de principis d'aquest mes d'abril de 1751, seguint instruccions dels seus superiors jeràrquics, no s'atrevia a expedir cap certificació sanitària. Aquest canvi d'actitud del governador de Salou bé podria respondre al fet que la Reial Audiència tenia obert un expedient mitjançant el qual estava investigant les circumstàncies per les quals a l'esmentat port s'admetien a lliure pràctica, no únicament embarcacions que feien petit comerç a la costa del Principat, com era ordenat, sinó també qualsevol altre bastiment que amb bandera espanyola arribés procedent de qualsevol port de la costa del regne o de fora d'ells.¹⁵¹ Finalment res es va portar a terme i el port de Salou va continuar sense habilitació amb el consegüent perjudici per l'economia local fins a l'any 1771.

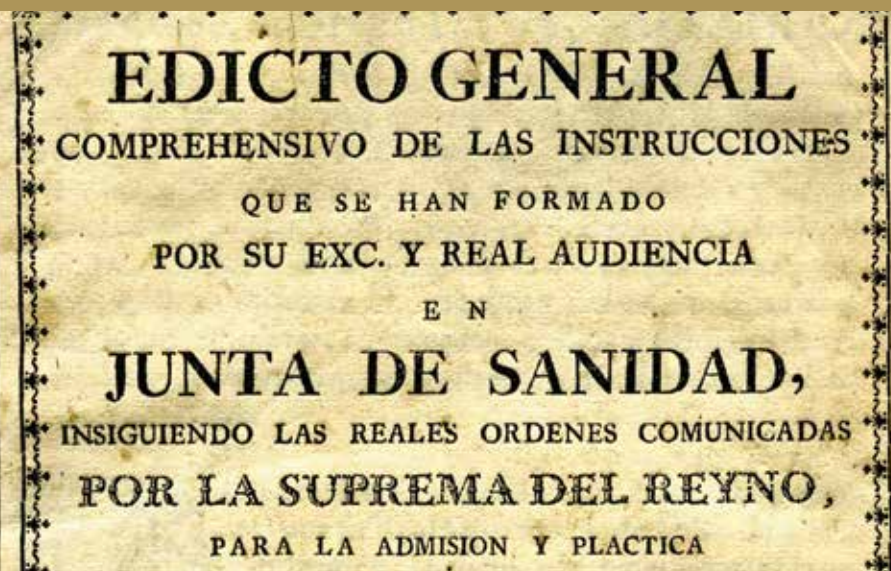
Intent d'habilitació del port de Tarragona

Des de Tarragona, els anys 1727, 1728, 1735 i 1740 intentaren obtenir el privilegi de descarregar mercaderies procedents de fora del Principat, igualment, sempre amb resultats negatius. L'any 1761 Tarragona ho va tornar a demanar, sol·licitant a la vegada que es retirés la duana de Salou i s'instal·lés a Tarragona. En aquesta ocasió es concedeix la petició però la duana que es trasllada a Tarragona va ser la de Torredembarra. A més, l'acceptació de la petició anava condicionada a la construcció al port d'un edifici per la duana d'entrada i sortida, uns magatzems i una casa per l'administrador. Sembla que finalment, l'Ajuntament, va cancel·lar la sol·licitud perquè no podia atendre tot el procediment, dubtant de la viabilitat del projecte en termes econòmics i perquè el capità general de Catalunya, no prestava interès pel projecte.¹⁵²

151 AHCB. Fons sanitat. III, Cartes de la Reial Audiència (1722-1755), ofici del 17/3/1.751.

152 RIERA BLANCO, Manuel: «La sanitat i la duana de Tarragona. Segle XVIII». A: *I Jornada d'Història de la Medicina Tarragonense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla-Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, p. s/f.; ADSERÀ MARTORELL, José: *La Junta de Sanidad...*, op.cit., p. 8-9.

VIII

DE L'EDICTE DE SANITAT
DE 1771 A LES REFORMES
DE MITJAN SEGLE XIX

Cap a finals del segle XVIII, la pressió de diferents viles i ciutats catalanes davant del monopoli que exercia Barcelona a l'àmbit sanitari, perjudicant d'aquesta manera els comerciants de la resta del Principat, va permetre una important transformació en la dinàmica comercial catalana. Com s'ha vist anteriorment, fins aquest moment, només Barcelona tenia una estructura sanitària prou important per a realitzar els controls sanitaris, d'una manera més o menys acurada a les embarcacions procedents de fora del Principat. La resta de ports catalans, tot i tenir un mínim personal destinat a controlar sanitàriament l'entrada de vaixells que realitzaven el tràfic intern, necessitaven dotar-se d'una normativa genèrica d'ús comú com la de Barcelona.

Habilitació de ports per al comerç exterior

A principis de l'any de 1770 els síndics personers¹⁵³ de Tortosa, Tarragona, Mataró i Girona havien representat a la Secretaria de Marina del regne els inconvenients que, al seu entendre, s'estaven produint a Catalunya com a conseqüència de no haver-hi més que un port habilitat per admetre embarcacions de fora del Principat. Tots coincidien que aquesta situació perjudicava seriosament els interessos econòmics d'altres viles i ciutats catalanes. En el seu argument, igual que havien fet gairebé trenta anys abans els regidors de Reus, afegien la ja coneguda i esmentada freqüència de pirates i corsaris algerians que atacaven els vaixells mercants en els seus trajectes i la freqüència de vents contraris que, de vegades, també havien portat a perdre les càrregues. Igualment, posaven de manifest que *«con ocasión de la entrada de las embarcaciones en Barcelona, venden estas alli los granos, y comestibles, y aquellos comerciantes dan la ley, y causan escasez en el pais»*.¹⁵⁴

Per intentar mitigar l'impacte del monopoli comercial de Barcelona i fomentar d'aquesta manera el comerç exterior del Principat, van proposar que a cadascun dels corregiments de Tortosa, Tarragona, Mataró i Girona s'hi establissin un o dos ports habilitats per admetre vaixells procedents de ports de fora de Catalunya, amb la idea d'ampliar la capacitat de negoci dels diferents territoris del Principat. El criteri per establir quins ports havien d'habilitar-se, d'entrada, sembla que va quedar condicionat a aquells *«en que haya, ó se establezcan Reales Aduanas de entrada del Reyno, y sean de mayor tràfico, y comercio»*.

D'aquesta manera, es proposava que per al cas del corregiment de Girona s'habilitessin els ports de Roses i Sant Feliu de Guíxols. El primer perquè era el

153 El síndic personer era el portantveu del comú dels veïns d'una ciutat o una vila.

154 AGS. Fons Secretaria de Marina. *Extracto sucinto de consulta del Consejo sobre establecimiento de varias Junta de Sanidad en el Principado de Cataluña*, lligall 722, s/f. Si no s'indica el contrari totes les cites textuais d'aquest apartat procedeixen de la mateixa font d'informació.

principal de l'Empordà i Figueres, mentre que mitjançant el segon es podia prestar servei a la comarca de la Selva i donar sortida als excedents procedents del bisbat de Vic. Per això, indicava que en tots dos ports es formaria una junta de Sanitat formada per «*Bayle, tres primeros regidores, y otra persona de las mas distinguidas de ellos, a imitación de la de Barcelona, donde concurre un Ministro de la Aduana, con la gratificación a cada uno, de 30 escudos al año y cuatro reales de vellon al guarda morbo por el registro, o sondeo de cada embarcacion, cuyo importe, y el gasto de medico, y cirujano, quando fueran precisos, se podrá cobrar de los patrones, como en el mismo Barcelona, señalando una moderada media-dieta en los dias que se empleen*». Des de Girona s'indicava que abans de l'epidèmia de pesta d'Alger de 1752 s'admetien embarcacions en tots els pobles d'aquella costa, ja fossin del país o estrangers. Les mesures preses com a conseqüència d'aquella epidèmia, tornant a obligar a tocar Barcelona tota embarcació procedent de fora del Principat, ja fos estrangera o del país, van provocar un augment del contraban en aquell indret de la costa.

Des de Mataró, amb el mateix discurs de fomentar el comerç i la marineria, s'argumentava que «*si las embarcaciones no tuvieran que pasar a plática a Barcelona, duplicarian los viajes, acrecentarian los derechos reales, y proporcionarian el abasto de los frutos, y comestibles necesarios*». Curiosament, denunciava que tenia notícies que en moltes ocasions a Barcelona «*no se pagan derechos, ni se escriben manifiestos, ni son reconocidas por los guardas del resguardo; practicandose todo esto en la Aduana del mismo Mataró a su regreso por la Junta de Sanidad de ella, que se compone del Corregidor, cuatro regidores, y secretario, con los medicos y cirujanos precisos*».¹⁵⁵

Des de Tarragona es feia saber a la Secretaria de Marina que en aquella capital hi havia establert una junta de sanitat amb funcions similars a la de Barcelona, però que només oferia servei a aquelles embarcacions que no havien d'anar a Barcelona i que, per tant, feien tràfic intern al Principat. Si s'habilitava Tarragona, la junta estava preparada per assumir les noves funcions immediatament. A més, es feia constar que des del 13 de març de 1761 tenia establerta una duana d'entrada.

El síndic personer de Tortosa argumentava la importància d'aquella ciutat en la navegació pel riu Ebre, fent constar que a Tortosa ja hi havia hagut duana en temps passats. En el moment de promoure l'expedient per habilitar diversos ports del Principat per a la sanitat, a Tortosa, també existia una junta de sanitat formada per «*el corregidor, tres regidores, escrivano, medico, y cirujano, con*

155 AGS. Fons Secretaria de Marina. Lligall 722. Extracto regular de consulta del Consejo sobre establecimiento de varias Juntas de Sanidad en el Principado de Cataluña.

sujeción, en caso de sospecha, a la Junta de Sanidad de Barcelona, o al Capitán General». La proximitat dels ports del Fangar i els Alfacs seria de gran profit per donar entrada a embarcacions directament vingudes de fora del Principat, establint les corresponents juntes de sanitat en tots dos llocs. Per sufragar les despeses ocasionades, proposaven cobrar «la visita [de sanitat], dice seran, diez y ocho pesos por razon de la distancia, y los pagaran las embarcaciones sin repugnancia».

Per continuar pressionant a la Secretaria de Marina de l'Estat, un mes després de la representació feta pel síndic personer, la Junta de Sanitat de Tortosa adreçava una carta al mateix secretari de Marina, en la qual presentava nous motius pels quals necessitaven admetre embarcacions vingudes de fora del Principat. Entre altres coses indicava que: *la Junta de Sanidad de esta Ciudad, compadecida dela mas aflicción y angustia que padecen las tripulaciones delas embarcaciones procedentes dela costa de España, que naufragan en las del distrito de esta Ciudad; pues por no poderse las admitir à platica, ni tener roce con ellas, sin que preceda permiso dela Superior de Barcelona, es indispensable poner la gente en cuebas ó chozas, respecto de que no haviendo en ella mas que las torres y fuertes para su resguardo, es precisa y sin mas arbitrio esta disposición, y no pueden darseles los auxilios para la colección y salvamento delos efectos del naufragio, con la oportunidad y puntualidad que exigen tales infortunios». D'aquesta manera, demanava «con la mas rendida sumisión y respeto, quiera dignarse tener a bien auxiliar con su poderosa autoridad la solicitud de esta Junta de Sanidad, a fin de que los que padecen naufragio, logren prontamente el socorro y alivio que clama su infeliz constitución, y pide la humanidad; y que las embarcaciones que vienen con destino aquí, se rediman de las contingencias, y dispendios de ir a la Capital del Principado a tomar platica».*

Per la seva banda, el governador de Barcelona, sense ser contrari a la idea d'habilitar alguns ports, exposava certes objeccions. Opinava que a la zona de Girona l'únic port que es podia habilitar era el de Palamós, que es trobava a una distància prudencial de 16 llegües de la ciutat de Barcelona. Considerava que era el millor d'aquella costa per «*poderse entrar con todos los vientos, y tener una bateria, y Aduana de entrada, y salida*». Altrament, opinava que el port de Roses no era convenient «*por no ser fácil la salida, ser mal sano en el verano, y no tener las comodidades que Palamos, del qual San Feliu solo dista como legua y media, por lo que tampoco es necesario se destine este puerto para entrada, y lo mismo Mataró, que dista 4 leguas de Barcelona*».

Respecte a la costa de ponent de Catalunya, el governador de Barcelona proposava habilitar el port de Salou, el qual no havia estat esmentat pel corregidor de

Tarragona en la seva proposta original. A tall d'hipòtesi entenem que aquesta omisió podria ser deguda a les lluites pel control del tràfic marítim que es derivava del creixent comerç dels pobles i viles del Camp de Tarragona i en especial de la ciutat de Reus: «*que el puerto de mayor proporcion en la costa de Poniente es el de Salou que dista 13 leguas de la Capital, una de Tarragona, 10 de Tortosa, una de Reus, pueblo grande, y de crecido comercio; una de Villaseca, tiene castillo con su bateria, destacamento de infanteria, Gobernador, y Aduana, y dista, igualmente que Palamós, de la Capital*». Pel cas del corregiment de Tortosa, encara que reconeixia que tant el port dels Alfacs com el del Fangar podien ser molt útils, expressava que l'absència de població estable a la zona, i la gran distància a Tortosa, els feia inconvenients per a la sanitat.¹⁵⁶

La resolució final de la proposta originada pels personers de Tortosa, Tarragona, Mataró i Girona es va produir el 29 d'abril de 1770, i com es veurà a continuació, acontentava, aparentment, a tots aquells que s'havien personat en la causa. La voluntat reial va ser comunicada als diferents ports i llocs a partir del 2 de maig:

«*Los Sindicos Personeros de las ciudades de Tarragona, Gerona, Tortosa, y Mataró del Principado de Cataluña, han recurrido al Consejo solicitando providencia que remedie los graves daños y perjuicios que experimenta el Principado con motivo de ser el puerto de Barcelona el unico y preciso para la entrada de toda embarcacion que llega de fuera del Reyno a dicho Principado, por no haver en otro pueblo Junta de Sanidad para admitir aquellas a comercio y platica.*

En su vista, instruido el expediente en debida forma, ha consultado al Rey el mismo Consejo, en 22 de febrero proximo, que V.M. se sirva mandar: que en los puertos, ó parages del referido Principado en que hay disposición para establecer Junta de Sanidad, se admitan a platica las embarcaciones del pais y extranjeras, que arribasen; y señaladamente en los puertos de Palamos, Matarò, de Salou y Tarragona, en Tortosa, los Alfaques y Fangar; y que respecto que en Tortosa es solamente de salida la Aduana que hay, se establezca tambien de entrada; que en todas los citados pueblos se compongan las Juntas de Sanidad, de las Justicias tres regidores, y un escrivano, a los quales, como a los medicos y cirujanos que intervengan en las visitas, y a los guardas que executen los sondeos se les satisfagan las dietas, salarios, ò gratificaciones que se regulen por la Junta de Sanidad de esta Corte».¹⁵⁷

156 El governador de Barcelona indicava que per arribar a la capital del corregiment des del Fangar es trigaven quatre hores i des dels Alfacs sis.

157 AGS. Fons Secretaria de Marina. Lligall 722. El Sor. Don Manuel de Roda, *Avisa la resolució del Rey sobre establecimiento de Juntas de Sanidad y admisión à platica de embarcaciones del pais y extranjeras en Cataluña señaladamente en los de Palamós, Mataró, de Salou, y Tarragona en Tortosa, los Alfaques, y Fangar: y que en Tortosa se establezca tambien Aduana de entrada*, ofici del 2/4/1770.

L'Edicte General de Sanitat de 1771

El 8 de maig de 1771 es proclamava l'*Edicto General comprehensivo de la instrucciones que se han formado por su Exc. y Real Audiencia en Junta de Sanidad insiguendo las reales ordenes comunicadas por la Suprema del Reyno para la admisión y platica de las embarcaciones del pais, y extranjerias en los puertos de Barcelona, Palamós, Mataró, Tarragona, Salou, y en Tortosa los Alfaques y Fangar, en este Principado de Cataluña*. Es tractava d'un text generat a partir de la necessitat de dotar d'uniformitat el control sanitari a la costa catalana després que diversos dels seus ports, com acabem de presentar, haguessin estat habilitats per admetre embarcacions procedents de fora del Principat.¹⁵⁸

En aquest Edicte es recullen ordres i mecanismes d'actuació que ja s'havien establert en altres edictes, ordres i providències del segle XVIII. Algunes d'aquestes mesures deixaven d'aplicar-se en el moment que el perill d'epidèmia desapareixia. Però en aquesta ocasió s'intenta fer un edicte global adaptant-se a les necessitats de la navegació i dels interessos comercials internacionals del Principat de Catalunya.

L'Edicte estava estructurat en quatre apartats. El primer d'ells estava destinada a regular l'existència de les juntes de sanitat i dels ports que podien admetre embarcacions. Al preàmbul s'ordenava que s'establessin duanes d'entrada i sortida als ports habilitats l'any 1770. Una vegada establertes les duanes s'havia de procedir a la formació de les juntes municipals de sanitat. Els integrants d'aquestes juntes havien de ser el batlle de la vila titular del port, tres regidors i un escrivà de l'Ajuntament. Com a subalterns havien de tenir metges, cirurgians, porters-guardes de sanitat —altrament nomenat morbers—, un vaixell i mariners.

Les seves funcions eren molt precises: havien de vetllar per vigilar la costa assignada al seu districte, amb l'objectiu que no s'embarquessin o desembarquessin gèneres o persones a què no haguessin estat autoritzades per la seva autoritat.¹⁵⁹

Havien d'auxiliar els vaixells i les persones en cas de naufragi o accident. Especialment, havien de tenir cura de tot el procediment que realitzaven els seus subalterns per tal d'admetre o no embarcacions a lliure pràctica, aplicant les ordres que arribaven des de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya.

El segon apartat tractava sobre les persones i gèneres que es podien admetre a lliure pràctica. Es descriu amb precisió quins són els mètodes que s'ha de fer servir per rebre l'embarcació, inspeccionar el vaixell, les mercaderies i les persones.

¹⁵⁸ La versió de l'Edicte que s'ha consultat és la que es troba conservada a l'Arxiu Municipal de Cambrils. AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: correspondència, ordres i circulars (1750-1820)*.

¹⁵⁹ Per exemple, la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou tenia a càrrec seu la porció de costa compresa entre la platja de la Pineda a Vila-seca i el coll de Balaguer. Amb el temps i per raons diverses organitzatives de l'exèrcit o per negligència a les seves funcions, aquests límits variaven de tant en tant.

Figura 14. MMB. Portada de l'Edicte General de Sanitat de 1771.

També es detalla el protocol i les accions que han de realitzar cada una de les persones que formen part de l'engranatge del control sanitari al port i de la junta municipal de sanitat.

El tercer apartat tractava sobre les persones i els gèneres que s'havien d'admetre a quarantenes. Es reclamava especial atenció en atendre si el bastiment procedia d'un port declarat net i, per tant, portava patent de sanitat neta, o pel contrari procedia d'un port amb epidèmia declarada o lloc endèmic de pesta, de tal manera que portava patent de sanitat bruta. Si la patent era neta, però durant la seva travessia havia tingut alguna incidència sanitària —mort d'un tripulant, contactes amb corsaris, etc.— s'havia de posar en quarantena immediatament pel temps que es considerés adient o segons hagués dictaminat la Junta Superior de Sanitat de Catalunya. En aquest apartat també es regulen les funcions que han de realitzar els guardes de sanitat que assisteixen als bastiments posats en quarantena.

La quarta i última part regulava les embarcacions, persones i gèneres que no s’havien d’admetre en cap cas a lliure pràctica. Es manifestava clarament que tota embarcació que arribés a port amb patent bruta o sospitosa havia de ser immediatament acomiadada del port. S’indicava la necessitat de prestar especial atenció a les mercaderies de cuir i teixits de cotó en especial si procedien del Mediterrani central o oriental i el nord d’Àfrica.

Durant el 1771 es va regular els salaris que els metges, cirurgians, guardes de sanitat o morbers i guardes del port que, per raons de dietes i visites als vaixells en quarantena i reconeixement, havien de rebre de les embarcacions que volguessin ser admeses a lliure pràctica:¹⁶⁰

Concepte	Preu
El metge per la seva dieta	1 ll - 16 d.
El cirurgià per la seva dieta	1 ll - 16 d.
Cada guarda interior pel salari de dia i de nit	14 d.
El guarda del port pel salari de dia i de nit, per cada embarcació	14 d.
Per l’assistència que ha de fer el metge, i cirurgià per cada visita	12 d.
Dels vaixells que arriben de fora del regne, per cada navili	1 ll - 8 d.
Per cada barca major	14 d.
Per cada barca menor	7 d.
Per rebre els papers i prendre declaracions als capitans o patrons de les embarcacions	12 d.
Per assistir al reconeixement en el moment de donar-li pràctica	12 d.
A l’encarregat de portar els papers del port a la Junta i portar les respostes al guarda del port; practicava el reconeixement de tots els gèneres que estaven a bord dels vaixells, i cobrava per cada navili que transportés diferents gèneres	1ll - 8 d.
Per cada vaixell que porti un únic gènere	14 d.
Per cada barca major	14 d.
Per cada barca menor	7 d.
Per cada llaüt sense coberta	3 d. - 6 s.

Quadre 4. Aranzels de salaris per la sanitat (ll=lliures; d=diners; s=salaris)

Proposta d’organització de les juntes de sanitat i dels seus subalterns

El nou Edicte de sanitat que acabem de comentar va generar problemes d’interpretació a les diferents juntes de sanitat de les viles i ciutats dels ports habilitats l’any 1770. Per exemple, entre els anys de 1771 i 1774, algunes juntes de sanitat enviaven juntament amb el metge un cirurgià a realitzar la primera visita al vaixell que volia ser admès en el port, quan la seva presència d’aquest últim

160 BC. Lligall Papeles varios, 2. Sig. top. 15512. *Arancel de los salarios que deben percibir los Medicos, Cirujanos, Guardas de Sanidad, y Guardian del Puerto de los de Barcelona, Palamós, Mataró, Tarragona, Salou, y en Tortosa los Alfaques, y Fangar, por razon de sus Dietas y visitas a las cuarentenas y reconocimiento de las Embarcaciones, mandado practicar por su Excelencia y Real Audiencia en Junta de Sanidad, en consecuencia de Reales Órdenes de la Suprema del Reyno.* Barcelona: Thomas Piferrer, 1771.

només es reclamava en cas necessari o per portar patent bruta el vaixell. Tampoc hi havia a tots els ports habilitats les mateixes persones treballant en el control sanitari dels vaixells. Les necessitats a cada port eren diferents en funció de la salubritat del lloc, la població existent a la zona i perquè no tots tenien un alt rendiment econòmic de drets sanitaris per no entrar molts vaixells. Per evitar aquestes situacions es va fer un pla general de les persones que per a la protecció de la salut pública havia d'haver-hi a cada port dels habilitats.¹⁶¹

Els informes realitzats per tal de confeccionat aquest pla posaven de manifest que la ciutat de Tortosa tenia a càrrec seu els Alfacs i el Fangar. Tots dos ports estaven en llocs despoblats i distants unes quantes hores de la capital, fet que provocava un retard considerable en la comunicació entre el capità del port i la junta de sanitat, perquè aquesta residia a Tortosa. Tot i que el riu Ebre era navegable i podien entrar bastiments de fins a 2000 quintars de port, durant el seu recorregut no havia cap lloc habilitat per realitzar les visites de sanitat. Així doncs, tots els vaixells en sortir o entrar al riu havien de visitar el port del Fangar o el dels Alfacs. Davant d'aquesta situació es va preveure que s'utilitzés la gola del riu Ebre per realitzar visites de sanitat. Amb aquesta solució, la Junta Municipal de Sanitat de Tortosa quedava al càrrec de tres ports marítims per admetre embarcacions procedents de fora del Principat.

Fins a l'Edicte de sanitat de 1771, el personal que Tortosa tenia destinat en aquests tres ports estava orientat bàsicament a observar i controlar la costa amb l'objectiu d'avisar de la presència de vaixells de pirates o incidències greus que poguessin afectar la regió. Com s'ha explicat anteriorment, davant d'alarmes sanitàries per epidèmies de pesta es reforçava la guàrdia i es prenia mesures excepcionals seguint les instruccions de la Reial Audiència.

Des de l'habilitació de la duana de Tortosa, i els ports dels Alfacs i el Fangar, l'any 1771 es va ordenar que a la gola del riu es posés un guarda altament qualificat, amb càrrec similar al de capità de port i per tant dotant-lo de vaixell de sanitat i tripulació així com assignant-li diversos subalterns. Als ports del Fangar i els Alfacs, igualment es nomenaren guardians de port i subalterns, i es van destinar vaixells per la sanitat.

La distància entre tots tres ports i la ciutat de Tortosa, com s'ha dit, era elevada, de tal manera que era necessari tenir a punt cavalls per poder realitzar els desplaçaments, no només pels guardes de sanitat, sinó també pels membres de la Junta municipal de Tortosa, metges i cirurgians, que haguessin de prestar servei en aquells ports.

161 AHCB. Fons Sanitat.V, Consultes Reial Audiència, 1772-1775, consulta 84.

La problemàtica de Salou era similar a la dels ports anteriorment comentats, per trobar-se en un lloc amb escassa població. L'any 1776 no havia més que alguns magatzems construïts en aquelles dates a conseqüència del comerç de l'aiguardent, el vi i d'altres productes de la terra del Camp de Tarragona. Tampoc residia la junta municipal al port, sinó que era a Vila-seca.

Tot i el factor negatiu de la distància entre la residència física dels membres de la junta de sanitat i el port, els beneficis comercials que aportava l'habilitació del port de Salou podia compensar el fet d'haver de pagar els desplaçaments als membres de la junta quan les circumstàncies així ho requerien. El pla indicava que a Salou «*son raros los casos extraordinarios que ocupan la Diputación de Sanidad pues por lo mismo, que las embarcaciones van a cosa hecha para cargar o descargar procuran llevar sus papeles corrientes*». Un altre argument que es defensava al Pla era que a Salou s'oferien comestibles a preus moderats de tal manera que molts vaixells aprofitaven per aprovisionar-se per les travessies. Per últim, el Pla especificava que els regidors de Vila-seca formaven part del poble pla, sense haver-hi persones nobles entre ells.

L'informe referent al port de Tarragona manifestava que no s'havia pogut recuperar les dades dels moviments d'entrada de vaixells al port perquè els documents s'havien cremat en un incendi. Indicava que l'any 1775 només havien entrat un total de 48 embarcacions estrangeres. D'aquestes només en quatre ocasions havia estat necessària la presència del metge. Es va considerar que el volum de moviments no seria superior al port de Salou. Destacava que a diferència de la Junta de Sanitat de Vila-seca, a la de Tarragona sí que hi havia persones nobles. En funció d'aquestes dades, es va conformar un *Plan demostrativo de los salarios se consideran corresponder a las Diputaciones de Sanidad y sus subalternos en los Puertos nuevamente habilitados*. En aquest pla quedaven reflectits els sous de totes les persones que participaven al control sanitari del port: capità de port, guardes, mariners del vaixell de sanitat, etc. Però no es va tenir en consideració el volum de moviments de vaixells que tenien els diferents ports, de tal manera que les assignacions econòmiques que es necessitaven pel manteniment de tot el personal eren desproporcionades als drets que es cobraven en concepte de sanitat.

Durant el període 1771-1774, al Fangar entraren seixanta-quatre embarcacions espanyoles i dotze d'estrangeres, aportant uns ingressos en concepte de sanitat insignificants. La situació no era millor als Alfacs, on havien entrat noranta-quatre vaixells espanyols i un estranger. La Junta de Sanitat de Vila-seca i port de Salou havia recaptat 2.785 rals de billó durant aquest període en haver-hi entrat a Salou sis-cents trenta-vuit bastiments espanyols i quatre-cents quaranta-dos

estrangers. A Tarragona, l'any 1775, entraren sis-cents sis vaixells espanyols i quaranta-vuit estrangers, recaptant per a la sanitat només 560 rals de billó procedents dels drets dels bastiments estrangers.

Si comparem aquests ingressos amb el pressupost establert al pla per cada junta municipal de sanitat, ens adonem immediatament que el manteniment d'aquesta estructura de control sanitària era impossible: als ports habilitats del Fangar i dels Alfacs, més el que es pretenia fer a la gola del riu, es va pressupostar una quantitat de despeses anuals de poc més de 7.630 rals de billó per cadascun dels ports. A més, en el cas del Fangar també es pressupostaren 3.442 rals de billó més que es repartien tres regidors, l'escrivà i un porter per fer diverses funcions. Al port de Salou es pressupostaren més de 12.000 rals de billó, mentre que a Tarragona el pressupost de despeses ascendia a més de 10.800 rals de billó.

Aproximació a les juntes municipals de sanitat (1771-1847)

Com s'ha comentat anteriorment, fins a la publicació de l'Edicte de 1771 només Barcelona havia comptat amb una junta de sanitat permanent per ser l'únic port de Catalunya habilitat per admetre embarcacions de fora del Principat. A la costa de Tarragona, el port de la capital i el de Salou tenien una mínima estructura en matèria de defensa de la salut pública a finals de la dècada dels trenta del segle XVIII. Aquesta estructura consistia bàsicament en guardes la funció dels quals era recollir les patents dels vaixells que arribaven a les seves platges i que semblava equiparar-se amb el que es feia a Barcelona. Sabem que Tarragona aquesta estructura la va mantenir fins que va entrar en funcionament l'Edicte de 1771.

La Junta Municipal de Sanitat de Tarragona

No tenim notícies de la constitució de la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona després de l'Edicte General de Sanitat de 1771. Probablement, els que en formaven part abans de l'habilitació del port l'any 1770 van seguir formant part d'ella. Durant aquest període s'estaven fent gestions per la reedificació del port i l'any 1772 s'iniciarien les obres de la construcció de l'edifici de la duana.¹⁶²

Uns dels primer problemes que va haver d'afrontar la Junta de Sanitat de Tarragona tenia relació amb els patrons i el Gremi de Marejants de la ciutat. L'any 1773, aquest gremi va presentar una queixa davant de la Reial Audiència de Catalunya a la qual manifestava que a Tarragona feien pagar indistintament els drets de visita a totes les embarcacions, ja siguin estrangeres o espanyoles, tot i procedir de port espanyol, resultant aquesta mesura anar en contra de l'Edicte de sanitat de 1771, al qual s'indicava que només havien de pagar les estrangeres.

¹⁶² ESCODA MÚRRRIA, Coia: *El port de Tarragona...*, op. cit., p. 53.

El capità del port, en aquest sentit, va manifestar que ell cobrava els drets d'entrada a port, establerts l'any 1698 i 1719, tal com havien fet els seus predecessors en el càrrec, saltant-se, per tant, les directrius marcades per l'Edicte de sanitat de 1771.¹⁶³

L'any 1774 amb motiu de construir per un comerciant una casa i magatzem en un solar proper al port, l'Ajuntament va demanar que, com a condició per autoritzar l'obra, es construís a costa del comerciant un «*cuarto decente que deberá ceder para alojamiento del caballero Regidor que estuviera de guardia por la sanidad en el mismo Puerto, siempre y cuando viniese este caso*».¹⁶⁴ Adserà considera que es tracta del primer local de la Junta de Sanitat del Port de Tarragona, però cal considerar que es tractés d'una primera casa de sanitat on allotjar el responsable de la guàrdia de sanitat al port. D'altra banda, segons es desprèn de la cita literal del llibre del Ple de l'Ajuntament de Tarragona, no es tenia clar quines eren les funcions dels membres de la Junta de Sanitat, ja que l'Edicte de 1771 deixava clar que havia de romandre de guàrdia al port sempre un regidor, i no, com sembla que indica l'Ajuntament, desplaçar un regidor al port quan fos necessari, tal com s'havia fet en avisos d'epidèmies anteriors a l'Edicte de 1771. L'any 1775 es van cremar els documents referents als moviments portuaris i relacionats amb la Junta de Sanitat de Tarragona. Aquell mateix any, després de l'incendi, van entrar al port de Tarragona un total de sis-centes cinquanta-quatre embarcacions. D'aquestes, sis-centes sis eren espanyoles i quaranta-vuit estrangeres. Només dinou embarcacions van necessitar visita de metge i cirurgia per procedir de llocs amb epidèmia: catorze eren estrangeres i cinc espanyoles. Els drets recaptats per la Junta de Sanitat de Tarragona van ascendir a 3.871 rals d'ardits.¹⁶⁵

Segons es desprèn del treball coordinat per Josep Maria Sabaté i Lluís Navarro, la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona realitzava amb normalitat el protocol d'interrogació als patrons i capitans de vaixells que arribaven a la rada del port. Les incidències sanitàries, amb les excepcions d'epidèmies, es reduïen a problemes vinculats amb la pèrdua de tripulants, generalment com a conseqüència d'un cop de mar o pel contrari l'arribada amb més tripulació o passatgers que els declarats al rol del vaixell. En aquest segon cas, acostumaven a ser polissons o naufrags. Entre els casos curiosos que en aquest període va haver d'atendre la Junta de Sanitat de Tarragona va ser l'arribada d'un home que havia sortit de

163 AHCB. Fons Junta de Comerç. Expedient *Recursos de patronos y probombres del gremio de mareantes de Tarragona, contra las exacciones de sanidad*, 1773, p. 141-157.

164 ADSERÀ MARTORELL, Josep: *La Junta de Sanidad del Puerto de Tarragona año 1771*. Tarragona: Port Tarragona, 1990, p. 17. Considera Adserà que aquest espai va ser el primer local de la Junta de Sanitat del Port de Tarragona.

165 AHCB. Fons Sanitat. V, Consultes Reial Audiència, 1772-1785, p. 102. No s'explica el motiu de l'incendi ni on va succeir el fet.

Maó en un bot i que en nou dies va aconseguir arribar a Tarragona. Es tractava d'un desertor d'un vaixell de guerra holandès que previst únicament de quatre pans i un parell de gerros d'aigua va intentar dirigir-se a Cadis. L'esgotament el va portar a dirigir-se al més aviat possible a terra, arribant d'aquesta manera a Tarragona.¹⁶⁶

Els anys centrals de la dècada dels vuitanta del segle XIX van ser força actius en matèria sanitària per les alarmes de pesta al nord d'Àfrica i altres malalties relacionades amb tercianes que es produïen en diferents municipis, alguns propers a Tarragona, com era Cambrils.¹⁶⁷ Per relaxar la pressió sobre les ciutats i viles que participaven en les guàrdies del cordó sanitari que s'havia establert a la costa, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya, va considerar adient ordenar al juliol de 1787 que els eclesiàstics contribuïssin al cordó sanitari. Les autoritats eclesiàstiques de Tarragona van rebutjar participar en el servei a menys que la resta de bisbats i arquebisbats de Catalunya també participessin en els seus respectius districtes.¹⁶⁸ Tot i les peticions i ordres de la Junta Suprema de Sanitat de Catalunya, el Corregidor de Tarragona i la Junta de Sanitat de Tarragona, a finals d'aquell any encara seguien les autoritats eclesiàstiques tarraconenses sense col·laborar indicant a la Junta de Sanitat de Tarragona que el perill de contagi estava lluny. A la vegada recordaven el compromís que havien tingut amb la ciutat durant epidèmies tan greus com la de Messina de 1743 o la de Marsella de 1720, quan havien participat fent guàrdies a les portes de la ciutat.¹⁶⁹

En aquesta mateixa època, la situació econòmica de la junta semblava no ser massa bona. A començaments del mes de maig, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va ordenar a la de Tarragona que deixés de cobrar els set sous que demanaven als patrons d'embarcacions espanyoles pels drets de visita de sanitat, tal com ja feia un temps s'havia ordenat. Des de Tarragona s'indicava que amb aquest dret es mantenia a un mariner matriculat que feia les funcions de vigilant del port i de morber, el qual cobrava 9 lliures al mes. Amb aquesta supressió el guardià va deixar de prestar el servei amb el consegüent problema de no trobar a ningú per desenvolupar aquesta tasca tan important. Davant de la situació la Junta de Sanitat de Tarragona demana a la Superior de Catalunya que passés a desenvolupar aquesta tasca un tinent coronel que estava destinat a Tarragona, el qual, en el moment de demanar-li que realitzés aquesta funció, va accedir amb la condició que els diferents regidors de la junta municipal també hi participessin

166 NAVARRO I MIRALLES, Lluís; SABATÉ I BOSCH, Josep Maria (coords): «Una aproximació vers un inventari monogràfic d'un arxiu». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.

167 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 78.

168 AHCB, Fons Sanitat, I, Ordres i oficis, 1787-1788, p. 139, 156 i 165.

169 AHCB. Fons Sanitat. VI, Informes i representacions, 1786-1787, p. 580-582.

fent torns rotatius. Els regidors tarragonins declinaren aquest tracte al·legant que tots estaven ocupats en altres activitats professionals.¹⁷⁰ També necessitaven construir unes barraques a una de les platges de la ciutat per allotjar els guardes de sanitat i com que no tenien recursos propis els van demanar a l'Ajuntament qui tampoc els hi va donar. La seva última possibilitat era que la Reial Audiència els donés els diners o que ordenés a l'Ajuntament sufragar les despeses de la construcció. L'expedient sembla que va quedar sense resolució¹⁷¹

L'any 1785, la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona estava sense vaixell de sanitat i així ho va fer saber a la Junta Superior de Sanitat de Catalunya, potser amb la intenció que aquesta es fes càrrec de les despeses que comportava la reparació, lloguer o adquisició d'un nou vaixell. Res més lluny, ja que la Junta Suprema de Sanitat de Catalunya li va donar dues alternatives: que reparessin el vaixell o que en lloguessin un altre, pagant el mateix preu que estava estipulat a Barcelona: 14 rals diaris, dels quals deu havien de ser per al caporal del vaixell i quatre per al lloguer.¹⁷²

A principis del segle XIX, coincidint amb les epidèmies de febre groga que atacaren fortament Andalusia i part del Regne de València, la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona va tenir, novament, molta activitat. Al mes de juliol de 1802 va arribar al port el llaüt *Sant Antoni*, procedent de Tunísia, amb càrrega d'oli i faves. A la documentació que va presentar al capità del port de Tarragona a la Junta de Sanitat de la ciutat es demostrava la falta d'un passatger, que sembla ser havia embarcat a Tunísia. La declaració del patró, Josep Pedrol, i de la resta de la tripulació, tots ells de la matrícula de Tarragona, justificaven la seva pèrdua com a conseqüència d'un temporal que els va sobrevenir a vint llegües de Menorca. El passatger, Pablo Mantusi, va caure per la borda com a conseqüència d'un cop de mar. Però l'anàlisi de la càrrega va fer sospitar a la Junta de Sanitat de Tarragona que aquest fet podria haver-hi estat inventat i que el passatger hagués estat mort per la tripulació amb l'objectiu d'apoderar-se dels seus diners i efectes personals. L'equipatge del desaparegut el formaven camises de cotó, roba interior, quatre parells de sabates, cinc navalles de barber, tovallons de cotó, llibres en espanyol i italià, plecs de cartes per Roma, Rota, Toledo i Cienpozuelos, papers escrits en italià, etc.

Tant la tripulació com els objectes foren posats en quarantena i s'informà la Junta Superior de Sanitat de Catalunya que immediatament va obrir un expedient per tal d'esbrinar si Mantusi havia mort accidentalment o deliberadament. La

170 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 31.

171 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 69.

172 AHCB. Fons Sanitat. VI, Informes i representacions, 1784-1785, p.324-325. AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 107 i 111.

gestió que va realitzar el fiscal en primer terme va ser prendre declaració a la tripulació del llaüt tarragoní. Tot seguit va demanar al cònsol d'Espanya a Tunísia informació sobre els fets i aquest gairebé set mesos després d'iniciat el procés va contestar que en aquella època encara no era cònsol a Tunísia i que el seu antecessor estava destinat a l'administració de correus de Màlaga. Però sembla que constava que el patró tarragoní havia fet viatges cap Alger des de Tunísia. Tot seguit es va procedir a contactar amb el cònsol del rei a Alger qui va detallar moviments del patró i llaüt tarragoní entre Tunísia i Alger, però als registres no es tenia coneixement d'haver-hi expedit cap butlleta de sanitat a favor de Pablo Mantusi. Des de Màlaga, l'antic cònsol de Tunísia admetia que el patró Padrol havia arribat a aquell port amb un passatger a bord, i que li semblava recordar que procedia molt probablement de Liorna (Itàlia).

El procés es va tancar a l'abril de 1804, gairebé dos anys després d'iniciat, dictaminant que no es podia determinar si el passatger Pablo Mantusi havia mort tal com explicava la tripulació o havia estat assassinat per robar-li els diners.¹⁷³

Poc després de la resolució d'aquest incident la Junta de Sanitat de Tarragona va tenir una topada amb el capità del port, pel motiu de residir aquest fora del recinte portuari. En funció de les ordres de la Reial Audiència, els capitans de port havien de residir en el lloc de destí, però tenint present que el capità formava part de l'estament militar, aquest s'havia de sotmetre a les normes pròpies de la seva professió. En aquest sentit, no tenia ordenat residir en el port. Després de l'intercanvi de cartes entre el capità del port, la Junta de Sanitat de Tarragona i la Junta Superior de Sanitat de Catalunya es va arribar a l'acord que el capità residiria al port.¹⁷⁴

A principis del mes de novembre de 1804 la Suprema Junta de Sanitat del Regne va encarregar a la Junta Superior de Catalunya que realitzés una visita a les diputacions de sanitat de la costa de ponent de Barcelona, fins al límit amb el Regne de València. La preocupació davant de la possibilitat que el contagi arribés al Principat era gran, però el detonant d'aquest encàrrec van ser les diferents notícies que arribaren a la Suprema Junta de Sanitat en el sentit que algunes juntes no estaven aplicant correctament l'Edicte de sanitat de 1771, ni les diferents les providències i les reials ordres promulgades posteriorment. En conseqüència, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va acordar comissionar al vocal Josep Soler del Olmo per complir allò que havia ordenat la Suprema de Sanitat. Perquè pogués desenvolupar amb major exactitud el seu treball, se li van atorgar àmplies funcions organitzatives i jeràrquiques per tal que ordenés tot allò que

173 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Acords de sanitat, 1804, p. 84.

174 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804, p. s/f.

considerés necessari per al bon funcionament de les juntes de sanitat i el control sanitari de la costa. Aquestes funcions eren:

- Organitzar en cas necessari les diputacions de sanitat que hi havia al Principat i constituir-les allí on els ajuntaments es reunien en junta de sanitat només si era necessari. Li demanaven que investigués, entre altres coses, sobre qui formava les diputacions, les seves professions, situació econòmica i negocis.
- Conèixer si totes les diputacions tenien, ja fos al seu arxiu o en poder del secretari, totes les ordres de sanitat, i que avisés de quines faltaven per enviar-les-hi immediatament.
- Esbrinar quant de temps tardaven a arribar les ordres circulades i proposar mesures per agilitzar la comunicació en cas que hi hagués molta demora. Informar sobre el motiu del retard a rebre les ordres i esbrinar si la causa principal era la inoperància de les autoritats superiors de la zona.
- Conèixer el nombre de veïns dels pobles, les seves ocupacions, etc. També havia de recollir dades sobre les distàncies entre els diferents nuclis de població, així com les distàncies entre els diferents llocs significatius de la ciutat, poble o lloc.
- Conèixer si els paisans complien amb les guàrdies del cordó sanitari, si la diputació corresponent es preocupava pel servei i si aquest es complia en proporció i igualtat.
- Regularitzar els preus que s'havien de pagar per les diligències i butlletes de sanitat fent-se presentar els aranzels que hi haguessin establerts per llei.
- Recollir informació del nombre de metges i cirurgians que hi havia en cada població, l'estat dels apotecaris i les cases de camp o altres llocs on es podien acollir els individus i els seus gèneres en cas de produir-se un naufragi.
- Esbrinar si les diputacions tenien metge, cirurgià, porter, morber o guarda vaixells i mariners, tal com s'havia previst a l'edecte de 1771. Si no era així, havia de procedir a establir-los.
- Als ports habilitats l'any 1771, havia d'assegurar-se que hi hagués permanentment un diputat mèdic i cirurgià, juntament amb uns magatzems on es tinguessin tot gènere de provisions per al proveïment que necessitessin tots aquells que s'hi trobessin aturats per fer quarantena. Se li va demanar especial atenció al port dels Alfacs.

L'activitat sobre el terreny del vocal de la Junta Superior de Catalunya va concloure que havia importants deficiències a les diputacions de sanitat i ajuntaments de la costa de ponent de Catalunya. A Tarragona es va trobar amb un problema greu en l'organització de la vigilància militar de la costa. Sense prestar pràcticament atenció a la junta de sanitat, segurament perquè, en aquest

moment, tot era correcte, va centrar el seu informe en el lamentable estat en el qual es trobava la caserna on estava allotjada la tropa que realitzava la vigilància militar de la costa. L'esmentada caserna estava ubicada a la Torre de Pilats.

Destacava que la pudor era tan insofrible que trastornava la seva persona i també a tots aquells que l'acompanyaven, ja des d'una gran distància abans d'arribar-hi. Deixava palès que a mesura que s'apropava a la torre la pudor anava en augment i en entrar a les quadres situades a la part baixa de l'edifici l'ambient era ja inaguantable. També assenyalava l'estat ruïnós de l'edifici, fins al punt que se'l va informar que diversos soldats havien patit lesions als seus mateixos llits com a conseqüència de desprendiments d'estructures. Durant la seva visita va poder veure com es desplomaven maons del sostre de l'edifici.

Immediatament va dirigir els seus esforços a buscar a Tarragona un lloc més apropiat per allotjar els dos-cents soldats que formaven la guarnició. Sembla que en principi li va costar localitzar un edifici on allotjar la guarnició però finalment va localitzar el convent dels pares agustins on habitaven en aquell moment dinou religiosos, els quals ocupaven el lloc que abans havia acollit una comunitat de més d'un centenar de jesuïtes. Però, a més, existia una obra nova en el pis baix que estava separat del convent, i orientada cap a la part de l'horta, tancada i sense cap altre ús que guardar palla. Va considerar que en aquell espai podien allotjar-se els 200 soldats i disposar de cuina i d'altres estances necessàries. L'edifici també tenia un pou.

Immediatament va comunicar la seva decisió de traslladar els soldats al governador de Tarragona, al rector de l'escola dels pares agustins i a l'arquebisbe. Tots van entendre la necessitat de fer-ho encara que els religiosos van quedar una mica contrariats. Pel seu costat, sembla que el veïnat de Tarragona va celebrar la decisió.¹⁷⁵

Poc després de la inspecció del vocal Soler del Olmo, l'any 1805, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va investigar una càrrega de contraban descoberta pel resguard de rendes a un sastre de la ciutat. El sastre va informar que la càrrega confiscada, consistent en gèneres de cotó i altres mercaderies, procedia d'Algesires i li havia estat lliurada pel capità de la pollacra de Ragusa, Esteban Lipi, anomenada *La Providencia*. El fiscal instructor del cas va detectar certa negligència de la Junta de Sanitat de Tarragona en delegar la inspecció del vaixell en arribar a port en un guarda, admeten el vaixell a continuació sense més requisits. Davant dels fets la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va sancionar al patró de la pollacra pels delictes d'ocultació de gèneres i contraban amb una

175 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Visita del cordón hecha por su Exª, y comisión del Sor. Soler.*

multa de 200 lliures més les costes dels autos del procés. Al regidor de la Junta de Sanitat de Tarragona encarregat en aquell moment de les gestions al port, Rafael de Gallí, i al capità del port, Salvador Ortuño se'ls va condemnar a retornar els drets que haguessin cobrat a benefici dels fons de sanitat de la junta de Tarragona. Al subaltern que va practicar la revisió de la pollacra, Joan Serra, només se li va fer un advertiment.¹⁷⁶

La Guerra del Francès

El 9 de febrer de 1808 van entrar a Catalunya les primeres tropes franceses comandades pel general Guillaume Philibert Duhesmes. A continuació van seguir les del general Josep Chabran, Reille i Saint Cyr. Immediatament ocuparen el castell de Figueres. Tres dies després els soldats francesos arribaven a Barcelona, on havien de romandre durant un breu període de temps, perquè aparentment el seu destí final era Cadis. Pràcticament alhora arribava a la capital del Principat el nou capità general de Catalunya enviat des de Madrid, José Manuel de Ezpeleta. Amb el pas dels dies es va demostrar que les tropes franceses no tenien intenció d'abandonar la ciutat, més aviat al contrari: el 15 de febrer arribaven 4.000 soldats francesos més i a la fi d'aquell mes, per a major desesperació de la població, van ocupar per sorpresa de tots Montjuïc i la Ciutadella.

Després de les abdicacions de Carles IV i Ferran VII, es va coronar rei d'Espanya al germà de Napoleó, Josep I. Les tensions polítiques i militars derivaren en gran inestabilitat social i política. En conseqüència, a Catalunya es van configurar juntes de govern i defensa: algunes tenien una funció clarament local mentre que d'altres abastaven corregiments sencers. Finalment, el 18 de juny de 1808, es constituí la Junta Superior de Catalunya, presidida pel bisbe de Lleida, Jeroni M. de Torres. En l'esmentada junta participaren representants de deu corregiments catalans.

Amb l'objectiu essencial de posar ordre a l'exèrcit, una de les primeres tasques d'aquesta Junta Superior de Catalunya va ser el nomenament de Domingo de Tragia —marquès de Palacio, aleshores comandant de l'illa de Menorca—, com a capità general de Catalunya. Va desembarcar a Tarragona el juliol d'aquell mateix any, acompanyat de 5.000 soldats. Entre les seves peticions destacava que la Junta Suprema de Catalunya s'havia de desplaçar al seu costat.¹⁷⁷

A la ciutat de Tarragona, els francesos es van presentar el dia 7 de juny de 1808. El contingent militar va ser enviat per Duhesme; el formaven un total de 4.200 soldats sota el comandament del general Chabran. Aparentment aquesta

¹⁷⁶ AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1805-1808, p. 103.

¹⁷⁷ FONTANA, Josep: *La Guerra del Francès 1808-1814*. Barcelona: Pòrtic, 2008.

arribada sembla ser amistosa: la tropa es va allotjar a diversos convents i hospitals mentre que els comandaments ho van fer a cases senyorials. L'objectiu inicial del comandament francès era organitzar milícies ciutadanes la funció de les quals havia de ser mantenir l'ordre a la ciutat. Es va nomenar a Joan Smith¹⁷⁸ com a corregidor interí de la ciutat i a Lluís Wimpffen, tinent del rei. Però el sometent local ràpidament es revoltà contra els francesos i les autoritats tarraconines no van poder aturar-los.

L'ocupació de Barcelona va provocar que les principals institucions sobre les quals s'aguantava Catalunya quedessin en desús. En conseqüència es van haver d'establir noves institucions per administrar el Principat. L'evolució de la guerra va fer que en diferents moments del conflicte bèl·lic s'establiren a Tarragona institucions com la Junta Superior del Principat, el Quarter General de l'Exèrcit, la Reial Hisenda, el Tribunal de Comptabilitat, etc.¹⁷⁹ A tall d'exemple, podem citar que durant el mes d'agost de 1808 s'inicià el procediment per establir l'Administració General de Rendes de Catalunya a Tarragona. L'espai físic seleccionat on establí la dita institució va ser al port, a l'edifici que en aquell moment ocupava la duana: *Al Plan para establecer la Administración General de Rentas de Cataluña, con la debida formalidad, y la economia que exigen las circunstancias*, quedava clar que el port de Tarragona era el més freqüentat i del que sortien més expedicions cap a Amèrica mentre els francesos tinguessin ocupada la ciutat de Barcelona. Atesa la importància estratègica i econòmica per Catalunya d'aquesta institució i del port tarragoní, l'administrador general de Rendes també va ser el responsable de la duana de Tarragona. Rafael Àlvarez, fins aquell moment encarregat de la duana, passava a ser el segon de l'administrador general, conservant el seu sou de 12.000 rals de billó anuals.¹⁸⁰

Durant el mes de gener de 1811 els francesos ocuparen la ciutat de Tortosa, tallant d'aquesta manera l'arribada d'auxili per terra d'altres províncies mediterrànies espanyoles. Tot seguit, es va perdre el coll de Balaguer, pas natural des de ponent cap al Camp de Tarragona. Sense cap mena de resistència significativa, a començaments del mes de maig s'iniciava el setge de la ciutat de Tarragona.

A Tarragona, el mariscal de camp Campoverde, que va assolir la capitania general del Principat després d'un estrany aldarull iniciat a Reus¹⁸¹, havia quedat al capdavant de l'exèrcit. Quan els francesos assetjaven Tarragona, va considerar adient

178 Serà corregidor de Tarragona fins a la seva mort el 23 d'abril de 1809.

179 MOLINER PRADA, Antoni: *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès (1808-1814)*. Lleida: Pagès editors, 2011. ROVIRA I GÒMEZ, Salvador-J.: *Tarragona a la Guerra del Francès (1808-1813)*. Tarragona: Servei d'Arxiu i Documentació Municipal, 2011.

180 ACA. Fons Junta Superior de Catalunya, *Plan para establecer la Administración General de Rentas de Cataluña, con la debida formalidad, y la economia que exigen las circunstancias*, 1808, caixa 145.

181 ROVIRA I GÒMEZ, Salvador-J.: *Tarragona a la Guerra del Francès...*, op.cit., p. 21.

marxar de la ciutat amb l'objectiu d'agrupar forces militars per atacar als francesos des de l'exterior. S'embarcà al port tarragoní i desembarcà a Vilanova i la Geltrú, des d'on passaria a Igualada. La defensa de Tarragona va quedar sota les ordres del mariscal de camp Juan Senén de Contreras.¹⁸² Com és conegut, el setge de la ciutat finalitzaria el 28 de juny de 1811 amb unes conseqüències tràgiques per la població. Durant aquest període d'ocupació el port va tenir una important activitat, essent en aquell moment, com ja s'ha indicat, el principal de Catalunya, fins a l'ocupació de la ciutat pels francesos. Entre els anys 1808 i 1811 ens ha estat possible establir un mínim de 4.515 registres d'entrades de vaixells. Cal assenyalar que pràcticament no sabem res dels moviments de vaixells a partir de mitjan maig de 1811, a causa del setge.

D'entre les dades d'aquest període, crida l'atenció que l'any 1809 la duana tarragonina va recaptar més de 3 milions de rals i l'any següent l'import recaptat pujava per damunt dels 5 milions. A tall d'exemple, el mateix any de 1809, ens ha estat possible comptabilitzar un mínim de 1.580 entrades de vaixells. Predominen els llaüts de trànsit costaner que comerciaven amb Vilanova, Blanes, Sitges, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, així com d'altres poblacions costaneres properes com ara Cambrils i el port de Salou. Fora del Principat destaquem l'arribada de bastiments procedents d'Alacant, València, Mallorca o Cadis i els vaixells anglesos, molts d'ells de tipus militar. Les embarcacions comercials en general transportaven fruites, licors, sardines, tonyina, garrofes i altres productes de primera necessitat. Com a conseqüència de la guerra també entraren mitjançant el port tarragoní diners en efectiu¹⁸³ armes i altres efectes de caràcter militar.¹⁸⁴

La majoria de les embarcacions de tràfic comercial podien arribar al port de Tarragona gràcies a l'ajuda prestada per l'armada britànica, que intentava controlar la costa catalana, operant contra els corsaris francesos. Però a mesura que el setge avançava, la falta de mariners i gent de mar va obligar a la Junta Superior de Catalunya a ordenar que es traslladessin a Tarragona tots els mariners de Mataró, Vilanova i la Geltrú, el Vendrell, Torredembarra i Altafulla amb l'objectiu d'auxiliar les operacions de defensa del port. Crida l'atenció que des de Mataró, havien de passar trenta-un mariners a Tarragona i només se'n va presentar un; en conseqüència s'ordenà que es localitzessin els trenta restants per a ser traslladats immediatament a Tarragona.¹⁸⁵ També es va ordenar que les embarcacions

182 FONTANA, Josep: *La Guerra del Francès...*, op.cit., p. 73-75.

183 El 27 de març arriba un falutx valència procedent de Cadis, amb escala a València, que transportava 5 milions de rals per l'exèrcit. *Diari de Tarragona*, 28/3/1809, p. 3-4.

184 Per exemple el 16 de juliol de 1809 va arribar un xabec procedent d'Eivissa amb fusells. *Diari de Tarragona*, 17/7/1809, p. 4; el 8 d'abril de 1809 va arribar un llaüt procedent de Sevilla amb «*pertrechos de guerra*». *Diari de Tarragona*, 9/4/1809, p. 4.

185 ACA. Fons Junta Superior de Catalunya, *Actes de la Junta* (6/8/1808-1/12/1812), Volum, 2, p. 168 i 187.

que portessin tripulacions superiors a 12 mariners en deixessin tres al port; i aquelles que portaven menys de 12, havien de deixar dos mariners, entenent que en altres ports de fora del Principat podrien recuperar part de la tripulació que es quedava a Tarragona.¹⁸⁶

La conflictivitat social anava en augment a mesura que el setge avançava. Davant de la problemàtica de la provisió de vitualles a la ciutat, al mes de maig la Junta Superior va ordenar que durant el període de temps de tres dies els patrons posessin a la venda pública tot el gra a les persones de dins de la ciutat per tal de proveir-se de vitualles suficients per mantenir-se durant quatre mesos, tot intentant conciliar l'interès del gra dels patrons amb la necessitat d'abastiment dels veïns.¹⁸⁷ Però durant el període del setge de Tarragona s'havia escampat el rumor que a Tarragona no es pagaven els gèneres que es desembarcaven i que eren embargats per les autoritats. Aquests rumors van moure al governador polític i militar interí de Tarragona i el seu districte, el coronel d'infanteria, José González, a ordenar que¹⁸⁸: «*las justicias de los pueblos marítimos del corregimiento que hagan entender a sus inmediatos y a dichos patronos, que no solo se les permitira la libre venta de dichos comestibles, sin embargarles, pero que ni aun se les exigirá derecho alguno de entrada, y espero del selo de dichas justicias que por su parte, cooperarán al socorro de esta Plaza, enviando los comestibles que sean posibles*». Crida l'atenció que el mateix dia que s'emetia aquesta ordre, el 21 de juny de 1811, les tropes franceses atacaven a la tarda la part baixa de la ciutat i del port.¹⁸⁹

D'altra banda, les importants obres del moll del port es van suspendre el 22 de març de 1810, i no continuarien fins a mitjan juny de 1814, una vegada que la guerra contra els francesos havia finalitzat.

Com és conegut, les guerres agreugen notablement les condicions sanitàries de les ciutats, viles i persones. Durant el mes de desembre de 1808 es va declarar una epidèmia de febre groga a la ciutat de Tarragona, coneguda popularment com «la febre de la presó».¹⁹⁰ Sembla que l'origen del brot va ser conseqüència de l'augment de població que experimentava la ciutat: durant el segon semestre d'aquell any arribaren a Tarragona contingents de persones que havien fugit de Barcelona i d'altres viles ocupades pels francesos. Posteriorment s'hi instal·laren militars, primer d'una manera puntual i després d'una manera estable. També

186 ACA. Fons Junta Superior de Catalunya, *Actes de la Junta* (6/8/1808-1/12/1812), Volum, 2, p. 170.

187 ACA. Fons Junta Superior de Catalunya, *Actes de la Junta* (6/8/1808-1/12/1812), Volum, 2, p. 168.

188 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis*, 1809-1917, ofici datat a Tarragona 21/6/1811.

189 MOLINER PRADA, Antoni: *Catalunya contra Napoleó...*, op.cit., p. 120.

190 Aquesta denominació se li deu al fet de que a Tarragona, per ordre del capità general, es va establir una sala de l'hospital que era per a presoners. Vegeu, per exemple, MOLINER PRADA, Antoni: *Catalunya contra Napoleó...*, pàg. 107.

Figura 15. BHMT. *Entrada dels francesos en Tarragona i fugida dels habitants de la ciutat.*

a Tarragona s'havia instal·lat el dipòsit general de presos. Alguns hospitals de campanya que hi havia a Vilanova i la Geltrú o Vilafranca del Penedès es traslladaren a Tarragona. Però amb l'arribada massiva de soldats espanyols, ferits i famèlics procedents de diverses batalles, la situació es va tornar insostenible. La malaltia es va contagiar amb rapidesa tot i desplaçar-se a Tarragona els metges més prestigiosos del moment. La Junta Superior de Catalunya es va traslladar a Poblet, fugint de l'epidèmia. Una de les mesures que es va prendre, segons ens explica Recasens, va ser traslladar els malats a un parell de llocs del port, amb capacitat per allotjar entre 1.500 i 2.000 contagiats. Si aquests espais eren insuficients, s'havia pensat a fer servir el convent dels Mercedaris, el del Miracle i el dels Caputxins. Oficialment van morir a Tarragona al voltant de 2.000 persones i els diferents investigadors que s'han ocupat d'aquesta epidèmia indiquen que es van enterrar sense registrar un important nombre de persones que ampliarien notablement el total de les víctimes mortals.¹⁹¹

¹⁹¹ RECASENS COMES, Josep Maria: «La epidemia de fiebre tifoidea del año 1809 en Tarragona». A: *Revista Técnica de la Propiedad Urbana de Tarragona*, 22 (Tarragona, 1971), p. 61-69. No s'indica els indrets del port on traslladaren els contagiats. Vegeu també sobre aquesta epidèmia tarragonina CANET, José Antonio: *Enfermedades del ejército y del pueblo. Memoria de la fatal epidemia de calenturas gástrico-pútridas del cuartel general del ejército de Cataluña, y de la ciudad de Tarragona del año 1809, con un seguro plan, que no solo precave de ella, de las epidemias reinantes, de la calentura amarilla, y hasta de la misma peste, sino que también da seguras reglas para conservar la salud, y para el logro de la deseada longevidad*. Madrid: Ibarra, impresor de Cámara de S.M., 1818; GÜELL JUNKERT, Manel: «¡Oh, cruel gavatg! Les misèries de la Guerra del Francès al Camp de Tarragona». A: *Jornades d'estudi: Bicentenari de les batalles del Bruc. La Guerra del Francès als territoris de parla catalana* (El Bruc, 2008): Catarroja – Barcelona: Afers, 2011, p. 103-104.

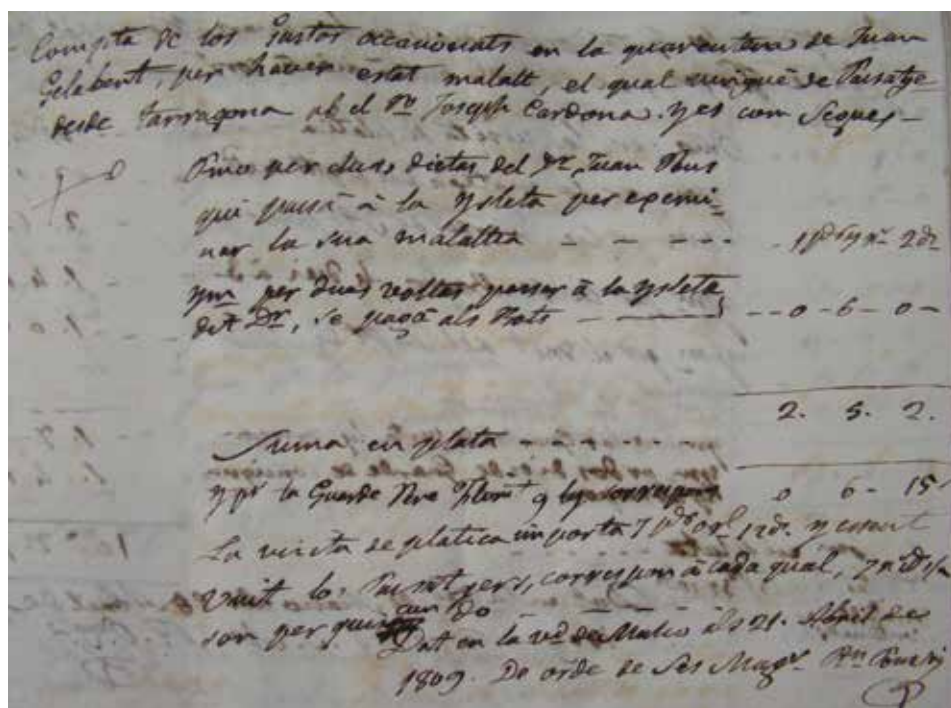

Figura 16. AMM. Fons Universitat. Registre d'embarcacions entrades en quarantena, 1800-1811. Anotació de la quarantena d'un vaixell procedent de Tarragona posat en quarantena a l'abril de 1809.

Mentre «la febre de la presó» atacava durament Tarragona, el 26 de febrer de 1809 les tropes franceses entraren a la ciutat de Reus, de tal manera que l'assalt a les viles de Cambrils o Vila-seca, no es faria esperar. L'endemà entraren al port de Tarragona 31 vaixells costaners de pesca procedents de l'Hospitalet, Cambrils i del port de Salou. Traslladaven 403 persones procedents d'aquestes viles i d'altres veïnes.¹⁹² El mateix dia, la Junta Superior de Catalunya acordava davant de la impossibilitat d'ocupar-se de tot el contingent humà que arribava fugint de l'exèrcit francès i dels malalts existents a la ciutat, traslladar a Menorca, amb destí al llatzeret de Maó, els malalts de menor gravetat que hi havia als hospitals de Tarragona.¹⁹³ Posteriorment, el 7 de març arribaria al port de Maó un vaixell amb refugiats de Reus i del port de Salou. El 14 del mateix mes, dos bastiments traslladaren des de Tarragona a la mateixa ciutat 340 ferits acompanyats de metges i infermeres. Tots ingressaren en el llatzeret de Maó el 20 de març i els dos vaixells passaren a l'illa anomenada la Illeta a fer una quarantena d'observació, ja que d'ençà que havien arribat havien traspasat dos o tres dels ferits que havien transportat. A començaments d'abril, un nou vaixell va traslladar 70 malalts més procedents de Tarragona al llatzeret de Maó.¹⁹⁴

192 *Diari de Tarragona*, 28/2/1809, p. 4. El 3 de març, els francesos van entrar a la vila de Cambrils, la qual havia quedat gairebé deserta. GÜELL JUNKERT, Manel: «¡Oh, cruel gavatg! Les misèries...», p. 99.

193 ACA. Fons Junta Superior de Catalunya, *Actes de la Junta. Hisenda* (6/8/1808-15/6/1810), Volum, 5, p. 54.

194 AHM. Fons Universitat. Joan Roca y Vinent: *Diari de Maó 1776-1824*.

Figur 17. BHMT. Patent de sanitat a favor del patró Mahomet Aman, 1811.

Pel que respecta a les dades conegudes sobre el control sanitari del port de Tarragona durant aquesta guerra, podem indicar que són força escasses però altament significatives, si tenim present el moment que ens en parlen. Entre els mesos d'octubre de 1810 i gener de 1811 entraren un total de setanta-dos vaixells, procedents de fora del Principat i, per tant, sotmesos a control sanitari. La majoria d'ells eren espanyols, de cabotatge, que transportaven bacallà —en grans quantitats—, pesca salada procedent de Galícia, blat de Tunísia i Ucraïna, i productes americans com cacau, patates o cotó. Entre els vaixells estrangers, podem destacar l'arribada de vint-i-un bastiments anglesos que, probablement, eren militars o corsaris, com per exemple la fragata *La Voluntad*, que sembla que no va acceptar les ordres de sanitat i va marxar de Tarragona tot fent saber que no tornaria mai més. La funció d'altres vaixells anglesos, com ja s'ha comentat, era el d'oferir escorta als combois de tràfic comercial. Cal destacar també l'entrada de dos vaixells otomans què, generalment, navegaven amb patent bruta.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Arxiu Josep Maria Sanet. Diputació de Sanitat de Tarragona, p. s/f. RECASENS I COMES, Josep Maria: *La revolución y guerra de la independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1965, p. 288-291; RECASENS I COMES, Josep Maria: *El Corregimiento de Tarragona y su Junta en la Guerra de la Independencia: 1808-1811*. Tarragona: Diputación Provincial de Tarragona, 1958, p. 114-115.

Per acabar d'il·lustrar la dramàtica situació del moment, no paraven d'arribar ordres i avisos de contagis d'epidèmies que obligaven a establir controls sanitaris força intensos als ports habilitats del Principat i en especial els de Tarragona i Vilanova i la Geltrú per ser dos ports dels principals operatius a Catalunya:¹⁹⁶

Data	Referència
18/09/1810	Que no s'admeti cap vaixell procedent de Cartagena i en cas de presentar-se'n algun sigui enviat al llatzeret de Maó.
02/10/1810	El capità general de València comunica l'arribada a Alacant d'una fragata amb febre groga. El bastiment és enviat al llatzeret de Maó. Des de Tarragona es transmet a totes les Juntes de Sanitat de viles costaneres que s'apliqui l'Edicte de sanitat de 1771.
04/10/1810	La fragata anteriorment esmentada procedia de Mallorca. S'ordena 10 dies de quarantena a tots els vaixells procedents de l'illa de Mallorca. Tots els vaixells procedents de Gibraltar s'han de sotmetre a 8 dies de quarantena. Després poden ser admesos a lliure pràctica.
13/10/1810	Es rebaixa a 6 dies la quarantena als bastiments procedents de Mallorca.
15/10/1810	Tots els vaixells procedents de més enllà de la frontera del Regne de València amb Múrcia han de ser sotmesos a sis dies d'observació.
20/10/1810	Es rebaixa la quarantena a 3 dies als bastiments procedents de Mallorca.
03/11/1810	Es comunica epidèmia a Charlestown (EUA). S'ordena sotmetre a 20 dies de quarantena els vaixells procedents d'aquella ciutat i 10 dies a la resta de vaixells procedents dels EUA.
05/11/1810	S'ordena sotmetre a 20 dies quarantena els vaixells procedents de Gibraltar. Davant la propagació de l'epidèmia de Cartagena, s'ordena que es prengui declaració a tots els patrons i capitans i es posin en rigorosa observació tots els vaixells que hagin tocat aquells dos ports o hagin tingut contacte amb algun vaixell que hi hagi atracat.
09/11/1810	Que tot vaixell procedent de la costa que hi ha entre el Regne de València i Múrcia sigui sotmès a 40 dies d'observació. Els procedents de Cartagena que s'acomodin al llatzeret de Maó.
14/11/1810	Es rebaixa la quarantena a 15 dies als vaixells procedents de més enllà de la frontera entre el Regne de València i Múrcia.
20/11/1810	S'ordena imposar 15 dies de quarantena a tots els vaixells de guerra, inclosos els corsaris, que seran notificats per carta reservada. Els vaixells que no apareguin a la llista, hauran de complir 20 dies de quarantena.
21/11/1810	S'ordena complir 8 dies de quarantena a tots els vaixells procedents de Mallorca i Eivissa.
03/12/1810	Es rebaixa la quarantena a 8 dies als vaixells procedents de més enllà de la frontera entre el Regne de València i Múrcia.
15/12/1810	Tota embarcació procedent de Santa Cruz de Tenerife ha de ser enviada al llatzeret de Maó.
20/12/1810	S'estableixen 8 dies de quarantena per als vaixells procedents d'Algesires, 12 als de Cadis, 20 per als de Gibraltar i 2 per als de Mallorca i Eivissa.
12/02/1811	Es comunica la fi de l'epidèmia de Cadis. Es poden deixar entrar a lliure pràctica els vaixells procedents d'aquell port.
19/02/1811	Es comunica la fi de l'epidèmia de Cartagena. Es poden deixar entrar a lliure pràctica els vaixells procedents d'aquell port.
26/05/1811	Es recorda que tota embarcació procedent d'Amèrica ha de portar patent de sanitat neta.
14/09/1811	Es comunica una nova epidèmia de febre groga a Cartagena i possiblement una altra a Maó.
20/09/1811	Totes les embarcacions procedents de Cartagena han de ser enviades al llatzeret de Maó.
03/10/1811	Febre groga a Cartagena. S'ordena no admetre cap vaixell, gèneres ni persones dels pobles que pateixen el contagi. S'estableix una quarantena de 40 dies.

¹⁹⁶ Aquest quadre ha estat confeccionat, fonamentalment, a partir de les dades recuperades de diferents expedients de la Diputació de Sanitat de Vilanova i la Geltrú.

06/10/1811	Tots els vaixells procedents d'entre Alacant i el cap de Sant Antoni han de fer 15 dies de quarantena. Els procedents d'entre el cap de Sant Antoni i València han de fer 10 dies de quarantena. Els procedents des de València fins a la frontera amb el Principat de Catalunya han de fer 5 dies de quarantena.
------------	---

Fins al 26 de maig de 1811, com a mínim, les ordres de la Superior Junta de Sanitat de Catalunya s'enviaven des de Tarragona. Posteriorment, cap al mes de novembre, tenim constància que les ordres en matèria de sanitat eren remeses des de Vic.

El Trienni Liberal

Durant el Trienni Liberal (1820-1823) s'intenta modernitzar la sanitat espanyola. Es van presentar diversos projectes de llei orgànica però cap d'ells va prosperar.¹⁹⁷ Durant aquest període, la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona va haver de fer front a dues grans epidèmies: la de pesta de Mallorca a la segona meitat de l'any 1820 i que veurem més endavant individualitzada, i la de febre groga de Barcelona i Tortosa de l'estiu de 1821. En aquesta darrera epidèmia, tota embarcació que arribés a Tarragona procedent de Barcelona, o lloc amb contagi, havia de ser acomiadada al llatzeret de Maó o pel contrari s'havia d'enfonsar el vaixell. En aquest moment sembla que s'envien a un lloc indeterminat de la muntanya del Loreto de Tarragona a realitzar quarantenes a persones que arribaven per via marítima. Els vaixells la feien en lloc separat al port: el dia 24 de setembre va arribar a Tarragona el bergantí danès *Argos* que portava bacallà. Procedia del moll nou de Barcelona, en principi lliure de contagi, però tot i les ordres donades que els vaixells procedents del moll nou de la Barceloneta fossin admesos a lliure pràctica, l'*Argos* va quedar en quarantena, aïllat al port i sota la constant vigilància d'una llanxa.¹⁹⁸

Per intentar garantir la seguretat del port, lluitar contra el contraban i aïllar-lo en cas de detectar-se perill d'epidèmia o malaltia contagiosa es van iniciar obres de construcció d'una cerca o tanca. Aquesta cerca s'emmarca dins la proposta d'un nou recinte defensiu que va proposar Guillem Oliver, síndic personer de la ciutat.¹⁹⁹

La Junta Municipal de Sanitat Vila-seca i port de Salou

El 22 de setembre de 1771, seguint les instruccions de l'Edicte General de Sanitat del mateix any, es va constituir la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i

197 Julio Luís Quílez va realitzar un estudi dels aspectes socials, polítics i econòmics d'aquest període. QUÍLEZ MATA, Julio José: «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del Trienio Liberal (I): la junta municipal de sanidad». A: *Gimbernat*, 21 (Barcelona, 1994), p. 196-200. QUÍLEZ MATA, Julio José: «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del Trienio Liberal (II): aspectos sociales, políticos y económicos». A: *Gimbernat*, 21 (Barcelona, 1994), p. 201-204.

198 AHCT. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. Lligall *Entrades. Proclames i Ordres de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya, 1820-1821*, ordre del 24/9/1821.

199 MENCHÓN BES, Joan; MASSÓ CARBALLIDO, Jaume: *Les muralles de Tarragona. Defenses i fortificacions de la ciutat (segles II aC-XX dC)*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 1998.

port de Salou. Inicialment la formaren el batlle, Esteve Gaya, els regidors Pedro Guardiola, Josep Cabré i Josep Torrell; com a secretari participava Josep Antoni Bosch, que a la vegada era el secretari municipal. El primer metge de la junta va ser Josep Pons.²⁰⁰

Durant el mes d'agost de 1774 va morir el capità del port, Manuel Soler. Seguint les instruccions de l'Edicte General de l'any 1771 li corresponia dirigir les funcions sanitàries del port sota les ordres de la junta al caporal del vaixell de sanitat. Però des de Tarragona el ministre de Marina va intentar imposar a un zelador, Josep Tombas, perquè realitzés les funcions de capità del port. Davant de la desobediència que sembla ser demostraren a la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou, ja que aquest guarda només seguia les instruccions donades pel Ministre de Marina, la Junta de Vila-seca va presentar un escrit a la Reial Audiència explicant la situació. La resposta d'aquesta va trigar a arribar, però finalment, al febrer de l'any següent li va donar la raó a la Junta a la vegada que informaren el ministre de Marina de Tarragona que la gestió sanitària del port de Salou no era competència seva. Al guarda designat pel ministre de Marina per realitzar les funcions de capità de port i a altres tres vigilants que hi col·laboraven els hi van advertir que si no seguien les instruccions de la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca, serien multats amb dues-centes lliures cadascun.²⁰¹

A mitjan dècada dels anys vuitanta del segle XVIII, el vaixell de sanitat del port de Salou feia servir la bandera reial, en lloc d'una bandera específica per distingir-se com vaixell sanitari, com es feia a Barcelona, fet que provocava la confusió entre els vaixells que pretenien ser admesos a lliure pràctica al port. Aquest fet va provocar nombroses queixes, ja que es cobraven drets que no pertocaven a sanitat. La realitat era que la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou tenia coneixement que el vaixell de sanitat havia de portar arbrada la bandera de sanitat però no ho havia comunicat al capità del port. Continuant amb els excessos al port de Salou, a l'agost d'aquell mateix any de 1785, un dels guardes del xabec de rendes, *Purísima Concepción*, amb base al port de Tarragona, va denunciar davant de la Reial Audiència que en entrar al port de Salou i voler confirmar les patents de sanitat li van fer pagar aquelles que portava i altres anteriors. Les normes de sanitat indicaven que els guardes de sanitat dels vaixells de rendes estaven exclosos de pagar per les patents de sanitat.²⁰² L'any

200 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. *Llibre Correspondencia de la Diputación de Sanidad desde 1782 hasta 1789*, s/f. El metge va ser ratificat al seu càrrec per la Junta de Sanitat de Catalunya el 21 de gener de 1783. Es desconeix el motiu pel qual el màxim òrgan en matèria sanitària del Principat hagués de ratificar el metge Pons.

201 AHMV. Fons Ajuntament de Vila-seca. *Lligall Còpies d'ordres de sanitat (1771-1798)*, ordre del 7/2/1775.

202 AHCB. Fons Sanitat. VI, Informes i representacions, 1786-1787, representació del 18/5/1785.

1803, un capità de la República de Ragusa i el cònsol dels Estats Units a Reus també es queixaven dels drets que es cobraven a Salou en concepte de sanitat.²⁰³

Aquests excessos no es van produir només durant aquests anys de finals del segle XVIII, sinó que al segle XIX, l'any 1825, per exemple, en un moment que el port de Salou no estava habilitat per admetre embarcacions procedents de fora del Principat, el metge Joan Miret denunciava davant de la Reial Audiència que s'admetien embarcacions procedents de fora del Principat i que als metges que prestaven servei al port no se'ls abonava el sou establert l'any 1771.

Durant la inspecció que el comissionat Soler va realitzar a la costa de ponent de Catalunya l'any 1805, per tal de verificar l'estat de les juntes de sanitat es va trobar que al port de Salou no hi havia ni magistrat de sanitat permanent ni capità de port. Va descobrir en aquell moment que el capità del port de Salou era el mateix que el de Tarragona, i que residia a la capital. A Salou exercia les funcions de capità de port un mariner que segons indicava el comissionat Soler no sabia ni llegir ni escriure. Manifestava que la junta de sanitat residia a Vila-seca, tal com es va acordar al pla de 1776, que era una llegua a l'interior del port de Salou. Sembla que Vila-seca enviava alternativament a Salou un dels individus de la diputació municipal de sanitat juntament amb el secretari, però sempre durant el dia, mai durant la nit. D'aquesta manera, el port quedava sense ningú que vigilés l'ingrés de vaixells. La situació li va semblar d'especial gravetat perquè advertia que a Vila-seca eren conscients que no es complien les ordres donades. Va poder constatar que tenien la comunicació de la Reial ordre en la qual es manava que fossin presidents de les diputacions de sanitat els caps militars dels ports «*pero por una favorable inteligencia y sin duda por la interpretación que reside en Vilaseca y no en Salou no la ha comunicado al Gobernador militar de las torres de este puerto que es un teniente coronel. Yo he mandado que se haga y que este Jefe, con un diputado de los de Vilaseca, con un sugeto idoneo habilitado para capitan de puerto por el de Tarragona, formen Diputación estable y de perenne residencia en Salou en los terminos que participe a la Real Junta de Sanidad*».²⁰⁴

Poc abans de la invasió dels francesos de Catalunya, l'any 1807, la Junta Protectora de les Obres del Port de Salou informava la Junta de Sanitat de Vila-seca i port de Salou que anava a reconstruir una barraca que estava a la punta del Porroig, entre la platja dels Capellans i la dels Llenguadets, que s'havia fet servir per allotjar els guardes del cordó marítim. La barraca era de pedra seca i estava només a 4 vares del mar, a menys de 4 metres. El terreny del voltant era estèril sense

203 AHCB. Fons Sanitat. I, Ordres i oficis, 1803, ofici del 19/3/1803 i 19/4/1803.

204 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Visita del cordón hecha por su Exª, y comisión del Sor. Soler.*

cap tipus d'ús. La Junta Protectora d'Obres del Port de Salou pretenia utilitzar la barraca per allotjar els treballadors que treballaven en una pedrera propera.²⁰⁵ Durant la Guerra del Francès, l'activitat del port de Salou continua durant tot el conflicte amb els naturals enurts del moment. Les dades documentals són força escasses, però ha estat possible verificar poc més d'un centenar de moviments de vaixells amb les Balears, Cadis, València, Bilbao i Mèxic durant els anys 1808 i 1814.²⁰⁶ La Diputació de Sanitat de Vila-seca va continuar activa, almenys entre 1812 i la sortida dels francesos de Catalunya, desenvolupant les seves funcions i fins i tot propassant-se.

En aquest sentit, aprofitant-se de l'ordre que havia donat Enrique O'Donell, capità general de Catalunya i, per tant, president de la Reial Audiència i la Junta Superior de Sanitat l'any 1810, mitjançant la qual recordava la prohibició d'admetre embarcacions procedents de fora del Principat a ports no habilitats segons l'Edicte de sanitat de 1771,²⁰⁷ al juny de 1812, la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou envia un ofici a Cambrils, mitjançant el qual els demanava que s'abstinguessin d'admetre embarcacions procedents de fora del Principat, ja que la platja cambrilenca no estava habilitada per aquests efectes. Tal vegada, aquest ofici respongui a l'increment de viatges que es realitzaven des de Cambrils al port de Palma —mínim de 65 viatges entre els anys 1812 i 1813— retornant possiblement alguns dels bastiments a Cambrils. Des de Vila-seca s'advertia que:²⁰⁸ *«las actuales circunstancias no dan ningun derecho a pueblo alguno para abrogarse facultades que no les competen, y mucho menos a vulnerar las leyes establecidas por el buen orden, y singularmente de las de sanidad, que son observadas de todas naciones. Espero esta Diputación que V.Mcia cesará de hoy en adelante en admitir a barco alguno procedente de afuera de la Provincia; pues de lo contrario se vera precisada esta Diputación a elevarlo a la Superioridad.»* Sembla evidents, doncs, que des de la municipal de Vila-seca i port de Salou, s'intentava vetllar pel compliment de les vigents ordres en matèria de sanitat però a la vegada intentaven mantenir el seu control marítim i comercial sobre viles veïnes com ara Cambrils.

Entre 1820 i 1826, Salou no va estar habilitat per admetre embarcacions estrangeres i procedents de fora del Principat. Poc després de tornar a la situació precedent a 1820, la màxima autoritat governativa a Catalunya, reunida en Junta Superior de Sanitat, va comissionar a dos vocals per realitzar una inspecció a la

205 AHMV. Fons Port de Salou i Barenys. Lligall *Sanitat i quarantenes del port de Salou*, ofici del 17/2/1807.

206 Informació obtinguda a partir del buidatge dels diaris (1808-1814): *Diario de Palma*, *Correo político y mercantil de Sevilla*, *El Conciso (Cadis)*, *Diari de Tarragona* i *Diario de Valencia*.

207 BC. Lligall F.Bon 13244. Es recordava que estava vigent l'Edicte de sanitat de 1810 i les penes que es podien imposar en no complir les lleis de sanitat.

208 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: correspondència, ordres i circulars*, 1750/1820.

Junta de Sanitat de Vila-seca i port de Salou.²⁰⁹ Amb aquest motiu es van convocar als membres de la junta, els caporals del resguard de rendes i el secretari de l'Ajuntament, que a la vegada també ho era de la junta municipal.²¹⁰

La inspecció va determinar que en primer terme, hi havia un problema amb els llibres d'actes: no existien. Els registres de la junta estaven fets en papers solts, en altres llibres, etc. Els comissionats van ordenar que es conformés un llibre amb tota la informació de les deliberacions de la junta amb l'objectiu de poder contrastar tot el que s'hagués aprovat. Seguidament observaren la mancança d'ordres que per motius no explicats no havien arribat a la junta. Especialment alarmant els va resultar la manera en recollir la documentació dels bastiments, sense aplicar el protocol establert: indicaven els inspectors que no es banyaven els documents en vinagre, no eren perfumats i no es recollien amb una canya llarga o pal a distància prudencial. Consideraren que amb els bastiments de la província podien deixar passar aquesta negligència, però amb els procedents de fora del Principat l'actuació de la junta era inadmissible. Per últim indicaren que, per no haver cap llatzeret o local habilitat per fer quarantena, els bastiments que transportaven gèneres susceptibles de transmetre malalties, s'havien d'enviar a Tarragona o al port que seleccionés el patró o capità per fer la quarantena.²¹¹

L'any 1831, la Diputació de Sanitat de Vila-seca la formaven un total de nou persones: l'alcalde Gabriel Martí, els regidors Joan Serra, Pedro Ballvé, Esteve Morrell, Vicente Sauné, Joan Magriñá, el rector Salvador Babot, el metge Joan Miret i el cirurgià Esteve Millet. Durant el mes de maig el secretari, Salvador Llorach havia abandonat les seves funcions i es trobava desaparegut. Aquesta mateixa junta va nomenar Pedro Xatruch i Guardiola com a secretari de l'Ajuntament i de la Junta Municipal de Sanitat.²¹²

El port dels Alfacs i Sant Carles de la Ràpita (1771-1805)

Històricament, el port dels Alfacs ha estat reconegut sempre com un port abrigat i segur, capaç d'acollir un elevat nombre d'embarcacions de qualsevol mida. A començaments del segle XIX, segons indicava Josep Soler al seu informe d'inspecció de la costa de ponent, hi havia poc tràfic. La població més propera era la de Sant Carles, dues llegües més lluny, en terrenys poc aptes per a l'establiment de

209 Els representats de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya van ser José Calderón, brigadier de la Reial Armada i capità del port de Barcelona, i Joan Guardiola, fiscal del jutjat de la Capitania General de l'Exèrcit. Tots dos anaven acompanyats del secretari de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya.

210 La Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou estava formada per l'alcalde Ramon Salesas, els regidors Josep Folch i Esteve Magriñá, el mossèn Salvador Babot i el metge Joan Miret. Els caporals de rendes eren Josep Antoni Beltrán, Miquel Cortiella i Miquel Esteve. El secretari era Antoni Bosch.

211 AHMV. Fons Port de Salou i Barenys. *Cuaderno de deliberaciones de la Junta Municipal de Sanidad de la Villa de Villa seca Puerto de Salou y su distrito empezando en Julio de 1828*, p. 1-5.

212 AHMV. Fons Port de Salou i Barenys. *Lligall Sanitat i quarantenes del port de Salou*, acta del 12/5/1831.

cases i persones. Aquests condicionants, segons el seu parer, permetien presentar els Alfacs com un lloc ideal perquè els bastiments que arribessin al Principat poguessin realitzar la quarantena d'observació d'una manera segura. Militarment, la Torre de Sant Joan oferia garanties de seguretat als vaixells resguardats a la badia.

Després de l'habilitació per admetre embarcacions estrangeres i procedents de fora del Principat l'any 1770, com s'ha vist, aquest port va quedar sota la responsabilitat de la Junta Municipal de Sanitat de Tortosa. A través dels Alfacs s'exportaven els productes d'Aragó que baixaven pel riu Ebre fins a Amposta, on eren carregats i transportats per terra fins als Alfacs. Entre 1771 i 1774 entraren en aquest port noranta-quatre embarcacions nacionals i únicament una d'estrangera procedent de fora del Principat. Aquestes dades el situaven a la cua dels ports novament habilitats. Únicament al Fangar havien entrat menys bastiments durant el mateix període: seixanta-quatre nacionals i dotze d'estrangers. Tot plegat suposaven uns ingressos per drets sanitaris mínims que indicaven la dificultat del manteniment del control sanitari eficient a l'indret com s'indicava anteriorment.²¹³

La documentació consultada ens ha permès determinar que la Junta de Sanitat de Tortosa va tenir molta activitat relacionada amb el port dels Alfacs i en particular amb el contraban a finals del segle XVIII. La proximitat del Regne de València, on hi havia més permissibilitat sanitària, feia que patrons de ports propers com Vinaròs o Peníscola actuessin en aquest indret de Catalunya saltant-se les normes del Principat. En aquest sentit, el 16 de febrer de 1785 es va presentar el patró Nicolás Bas, de Vinaròs, amb el seu vaixell als Alfacs, on pretenia entrar sense atendre la visita del vaixell de sanitat. En apropar-se aquest per prendre els papers, fer l'interrogatori i realitzar la primera visita mèdica, el patró va encanyonar amb un trabuc al caporal dels Alfacs, ordenant-li que es retirés, cosa que va fer. Immediatament el caporal de sanitat va demanar auxili a una urca²¹⁴ reial que hi havia al port. El caporal es va tornar a dirigir al vaixell del patró Bas per realitzar la seva tasca de control sanitari, però en aquesta ocasió anava amb una llanxa armada. Després del succés va informar la Junta de Sanitat de Tortosa i la Reial Audiència va ordenar que en verificar-se l'altercat, es capturés al patró Bas i la seva tripulació i fossin lliurats a Josep Martorell, comissionat de les obres del Canal de Sant Carles, per a la seva custòdia.

De la lectura de l'expedient es dedueix que el comissionat de les obres del canal de Sant Carles va considerar que el caporal s'havia excedit a les seves funcions

213 AHCB. Fons Sanitat.V, Consultes Reial Audiència, 1772-1775, consulta 84.

214 Embarcació d'origen holandès. Arborava dos pals de tres peces, amb veles quadres i una bergantina.

i el Gremi de Marejants i Matriculats de Vinaròs el van denunciar davant de la Reial Audiència.

En la seva defensa, el caporal de sanitat argumentava «*que el puerto de los Alfaques es uno de los mas elatados de estas costas, y con motivo de cometerse en él varios fraudes exponiendo la salud publica hizo la Diputación al citado cavo los mas estrechos encargos para la vigilancia sobre este particular y que procedi-ese con todo rigor con las embarcaciones que llegasen*». També indicava que els patrons de Vinaròs incomplien les ordres de sanitat del Principat constantment desembarcant clandestinament a qualsevol indret de la frontera de la costa entre el Regne de València i el Principat de Catalunya.

La sentència del tribunal de la Reial Audiència va ser favorable al caporal de sanitat, tot fent-li saber que a partir d'aquell moment moderés el seu comportament, evitant la utilització de mitjans que poguessin crear alarmes i inquietuds. Per la seva banda, al Gremi de Marejants i Matriculats de Vinaròs se'ls va condemnar a pagar les costes del procés.²¹⁵

L'any 1804, la inspecció que va realitzar el comissionat de la Junta Superior de Catalunya, Josep Soler del Olmo, va resultar ser molt preocupant. A l'informe presentat a la Junta Superior de Catalunya, exposava que «*las bocas de levante y mediodía del río Ebro se han procurado precauciones, así como las playas de Alfaques y sus salinas y la larga distancia que hay de arenas hasta la punta de la banya; terreno muy extenso, lleno de lagunas, despoblado, sin otro edificio que la torre de S. Juan situada dentro del agua, malsano y sin agua*». L'única població a la zona era la de Sant Carles, la qual es trobava en procés de construcció —com ja s'ha indicat anteriorment— i distava més de dues llegües de camí pantanós de la Torre de Sant Joan; només hi vivien, segons ens indica el comissionat Soler, cinquanta o seixanta famílies. No hi havia a la ciutat magistrat de cap tipus i exercia d'alcalde un sergent d'artilleria. També hi havia un «*guarda almacén, hombre muy de bien; pero que no tenía ningún conocimiento en los ramos de gobierno y menos en los de la salud publica*». L'autoritat sanitària l'exercia un home gran, mariner, per delegació de la Junta de Sanitat de Tortosa. Es tractava d'una persona altament corrupta, tal com va poder comprovar en persona el comissionat: «*yo he sido testigo de esta contingencia, pues hallé un barco que dos días y medio estaba fondeado bajo el tiro del cañón de las baterías de Alcanar alarmando con sospechas a todo el territorio, sin que dicho practico ni ningún otro le reconociese y obligase a salir. Yo mandé salir un falucho armado*

215 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 106-107, 132 i 138-139.

al intento». Tot seguit, el pràctic del port també es va fer a la mar per advertir el vaixell sospitós, que immediatament es va fer a la vela.

El resultat final de la inspecció del comissionat als Alfacs va ser recomanar la formació d'una Junta de Sanitat a Sant Carles de la Ràpita, al càrrec de la qual estaria el port dels Alfacs.²¹⁶

Constitució de la Junta Municipal de Sanitat de Sant Carles de la Ràpita

El 10 de novembre es dirigí un ofici al corregidor de Tortosa mitjançant el qual se li comunicava que el comissionat Josep Soler del Olmo es desplaçava a Tortosa per tractar sobre la formació de la nova Junta Municipal de Sanitat de Sant Carles. Els arguments que presenta la Superior de Catalunya per a la constitució de la nova junta es fonamentaven, com és lògic, en les dades aportades pel mateix Soler del Olmo després de la seva visita al cordó de ponent. L'alta activitat de contrabandistes que li va semblar demostrar durant la seva estada als Alfacs i Sant Carles, va posar en alerta a les autoritats del Principat.

Davant d'aquesta situació, des de Tortosa es van prendre mesures d'urgència. D'una banda, reforçar el cordó de la costa enviant més homes als llocs de guàrdia. També van destinar un diputat de la Junta Municipal de Sanitat de Tortosa a Sant Carles per ocupar-se d'una manera permanent dels assumptes de sanitat als Alfacs. Tot sembla indicar un intent desesperat de la capital del corregiment per mantenir un control absolut a Sant Carles, el port dels Alfacs i la seva àrea immediata d'influència.

Des de la Reial Audiència, molt formalment, es va agrair l'esforç que feia Tortosa. Però tenint en consideració la important extensió de costa descoberta que hi havia al corregiment de Tortosa i que els focus d'epidèmies de febre groga s'estaven apropant a Catalunya, la Junta Superior de Sanitat del Principat, en precaució davant de possibles situacions de contagi, es va mantenir en la seva idea d'establir una Junta Municipal de sanitat a Sant Carles la funció principal originària de la qual era vetllar pel control sanitari del port dels Alfacs. L'esmentada junta va estar formada per un comandant militar nomenat pel corregidor de Tortosa, dos diputats de sanitat que s'havien de triar d'entre els de Tortosa, un pràctic elegit pel capità del port i un secretari nomenat també pel corregidor. També es va ordenar que de manera contínua residissin a Sant Carles un metge, un cirurgià i un o dos clergues —ja fossin seculars o reglats— per auxiliar espiritualment els malalts.²¹⁷

216 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Visita del cordón hecha por su Exª, y comisión del Sor. Soler.*

217 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Acords de sanitat, 1804, ofici del 6/11/1804.

Els conflictes amb els vaixells guardacostes

L'any 1804, a la Província Marítima de Barcelona, de la que formaven part els corregiments de Tarragona i Tortosa, hi havia un total de deu vaixells destinats al servei de guardacostes: el bergantí *Ypomenes*, el xabec *Carmen*, la goleta *Santa Cecília* i els falutxos *Estrella*, *Corzo*, *Cornel*, *Vulcano*, *Discordia* i *Ràpido*.²¹⁸ El 24 de setembre de 1804, el comte de Santa Clara, capità general de Catalunya, va decidir que els vaixells guardacostes no havien de sortir dels ports per reconèixer lliurement vaixells al mar.²¹⁹ Aquesta mesura, que s'havia de mantenir fins que milloressin les circumstàncies epidèmiques que s'estaven donant en diversos llocs del litoral peninsular, tenia el seu fonament en les constants visites que realitzaven als bastiments que s'apropaven a la costa, en el normal desenvolupament de la seva activitat els tripulants dels esmentats vaixells guardacostes. L'objectiu, argumentava el comte de Santa Clara, era «*evitar a dichos buques y a sus oficiales ó individuos las incomodidades de cuarentenas, recelos, dudas y opiniones del público*». Malgrat això, autoritzava que els guardacostes realitzessin la seva activitat dins dels ports i als seus voltants, assistint, si era necessari, als vaixells de dubtosa procedència o que arribessin sense patent neta, és a dir, que haguessin sortit d'un port on hi havia epidèmia o malaltia contagiosa. Davant de la possibilitat que s'ajuntessin diversos vaixells guardacostes al port de Barcelona, proposava repartir-los entre els ports de «*Alfaques, Tarragona, y Palamos ó Ensenada de Rosas que son los puntos principales de desembarco*». En especial, es crida l'atenció sobre el port dels Alfacs perquè era una zona propensa al desembarcament clandestí de gèneres i persones.²²⁰

El comandant dels vaixells guardacostes, brigadier Martín Serón, ràpidament va presentar una queixa davant de la Reial Audiència per entendre que es ficaven en les seves competències Però la resposta del comte de Santa Clara era molt determinant: «*hallo cada día mas urgente su ejecución; y que en ella se situen los referidos buques repartidos en los fondeaderos adonde estando abrigados con seguridad puedan vigilar costas despobladas y playas abiertas, especialmente en la costa del Ebro, Fangar y demás hacia Tarragona. Esta providencia ayudada del cordon que se organiza por tierra en la costa, y de otros auxilios de la continua vigilancia, es la que mas puede asegurarnos de todo ingreso infecto. Asi pues*

218 AGMAB. *Relación de los buques empleados de guardacostas en la actualidad con expresión de los nombres de sus comandantes y apostaderos a que están destinados*. En aquest moment els vaixells guardacostes depenien jeràrquicament del Ministeri d'Hisenda. Les funcions principals estaven relacionades amb impedir el contraban, defensar la costa i bastiments de pirates i corsaris, i auxiliar en tot allò que fos necessari, com ho era garantir el compliment de les ordres de sanitat.

219 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat (1804). *Expediente Sanidad. Epidemias de España. Expediente de Guardacostas*, ordre del 24/9/1804.

220 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Expediente Sanidad. Epidemias de España. Expediente de Guardacostas*, ordre del 24/9/1804.

*entiendo que conviene al mejor servicio del Rey, y veo con complacencia que opina el conocido celo de V.I. Asi deseo que se verifique y lo ordeno en quanto alcance mi Autoridad para este lance; y asi lo participo con esta fecha á S.M., para que sepa mi resolución, y para no quedar yo en ningun tiempo responsable á S.M. y al Estado, de no haberlo dispuesto y sostenido en quanto pueda».*²²¹

Quan semblava que les ordres ja havien quedat clares, la Junta de Sanitat de Tortosa comunicava que el dia 5 d'octubre havien arribat al port dels Alfacs dos falutxos guardacostes procedents del Regne de València. Ambdós falutxos tenien per missió patrullar la zona compresa entre el cap de Sant Antoni i el mateix port dels Alfacs amb l'objectiu d'apartar de la costa tots els vaixells que s'hi aproximessin i que intentessin desembarcar persones o mercaderies, obligant-los a passar als ports habilitats per ser inspeccionats per la sanitat.

La Diputació de Sanitat de Tortosa va determinar d'entrada que ambdós vaixells guardacostes realitzessin sis dies de quarantena d'observació, segons era costum en les embarcacions del rei, i que posteriorment fossin admesos a lliure pràctica. Però el comandant militar de València havia comunicat als comandants dels falutxos guardacostes que havien de ser admesos a lliure pràctica als Alfacs, si no hi havia novetat a bord, ja que era l'únic port que hi havia al segment de costa que tenien assignat per patrullar. Sembla que transportaven persones malaltes d'infermetats venèries i se'ls havia ordenat que desembarquessin els malalts als Alfacs, per tal que fossin atesos a l'hospital de Tortosa o allà on les autoritats de Tortosa consideressin oportú.

En primera instància, la Diputació de Sanitat de Tortosa va acordar accedir a les ordres procedents de València i enviar els possibles malalts a un hospital provisional que segons sembla es tenia intenció d'habilitar definitivament a Sant Carles de la Ràpita. La creació d'aquest hospital o llatzeret havia estat proposat arran que una goleta —anomenada *Argonauta*— es va trobar l'any anterior al port i va haver de desembarcar la tripulació per sotmetre-la a una estreta quarantena.²²²

D'entrada, la resolució de la Reial Audiència de Catalunya va ser no admetre els falutxos guardacostes valencians i ordenar que els malalts que transportaven fossin portats a València fins que la Junta Suprema de Sanitat resolgués el més convenient. Però el fet que eren embarcacions del rei les que pretenien ser admeses sense ajustar-se a les normes que s'havien establert a Catalunya, va fer redreçar la situació. Finalment, el 19 d'octubre la Junta Suprema de Sanitat acordava que continuessin les sortides a la mar dels vaixells guardacostes «*imponiendo*

221 AHCB, Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Expediente Sanidad. Epidemias de España. Expediente de Guardacostas*, acord del 22/9/1804.

222 AHCB, Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Expediente Sanidad. Epidemias de España. Expediente de Guardacostas*, ofici de la Junta de Sanitat de Tortosa del 10/10/1804.

*por ahora á sus Comandantes la obligación de expresar a la Junta de Sanidad a su llegada al puerto todas las embarcaciones que hayan abordado ó rozado en sus expediciones, su procedencia, cargamento, Capitan ó Patron y novedades, en la inteligencia de que cualquiera omision o falsedad sobre este punto tan interesante á la conservación de la salud pública, será castigada muy severamente, aunque no debe esperarse del honor de dichos Comandantes».*²²³

La junta municipal d'un port no habilitat per al comerç exterior: Cambrils

Durant el segle XVIII, Cambrils va patir tot un seguit d'epidèmies i malalties que afectaren greument la població. Es tractava de febres tercianes —per durar tres dies— o paludisme. L'any 1727 va haver-hi un important brot d'aquesta malaltia que va atacar severament diversos pobles del Camp de Tarragona, entre ells Cambrils, Vila-seca i Riudoms. L'any 1731 sembla reproduir-se la malaltia amb més violència. Els diferents brots es justificaven perquè hi havia cultiu d'arròs, tal com queda demostrat perquè no haver-hi cap brot entre els anys 1746 i 1763, coincidint amb els anys que no es va cultivar arròs d'una manera extensiva.²²⁴ A la dècada dels anys vuitanta del segle XVIII rebrotarà la malaltia, com a altres llocs del litoral peninsular.

L'any 1743, com s'ha esmentat anteriorment, la Suprema Junta de Sanitat del Regne havia ordenat que es formessin juntes de sanitat a tots els municipis de la costa espanyola. En el cas de Cambrils no tenim constància que es formés una junta dins del govern de la vila. La documentació consultada suggereix que els temes relacionats amb la sanitat marítima eren tractats a les reunions ordinàries de l'ajuntament.

Un dels aspectes a destacar de Cambrils és l'important esforç que va realitzar en les guàrdies dels diferents cordons sanitaris marítims que s'establien al Principat cada vegada que hi havia alarma d'epidèmia. En aquest sentit, l'any 1752, els regidors de Cambrils informaven el corregidor de Tarragona que totes les nits patrullaven, per torns, un regidor i quatre paisans. Però que acabava d'establir-se a la vila un quarter de dues companyies de *Dragones del Regimiento de Numancia* i consideraven que a partir d'aquell moment les guàrdies les havien de fer els militars. Però el comandant del regiment els obligava a continuar amb les guàrdies nocturnes. El corregidor els hi va donar la raó indicant que la responsabilitat de patrullar a la vora del mar era dels militars i que el batlle, regidors i paisans només havien d'ajudar en cas d'emergència.²²⁵

223 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Expediente Sanidad. Epidemias de España. Expediente de Guardacostas*, oficio del 19/10/1804.

224 TARÉS I LAGUNA, Manel: *La introducción del regime borbònic...*, op. cit., p.287-301.

225 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: ordres i circulars rebudes 1750/1820*.

A l'agost de 1787, l'Ajuntament de Cambrils presenta un expedient a la Reial Audiència en el que justifica que com a conseqüència de tenir una tercera part dels homes de la vila afectats per tercianes i una altra tercera part eren matriculats, només quedava un terç dels homes per fer les guàrdies de sanitat a la costa. La gran quantitat de dies correlatius de guàrdia que havien de fer els portava a abandonar les tasques pròpies de les seves professions, com per exemple el camp. Per tant, l'Ajuntament de Cambrils sol·licitava que s'enviessin homes de llocs propers per contribuir al cordó sanitari de la costa, tal com s'havia fet en alguna altra ocasió anteriorment.²²⁶ De fet, el mes de maig d'aquell mateix any, el corregidor de Tarragona ja havia ordenat que entre diferents pobles propers, com la Torre de Fontaubella, Colldejou, les Voltes, Botarell o Riudoms s'enviessin homes per cobrir els llocs de vigilància establerts a la platja de Cambrils i al Mas de l'Arany²²⁷. L'alarma generada per l'epidèmia de pesta declarada a Algèria cap a finals del mateix mes de maig va provocar un augment dels punts de vigilància a la costa, fet que inicià l'expedient anteriorment esmentat a la Reial Audiència. Les despeses generades per aquest cordó de l'any 1787 a la vila de Cambrils foren lleugerament superiors als de 1.953 rals, sent el cost de la llenya que es va subministrar a la tropa militar que participava en la guàrdia la càrrega més important d'aquestes despeses per valor de 1.135 rals.²²⁸

Durant la visita d'inspecció que va realitzar el comissionat Soler del Olmo l'any 1804, comentada anteriorment, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va poder constatar que tot i haver-hi algunes torres de vigilància entre Cambrils i el coll de Balaguer, les platges eren obertes, extenses i on fàcilment es podien produir desembarcaments clandestins i que, per tant, s'havien de constituir més punts de vigilància, però no va especificar ni quants ni els indrets. L'informe ometia que a Cambrils no hi havia constituïda la junta de sanitat.

Per constituir l'esmentada junta, es va convocar una reunió el 23 de novembre de 1804 en una habitació de l'hostal en el qual estava allotjat el comissionat Soler del Olmo. A l'acta de la reunió s'indica que hi van assistir tots els membres de l'ajuntament,²²⁹ a excepció d'un regidor que estava malalt. Es va acordar que la junta la formessin l'alcalde, Mariano Ducet, els regidors Lluís Homdedéu i Joan Dalmau i el ministre de marina de Cambrils, Lluís Gimbernau. A l'acta de la reunió quedava clar que la funció principal de la Diputació de Sanitat de Cam-

226 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedient de sanitat, 1788-1800, p. 78.

227 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: ordres i circulars rebudes 1750/1820*, ordre de l'1/5/1787.

228 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta Municipal de Sanitat: estat de comptes, 1786*.

229 L'Ajuntament cambrilenc l'any 1804 estava format per Mariano Ducet, «bayle»; Fernando Roca Sans, Lluís Homdedéu, Mateo Rovira Rius, Joan Dalmau, Joan Beages i Esteve Bassedas, regidors; Agustí Verniol, síndic general i Tomás Bassedas, síndic personer.

brils era reconèixer particularment les embarcacions que entressin i sortissin de la platja «*distante de la villa un quarto de ora, y hacen el trafico de la costa, pues las demás como que no es puerto habilitado no deben reseguirse sino enviarlas a los puertos que por Edictos están habilitados*». Igualment a l'acta es detallava que podien admetre embarcacions que vinguessin de fora del Principat si aquestes naufragaven o tenien algun accident que necessités auxili. El comissionat Soler del Olmo es va comprometre a enviar a l'ajuntament totes les ordres en matèria de sanitat perquè no poguessin al·legar que les desconeixien.²³⁰

Però tot i la prohibició d'admetre embarcacions estrangeres o procedents de fora del Principat, de tant en tant, se'n presentaven que necessitaven fondejar a la seva platja o bé eren admeses contravenint les ordres de l'Edicte General de Sanitat de l'any 1771, tal com s'ha explicat en parlar del port de Salou a la Guerra del Francès. De vegades, des del port de Salou s'enviaven a fer la quarantena a algun lloc indeterminat de Cambrils càrregues que no eren susceptibles de transmetre malaltia contagiosa. En aquest sentit, a principis de maig de 1786 va arribar a Salou un patró genovès, Juan Bautista Bossio, procedent de Marsella amb gèneres de seda, civada i arròs sense cap tipus de patent.²³¹ Segons l'Edicte de sanitat de 1771, aquest vaixell amb la seva càrrega havia de fer quarantena. Però l'arròs i la civada anaven destinats a un comerciant a Cambrils. En considerar la proximitat de Cambrils, des de Salou es va informar la Junta Superior de Sanitat que en lloc de fer descarregar al patró genovès l'arròs i la civada a Salou per ventilar-la i després transportar-la a Cambrils, es permetés transportar-la a Cambrils i que en lloc separat es ventilés sota vigilància de guardes de Cambrils. Posteriorment, el vaixell havia de tornar a Salou per fer la quarantena corresponent. La Junta Superior de Sanitat de Catalunya va permetre realitzar aquesta operació i per supervisar tot el procés es va embarcar dintre de la barca genovesa un guarda de sanitat de la junta vila-secana.²³²

En altres ocasions, però, les juntes municipals veïnes a Cambrils eren les que incomplien les ordres de sanitat, provocant incidències sanitàries. Al juliol de 1825 havia fondejat a Tarragona el patró cambrilenc Joan Cabot. Procedia de Port-Vendres i segons la patent de sanitat s'havia de dirigir al port de la Selva. Curiosament, sent Tarragona un port habilitat i, per tant, un dels que podia acollir a quarantena els bastiments, la Junta de Sanitat de Tarragona va enviar el patró, en comunicació, a la platja de Cambrils, alhora que ordenava que la Junta de Sanitat de Cambrils investigués el motiu perquè el patró Cabot havia arribat a

230 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: correspondència, ordres i circulars, 1750/1820*. AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804. *Visita del cordón hecha por su Exª, y comisión del Sor. Soler*.

231 Com a documents només portava una pòlissa que justificava l'origen dels gèneres.

232 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 258.

Tarragona sense patent de sanitat adreçada a aquell port. Immediatament que va arribar el llaüt a la platja de Cambrils es va posar en quarantena i es va prendre declaració al patró, acte aquest que s'havia d'haver realitzat a Tarragona.

Cabot va declarar que van arribar de nit a l'alçada del port de la Selva però que el fort vent de xaloc no els hi va permetre entrar en aquella platja i van optar per dirigir-se a Tarragona en lloc de deixar-se portar pel vent. En paral·lel, l'ajudant de marina de Cambrils comunicava a Tarragona que Cambrils no era una platja habilitada per quarantenes i, per tant, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya havia d'ordenar que el llaüt del patró Cabot passés a Salou o Tarragona. Finalment, va acabar de complir la quarantena a Salou, no havent-hi aparentment cap càstig econòmic contra el patró per considerant-se que els fets que portaren el patró a Tarragona van ser fortuïts.²³³

L'any 1821 es va declarar una important epidèmia de febre groga que va atacar fortament a la ciutat de Barcelona i a la de Tortosa.²³⁴ El contagi va ser tan intens que les màximes autoritats polítiques del Principat van abandonar la ciutat, es va crear un cordó sanitari al voltant de Barcelona i es va prohibir que cap embarcació procedent del moll vell del port de Barcelona fos admesa a lliure pràctica en cap port espanyol. Les embarcacions procedents del moll nou a la Barceloneta, amb les degudes precaucions, podien ser admeses.

El cordó sanitari establert a la costa no va poder impedir el desembarcament de persones que fugien de la ciutat. En aquest sentit, el 4 de setembre de 1821 es va detectar un desembarcament il·legal de tres persones a la costa de ponent de Cambrils que anaven dins del llaüt de pesca de N. Jaumet, aparentment de matrícula de Premià. La Junta Municipal de Vila-seca i port de Salou, com a principal del sector va encomanar a la de Cambrils que investigués el desembarcament. La recerca va permetre concloure que els tres desembarcats van fer nit a casa d'un veí, Josep Pujals (de renom *Bomba*), i que en aquella mateixa casa van poder capturar a un dels desembarcats. Tant el propietari de la casa, la seva família i el desembarcat quedaren en quarantena.²³⁵ La investigació que va realitzar la Junta Superior de Sanitat de Catalunya per tal de capturar al patró N. Jaumet, va determinar que no hi havia cap matriculat a Premià amb aquest nom.²³⁶ Des de

233 AHMV. Fons Fons Port de Salou i Barenys. Lligall *Ordres de sanitat*, 1820-1828, oficis del 18/6/1825, 19/6/1825 i 21/6/1825.

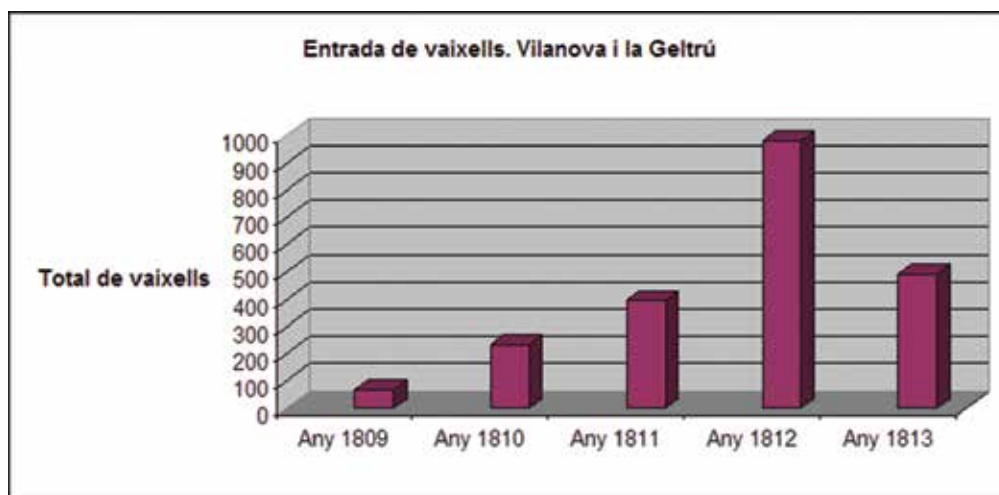
234 SAUCH CRUZ, Núria: «La febre groga de 1821 a Tortosa: origen, propagació, prevenció i mètode de curació de la malaltia». A: *Recerca*, 8 (Tortosa, 2004), p. 339-344.

235 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Actes del Consell Local de Sanitat*, 1821/1957, ofici del 5/9/1821.

236 AMCAM. AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Actes del Consell Local de Sanitat*, 1821/1957, ofici del 16/9/1821.

gobierno de la villa de Villanueva y Geltrú en que solicita se habilite su puerto y aduana por de primera entrada en los mismos términos que lo estan los de Salou y Blanes para las ventajas que de ello resultarán al comercio de ese Principado y á la mejor provisión del ejército: y atendiendo la Suprema Junta á estas razones, y á las que V.E. añade en su expresión de 14 del corriente, con que la dirige, y recomienda, se ha servido mandar en nombre del Sor. D. Fernando Septimo que dicho puerto, y aduana de Villanueva y Geltrú quede habilitada en la calidad de por ahora, para el comercio en los mismos términos, y las mismas reglas que lo estan Salou y Blanes. Y de orden de S.M. lo participo a V.E. para su inteligencia». En aquesta mateixa data es van nomenar tres metges del municipi per prestar servei a la diputació de sanitat. Cadascun dels metges havia d'ocupar el càrrec durant quatre mesos l'any.

A partir de les dades aportades per l'Albert Virella i Bloda, sabem que entre el 20 de juny de 1809 i el 29 de setembre de 1813 entraren un total de 2.173 vaixells a la rada de Vilanova; l'any 1812 és el que més moviments registra.²³⁹ Sens dubte, el fet que Barcelona estigués ocupada pels francesos fins al final de guerra, i l'estat en què havia quedat el port de Tarragona, juntament amb la inseguretat generada en altres ports del corregiment de Tarragona, com el de Salou, sense població estable i amb un territori exhaust com a conseqüència de la pressió bèl·lica, la fam i els arbitris, va provocar el notable increment dels moviments a Vilanova i la Geltrú.

Gràfic 1. Entrada de vaixells al port de Vilanova i la Geltrú.

El mateix Virella i Bloda ens informa que la caiguda de Tarragona en mans dels francesos, a finals de juny de 1811, va provocar un augment de les entrades de

²³⁹ Dins d'aquest global entenem que són comptabilitzats tant els bastiments de tràfic intern com els procedents de fora del Principat. VIRELLA I BLODA, Albert: «Episodis de la invasió francesa a vora mar». A: *Miscel·lània penedesenca*, 18, p. 363.

vaixells: durant l'any 1811, fins al mes de juny entraren un total de 133 embarcacions, essent el mes de juny el que va registrar més entrades amb 41. Entre els mesos de juliol i desembre entraren 263 vaixells, essent el mes de juliol el que menys moviments registra, amb un total de 22.²⁴⁰

A cada arribada de vaixell, s'havien de presentar a la marina de Vilanova almenys un dels regidors, el comandant militar, el metge i el zelador de sanitat. Els preus que va estipular la diputació per les visites eren de 3 lliures 7 sous i 6 diners. Al barri marítim tenia llogada la diputació una casa que costava 5 diners mensuals. El zelador de sanitat cobrava 15 diners pel seu treball d'avisar de l'arribada d'embarcacions i vigilar que els patrons i mariners no comuniquessin amb cap persona fins que els donessin la lliure pràctica.²⁴¹

Abans de prendre una decisió sobre l'admissió o no del vaixell, s'havia de realitzar l'interrogatori al patró o capità estipulat a l'Edicte de sanitat de 1771. Aquest interrogatori estava destinat a esbrinar la situació sanitària del vaixell, tripulació, possibles passatgers i gèneres a bord. En total, es tractava de respondre a dotze preguntes que posteriorment havien de ser confrontades amb les patents de sanitat del vaixell, de la tripulació i passatgers.

Les situacions a què va haver de fer front aquesta diputació van ser les pròpies del ram amb els condicionants de la situació bèl·lica que es vivia. En primer terme, la gestió i control dels vaixells que fondejaven a la seva rada els va generar més d'un problema, evidenciant cert grau de desatenció del seu control sanitari. En aquest sentit serveixi d'exemple que a l'octubre de 1810 la Diputació de Sanitat de Vilanova i la Geltrú comunicava a la Suprema Junta Superior de Catalunya que havia admès un falutx corsari valencià, que procedia de Mallorca, seguint el protocol per a la seva admissió. Però el capità va aprofitar la seva estada a l'ancoratge vilanoví per embarcar persones emigrades de Barcelona sense el permís necessari. El falutx va abandonar la rada de Vilanova i la Geltrú, dirigint-se primer cap a Barcelona i Arenys; posteriorment es va dirigir a ponent, desembarcant a dos dels embarcats a Vilanova clandestinament al cap de Salou. Un d'ells va ser capturat en retornar a Vilanova. Un cop interrogat va ser posat en quarantena informant a la Junta Suprema de Catalunya que el tenien a la seva disposició per aplicar-li la justícia que consideressin oportuna.²⁴²

Un altre aspecte a destacar és que la rada de Vilanova i la Geltrú era l'únic ancoratge habilitat per admetre embarcacions entre Tarragona i Barcelona. La proximitat de Sitges i altres llocs com Calafell o Sant Salvador va provocar conflictes quant a

240 VIRELLA I BLODA, Albert: «Episodis de la invasió francesa...», op.cit., p. 364.

241 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, ofici del 26/2/1811.

242 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 8.

l'admissió de vaixells. Un bon exemple és la denúncia que presenta la Diputació de Vilanova davant el Governador de Vilafranca amb data de 12 juny 1812: *«esta diputacion de sanidad por la comision que le ha conferido S. Exª la Suprema Junta de Sanidad sobre la admisión que se haze en la plaia del Vendrell de los buques que entran en aquella con lo demas en aquel contenido dize que amas del patron Josep Ferrer que en 20 passado se admitio a libre platica en la playa de San Salvador del Vendrell, de que dio parte esta Diputacion en 22 del mismo a S. Exª, según ha informado el zelador de sanidad, y otro de dependiente que tiene a la marina esta Diputacion son dos mas los que se han admitido a libre platica como lo han visto por el aparente respaldo dado por el aiuntamiento del Vendrell en los mismos terminos que el que guarda esta Diputacion del citado patron Josep Ferrer, que esta prompto en remitir a V. si pasa la formalizacion de autos»*.²⁴³

També es va veure obligada a actuar davant la presència de corsaris francesos a la zona. A principis de novembre de 1811 es va presentar un vaixell amb almenys dues preses, que es va jutjar ser corsari francès. Sembla que el mateix va pensar el patró Sebastià Bas, qui va abandonar el seu llaüt i va aconseguir arribar a la platja amb una llanxa amb els quatre membres de la tripulació. Procedien de Peníscola. Casualment a la rada de Vilanova hi havia el corsari anglès *Mentor*, que va sortir a la captura del corsari francès obrint foc de canó cap a dos quarts de quatre de la tarda. Una hora després les preses del corsari francès arriaven les veles, però no va poder aconseguir capturar el vaixell francès. En tornar a la rada el corsari anglès va ser interrogat per la diputació de sanitat indicant *«que no havia ninguno de sus marineros entrado al bordo del laud represado, y haverle conducido en parage que no podia peligrar aquel, mandó esta Diputación por dejarlo en cuarentena rigurosa poniendo en el un guarda sucio»*.²⁴⁴

Després de la Guerra del Francès el port va continuar habilitat i amb la nova organització en províncies de Catalunya l'any 1833, aquest municipi va quedar integrat dins de la província de Barcelona.

L'epidèmia de pesta de Mallorca de 1820: el cordó sanitari de la costa

A començaments del mes de maig de 1820 es va declarar a l'illa de Mallorca una de les darreres epidèmies de pesta a l'occident europeu amb conseqüències molt nefastes per la població. L'epidèmia, oficialment declarada com a pesta bubònica, sembla que va ser introduïda a la *Insula Maior* per un vaixell procedent de Tànger que va fondejar en aigües de Son Servera. Sobre com es va produir el contagi pròpiament dit, Pedro Servera Nebot ens explica que, segons diu la

243 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 23.

244 Posteriorment el capità anglès va sol·licitar el cobrament de la seva captura. ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 18.

llegenda, del vaixell es va desembarcar un cadàver que va ser enterrat a la platja. El capot que els tripulants del vaixell havien fet servir per posar i transportar al desaparegut va quedar sense enterrar i va ser descobert per un nen. També ens indica el mateix autor, i potser amb majors aspectes de versemblança, que l'epidèmia de pesta es va introduir com a conseqüència que dos veïns de Son Servera, havien pujat a bord del vaixell per comprar capots de llana. Els dos primers homes que moren com a conseqüència del contagi, eren precisament als que se li atribuïa haver-hi pujat al vaixell fondejat en aigües de Son Servera.²⁴⁵

Els metges dels municipis d'Artà i Son Cervera van ser els primers a alertar sobre la gravetat de la malaltia. Ràpidament les autoritats van instaurar les mesures preventives corrents per fer front a una epidèmia que podia adquirir dimensions considerables, sent fonamental l'aïllament de les poblacions en les quals s'havia detectat el brot mitjançant un cordó sanitari. De la documentació consultada es desprèn que en un primer moment aquest cordó sanitari sembla no arribar a ser del tot actiu, possiblement com a conseqüència d'un informe tècnic sol·licitat per la Junta Superior de Sanitat de Mallorca al doctor Miquel Pasqual. Aquest informe indicava que la malaltia no era contagiosa, sinó que més aviat es tractava de febres pútrides – verminoses. Aquest primer diagnòstic serà el que reculli la Junta Superior de Sanitat de Catalunya per tranquil·litzar a la població davant l'alarma que s'havia produït, indicant que l'origen de l'epidèmia calia situar-ho en «*la miseria de los habitantes, en la clase de alimentos poco saludables, y en el abandono y abjeccion en que se han hallado los primeros que han adolecido, reuniendose á esta criminal dejadez por la conservación propia, la falta de habitaciones ventiladas y otros motivos de descuido*».²⁴⁶ Poc després, la Junta Superior de Sanitat de Mallorca, no fiant-se de l'informe del doctor Pasqual, va establir un cordó sanitari que aïllava els pobles afectats.²⁴⁷

Amb el pas dels dies, i les contínues pèrdues de vides humanes, es va admetre que l'epidèmia era de pesta bubònica. El contagi va assotar amb gran violència els pobles de Son Cervera i Artà i en menor mesura Capdepera i Sant Llorenç. El balanç de víctimes mortals en aquests municipis s'estableix en 2.441 persones sobre un conjunt total de població fixat en 7.528 habitants.²⁴⁸

El cordó sanitari establert per intentar evitar la propagació de l'epidèmia a l'illa, així com la seva transmissió a la Península, estava format, com de costum, per

245 SERVERA NEBOT, Pedro: *La peste bubónica en Son Servera (1820)*. Artà: Imprenta La Actividad de G.Bujosa, 1932. GRAU SANCHO, Paula: «La historiografia de les epidèmies a Mallorca (segles XIII a XIX)». A: *Gimbernat*, 37 (Barcelona, 2002), p. 204.

246 AMCAM, Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall Ordres, decrets i circulars, 1820, pregó del 5/6/1820.

247 GRAU SANCHO, Paula: «La historiografia de les epidèmies a Mallorca...», op.cit., p. 205.

248 En funció de les dades aportades per Grau Sancho, podem establir que a Son Servera van morir 1.040 persones, a Artà 1267, a Capdepera 112 i a Sant Llorenç 15.

civils i militars. D'entre els primers, es quantifica en 400 paisans i quaranta cavallerisses. Per la seva banda, l'exèrcit va participar amb uns mil soldats. Veient les mesures i sancions establertes per qui trenqués el cordó, ens adonem que es tractava d'una autèntica batalla. Tant és així què, com s'acostumava en aquests casos, serien condemnats a mort aquells que trenquessin el cordó o ho intentessin, els escàpols o que es demostrés la seva fuga, els guàrdies que pel motiu que fos deixessin sortir alguna persona i tots els que haguessin sortit de Son Cervera, Sant Llorenç, Capdepera i Artà després del 19 de maig i no s'haguessin presentat a la justícia.²⁴⁹

Amb la finalitat d'ajudar a les víctimes i finançar les importants despeses que va provocar l'epidèmia²⁵⁰ es van constituir subscripcions populars tant en l'Arxipèlag balear com en la Península. Amb aquest objectiu la Diputació mallorquina va encunyar moneda d'una manera abundant i el bisbe González Vallejo va pagar totes les despeses dels aliments dels malalts, orfes i vídues. La ciutat de València va enviar 120 sacs d'arròs. La subscripció oberta a Tarragona, mitjançant la Diputació, va permetre recaptar un total de 3.775 rals.²⁵¹

L'avís de l'epidèmia

El dia 2 de juny de 1820, el xabec mallorquí *Esperit Sant*, patronejat per Josep Escat i amb set mariners de tripulació, viatjant en llast, va arribar al port de Salou amb l'únic objectiu de lliurar una sèrie de documents als destinataris dels quals eren els «*Jefes Políticos del Continente*». Les autoritats de Vila-seca i port de Salou van reaccionar ràpidament una vegada estudiada la informació transmesa pel patró mallorquí. En un ofici remès a la Junta Superior de Catalunya indicaven que Escat els havia transmès una documentació en la qual es deia «*haberse demostrado Enfermedad de carácter Maligno en el Pueblo de son Servera de aquella Isla*». S'indicava també que: «*hizo entrega á esta Junta Municipal de Sanidad de un pliego que fue aceptado con todas las precauciones prescritas por Sanidad y su inscripción dice asi: Al Señor Presidente y Vocales dela Junta de Sanidad del 1er Puerto donde llegue el Patrón José Escat=Costa de Cataluña, en el qual seha hallado el oficio frl M.I.S. Geje Superior Politico de dicha Isla su fecha en Palma 30 de Mayo ultimo*».²⁵² Aquella mateixa nit José de Castellar, cap superior polític de la Província de Catalunya, va transmetre la informació a

249 SALAS VIVES, Pere: «Cordons sanitaris (Mallorca: 1787.-1899)». A: *Gimbernat*, 37 (Barcelona, 2002), p. 69.

250 Les despeses ocasionades pel manteniment del cordó sanitari s'estimen en 74.915 lliures mallorquines. GRAU SANCHÓ, P.: «La historiografia de les epidèmies a Mallorca...», op.cit., p. 204.

251 AHCT, llibre d'acords del ple municipal, 1820, actes del 22/7/1820 i 7/9/1820.

252 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ordre de 2/6/1820.

totes les juntes municipals de sanitat amb l'objectiu d'iniciar la vigilància de la costa.²⁵³

Complementàriament i a mesura que s'anava coneixent l'abast i gravetat de l'epidèmia, es van ordenar una sèrie de mesures que afectaven notablement al normal desenvolupament dels ports de la província de Catalunya en general. En aquest sentit, una de les primeres mesures adoptada per la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va ser la de permetre únicament la pesca mentre durés la llum del dia. També van regular sobre la necessitat de controlar les butlletes de sanitat dels pescadors, així com la prohibició que les barques de pesca s'allunyessin de la costa en una distància superior a les cinc milles. El comerç també quedava afectat perquè només restaven habilitats quatre ports en tota la costa catalana per a la importació i exportació de productes: els Alfacs, Tarragona, Barcelona i Palamós. Els altres ports menors havien de romandre tancats temporalment fins que milloressin les notícies de l'epidèmia.²⁵⁴ Finalment s'ordenava que no s'admetessin a pràctica sota cap concepte bastiments procedents de Mallorca i s'imposés una observació de deu dies a tots els vaixells procedents de Menorca i Eivissa en els ports habilitats.²⁵⁵

A continuació, les ordres de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya estaven orientades als preparatius per establir el cordó sanitari de la costa. Per a tal fi, el 7 de juny de 1820 les juntes municipals de sanitat de les viles costaneres designades com a caps de districte dins del cordó sanitari —en el nostre cas Tarragona i Vila-seca— van rebre un ofici procedent de la Junta Superior de Catalunya, mitjançant el qual li comunicaven que en el menor temps possible havien de facilitar una relació nominal de tots els pobles que es trobessin compresos en el districte de la corresponent junta i una altra que abracés fins a quatre llegües i per tant obligats a participar en el servei actiu de la guàrdia de sanitat.²⁵⁶

A la zona responsabilitat de la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou, el cordó sanitari va ser operatiu en un primer moment únicament i exclusivament amb guàrdies no militars procedents de Vila-seca. Pocs dies després, la

253 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ordre de 2/6/1820.

254 AMCAM, Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Ordres, decrets i circulars 1820*, pregó del 5/6/1820.

255 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ordre de 3/6/1820.

256 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ordre de 8/6/1820 i 12/8/1820. Els pobles que formaven el districte de la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou eren Cambrils, Mont-roig i Vandellòs. La relació de viles i ciutats que es trobaven a una distància de quatre llegües eren Reus, Castellvell, Almos-ter, Maspujols, Aleixar, Vilaplana, Alforja, Arbolí, Riudecols, les Voltes, Argentera, Riudecanyes, Botarell, Montbrió, Riudoms, Vinyols, Vilanova d'Escornalbou, Colldejou, Pratdip, Guiamets, Tivissa, Porrera, Marçà, Arbocet, Irlès, Due-saigües, Falset i Torre de Fontaubella. Tivissa, que també havia format part en alguna altra ocasió del districte de la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou, en aquest moment formava part de la jurisdicció de Vandellòs. La proximitat del port a la ciutat de Tarragona va provocar que a la mateixa petició realitzada per la Junta Superior de Sanitat de Catalunya a la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona, referent a la relació de pobles i viles properes, aparegui Vila-seca. Fins i tot, el 12 de juny es reclama des de Tarragona que Vila-seca envii un representant a l'objecte de tractar l'organització de les guàrdies de sanitat al seu districte.

mateixa Junta Superior de Sanitat de Catalunya enviava un ofici a la municipal de sanitat de Vila-seca autoritzant-los per adoptar les mesures necessàries perquè la resta de ciutats, pobles i llocs situats en una distància de 4 llegües col·laboressin en les guàrdies de sanitat. Tal ordre sembla ser efectiva a partir del 16 de juny de 1820: «*autorizar á V.S. paraque haga entender á los Ayuntamientos de los Pueblos comprendidos en ese distrito, que deben hacer el servicio personal delas guardias y construcción de Barracas sobre la costa, afín de que quede establecido el Cordon de Sanidad, sin perjuicio de los principios que emanan dela Constitución, para dejar de recibir por conducto de V.S. las ordenes que mas convengan á la conservación dela Salud Pública deviendo V.S. llevar el detall para el numero de sugetos que pertenezcan á cada pueblo diariamente según la asignación para el servicio diario de hombres que haga el Comandante respectivo de cada demarcación*».²⁵⁷

Organització general del cordó sanitari

El cordó sanitari a Catalunya es va establir entre la frontera amb França fins als límits de la província amb València. Per a una millor organització es va dividir el litoral en tres cantons: el cantó de llevant, que comprenia des de la frontera amb França fins al castell de Montgat; el cantó de ponent, que comprenia el territori litoral entre la frontera de la província amb la de València fins al riu Llobregat; i el cantó del centre, que comprenia la zona costanera entre el castell de Montgat i el riu Llobregat, és a dir, Barcelona i la seva àrea d'influència més immediata. En cadascun d'aquests tres cantons es va establir que hi hagués un comandant militar que havia de dirigir a la tropa i les operacions tàctiques pròpies de la seva professió. Al seu torn, cadascun d'aquests tres cantons estava subdividit en diferents districtes en funció de l'extensió del territori i l'orografia:

Cantó de llevant:

- Districte 1: frontera amb França – riu Ter
- Districte 2: riu Ter – riu Ridaura
- Districte 3: riu Ridaura – Tossa de Mar
- Districte 4: Tossa de Mar – riu Tordera
- Districte 5: riu Tordera – corregiment de Mataró
- Districte 6: corregiment de Mataró – Castell de Montgat.

257 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'Ordres de sanitat 1820-1826, ofici del 16/6/1820.

Cantó de ponent:

Districte 1: frontera amb el Regne de València – corregiment de Tortosa

Districte 2: corregiment de Tortosa – pantà de la llacuna de la Masia de

Rius, a la Pineda (Vila-seca)

Districte 3: pantà de la llacuna de la Masia de Rius a la Pineda – Arc de Barà

Districte 4: Arc de Berà – Vilanova

Districte 5: Vilanova – riu Llobregat

Cantó del centre:

Districte 1: riu Llobregat – castell de Montgat

Les juntes municipals de sanitat dels pobles que formaven part de cada districte havien de designar un punt cèntric, és a dir un poble o ciutat indistintament, que actuaria de centre de comandament i enllaç amb la Junta Superior de Sanitat de Catalunya.

El servei de sanitat havien de realitzar-ho paisans i militars, tal com hem vist en el cas de Mallorca, i com també es feia regularment a Catalunya des del 1720. Per a la correcta organització de la tropa en cada cantó es va designar a un comandant militar i un paisà amb la denominació de comissionat principal, triat per la Junta Superior de Sanitat de Catalunya, amb àmplies facultats per actuar i resoldre en funció de les necessitats del servei sanitari. Tant el comandant militar com el Comissionat principal havien de passar revista del seu cantó cada quinze dies i havien d'informar del mateix a la Junta Superior de Sanitat de Catalunya. També es va establir la figura del comissionat subaltern de paisans. Aquest càrrec era adjudicat per torn, per les juntes municipals de sanitat dels pobles de cada districte, d'acord amb els seus respectius ajuntaments. El període de servei era de sis dies consecutius i l'elecció havia de recaure en individus amb coneixements i facultats suficients per desenvolupar el càrrec amb diligència i disciplina. En el moment de realitzar el relleu del servei, el comissionat subaltern sortint havia de lliurar a l'entrant així com al comissionat principal, un estat exacte de com es trobava tot el relatiu a la part del cordó que havia estat sota el seu comandament. Una altra de les funcions que havia de realitzar era el de tractar amb els comandaments militars per cuidar del bon funcionament del servei i dels paisans. En cas de conflicte havia de presentar la particularitat al comandant militar qui resoldria el que millor considerés sobre la qüestió en concret. Així mateix, les juntes municipals de sanitat s'havien d'entendre en tots els aspectes relatius al cordó sanitari amb aquest comissionat subaltern, que al seu torn devia

coordinar-se amb els dels altres districtes amb l'objectiu d'ajudar-se i auxiliar-se en cas d'urgència.

El servei de les guàrdies de sanitat, pel que afectava els paisans, era personal i sense distinció de classes. Havien d'acudir tots els pobles de cada districte amb el nombre d'individus que li corresponguessin en funció del seu veïnat. En aquest sentit, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya indicava que tot individu de poble situat en la costa no podia realitzar el servei en la demarcació del seu respectiu poble, fet aquest que no es va complir, almenys a la zona de ponent de Tarragona. En aquest mateix sentit, el comandant militar havia de canviar freqüentment la tropa d'un lloc de guàrdia a un altre, encarregant-se per tant que els soldats realitzessin el servei en diferent barraca o lloc de vigilància. En principi, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va establir que lliurarien el nombre de fusells que cada districte necessités per als individus que realitzin el servei de la guàrdia, encara que no hi ha notícies del compliment d'aquesta proposta.

Abans d'iniciar-se el torn de guàrdia, els paisans que acudien al servei havien de reunir-se al poble designat com a cèntric del districte on el comissionat subaltern els havia de distribuir entre els diferents punts de guàrdia.

Figura 19. BN. Croquis de la parte de la costa comprendida entre Tarragona y la hermita de Vará, 1818. S'indiquen diferents punts a la costa on hi havia establert la vigilància d'aquest sector. Destaca el punt 64, on s'indica que havia una barraca enderrocada.

El cordó sanitari a la costa de ponent de Tarragona

De la documentació consultada es desprèn que a l'àmbit militar, el comandant del cordó sanitari en el cantó de ponent va ser el mariscal de camp Salvador Moxó. La seva caserna general sembla quedar establert al Vendrell. Aquest mariscal va designar a dos coronels que actuaven de comandants directes sobre la tropa que es va destinar al servei de sanitat. Aquests coronels tenien els seus llocs

de comandament a Vilanova pel responsable de la tropa del sector de llevant de Tarragona, i a Cambrils, on estava destinat el coronel responsable de la tropa del sector de ponent de Tarragona, Francesc Strauch. Des d'aquests llocs de comandament es coordinaven a tots els capitans i subalterns que en els diferents punts de la costa de ponent de Catalunya realitzaven el servei de la guàrdia de sanitat. Vila-seca, a causa de la importància del port de Salou, va ser designat com a punt cèntric del segon districte. La seva zona d'influència s'estenia des del límit del corregiment de Tortosa a la Torre del Torn fins al pantà de la llacuna de la masia de Rius a la Pineda.

Per garantir la vigilància de la costa, tal com ja s'ha vist en l'ordre del 10 de juny de 1820, es va ordenar que cada 1.000 vares hi hagués un punt de vigilància. En aquests punts havien d'edificar-se, si no existien, unes barraques, les quals havien de tenir unes condicions mínimes d'habitabilitat i higiene. S'havien de construir d'obra en lloc segur i protegit però amb un ampli camp de visió sobre la costa. Per optimitzar el resultat en cas de ser atacat el lloc de guàrdia, i amb l'objectiu de tenir una millor defensa, es recomanava aixecar un parapet provisional en la cara de mar i situar-hi trabucs de mar o pedrers.²⁵⁸

Les despeses de construcció, manteniment i infraestructura eren a càrrec dels pobles, llocs i ciutats encarregats d'aquestes guàrdies, tractant-se per tant, d'una altra càrrega econòmica que requeia sobre la població. La conservació de la barraca dels punts de vigilància, estris, utensilis i altres, devia ser pagada proporcionalment pels pobles de cada districte. Malgrat això, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya indicava que faria el possible per ajudar en aquesta càrrega extraordinària i per a tal efecte el 20 de juliol de 1820 va permetre que els pobles i ciutats de la costa utilitzessin els diners recaptats en la contribució general.

Evidentment aquesta càrrega econòmica extraordinària generava tensions entre els diferents pobles, llocs i ciutats que acudien al servei. Serveixi d'exemple l'esdevingut a la fi del mes de juny: el responsable de la guàrdia en la barraca del punt de Vilafortuny, Miguel Pareja, havia demanat a l'alcalde de Vilafortuny, Francesc Bassedas, que li subministrés oli per il·luminar les barraques durant la nit així com roba de llit. Al seu torn, Bassedas va indicar que malgrat estar la barraca en el terme de Vilafortuny, aquesta havia de ser atesa per Cambrils i, per tant, havia de dirigir-se a aquella junta municipal. Davant l'aparent negativa en primeres instàncies de la junta municipal cambrilenca a servir oli i robes de llit, tant la Junta Municipal de Vila-seca i port de Salou com la Superior de Catalunya recordaven a la de Cambrils l'obligació de facilitar els utensilis necessaris

258 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ofici del 28/6/1820.

a cada barraca al seu càrrec així com encarregar-se del bon funcionament del cordó sanitari.²⁵⁹

Amb l'objectiu d'equilibrar el servei, la instrucció donada per la Junta Superior de Sanitat de Catalunya indicava que devia haver-hi en cada barraca almenys dos militars i quatre paisans deixant a consideració del comandant militar i comissionat principal, augmentar la força en el punt que coneguïn necessari. Es recomanava que hi hagués també un o dos individus més de reserva. Per establir una cadena de comandament, un dels militars de cada barraca havia de ser caporal. Indistintament fos militar o civil i tant de dia com de nit, havia d'haver-hi un sentinella permanent en la barraca. Alhora, durant la nit, dos membres de cada barraca havien de patrullar d'una a una altra establint senyals de conveni per al cas que la nit fos molt fosca i amb l'objectiu de reconèixer-se mútuament. Els diferents comandants s'havien de coordinar amb les juntes municipals de sanitat i amb el comissionat subaltern per arreglar el servei i alhora, les juntes municipal de sanitat havien de fer el propi amb tots els pobles que participaven en el resguard de la costa, arreglant els termes i necessitats de tal manera que sabés cada poble el dia que li tocava acudir a la guàrdia i que força havia d'enviar.

D'altra banda, allí on ja s'haguessin construït barraques com a conseqüència d'anteriors cordons sanitaris, aquestes havien d'adequar-se per al servei, atès el general estat d'abandó que patien. Aquest és el cas de Cambrils,²⁶⁰ segons es desprèn d'un ofici del coronel en cap del Districte, Francisco Strauch:

«Las barracas situadas sobre la orilla del mar para abrigo de las guardias de Sanidad del citado término son inútiles, apenas pueden servir para estar a la sombra y en actitud violenta tres hombres. Respecto a que el servicio de Sanidad debe hacerse con vigilancia y disposición permanente de obrar es indispensable que los individuos destinados a el estén con alguna conveniencia en los ratos libres de su centinela ó patrulla y así mismo tengan sus armas a cubierto de la humedad. Es pues de absoluta necesidad se rehagan las barracas. Y sería muy del caso se hiciesen de piedra y teja a manera de las del termino de Montroig. El gasto hecho de una vez es conveniente para todo el tiempo que dure el cordon que probablemente será todo el verano.

Debe activarse el establecimiento de las hastas, banderolas encarnadas y farolas para las señales de los puestos del cordon, para que todo lo

259 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Oficis* 1820, oficis del 24/6/1820, 2/7/1820 i 4/7/1820.

260 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'Ordres de sanitat 1820-1826, ordre de 24/6/1820. Les barraques havien estat construïdes l'any 1743 amb motiu del cordó sanitari establert com a conseqüència de l'epidèmia de pesta Messina i del nord d'Àfrica. S'indica que estaven construïdes sobre un basament de pedres. Les parets eren de toves lligades amb morter. La seva construcció va costar 406 rals i 12 diners.

*dicho se verifique sin dilacion y con el arreglo que corresponde deben reunirse en esta villa comisionados de todos los pueblos concurrentes a fin de que se trate el modo de hacerlo y su mayor prontitud facilitando inconvenientes.»*²⁶¹

Els punts de vigilància

Queda constància que en total es van establir trenta-set punts de vigilància al llarg del tram de costa que va quedar dins del segon districte del cantó de Ponent. Les juntes municipals de sanitat que havien de fer-se càrrec de la guàrdia eren les de Vila-seca i port de Salou, Cambrils, Mont-roig i Vandellòs.

La Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou estava formada per Joan Magriñá, en aquell moment alcalde de Vila-seca i, per tant, president de la Junta. Com a vocals participaven Miguel Cortiella, Oleguer Soleras, Ramon Pons, Juan Mexet (o Maset) i Josep Pomarol. Juntament amb aquestes persones, a mitjan juny el rei va ordenar, d'una manera provisional, que els capitans dels ports allí on hi hagués Juntes de Sanitat en formessin part.²⁶² Sota la seva responsabilitat es van establir un total de 13 punts de vigilància situats en els següents llocs: platja del Codolar, platja de la Pineda, Racó de Salou, Vigia de la Sella, el Grony,²⁶³ Punta Grossa, Replanells, Fortalesa Vella, Torre nova, platja de la Ferreria, Marina de Salou, Barranco de Sangulí²⁶⁴ i Casa del Gran. La despesa total generada pels obrers del ram de maçoneria i fusteria, la conducció dels materials així com el seu valor, els estris per a les barraques, fanalets, fanals de senyalització i banderoles de senyals del cordó a la zona depenent d'aquesta Junta Municipal de Sanitat va ascendir a gairebé 450 rals de billó. Davant l'elevada despesa, la Junta de Vila-seca i port de Salou va sol·licitar que els altres pobles i ciutats del districte de l'interior contribueixin proporcionalment a la despesa esmentada d'una manera interina fins que el Govern de la Província retornés la quantitat avançada per la Junta de Vila-seca i port de Salou.²⁶⁵

261 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Junta de sanitat: correspondència, ordres i circulars, 1750/1820*, ofici del 22/6/1820. Al revers del document s'indiquen diferents objectes que havien d'haver a cada barraca: tovalles, toval·lons, sacs, roba de llit, etc. També apareix un llistat de noms de setze individus que, presumiblement, van formar part dels paisans de Cambrils que participaren a les guàrdies del cordó: Josep Maria Frarabru[?], Joan Vivó, Josep Vela, Ramon Jené, Noy Gimbernat, Francisco Jené, Josep Francesca, Josep Barenys, Antón Bru, Pau Rosfra, Joan Rodon, Joan Dalmau, Josep Puipol, Ignasi Alegret, Antón Paradis y Lo fill del corder.

262 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ofici de 27/7/1820.

263 A la documentació apareix el nom del «Groño». Segons Amigó: «un vessant sorrenc i amb abundancia d'aristjols, encarat al N. a la vora dreta de la desembocadura del Reguerot del Clavegar, però a alguna altura damunt l'aigua. Si hagués arribat fins al capdamunt, hauria guaitat a la Cala de Crancs». Amigó i Anglés, Ramon: *Toponímia de Vila-seca de Solcina i del seu terme municipal*. Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca-Salou, 1978, p. 37.

264 Amb tota seguretat es refereix al Barranc de Barenys.

265 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ofici del 13/8/1820. Desconeixem el resultat final d'aquesta gestió.

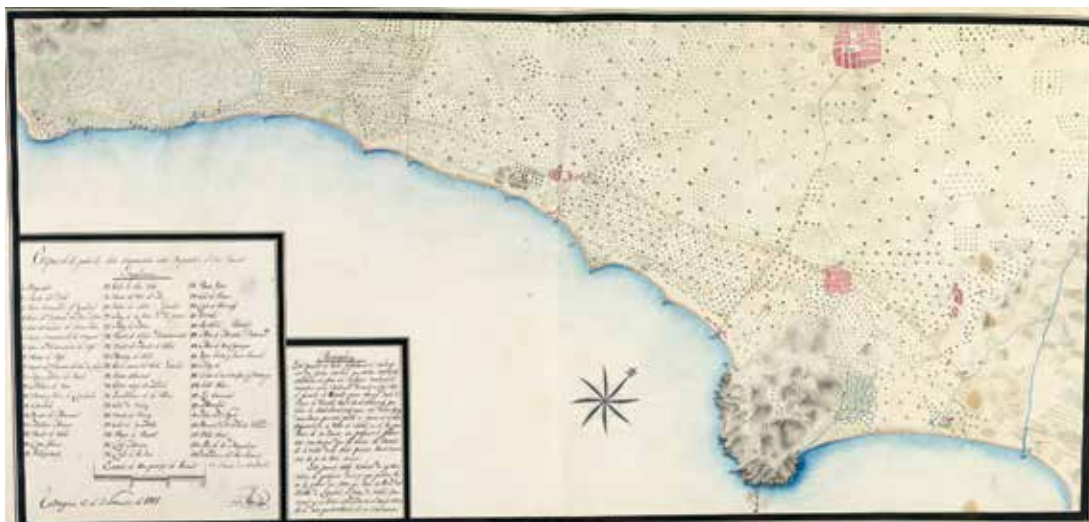

Figura 20. BN. *Croquis de la parte de la costa comprendida entre Hospitalet y el río Francolí, 1818.* S'indiquen els punts on estaven establerts l'any 1818 els punts de vigilància de la costa.

Crida l'atenció que aquesta zona de la costa, els llocs de vigilància no compleixen estrictament amb la distància reglamentada de 1.000 vares. Sense incomplir la instrucció donada en 10 de juliol de 1820 anteriorment comentada, es va tolerar la distribució citada a causa de les dificultats que presentava l'orografia i la quantitat de cales existents al cap de Salou.

En aquest sector del segon districte ha estat possible establir que militarment, la zona compresa entre la Punta Grossa i la Casa del Gran —Mes del Gran— estava sota les ordres del capità Melchor Gómez, si bé en els llocs compresos entre la Casa del Gran i el Barranc del Sangulí i el port s'havia delegat el comandament en dos sergents. Els quatre llocs compresos entre la barraca de la Sella i la de la platja del Codolar estaven sota el comandament d'un oficial i els llocs entre Replanells i el Grony sota les ordres d'un altre sergent. A la majoria dels llocs hi havia, entre soldats i paisans set guàrdies, excepte al port on hi havia deu guàrdies. En total, diàriament participaven en aquesta zona del cordó un total de noranta homes. Els paisans que vigilaven aquest tram de costa procedien de Vila-seca i en major mesura de Reus. D'aquesta ciutat, en un primer moment havien de participar un total de trenta-dos paisans, però el 22 de juny els demanen la presència de vuit homes més que havien d'estar operatius el dia 24 de juny. El 30 de juny sol·licitaven la presència de dotze homes més, aconseguint un total de cinquanta-dos efectius, sent el municipi amb major participació entre els quals realitzaven el servei en el segon districte del Cantó de Ponent. Aquests últims paisans van ser destinats de la següent manera: quatre, inclòs el caporal per a la barraca del Sangulí, dos més a la Punta Grossa per cobrir durant la nit els Replanells, uns altres també d'augment es destinaven a la Barraca del Racó de Salou, per cobrir

el punt anomenat la Vigia de la Sella, i els restants quatre al punt de la Casa de N. Morrut a la platja del Codolar.²⁶⁶

Al marge de tot aquest personal, Vila-seca també comptava amb cinc paisans que realitzaven tasques diverses: dos d'ells estaven destinats a donar auxili al personal que realitzava les rondes de vigilància mentre que els altres tres tenien la missió de conduir els plecs d'oficis que d'una manera freqüent es tramitaven allà on fos convenient.²⁶⁷

La Junta Municipal de Cambrils estava integrada per Josep Ribas, alcalde i president; el regidor delegat era Agustín Verniol i actuaven com a vocals Antoni Bru, Tomàs Bassedas, Ignaci Bassedas i Carles Clanxet. Sota la seva responsabilitat es van establir un total de vuit punts de vigilància distribuïts de la manera següent: Vilaafortuny, a l'esquerra de l'Esquirol, a la dreta de l'Esquirol, el Cavet, port, molí de l'Escoda,²⁶⁸ torrent de Gené i Mas de l'Arany.²⁶⁹ En total participaven en la guàrdia de la costa un total de trenta-dos homes, quatre per cada lloc de guàrdia, procedents dels pobles de Vinyols, Almoher, Castellvell, Maspujols, Vilaplana, Riudoms, l'Aleixar i Alforja. Els residents a Cambrils que participaven en la guàrdia només realitzaven el servei davant de la Torre del port.²⁷⁰

La comunicació entre els diferents punts de vigilància va donar com a resultat la formació dels camins de ronda o de sanitat. En el cas de Cambrils, aquest camí va quedar fossilitzat a la toponímia local. Concretament es localitza a uns metres de la platja, des del torrent del Gené fins al desaparegut molí de l'Escoda.

Figura 21. AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Plànol del projecte del ferrocarril, ca. 1865. La línia de color vermell discontinua marca el camí de sanitat entre el Torrent d'en Gené i el Molí de l'Escoda.

266 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat* 1820-1826, ofici de 28/7/1820.

267 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat* 1820-1826. Per aquesta gestió havien destinat dos paisans. Però a Vila-seca s'en destinaren tres com a conseqüència de ser punt cèntric del cordó, havent de coordinar tot el districte de ponent a la ciutat de Tarragona.

268 Aquest molí estava situat a la partida de La Llosa. Vegeu VIDIELLA RECASENS, Montserrat: *Onomàstica de Cambrils i del seu terme municipal*. Cambrils: Ajuntament de Cambrils, 2000, p. 239.

269 Aquest mas es troba situat a la partida de l'Ardiaca, prop de la riera de Riudecanyes. Vegeu VIDIELLA RECASENS, Montserrat: *Onomàstica de Cambrils...*, p. 49-50.

270 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat* 1820-1826, ofici de 27/7/1820.

Pocs dies després d'haver-se iniciat el cordó de sanitat, en una inspecció realitzada pel coronel Strauch, en la qual es realitzaven els amidaments entre els diferents punts de vigilància, es va detectar que des de la barraca del Cavet fins a la de la dreta de l'Esquirol havien 900 vares i de la de l'esquerra de l'Esquirol fins a la situada sota Vilafortuny havien menys de 600 vares. Finalment, des d'aquesta última fins a la del Mas del Gran hi havien 1.500 vares. A la vista d'aquest error, possiblement generat com a conseqüència de la reutilització de barraques existents d'anteriors cordons sanitaris, va ordenar que es traslladés la de Vilafortuny en direcció al port de Salou 400 vares amb l'objectiu d'equilibrar les distàncies entre els diferents punts de guàrdia.

La Junta Municipal de Sanitat de Mont-roig del Camp estava formada per Francesc Ribas i Mestre, alcalde i president; Josep Soler i Bargalló actuava de secretari. Els regidors delegats eren Josep Jordi i Josep Aragonès. Els vocals eren el Dr. Miquel Borrás i Francesc Pasqual i Anguera. Sota la seva responsabilitat tenia inicialment deu llocs de guàrdia, distribuïts de la manera següent: a la dreta de la riera de Riudecanyes, Prats del Cla, Barranc de Rifà, Prats de Vandellosas, a l'esquerra del barranc de la Porquerola, Miramar, Estany Salat, Espanyols, Cova del Meló i a l'esquerra del riu Llastres. Els pobles i llocs que havien de participar en la guàrdia d'aquesta zona de la costa eren Riudecanyes, Vilanova d'Escornalbou, Mas Munté, Mont-roig, Riudecols, Illes, Duesaigues, les Voltes, Arbolí, Montbrió, Argentera, Trilla, Arbocet, Botarell, Pradell i Pratdip. No es pot confirmar amb exactitud la quantitat de persones que participaven en aquesta zona del cordó però podem pressuposar un mínim de trenta-tres paisans als quals hauríem de sumar la força militar.

En la inspecció realitzada a la zona, a la qual hem al·ludit anteriorment, el coronel Strauch va detectar la necessitat de construir una nova barraca i per tant establir un altre punt de vigilància a la caleta de la Figuera, fet que provoca la queixa de la Junta Municipal de Sanitat de Mont-roig, encara que finalment va acceptar la càrrega de construir i mantenir la nova barraca.

La Junta Municipal de Vandellòs, en funció de les dades conegudes, tenia a càrrec seu la vigilància del tram de costa comprès entre la Torre del Torn i el riu Llastres. No es pot establir el nombre total de punts de vigilància però es constata la presència d'aquests en els llocs de llevant de la Punta del Torn —a càrrec del poble de Marçà—, a ponent de la Torre del Torn, on presten servei els de Porrera i les de la Galera, Cala d'Oques i Santa Rita, les quals a mitjan juliol de 1820 no estaven acabades i en les quals havien de prestar servei els de Falset.²⁷¹

271 AHMV. Llibro *Copiador de oficios de Sanidad*, 1820, ofici del 15/7/1820.

Problemàtica social derivada del cordó sanitari

Les molèsties ocasionades derivades de l'activació efectiva del cordó sanitari a la costa van ser de diversa índole. En funció de la documentació consultada, un primer problema important era el relatiu als paisans que havien de participar en el cordó. Per norma general, els pobles de la costa disposaven de molts homes que es dedicaven a l'activitat pesquera o bé formaven part de l'armada espanyola. En aquest sentit un bon exemple és la vila de Cambrils. Anys abans, en 1784, com a conseqüència d'un altre cordó sanitari establert arran d'una epidèmia de tercianes, havien d'assistir a la guàrdia de sanitat els naturals i estrangers residents a Cambrils. Ara bé, l'elevat nombre de matriculats que segons informava el subdelegat de Marina, formaven part del Real Servei i molts altres que eren solters i tenien per ofici la pesca, motiu pel qual no tenen residència fixa o contínua en la vila, provocava que quedessin pocs homes per al servei amb el consegüent desencantament d'aquests per haver-la de realitzar constantment. Igualment, les malalties que havien castigat a la vila en els darrers anys, la carestia d'aliments, la càrrega dels bagatges, passatges, allotjaments de tropes, etc., havien portat a la població a un estat d'esgotament que no permetia assumir el servei i alhora guanyar-se la vida. La situació era tan dramàtica que la Junta Municipal de Sanitat de Cambrils va sol·licitar a la Superior de Catalunya que homes dels pobles veïns acudissin a reforçar les guàrdies de sanitat de la costa com en altres ocasions així ho havien fet.²⁷²

La situació no hauria de ser molt diferent en 1820. Tal com hem vist anteriorment, la majoria dels punts de vigilància de la costa que s'havien de gestionar des de Cambrils, havien de ser ocupats per paisans procedents de diversos pobles i llocs del Camp de Tarragona.

Derivat d'aquesta situació, es desprèn que de les diferents poblacions que havien de carregar amb les guàrdies de sanitat, no es podia esperar que ni els homes ni el seu armament i vitualles fossin d'òptima qualitat. Aquest extrem sembla ser accentuat a la zona depenent de la Junta de Sanitat de Vila-seca i en aquest sentit, el mariscal de camp Salvador Moxó dirigia la carta següent a l'esmentada junta:

«Haviendome manifestado los Comandantes de distritos que la mayor parte delos paisanos que se destinan de guardia al Cordon de Sanidad se presentan con las armas en el peor estado, habiendo algunos á quienes falta enteramente la llave al pie de gato, rastrillo ó casoleta, otros que traen sus armas rotas y atadas con cintas, muy pocos con piedras, y todos faltos de municiones, hallandose barracas en que no hay

272 AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Memorials 1750-1799*. També es va preguntar als religiosos de la zona si volien participar a les guàrdies. La seva contestació va ser negativa.

ninunas, y en otras solo diez, doce ó veinte cartuchos en el peor estado; lo manifesto desde luego á V.S. para que penetrado dela necesidad de que la fuerza que se destina al cordon eté en disposición de hacerse respetar, y rechazar cualquiera tentativa intentada por los enemigos dela salud pública, se sirba dar sus ordenes para que todos se presente con sus armas utiles y con el correspondiente numero de cartuchos en buen estado á fin de que no sea aparente la fuerza destinada á el importante serbicio de Sanidad.»²⁷³

Com a conseqüència d'aquesta situació, l'oficial al comandament del port de Salou, Melchor Gómez, va disposar que els dies 1 i 15 de cada mes es passés un formulari que s'havia de retornar l'endemà per informar puntualment a la superioritat de l'estat del cordó de sanitat. Particularment demanava que s'informés amb tota exactitud que les distàncies entre les barraques eren les establertes quan es va ordenar la formació de cordó sanitari. Igualment se li havia d'informar de l'estat de l'armament, les municions i estris dels paisans que realitzaven el servei. Un altre problema afegit a les guàrdies de sanitat, segons la documentació consultada, era el que afectava el personal que havia de realitzar el servei. Pocs dies després de fer-se efectiu el cordó, el comandant militar, Salvador Moxó, comunicava a la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou, que els pobles, ciutats i llocs assignats al cordó a la zona de ponent de Tarragona estaven enviant al servei homes molt joves o molt vells, evidenciant-se que no es complia l'ordre donada en el sentit que les guàrdies les havien d'efectuar les persones que per les seves condicions físiques havien estat seleccionades i que aquestes no podien vendre ni bescanviar la guàrdia a una segona persona. Il·lustra clarament aquesta situació l'exemple aportat en el punt de vigilància establert a Miramar, on un home de seixanta-vuit anys, natural d'Arbolí, portava vuit dies seguits realitzant el servei de guàrdia. A més indicava que havien detectat que aquesta pràctica s'havia generalitzat als pobles d'Alforja, Mont-roig i Tivissa entre d'altres.²⁷⁴

No menys important era l'acomodament de la tropa i el personal de comandament. En el cas de Salou, la Junta Municipal de Vila-seca i port de Salou va sol·licitar en data de 25 de juny de 1820 a la Junta Protectora de les Obres del Port de Salou sengles habitacions a les cases de Requena i La Ferreria per allotjar el comandant del cordó sanitari i l'oficial que havia de manar els punts de l'Hort del Grony. Així mateix se'ls comunicava que convenia al servei de sanitat que facilitessin la caseta de fusta existent a la punta del moll del mateix port. Però des

273 AHMV. Fons Barenys i port de Salou. Llibre d'*Ordres de sanitat 1820-1826*, ofici del 30/6/1820.

274 AHMV. Llibre *Copiadore de oficios de Sanidad*, 1820, ofici del 14/7/1820.

de Reus s'al·legava la immediata continuació de les obres i que aquells edificis no estaven per tant disponibles.

Però el principal mal de cap de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya va ser el contraban. Si bé la introducció clandestina de productes sense pagar els corresponents aranzels i el consegüent registre sanitari, s'efectuava d'una manera regular, en ocasió de la implantació de cordó sanitari s'intentava posar fre a aquesta activitat que causava seriosos problemes a la hisenda pública. A la zona del segon districte del cantó de ponent, hi havia almenys tres punts coneguts i utilitzats pels contrabandistes per desembarcar productes d'una manera fraudulenta: el cap de Salou, fortament vigilat en aquest cordó sanitari; l'Esquirol a l'actual terme municipal de Cambrils; i a la desembocadura del Barranc del Rifà, en el terme municipal de Mont-roig del Camp.

Malgrat les ordres i bàndols dictats i la importància de lluitar contra el contraban, a mitjan juliol, des de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya s'indicava que abans d'envair la casa de cap ciutadà per presumpcions de contraban, calia comprovar i verificar que les sospites eren verídiques. Així mateix es recordava a les juntes municipals de sanitat que no havien de permetre sota cap concepte abusos o vexacions, ja que el registre de les cases únicament responia a l'intent de localitzar fets que fossin en contra de les lleis de sanitat i que el pronunciament del grau de culpabilitat li corresponia indicar-ho als jutges.²⁷⁵

Amb la remissió de l'epidèmia a Mallorca cap a finals d'any, les mesures establertes a la costa catalana per evitar l'arribada del contagi, es van anar relaxant. Però aquesta situació duraria ben poc, ja que a l'estiu de 1821, com s'ha indicat anteriorment, es va produir un brot de febre groga a Barcelona i d'altres viles catalanes, que generaren novament una alarma sanitària.

Llatzerets i quarantenes

El llatzeret era l'establiment sanitari fora de poblat, on havien de purgar quarantena els viatgers i les mercaderies procedents de llocs sospitosos d'haver-hi malalties contagioses. En un mateix espai s'unien la necessitat de controlar les malalties i els malalts amb la necessitat de lluitar contra el contagi.

El primer llatzeret del qual tenim notícies es va organitzar a la República de Venècia amb l'objectiu d'aïllar als malalts i mercaderies susceptibles de transportar la pesta, que tants problemes ocasionaven a la seva important flota comercial i, per extensió, a la seva economia i població. A la mateixa ciutat, almenys des del segle XII, existien recintes i espais destinats a l'aïllament de persones que patien

275 AHMV. Llibre *Copiador de oficios de Sanidad*, 1820, ofici del 17/7/1820.

certes malalties com per exemple l'Ospedal de San Lázaro o l'anomenada illa dels leprosos, que s'utilitzava per aïllar els malalts de lepra.²⁷⁶

Durant l'època moderna, els principals ports mediterranis van tenir un llatzeret. En moltes ocasions s'utilitzaven edificis existents que es condicionaven a les necessitats d'aïllament. A Espanya, durant el segle XIX van funcionar dos grans llatzerets marítims: el de Vigo que prestava servei als vaixells i ports de l'Atlàntic i el de Maó que donava servei als vaixells i ports del Mediterrani. Aquest últim es va començar a construir l'any 1793 i el primer departament del complex, el de les patents sospitoses, es va finalitzar en tres anys. L'ocupació britànica de l'illa dels anys 1798 a 1802 va aturar les obres. L'any 1803 es va reprendre la construcció i finalment es van construir el ja esmentat departament de patents sospitoses, el de patents brutes i el de patents empestades. El departament de patents netes no es va arribar a construir mai.²⁷⁷

Des del moment que va entrar en funcionament, tots els vaixells que portessin patents de sanitat brutes o es considerés que al vaixell hi havia malalts contagiosos, en especial aquells que procedien de ports americans, s'havien d'adreçar a aquest llatzeret.

D'altra banda, en moltes ocasions els vaixells simplement havien de fer una quarantena d'observació per comprovar que no hi havia cap malaltia a bord. En aquest cas el vaixell s'havia d'adreçar al lloc assenyalat pel guarda de sanitat o capità del port. Les barques petites acostumaven a situar-les prop de la sorra, de tal manera que la tripulació podia baixar a terra per amarrar el bastiment, degudament vigilats pels guardes nets situats a distància prudencial en terra.

Els Alfacs

Com s'ha esmentat anteriorment, durant l'epidèmia de Marsella de 1720 es va habilitar la badia dels Alfacs per enviar vaixells a fer quarantenes. Després de l'habilitació del port per admetre embarcacions estrangeres i procedents de fora del Principat l'any 1770 i de l'Edicte de sanitat de 1771, la primera notícia sobre l'intent de construir un llatzeret data de l'any 1784. La Junta Superior de Sanitat de Catalunya intentà que es construís un llatzeret perquè quan es produïa un naufragi en aquell indret, els naufragats que arribaven a terra eren recollits i traslladats a unes coves properes a la nova població de Sant Carles de la Ràpita. L'objectiu final d'aquest llatzeret era allunyar als que feien quarantena de la

276 VANZAN MARCHINI, Nelli-Elena: *Venezia e l'invenzione del Lazzaretto*. A: *Rotte mediterranee e baluardi di sanità* (a cura di Nelli-Elena Vanzan Marchini), Milan: Skira editore, pàg.17-45.

277 VIDAL HERNÁNDEZ, Josep M^a: *El llatzeret de Maó, una fortalesa sanitària*. Mao: Institut Menorquí d'Estudis-Consell insular de Menorca, 2002. PEDRIGUERO-GIL, Enrique; VIDAL HERNÁNDEZ, Josep M^a: *La Ciudadela de los fantasmas: lazaretos y protección sanitaria en el mundo moderno*. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 2010. *Continuación de la reforma sanitaria en España: el lazareto de Mahón en 1917*. Madrid: imprenta de Valentín Tordesillas, 1917.

nova població en construcció. Després de seleccionar l'indret i d'haver-hi fet la provisió de materials, Josep Martorell, comissionat de les obres del canal de Sant Carles, va ordenar la paralització de les obres de construcció del llatzeret sota pena de 25 lliures a qui hi treballés. Davant del conflicte que es generava per dues ordres reials —construcció del canal i del llatzeret—, la Reial Audiència va considerar adient indicar a la Junta de Sanitat de Tortosa que s'havia de posar d'acord amb el comissionat de les obres per solucionar l'assumpte. Sembla que res es va arribar a construir en aquest moment.²⁷⁸

El mes de març de 1803 va naufragar a la part exterior del port dels Alfacs, davant de la Torre de Sant Joan, un bastiment grec procedent de Gènova que transportava blat i una tripulació de quaranta-sis mariners. El vaixell va quedar completament destrossat. Van morir dinou mariners. El caporal de sanitat dels Alfacs va ordenar que es posessin en quarantena les persones i la mercaderia però en el moment d'emetre aquesta ordre, ja havien estat sepultats quinze cadàvers a la platja. Davant de la inexistència d'un llatzeret a la zona es va considerar adient deixar-los allà on estaven, convivint amb els difunts, en un lloc de difícil accés per auxiliar-los mèdicament. Ateses les circumstàncies com a mesura extraordinària es va ordenar que només realitzessin cinc dies de quarantena en lloc dels deu que marcaven les ordres per a aquests casos.²⁷⁹

Durant aquest mateix any de 1803 també s'enviaren a fer quarantena als Alfacs els vaixells que arribaven a les costes del Regne de València procedents del sud peninsular, entre ells, evidentment els que procedien de Màlaga —en aquell moment atacada per una epidèmia de febre groga— perquè la travessia fins a Maó es considerava perillosa, ja que es trobaven en els mesos freds i hi havia possibilitats de temporals.²⁸⁰ La problemàtica d'admetre embarcacions en quarantena als Alfacs girava al voltant d'establir un lloc on situar els vaixells. Aquest havia de ser segur tant per als bastiments com per desembarcar a les tripulacions en cas necessari.

Precisament, una de les missions específiques que se li van encomanar al comissionat de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya, Josep Soler del Olmo en realitzar la inspecció de les juntes de sanitat de la costa de ponent del Principat l'any 1804, era examinar l'establiment d'un llatzeret als Alfacs i estudiar el paratge en el qual s'haurien de situar els bastiments per fer quarantenes. El comissionat va considerar que els vaixells en quarantena s'haurien de situar a prop de la Torre de Sant Joan, perquè era la zona de millor abric alhora que permetia la vigilància

278 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 150.

279 AHCB. Fons Sanitat. I, Ordres i oficis, 1803, ofici del 2/4/1803.

280 AHN. Consejos. Fons Junta de Sanitat. Lligall 11.974. *Sobre admitir en el puerto de los Alfaques de Tortosa las embarcaciones procedentes de Málaga en las actuales circunstancias.*

dels quarantenaris des de la torre. D'aquesta manera es podria estalviar cert esforç en la vigilància, ja que només seria convenient tenir una llanxa de força i una petita embarcació armada per fer les rondes de la nit. Aquest dispositiu, continuava Soler del Olmo, havia de quedar auxiliat amb un cordó terrestre.

L'establiment d'un llatzeret a la zona, ja fos permanent o provisional a la rodalia del port, el comissionat Soler ho va considerar un mica complicat d'executar. Els seus arguments giraven al voltant de l'absència d'aigua dolça a la zona²⁸¹ i la facilitat del terreny per inundar-se, perquè tenia una mínima alçada sobre el nivell del mar: *«además de lo mal sano que podría ser así para los individuos en cuarentena como para los empleados en ella, a causa de la multitud de aguas estancadas que se hallan en aquella proximidad»*.

Per solucionar aquesta problemàtica, Soler del Olmo proposava la construcció d'algunes barraques o coberts, on poguessin rebre atenció mèdica alliberats de tot contacte amb altres persones. Però la selecció del punt per construir aquestes barraques havia de ser prèviament meditat: una possibilitat era a la zona de la muntanya, on segons ens indica Soler del Olmo, ja hi havia un parell de caselles per a aquesta finalitat. El paratge semblava apropiat perquè estava lluny del poble i ben ventilat; en contra presentava el fet d'haver de travessar la carretera reial per accedir-hi. Una segona opció que va sospesar el comissionat era situar el llatzeret a la petita elevació existent a la vora del mar, just davant de l'església que s'havia començat a construir. Segons ens indica, en aquell espai hi havia un bon local i com a únic argument negatiu presentava la proximitat de la carretera. Per arribar a aquest punt: *«los quarentenarios se haran desembarcar en el espigón occidental de la darcena, desde la qual hasta el paraje de su destino deberá haver barrera y contrabarrera vigilada por los centinelas del cordón. Dentro de aquella estará el pozo que se halla sobre el muelle para que en él hagan aguada los buques en observación, destinándose alguno de los otros de la población para los que tengan entrada»*.

El mateix dia que s'ordenava la formació de Junta de Sanitat de Sant Carles, el 5 de novembre de 1804, la Junta Superior de Catalunya també manifestava la seva conformitat que s'habilités el port dels Alfacs per a quarantenes.²⁸²

La cartografia històrica també situa un llatzeret al port del Fangar. Sense descartar la possibilitat de l'existència d'un llatzeret, també cal considerar la possibilitat que es tractés del local o casa on s'allotjaven els guardes del resguard sanitari.

281 Soler del Olmo indica al seu informe que es van realitzar uns pous de prova per comprovar quin tipus d'aigua hi havia, resultant sempre ser salada.

282 També es va considerar durant les mateixes dates la possibilitat que s'habilités el port de Roses per realitzar igualment quarantenes les embarcacions procedents del llevant Mediterrani.

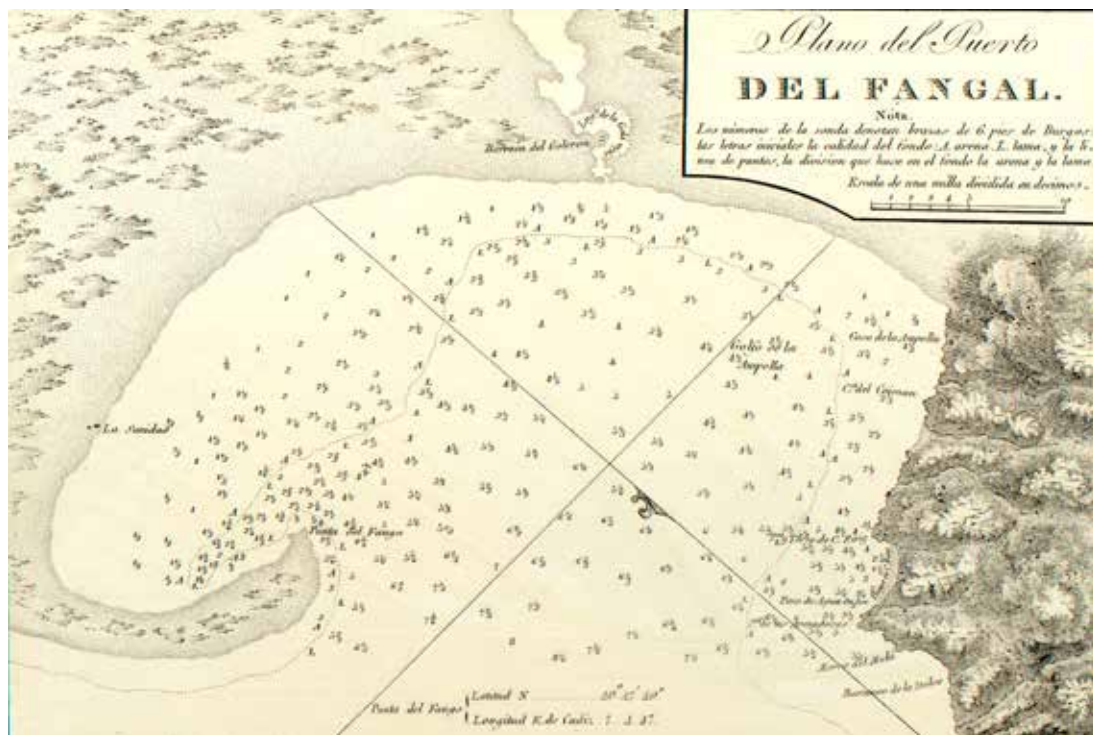

Figura 22. CCGE. Plànol del port del Fangar, 1813. A l'esquerra de la imatge tenim senyalada «la sanidad». A la part de llevant del port s'indiquen algunes torres i punts des dels que es feia la vigilància d'aquest indret.

El llatzeret provisional de Sant Gervasi

El 6 de novembre de 1811, en plena ocupació francesa, la Junta Superior de Catalunya va comunicar des de Vic que es tenia constància de «la necesidad que hay de destinar parages en tierra desde donde hacer los expurgos y ventilaciones de los generos, y efectos quarentenarios en diferentes puntos de la costa, sobre todo en las actuales circunstancias en que se carece de un puerto y lazareto, siendo toda la costa playa rasa en que pueden sostenerse los barcos, y menos en la estacion actual; y preveyendo que aquellos efectos, y generos no estarian seguros en cuarentena si sobrevenia desgraciadamente una invasion del enemigo à aquellos puntos en donde estuviesen purificandose, resolvió oficiar con el Exmo. Sor Presidente, para que lo hiciese con el General en Jefe enemigo, haciendoles ver la comun utilidad de la exactitud de las providencias de sanidad, y en su consecuencia que si prometia respetar los parages de la costa destinados para las cuarentenas, y expurgos de generos y efectos en contumancia se dispondria a que ejecutarse esta en tierra para mayor seguridad de la publica salud». La resposta del mariscal Macdonald, general en cap del principal cos d'exèrcit francès que actuava a Espanya no es va fer esperar, demanant que «se le participen los diferentes puntos de la costa que se señalan para el establecimiento de las guardias de sanidad y de la visita de los generos sospechosos, prometiendole hacer respetar

*los empleados comisionados al efecto y legalmente comisionados, asi como todas las mercaderias ó generos sospechosos hasta finida la cuarentena».*²⁸³

Les autoritats sanitàries del Principat de Catalunya van considerar que entre les juntes de sanitat de Vilanova i la Geltrú i Sitges²⁸⁴ havien d'establir un espai, edifici o paratge, de mutu acord, sense importar qui en fos el propietari, on establir provisionalment un llatzeret. El lloc seleccionat, si era possible, havia d'estar en un lloc immediat al mar. Alhora havia d'estar a una distància prudencial de qualsevol altre lloc habitable. Era una condició imprescindible que per accedir a l'edifici assenyalat, després de desembarcar, no s'hagués de creuar cap carretera. En el moment que realitzava la petició a les juntes de sanitat de Vilanova i la Geltrú i Sitges, la Junta Suprema de Sanitat també els sol·licitava un pressupost relacionat amb les despeses que comportaria el condicionament de l'edifici seleccionat. Així mateix, davant la possibilitat de no tenir un edifici que s'ajustés a la petició, els demanaven que indiquessin espais o paratges on poder construir barraques per prestar aquest servei de llatzeret provisional.²⁸⁵

La Junta de Sanitat de Vilanova i la Geltrú va indicar que l'espai seleccionat era l'ermita de Sant Gervasi, propera al mar i que, durant l'epidèmia de 1650, ja havia servit de llatzeret provisional per purgar robes i persones que arribaven de Torredembarra, tal vegada fugint de l'epidèmia.²⁸⁶ Des de Vilanova es varen convocar els comissionats de la Junta de Sanitat de Sitges per tractar sobre el tema el dia 13 de novembre de 1811, però no es van presentar; es va generar entre totes dues juntes de sanitat un conflicte motivat per la selecció del lloc, on tampoc no hi va acudir la delegació de Sitges a la segona reunió convocada per la part vilanovina el dia 15 de novembre. D'una manera indirecta es van assabentar que des de Sitges es proposava instal·lar el llatzeret «*en el lugar de las cuevas*». Immediatament Vilanova va presentar una queixa davant les autoritats sanitàries del Principat, fonamentada en l'opinió dels metges de Vilanova que consideraven que el lloc seleccionat per Sitges era poc apte. A més posaven de manifest que estaven en situació predominant davant Sitges i es consideraven menyspreats per aquells en no acudir a les diferents reunions que havien convocat per tractar el tema.

En qualsevol cas des de Vilanova i la Geltrú es tenia ple convenciment que el lloc que se seleccionaria definitivament era el que ells proposaven. L'Ajuntament de

283 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Municipal de Sanitat. Correspondència 1808-1819*, ofici del 6/11/1811.

284 La Junta Superior de Catalunya va habilitar el 9 de juny de 1811 el port de Sitges per admetre embarcacions procedents d'altres parts d'Europa i Amèrica d'una manera provisional, de la mateixa manera que es feia a Tarragona en aquell moment. ACA. Fons Junta Superior de Catalunya, *Actes de la Junta (6/8/1808-1/12/1812)*, Volum, 2, p. 189-190.

285 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Municipal de Sanitat. Correspondència 1808-1819*.

286 CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta de meitats del segle XVII...*, op.cit. p. 298.

Vilanova i la Geltrú ràpidament va acceptar la proposta de la junta municipal de sanitat: «A consecuencia del oficio de V.ms. del dia de ayer conviene gustoso este Ayuntamiento en que la Hermita y habitación de S. Gervasio quede destinada para las personas que deben hacer la quarentena mediante que la pequeña habitación que para si y su familia tiene el hermitaño quede incomunicable con la restante que ocupen aquellas personas».²⁸⁷ A més, seguint les instruccions transmeses per la Junta Superior de Catalunya, estaven treballant en el llatzeret provisional de l'ermita de Sant Gervasi, havent sol·licitat a un paleta local que pressupostés quant costaria condicionar l'edifici assenyalat per llatzeret. Aquest pressupost es va fixar en 100 lliures. La proximitat a la bateria de defensa de la costa del mateix nom, garantia segons les autoritats de Vilanova i la Geltrú, la protecció de la zona. També ràpidament tractaren sobre els arbitris que cobrarien per al seu manteniment, considerant adient, entre d'altres, gravar amb 4 rals de billó a cada pipa d'aiguardent que entrés en aquella vila o dos quarts de real per cada bala de paper. Tot i que en un primer moment sembla quedar en suspens la decisió definitiva de la Junta Superior de Catalunya, finalment es va considerar òptima la proposta de Vilanova i la Geltrú d'utilitzar l'ermita de Sant Gervasi com a llatzeret provisional.²⁸⁸

Figura 23. CCGE. Croquis del camino de las costas del Garraf que comprende la distancia entre Villanueva y Geltrú, Sitges, Torre Garraf y Torra Barona como tambien la distancia entre Villanueva á Villafranca, s.xix .s'indica la situació de l'ermita de Sant Gervasi i a la regió muntanyenca de la costa s'indica la punta de la Cova, on des de Sitges es volia instal·lar el llatzeret provisional.

Als registres de les embarcacions posades en quarantena se citen les persones que han d'acudir al llatzeret provisional de l'ermita de Sant Gervasi per realitzar una quarantena a terra. Per norma general, els quarantenaris apareixen citats pel seu nom i cognoms, vincle familiar o de servitud segons el cas. També s'especifiquen si són militars i en alguna ocasió la seva graduació. Finalment, com és lògic,

287 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall Sanitat marítima. Correspondència 1721-1819, ofici de 1/11/1811.

288 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917, p. 15-17.

sempre s'especifiquen els dies d'observació a què són sotmesos així com el nom del guàrdia brut i del guàrdia net que els han d'auxiliar.

Figura 24. Ermita de Sant Gervasi a Vilanova i la Geltrú.

La primera entrada a Sant Gervasi ens queda registrada el dia 8 de desembre de 1811. Aquest dia va arribar a la rada de Vilanova el falutx de l'arrais Mohamed Soleiman que transportava cotó i llanes, gèneres considerats com a sospitosos d'encomanar la pesta. Tant els gèneres com tota la tripulació del bastiment foren enviats al llatzeret, sent admesos a lliure pràctica el 21 de desembre. Les despeses ocasionades com a conseqüència de la quarantena dels gèneres va ascendir a poc més de 50 lliures, mentre que els de la tripulació a poc més de 17 lliures. Crida l'atenció que tot i que durant els anys següents van arribar altres vaixells amb llanes i cotó, aquest falutx va ser l'únic que va haver de desembarcar els seus gèneres per tal que es ventilessin. La tripulació de Soleiman va coincidir alguns dies de la quarantena amb diferents mariners procedents de la Vila Joiosa. Aquests, havien fet escala als Alfacs però no havien realitzat la quarantena obligatòria que s'establia als vaixells procedents de fora del Principat i que procedissin de zona sospitosa d'haver-hi persones infectades. A finals d'any, passaven al llatzeret durant cinc dies alguns militars, entre ells, un coronel de l'exèrcit espanyol.²⁸⁹ En total, les despeses de l'observació de totes les persones posades en quarantena

²⁸⁹ ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 8.

l'any de 1811 va ascendir a 77 lliures i 17 diners. A finals d'any, la Diputació de Sanitat de Vilanova i la Geltrú encara estava pendent de cobrar 13 lliures i 19 diners que havien de sufragar diversos comerciants locals per la quarantena dels seus gèneres.

L'any següent hagueren de realitzar quarantena un total de 80 persones. La majoria procedien de Mallorca. Durant el mes de juliol van arribar a coincidir un total de 26 persones a Sant Gervasi. Gairebé tots havien arribat procedents de Mallorca el dia 7 de juliol, mentre que els dies 8 i 9 s'hi sumaren un parell de soldats d'artilleria i un altre civil. L'any 1813 s'hi van estar un total de 36 persones, i igual que havia succeït l'any anterior, la majoria d'ells procedien de Mallorca i Maó. L'any 1814 només documenten la presència al llatzeret provisional de Sant Gervasi dels quatre tripulants d'un llaüt reapressat per dos bergantins i els d'un místic que havia estat capturat per un corsari francès.

La documentació consultada no acaba de revelar si el llatzeret provisional de l'ermita de Sant Gervasi estava operatiu constantment o pel contrari s'obria només quan era necessari. Sobre l'organització de la guàrdia de sanitat del recinte només coneixem una instrucció donada per l'ajuntament l'any 1813, on s'indicava que els guàrdies del llatzeret no podien comunicar-se sota cap concepte amb les persones internades en quarantena, i en cas de fer-ho, haurien de realitzar la mateixa quarantena que aquells interns tinguessin estipulada. Igualment s'ordenava que no s'introduís res a la zona reservada als quarantenaris ni se n'extragués res. I sobretot es detallava que es fes la vigilància de dia i de nit. No es té constància de cap defunció entre els interns que van estar a Sant Gervasi.²⁹⁰

Les quarantenes dels vaixells

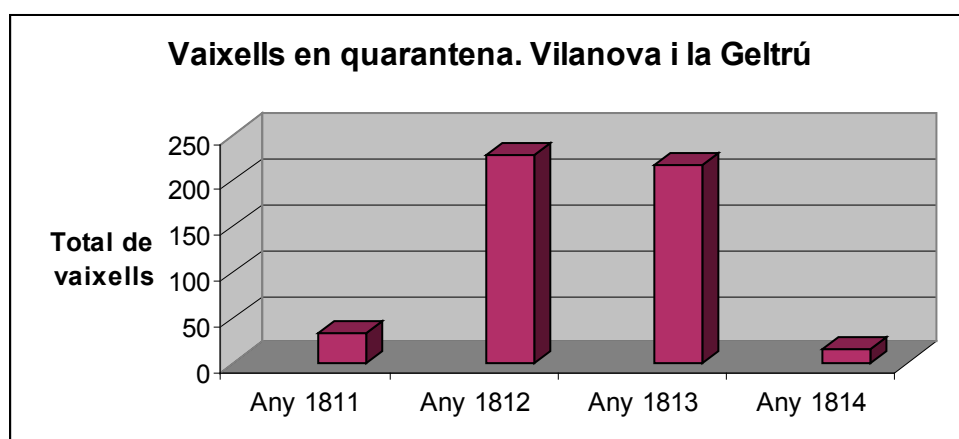
A partir del 7 d'octubre de 1811, just l'endemà de la redacció de l'ofici en què es demanava que es fessin les gestions oportunes per formar un llatzeret entre les juntes de Sitges i Vilanova i la Geltrú, s'inicià el registre d'embarcacions que arribaven al port de Vilanova procedents de fora del Principat i que s'havien de sotmetre a quarantena. En aquest registre s'expressa el nom del patró o capità del vaixell i la seva nacionalitat. S'indica el tipus d'embarcació i el seu nom, el nombre de mariners que formen la tripulació i s'especifica si porta passatgers. S'indica la procedència i si ha realitzat escales. Per norma general, s'indica el nom del guarda brut que realitza l'acte de vigilància a l'embarcació, en els casos necessaris també s'especifica el nom del guarda net.²⁹¹ En els registres dels anys

²⁹⁰ ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*.

²⁹¹ Un exemple d' anotació és el següent: «Dicho [20/1/1812] día se ha puesto en cuarentena por tres días por proceder de Mallorca al patron Damian Alterats del laud Las Almas con 5 marineros y 3 pasajeros. Con trigo y tienen por guarda sanidad a Buenaventura Moreno». ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*.

1813 i 1814 fins i tot s'especifiquen dades més tècniques dels vaixells, com per exemple el tonatge i la contestació jurada del patró de no haver-hi tingut cap contacte amb un altre vaixell i no haver-hi tocat cap més port que els indicats a la patent de sanitat del vaixell. Finalment, en diverses ocasions s'expressa si la quarantena la realitzen al mar o pel contrari a terra. En general, les dades recollides corresponen a l'interrogatori anteriorment comentat que realitzava la junta de sanitat en arribar a la rada de Vilanova qualsevol vaixell procedent de fora del Principat.

En el període de temps determinat entre els mesos d'octubre de 1811 i desembre de 1814 es posen en quarantena un mínim de 492 vaixells. El primer va ser el llaüt del patró Francesc Maristany, *Sant Antoni*. Provenia de Dénia i la tripulació la formaven sis mariners. Fins a finals d'aquest any, realitzaren algun tipus de quarantena a Vilanova i la Geltrú un total de trenta-tres embarcacions, sent la majoria llaüts que tenien Peníscola com a port d'origen.²⁹² Els dies de quarantena oscil·laren entre els 5 i els 15 i es realitzava en el mar, excepte en un cas que la feren a la platja.

Gràfic 2. Vaixells posats en quarantena al port de Vilanova i la Geltrú.

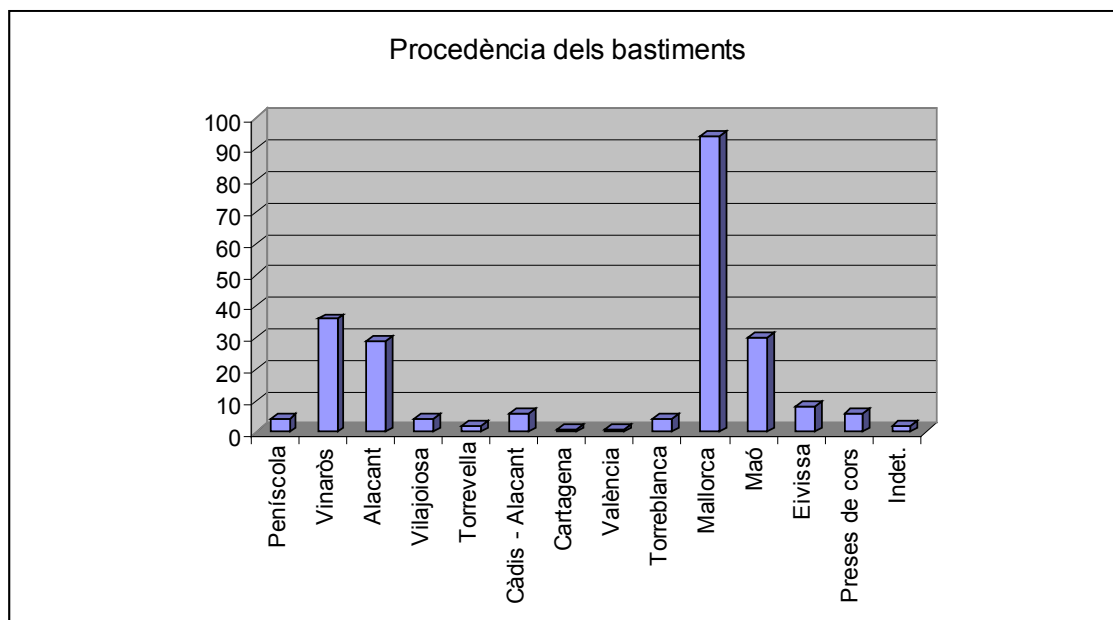
Al novembre de 1811 un comboi de vaixells procedents de Peníscola, Vinaròs i Dénia es negaven a desembarcar els seus gèneres —bàsicament comestibles— a Vilanova per haver de fer quarantena a la seva rada. Segurament per a molts patrons era una novetat haver de fer quarantena a Vilanova i la Geltrú. Argumentaven que el retard en la descàrrega era un perjudici a la seva tasca perquè els podia retardar en els seus següents encàrrecs, de manera que podrien perdre el negoci.²⁹³ Uns dies després es posaven en quarantena alguns patrons amb els seus llaüts, malgrat haver-ne fet als Alfacs, perquè era el primer port català que tocaren, no constava en les seves patents haver-hi fet cap quarantena, tal

²⁹² En aquest moment havia epidèmia de febre groga a Murcia i a diversos territoris del Regne de València.

²⁹³ ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 14.

com s'especificava a l'edict de sanitat de 1771.²⁹⁴ Els gèneres que transportaven aquestes trenta-tres embarcacions consistien en productes de primera necessitat com blat, garrofes, sardines, congre, arròs, etc. En conseqüència, per no tractar-se de productes susceptibles de contagiar greus malalties no les desembarcaven per sotmetre-les a observació o ventilació.

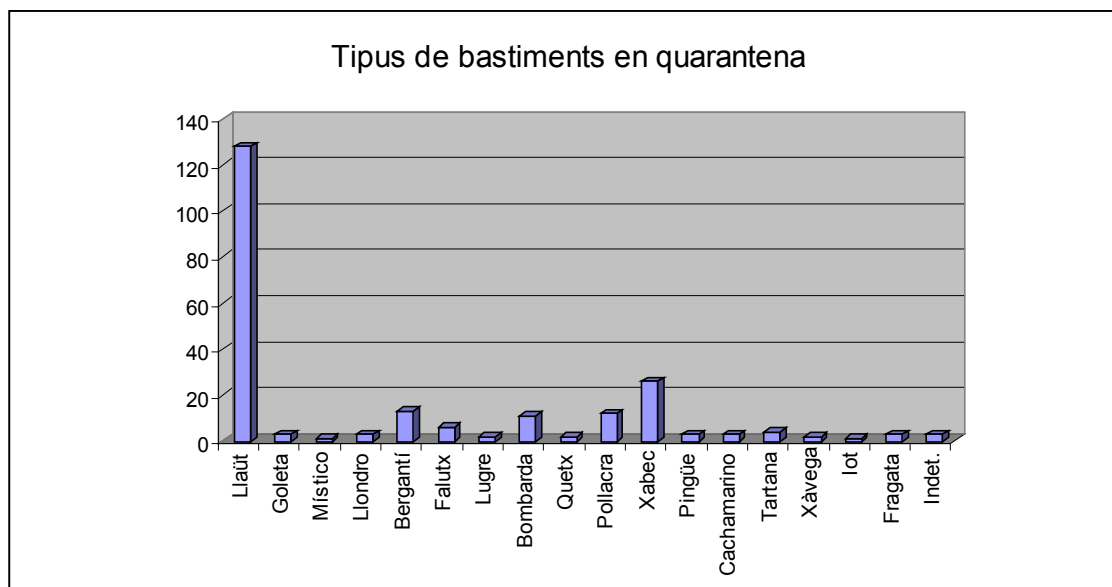
Durant l'any de 1812 es van posar en quarantena un total de 227 vaixells. La gran majoria d'ells la van realitzar al mar i només un petit nombre de vaixells la realitzaren a terra. Com a conseqüència d'avisos i alarmes d'epidèmies i contagis, la procedència dels vaixells posats en quarantena es concentren en els procedents del Regne de València i les Balears. D'una manera testimonial hi ha un vaixell procedent de Cartagena i crida l'atenció la presència de sis vaixells posats en quarantena d'observació com a conseqüència d'haver estat capturats per corsaris francesos; alguns d'aquests vaixells, al seu torn, havien estat recuperats per algun vaixell corsari espanyol o anglès, que els deixà lliures a Vilanova. Per exemple, el 21 d'agost feia quarantena de 5 cinc dies a la platja de Vilanova el patró i tretze membres de la tripulació del llaüt *Sant Antoni* que havia capturat un vaixell prèviament capturat per un corsari francès. Durant aquest any es documenta l'únic vaixell que és enviat al llatzeret de Maó, es tracta d'un xabec que va arribar al port de Vilanova procedent de Cartagena a mitjan agost.²⁹⁵

Gràfic 3. Procedència dels bastiments que fan quarantena a Vilanova i la Geltrú l'any 1812.

294 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 16.

295 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*, p. 13.

Gràfic 4. Tipus de bastiments que fan quarantena a Vilanova i la Geltrú durant l'any 1812.

Les dades de l'any 1813 ens indiquen que realitzaren quarantenes a Vilanova un mínim de 216 vaixells. Cal destacar, però, que entre els mesos de març i setembre només hi ha registrada l'entrada de tres embarcacions, procedents de Palerm (Itàlia). Durant els mesos de gener i febrer realitzarem quarantenes un total de 148 vaixells, mentre que entre el setembre i el desembre la realitzaren 65 bastiments. Durant els dos primers mesos de l'any predominen en quarantena els vaixells que havien sortit de Mallorca, Menorca i Eivissa. En menor mesura, els de Cartagena, Alacant o Vinaròs. Cap a finals d'any, hi ha una major dispersió de les procedències, havent-hi del llevant peninsular (València, Vinaròs), de les Balears i alguns de l'Atlàntic procedents de ports de Galícia i d'Andalusia. Realitzaven quarantena per procedir de llocs amb epidèmies de febre groga declarada o per presentar alguna irregularitat a la patent de sanitat.

Les poques embarcacions que ens ha estat possible documentar durant l'any 1814 semblen continuar la dinàmica iniciada al tram final de l'any anterior, havent-hi un ampli ventall de procedències: Eivissa, Maó, Santander, Màlaga, etc. També van fer quarantena els llaüts que havien estat capturats per corsaris i que havien estat alliberats a Vilanova: un d'ells era el llaüt del patró Juan Escardó, anomenat *Nostra Senyora dels Camins*. Havia sortit de Vilanova i la Geltrú el dia 13 de gener i es dirigia carregat de pipes de vi a Tarragona. Va ser atacat aquella mateixa nit cap a les 23.00 h entre Sant Salvador i Berà. A més, els hi van deixar tres homes que havien sortit de Salou en un altre llaüt i que es dirigia a Cadis carregat d'aiguarent el dia 11 de gener i que igualment havien estat capturats pel mateix corsari. També van fer quarantena de 20 dies d'observació dos bergantins i un místic que participaren en la recuperació d'una barca

que procedia de Peníscola i que havia estat capturada per un corsari francès a començaments del mes de març de 1814.²⁹⁶

El llatzeret de Salou

Entre els anys 1820 i 1826, el port de Salou va quedar sense duana i per tant deshabilitat per admetre embarcacions estrangeres i les procedents de fora del Principat. L'any 1826 es tornava a habilitar la duana per comerciar productes del país amb Amèrica. La inspecció que van realitzar a principis de juliol d'aquell any els vocals de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya a la Junta Municipal de Sanitat de Vila-seca i port de Salou, anteriorment comentada, posava de manifest la necessitat de tenir un llatzeret a Salou per tal que els vaixells que portaven gèneres susceptibles de transmetre malalties fessin quarantena. D'aquesta manera es podia ajudar a no perdre freqüència comercial al port de Salou. De fet, en els diferents projectes de construcció d'un port a Salou es contemplava la possibilitat de construir un llatzeret, com es pot observar a la figura 25.

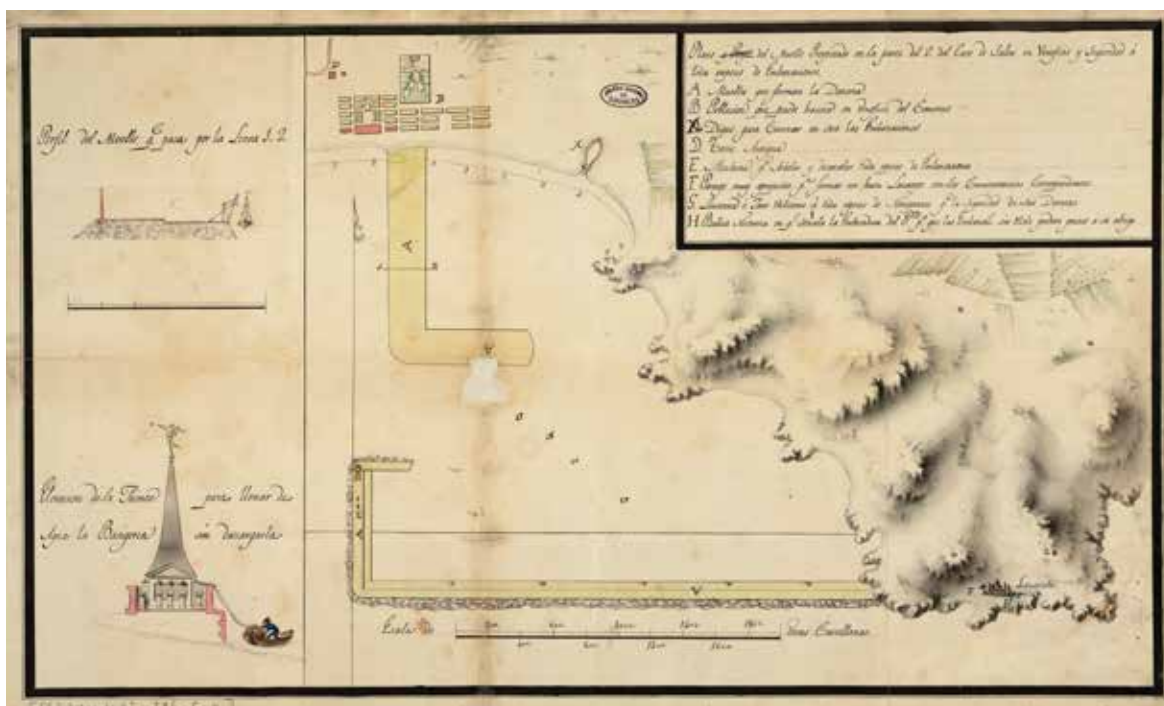

Figura 25. AGS. Plano y perfil del muelle proyectado al Oeste del cabo de Salou, 1818.

Dues setmanes després de la dita inspecció, la Junta Protectora d'Obres del Port de Salou, durant una visita a la ciutat, va decidir un indret favorable per a la construcció d'un llatzeret. La Junta de Sanitat de Vila-seca i port de Salou, el 20 de juliol va acordar que alguns dels seus membres acompanyessin els representants de la junta d'obres en la seva visita. L'endemà, 21 de juliol de 1828, es

296 ACGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Sanitat marítima. Correspondència i oficis, 1809-1917*.

va senyalar com a terreny més apte per a la construcció del llatzeret l'existent a llevant de la Torre Nova del mateix port i contigu a Po-roig, immediat al mar, no massa llunyà del lloc on fondejaven els vaixells però a una distància prudencial del port.²⁹⁷ Finalment, el lloc seleccionat va ser entre els Pils i la Platja dels Capellans. Cap a finals de 1829 l'edifici ja estava construït.

L'aspecte exterior de l'edifici recordava a una fortalesa per les seves imponents parets de blocs de pedra. Una gran escalinata, avui dia desapareguda, descendia fins gairebé tocar el mar. L'any 1828 una delegació de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya es va desplaçar a Salou per comprovar la idoneïtat de l'edifici i es té constància de l'existència d'un guarda de llatzeret cap a l'any 1929. L'any 1854 es van realitzar pagaments de salaris als empleats del llatzeret entre els dies 18 d'agost i 2 de setembre, la quantitat de 2.951 rals de billó, fet que ens indica la seva utilitat durant aquell moment.²⁹⁸

Amb la decadència del comerç a Salou i les modificacions legislatives que s'introduiran en matèria de sanitat marítima l'any 1847, s'anirà progressivament abandonant l'edifici. Sobre les seves restes, ja al segle xx, es va construir un edifici d'apartaments.

Les quarantenes dels vaixells

Les primeres referències referents a vaixells en quarantena a Salou, després de l'habilitació del port l'any 1770 per admetre embarcacions estrangeres i procedents de fora del Principat de Catalunya, daten de la dècada dels anys vuitanta del segle XVIII. Sorprenentment en poc més de nou anys a penes es van posar en quarantena una vintena de bastiments. Aquestes dades justifiquen que al port de Salou es dirigien les embarcacions directament a carregar i per aquest motiu generalment sempre portaven les patents de sanitat netes i la resta de documentació en ordre. Però pel contrari, també s'han indicat diversos excessos que es cometien tant per la junta de sanitat com per les autoritats i subalterns del port, de tal manera que no podem descartar que aquesta escassetat de vaixells en quarantena estigués motivada per una deficient gestió del control sanitari.

D'altra banda, l'any 1833, amb motiu de la primera epidèmia de còlera que ataca la Península Ibèrica, s'emeten ordres molt concretes per evitar que mitjançant la navegació el contagi s'escampi. Com és conegut, les mesures preses no van ser suficients. De la documentació consultada es desprèn que, en aquesta ocasió, al port de Salou es va fer una intensa activitat preventiva sanitària, ja que van haver de passar quarantena a la seva rada un total trenta-nou embarcacions

297 AHMV. Fons Port de Salou i Barenys. *Cuaderno de deliberaciones de la Junta Municipal de Sanidad de la Villa de Villa seca Puerto de Salou y su distrito empezando en Julio de 1828*, p. 1-5.

298 AHR. Fons Ajuntament de Reus. Epidèmies i contagis, 1592-1825, ofici del 6/9/1854.

l'any 1833 i setanta-vuit l'any 1834. Durant l'any de 1833 la majoria d'aquestes embarcacions procedien de ports peninsulars de l'Atlàntic, en especial de Galícia. Recordem que a Vigo es va detectar el primer cas d'aquesta malaltia a començaments de l'any de 1833. L'any següent, amb l'epidèmia ja present al sud peninsular, trobem embarcacions procedents de ports de l'Atlàntic igualment, però també d'Andalusia i de la regió de València i Alacant. Crida l'atenció que molts vaixells que comencen la quarantena a Salou demanen sortir cap a una altra destinació i, per aquest motiu, s'embarcava un guarda de sanitat que, com ja s'ha comentat en altres capítols, havia de verificar que no s'havia tingut contacte amb cap altra vaixell durant la travessia i, en arribar a port de destí, justificar davant de les autoritats si s'havia complert tota la quarantena.

La majoria dels vaixells que feien quarantena a Salou amb motiu de l'epidèmia de còlera eren llaüts, però també hi havia barques de pesca i vaixells de major tonatge. L'observació la feien, com s'ha indicat en altres cassos, apartats dels vaixells admesos a lliure pràctica, i se situaven les mercaderies a la coberta per ventilar-se en cas que només es dictaminés aquesta operació durant vint-i-quatre o quaranta-vuit hores. Si el vaixell presentava mal estat, la tripulació tenia símptomes evidents de malaltia o els gèneres manifestaven evidències de mal estat, aquests eren descarregats i posats al llatzeret pel període que determinés en últimes instàncies la Junta Superior de Sanitat de Catalunya.²⁹⁹

Figura 26. IHYCM. Llatzeret de Salou, planta. Álbum de los planos de lo polígonos de tiro que utilizan en la actualidad los Cuerpos del Arma. Escuela Central de Tiro, Sección de Caballería, 1909.

Figura 27. Llatzeret de Salou, 1909.

299 BCLR. *Libro de entrada y salidas de buques, 1833-1838*.

El llatzeret de Tarragona

Emili Morera, al seu treball sobre el port de Tarragona cita algunes de les importants obres que s'estaven realitzant al port de Tarragona a principis del segle XIX. Entre elles fa referència a «*la edificación de la Capitanía y el Lazareto, constatando que a fines de 1806 lo invertido en las obras ascendía a más de once millones de reales*».³⁰⁰ La documentació planimètrica consultada no ha permès identificar l'existència d'aquest llatzeret i tal vegada Morera volia fer referència a l'edifici de la Capitanía del Port i Sanitat Marítima que comentarem posteriorment.

Al mes d'abril de 1808, un parell de mesos després de l'entrada de les tropes franceses a Catalunya, una comissió especial del comerç de Tarragona es va dirigir al director de les Obres del Port de Tarragona, Joan Smith, per fer-li veure la necessitat d'habilitar al port un llatzeret. Argumentaven que feia un temps s'havien adreçat a les màximes autoritats militars borbòniques espanyoles demanant la construcció, a càrrec de l'Estat, d'un llatzeret on poguessin purgar les mercaderies i les persones fer quarantenes. Des del seu punt de vista, els hi representava un cost extra que les mercaderies haguessin d'anar a purgar al llatzeret de Barcelona, o en els pitjors dels casos, a Maó. La resposta de l'almirall de Marina els suggeria que si volien un llatzeret el construïssin amb els seus fons:

«Los comisionados especiales del comercio de Tarragona atentamente representan a VS que solos los buques que frecuentemente entran á este puerto, procedentes de cualquiera de los de África, Asia y Provincias turcas de Europa en este mediterraneo, vengan cargados o descargados, para cargar o descargar aquí si a otra parte, y sin distinción alguna, son expedidos irremisiblemente de este puerto, precisamente en la reciente época en que por las circunstancias de la guerra y comunicación mas activa con África para neutralizar las propiedades españolas, y precaverse de los Decretos ingleses se hace mas urgente la habilitación de este puerto.

Convencidos los comerciantes de los enormes perjuicios que debía causar esta innovación recurrieron al almirantazgo con la representación de que se acompaña esta copia, pero no pudiendose negar si justa e interesante solicitud, se frustró decretando que para lograrla debían los que representan, fabricar edificios para expurgos, con incomunicación de efectos y personas.

La justicia ni la equidad no permiten que porque los recurrentes promueben este importante objeto hayan de ser pechados en costas, por una obra que interesa a

300 MORERA LLAURADÓ, Emili: *El puerto de Tarragona*. Tarragona: Impremta Sugrañes, 1910.

toda la provincia, ya en razón de comericio, ya en respecto de la sanidad: asique los que la fabricasen á su costa particular deberían consertirla y conserbarla en propiedad suya, y en este concepto podrían hacer el edificio donde, como y cuando mejor les pareciere, destinarlo a distintos usos, y exigir derechos de cuarentena, lo que conduciría inevitablemente a gravisimos inconvenientes.

La expensa, propiedad y régimen de semejantes edificios en todas partes donde existen, pertenecen a los autoridades encargadas de la salud publica y para ello observan los arbitrios necesarios.

Ygnoran los recurrentes si la Junta de Sanidad de Tarragona posehe dichos fondos o rentas á propósito, pero atendiendo á que el expresado edificio debe formar parte mas esencial de las obras de este puerto que VS tiene encargadas; y considerando que con los auxilios que VS tiene a su disposición, estimulados con su sabia y económica direccion, y con el ferviente amor al bien publico que le caracteriza, se realizarían con acierto, economia y brevedad. Y atendiendo á que para el costo del edificio no podría hacerse mas equitativa distribución entre el comercio y demás clases interesadas que costean las obras del puerto, como resultará contribuyendo con su massa total.

Suplican se digne VS elevar a la Superioridad esta justa solicitud, recomendándola con todo lo que sea justo y util. En lo que recibirán merced.

*Tarragona 22 abril 1808».*³⁰¹

El projecte de construcció d'un llatzeret permanent a Tarragona queda aturat com a conseqüència de la Guerra del Francès. Amb tot, durant la guerra, tal com ja s'ha exposat, mentre va ser possible, la Junta de Sanitat de Tarragona va continuant desenvolupant les seves funcions. La informació recuperada d'aquest període ens suggereix que es va establir un llatzeret provisional a la platja llarga tarragonina per allotjar persones.³⁰² Es va proposar en alguna ocasió que prop d'aquest espai també es desembarquessin els gèneres per ser ventilats. En aquest sentit, el 28 de novembre de 1810, la Junta de Sanitat de Tarragona informava la Superior del Principat que «*en vista del Memorial de don José Ramon y a que V.S. de orden de su Exª la Superior Junta acompaña en oficio de ayer, y se debuelve, puede informar esta Diputación que los generos que conduce la fragata Sta Ines podrian conducirse por mar á la playa inmediata al lazareto provisional y hacerse alli la ventilación y expurgo; añadiendo que en esta ciudad no hay,*

301 APT. Fons Junta Protectora de les Obres del Port de Tarragona 176. 1-5. Sol·licitud dels comissionats especials del comerç de Tarragona i còpia dels comerciants tarragonins demanant el permís necessari perquè el port disposi dels mitjans imprescindibles on els vaixells puguin passar quarantenes i no haver-se de traslladar a Barcelona, cosa que encareix les despeses, demanen per tant l'entrada directa de vaixells al port i la construcció d'un llatzeret.

302 RECASENS I COMES, Josep Maria: *El Corregimiento de Tarragona y su Junta...*, p. 116.

ni ha havidó sitio destinado para las ventilaciones y por este motivo se han acostumbrado hacer sobre cubierta de los mismos barcos». La Junta de Sanitat de Tarragona deixava clar que «dicho lazareto consiste en unas reducidas casillas para poder colocar en ellas algunas pocas personas. Que los facultativos estan concluyendo el plano de los barracones; y que en el interin se construyan estos, se haran los expurgos en los respectivos buques».³⁰³

Saturnino Bellido, enginyer i director de les obres del port de Tarragona entre 1881 i 1889 ens indica que a la punta del moll de Llevant es realitzaven les visites de sanitat quan arribava un vaixell «*la observación sanitaria de las embarcaciones se hace en el extremo del muelle con comodidad y exactitud*». També comenta que durant la Guerra del Francès el mateix espai era utilitzat, amb tota seguretat i d'una manera provisional, per aïllar mercaderies fins que la Junta Suprema del Principat indiqués si els gèneres s'havien de posar en quarantena durant més temps o eren gèneres de baixa perillositat: «*ha resuelto esta Diputación la descarga de algodón, poniendolo empaquetado a la punta del muelle, en donde quedará hasta que S.E. resuelva si con arreglo al artº 17 de la 3ª parte del Edicto de 1771 debe hacer nuevo espurgo*».³⁰⁴

D'altra banda, el port de Salou o d'una manera més genèrica el cap de Salou i les seves cales i platges eren utilitzades per enviar als vaixells que arribaven a Tarragona a fer les quarantenes d'observació. Recordem que Salou també estava habilitat per admetre embarcacions procedents de fora del Principat des del 1771. Probablement, el fet d'enviar bastiments a fer quarantena a Salou seria per protegir-los de temporals i evitar el contacte entre els que feien quarantena i els que no, com per exemple els llaüts de cabotatge: «*Al capitán de la Balandra inglesa Bertman procedente de Terranova y Gibraltar, en virtud de las ordenes de S.E. la Superior Junta de Sanidad se le respaldó su patente limpia que trajo de Gibraltar, lo que manifiesta que tuvo allí roce; y se le intimo que pasase luego á Salou á hacer la quarentena, lo que no ha cumplido, supuestamente porque el tiempo no era favorable*».³⁰⁵

Durant l'epidèmia de febre groga que va atacar les ciutats de Barcelona i Tortosa entre altres viles l'any 1821, alguns mariners realitzaven quarantenes a la muntanya del Loreto. No tenim constància de cap estructura estable per allotjar les persones, consegüentment fa que considerem que probablement s'utilitzaven les coves que hi ha en aquella muntanya com a refugi. Sabem que la guàrdia era escassa, formada per un sergent, un caporal i quatre soldats, de tal manera que

303 Arxiu Josep Maria Sanet. Diputació de sanitat de Tarragona, p. s/f.

304 Citat a BALLESTER BAIGES, Lluís: «El llatzeret del Port de Tarragona». A: Kesse, 25 (Tarragona, 2005), p. 26.

305 Arxiu Josep Maria Sanet. Diputació de Sanitat de Tarragona, p. s/f.

probablement no van haver-hi moltes persones en quarantena a la vegada. Entre el 14 i el 24 d'agost tenim constància que s'acomiadaven d'aquest terreny quarantenari a sis mariners que no van voler pagar els sis duros que costava l'assistència del llatzeret; l'endemà feien quarantena un parell de mariners procedents de la gola del riu Ebre, als que se'ls havia indicat que es posessin «en una pieza del lazareto».³⁰⁶

A partir de l'any 1827 es documenta planimètricament l'existència d'un llatzeret al port de Tarragona. L'any següent apareix clarament citat al plànol del projecte de construcció de la carretera de Reus a Tarragona. L'edifici estava situat a ponent del moll de Llevant, al costat del fortí i cortina del conjunt del baluard de Sant Carles. Disposava d'un embarcador per embarcar i desembarcar mercaderies i persones. L'espai on es va aixecar el llatzeret tenia molt a prop barraques i botigues de pescadors, fet que probablement dificultava l'esforç d'aïllar a persones i mercaderies.

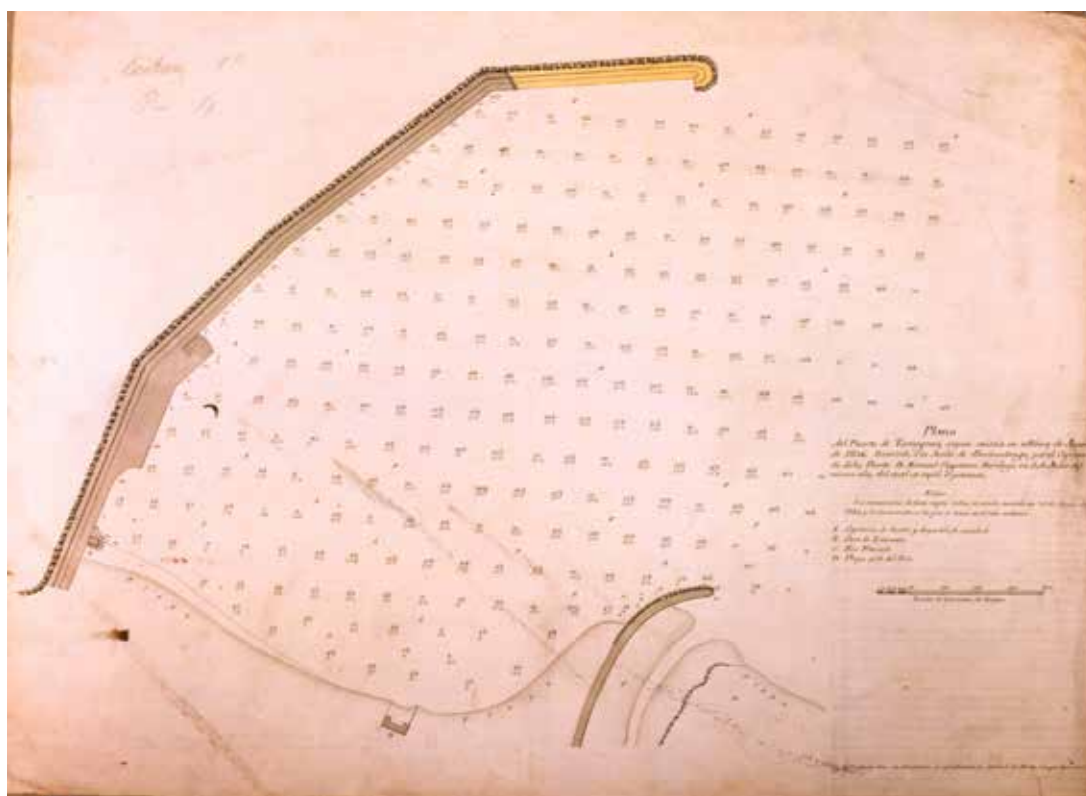

Figura 28. Fons Junta d'Obres del Port. *Plànol del port de Tarragona l'últim dia de juny de 1836*. S'observa el llatzeret aïllat a ponent del moll de llevant.

La seva configuració interna estava formada per quatre àmbits: un edifici central on s'allotjaven els metges, farmacèutics, etc. Un segon adossat a l'anterior on se situaven a les persones en quarantena a més d'un magatzem i un taller. A l'altra

³⁰⁶ AHCT. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. Lligall *Entrades. Proclames i Ordres de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya, 1820-1821*, ordre del 14/8/1821.

banda es va construir un espai amb arcades destinat a la ventilació de les mercaderies. Tampoc faltava un petit espai per al guarda de l'edifici.³⁰⁷

Figura 29. APT. Fons Junta d'Obres del Port. Lligall *Documentos varios* (19) 11. *Tasación del edificio del Lazareto*. Divissió interna del llatzeret.

L'activitat de l'edifici ens queda palesa gràcies als documents relacionats amb els moviments econòmics. Seguint el treball de Lluís Ballester, podem indicar que l'any 1838 el guarda del llatzeret era Tomàs Pàmies, que el mes de gener va cobrar 60 rals. El mateix any, un farmacèutic va cobrar 292 rals per les fumigacions que va practicar i un mestre de cases va cobrar 1.006 rals pels materials i tasques d'obres.³⁰⁸

Amb els canvis en les normes de control sanitari que es van realitzar l'any 1847, amb la supressió de la Suprema Junta de Sanitat del Regne i la creació de la Direcció General de Sanitat, s'inicia l'època contemporània de la sanitat a Espanya.

307 ESCODA MÚRRIA, Coia; BALLESTER BAIGES, Luis: *El naixement dels...*, op.cit., p. 73.

308 BALLESTER BAIGES, Lluís: «El llatzeret del Port de Tarragona...», op.cit., p. 27. En aquest treball es relacionen més dades econòmiques relacionades amb el llatzeret.

L'any 1851, com a conseqüència de l'epidèmia de febre groga que es patia en diferents llocs d'Amèrica, i el còlera que periòdicament feia acte de presència a la Península Ibèrica, s'ordenava per la Direcció General de Sanitat, que els vaixells procedents d'aquella regió del planeta «*que hayan de sufrir la observación establecida en la regla anterior, podrán hacerla en los puertos de Barcelona, Tarragona, Mahón*» i altres.³⁰⁹

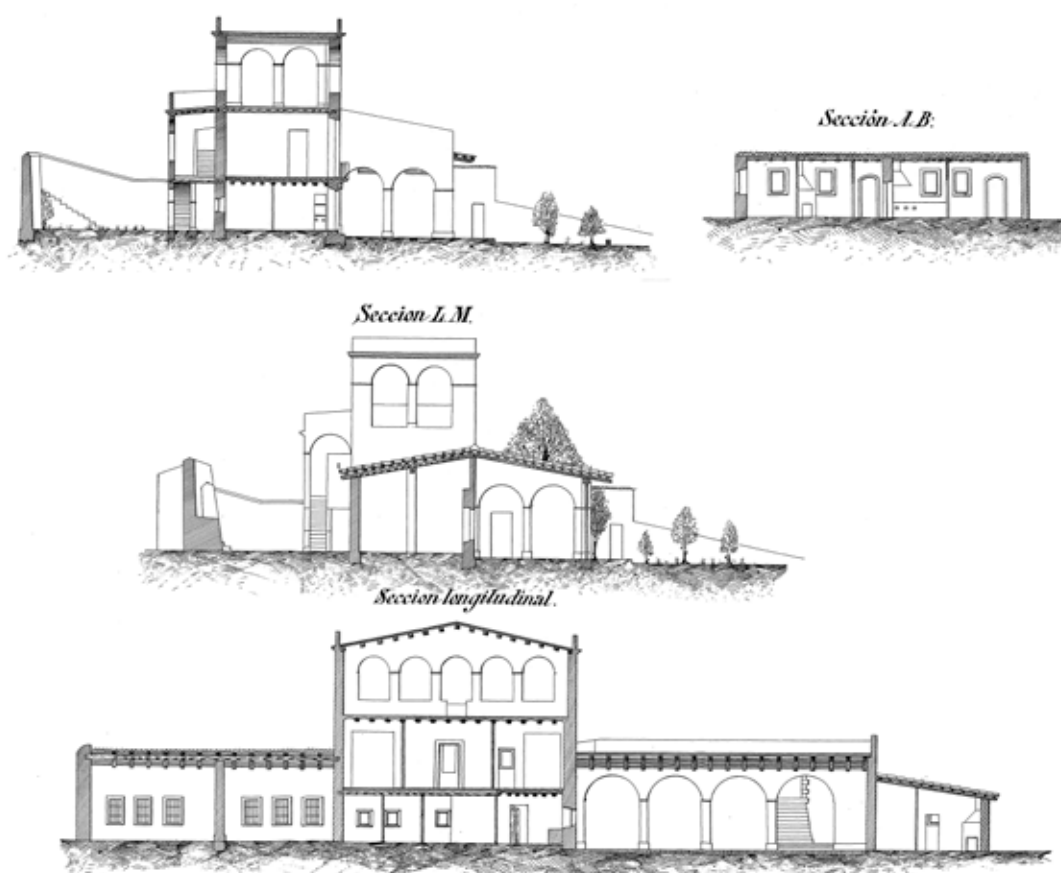

Figura 30. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Plano del punto de construcción del paso que se proyecta.* Projecte 585. Alçats de l'edifici del llatzeret de Tarragona.

L'any 1859, el director general d'Obres Públiques de la Província traslladava un escrit a la Junta d'Obres del Port de Tarragona, en què demanava s'indiquessin els llocs necessaris per als serveis del moll. Aprofitant la contestació, es recordava la necessitat d'enderrocar l'edifici del llatzeret, ja que estava ocupant un espai necessari per l'expansió del port i perquè ja no realitza funcions pròpies de la seva raó de ser. Es deixava oberta la possibilitat de canviar d'ubicació i instal·lar un llatzeret al principi del contramoll, en un lloc més apartat de la població i amb unes dimensions majors per donar sortida a les necessitats de les embarcacions d'aquell moment.

309 Gazeta de Madrid, 10/10/1851. Dirección de Sanidad.- Real orden disponiendo que los buques procedentes de puertos donde se padezca la fiebre amarilla, sea cual fuere la época del año en que arriben á los de la Península é islas adyacentes, no se admitan en ellos sin hacer antes una cuarentena, p.1-2.

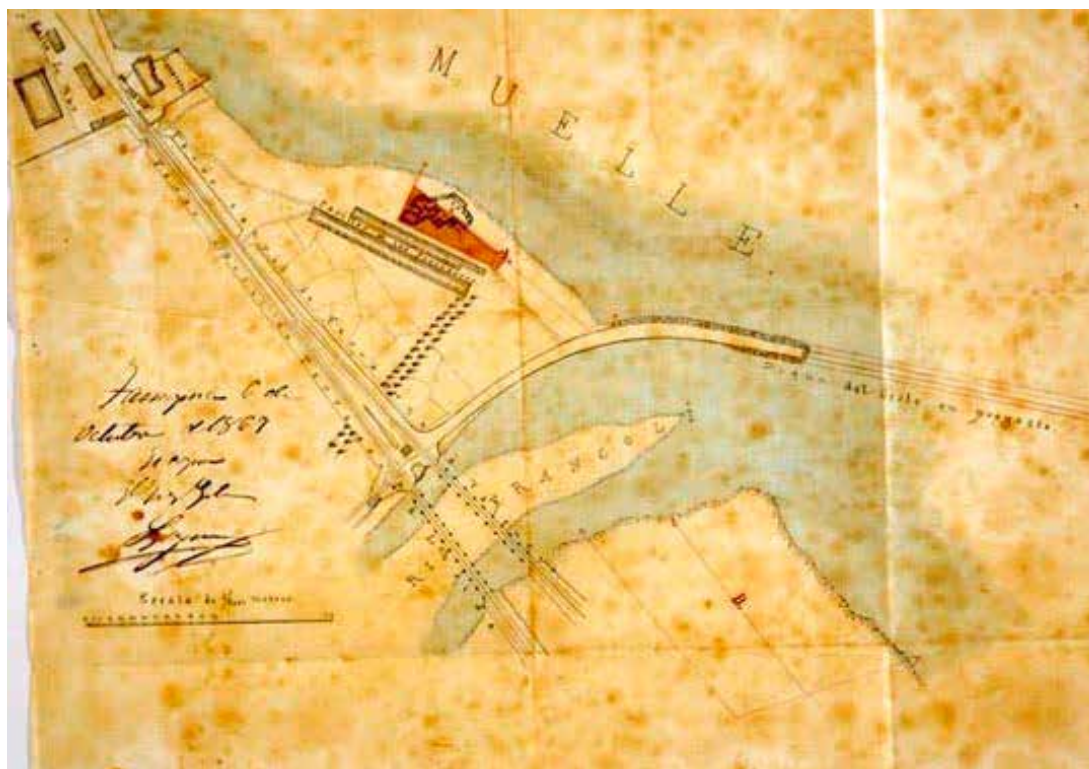

Figura 31. APT. Plànol de les barraques dels pescadors, 6 d'octubre de 1869.

La progressiva expansió del barri de la Marina i l'aprovació del projecte de construcció de les vies del ferrocarril va provocar un important impacte a la zona de l'edifici del llatzeret en el sentit que es va enderrocar la cortina de defensa de la platja a la vegada que es feien obres just darrera de l'edifici. Era evident que l'edifici ja no tenia raó de ser en aquell indret per no complir un dels requisits principals d'aquests tipus d'edificis: estar aïllat de la població.

Entre 1860 i 1866 sembla que l'edifici va estar en desús i a Tarragona no es feien quarantenes d'observació. L'any 1865, amb motiu de l'epidèmia que hi va haver de còlera, es va constituir un hospital únic a la ciutat de Tarragona per tenir cura dels malalts d'aquesta malaltia. Davant de la crida de la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona per aconseguir provisions per aquest nou hospital, la Junta d'Obres del Port va col·laborar subministrant totes les fundes coixineres, matalassos, coixins, tovalloles, llits i llençols existents a l'edifici del llatzeret.³¹⁰ L'any següent es va rehabilitar el port de Tarragona per fer quarantenes i el 1867 és autoritzat a tenir un llatzeret de segona classe. A partir d'aquest moment es podien fer quarantenes d'observació. Aquests tipus de llatzeret havien d'estar dotats d'un director que exercia de primer metge i que visitava els vaixells, un metge segon, un secretari, un oficial auxiliar i un intèrpret. També era important

310 AHCT. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. Lligall *Hospital Provisional del Seminari*, 1865 i Lligall *Entrades i sortides*, 1865, ofici del 14/8/1865.

tenir un farmacèutic per a la pràctica de les fumigacions de vaixells com de persones.³¹¹

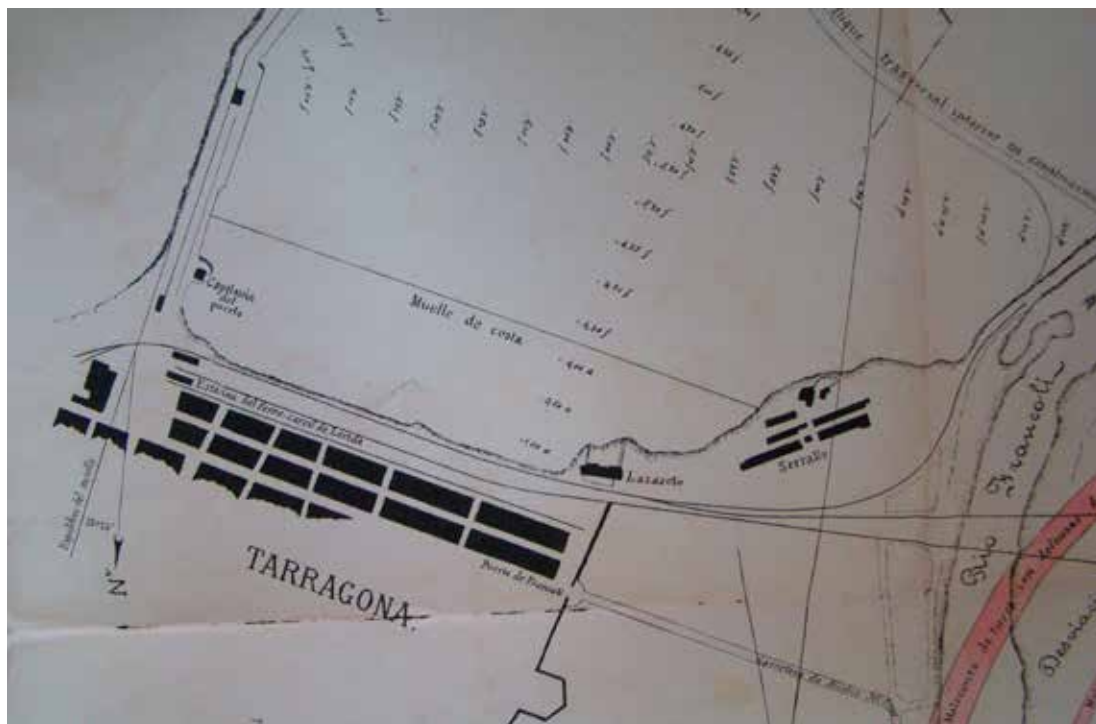

Figura 32: ANC. Plano general del puerto de Tarragona formado con arreglo a los proyectos de las diversas obras aprobadas por el Gobierno, 1876.

L'any 1870, atenent a les circumstàncies d'epidèmies de tifus i febres grogues que semblen escampar-se per diverses ciutats del litoral mediterrani peninsular, es va establir un cordó sanitari a llevant de la ciutat. El 20 de setembre d'aquell any, la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona va establir un llatzeret en aquest cordó sanitari per tal de vigilar sanitàriament a totes les persones que procedien de Barcelona, afectada en aquell moment per l'epidèmia. Indistintament feien quarantena d'almenys vint-i-quatre hores totes les persones que arribaven per terra en ferrocarril.³¹² La desgràcia de ciutats com Barcelona, València o Alacant afavoria a Tarragona, lliure de contagi, ja que el tràfic marítim es desplaçava cap al port de Tarragona. Amb l'objectiu de protegir la ciutat, la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona, va comunicar a la Junta d'Obres del Port de Tarragona, la necessitat d'extremar les mesures sanitàries, doncs els hi constava que s'havien relaxat. En cas de detectar-se una persona amb contagi, de la condició social que fos, immediatament l'havien de posar en quarantena. Si traspassava, s'havia de

311 BALLESTER BAIGES, Lluís: «El llatzeret del Port de Tarragona...», op.cit., p. 29.

312 Els que arribaven en ferrocarril i demostraven haver-hi fet quarantena al llatzeret de Martorell, podien accedir lliurement a la ciutat.

cremar la roba i els efectes personals i fumigar amb clor l'habitació on hagués estat.³¹³

Però sembla que en cap moment es va preveure realitzar aquestes tasques a l'antic edifici del llatzeret. La Junta d'Obres del Port de Tarragona va habilitar una sèrie de locals per a la sanitat a la Savinosa i el fortí de Sant Jeroni tot i que no tenim coneixement del desplaçament de persones o mercaderies que haguessin arribat per via marítima a Tarragona a aquests indrets.³¹⁴

El director de Sanitat Marítima de Tarragona denunciava l'any 1874 l'existència a la paret oest de l'edifici d'unes «*barracas de cañas cubiertas de cal mortero por medio de las cuales puede fácilmente entrarse en el lazareto*». Recordava que estava prohibit construir qualsevol tipus d'estructura en un radi de 25 metres al voltant, tot i com ja s'ha vist, en el cas de Tarragona no es complia. Pocs dies després s'ordenava enderrocar les barraques.³¹⁵ Al juliol de 1875, els guardes de l'edifici havien comunicat al director de Sanitat Marítima del port haver-se manifestat diversos casos de «*calenturas intermitentes en algunos individuos de las familias que viven en las habitaciones adheridas a la pared exterior del edificio que mira al oeste*», però sembla que el brot va ser conseqüència de la presència d'aigües residuals estancades.³¹⁶ Possiblement aquest va ser l'últim període amb certa operativitat del llatzeret on únicament es dipositarien gèneres per ventilar-se. La construcció d'un cobert al nou dic transversal va traslladar les operacions sanitàries de ventilació i expurgació a aquest nou lloc, allunyat de nucli habitat.

La cada vegada més nombrosa població dels barris de la Marina i del Serrallo demanaven un lloc condicionat per al tractament dels malalts de còlera, tot indicant que «*el lazareto del puerto no reúne las condiciones indispensables para el establecimiento de pacientes coléricos, por capacidad insuficiente, condiciones higiénicas, ventilación, aislamiento de la población*».³¹⁷

313 AHCT. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. Lligall *Epidèmies i contagis. Edifici del Llatzeret (Savinosa)*, 1870, ofici del 4/11/1870.

314 *Memòria descriptiva que para la terminación del año económico de 1870 a 1871 presenta la Junta del Puerto*. Tarragona: Imprenta de Puigrubí y Aris, 1871, p. 68-69.

315 AHCB. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. Lligall *Epidèmies i contagis. Tifus. Edifici Llatzeret*, 1871-1878, ofici del 7/3/1874.

316 AHCB. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. Lligall *Epidèmies i contagis. Tifus. Edifici Llatzeret*, 1871-1878, ofici del 8/7/1875.

317 AHCT. Fons Ajuntament de Tarragona. Sanitat. *Llibre d'Actes*, 1884, Acta del 10/7/1884.

Figura 33 APT. Restes del llatzeret a finals del segle XIX.

El 27 de febrer de 1888, l'Ajuntament de Tarragona va comunicar al governador de la Província que els hi havia arribat la petició de la Junta d'Obres del Port de Tarragona en relació a la conveniència que l'edifici se cedís a la dita Junta, argumentant que no tenia cap funcionalitat. D'altra banda, tenint present l'eixample urbanístic de la zona, el governador civil va ordenar una taxació l'edifici i els terrenys que ocupava.³¹⁸ L'any següent, la petició de cessió de l'edifici va arribar al Ministeri d'Obres Públiques:

«Tan luego se hallen terminadas las obras del muelle de Costa de este puerto cuya construcción adelanta rápidamente, las necesidades del comercio exigirán que el extremo de dicho muelle afluya una vía de comunicación para que el tráfico mercantil se haga con más economía y puntualidad.

Dicha vía es la calle Jaume 1º cuyo punto de término ha de ser el muelle de Costa, atravesando las vías férreas de Valencia a Tarragona y Lérida a Tarragona, pero de nada servirá la apertura de la expresada calle sino desaparece el obstáculo que opone á su prolongación y que impide que aquella llegue al referido muelle. Este obstáculo es Ilmo. Sr., el edificio denominado Lazareto situado entre el límite del muelle de Costa y el barrio llamado del Serrallo.

318 APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Documentos varios* (19) 11. *Tasación del edificio del Lazareto.*

El lazareto actualmente no tiene razón de ser ni puede tener aplicación alguna por su situación y condiciones; y tanto es así, que en la última epidemia colérica que hubo se habilitaron á extramuros de la población otros locales para colocar a los enfermos y materias contumaces estando abandonado por completo el expresado local.

Reconocido que el mencionado edificio no es de utilidad alguna, y que puede prestar grandes beneficios al comercio tan luego desaparezca, puesto que en su emplazamiento terminará la calle de Jaime 1º, esta Junta con el interés que la sugieren las obras del puerto, ha creído de su deber, considerando la inmensa utilidad para el comercio la apertura de dicha calle, acudir a V.I. en solicitud de que previos los informes que estime procedentes, se sirva interesar para con el centro respectivo a fin de que se ceda a esta Corporación el edificio destinado a Lazareto, cuya existencia en el día es improcedente, y que con su desaparición ganarán las obras del puerto.

*La Junta del Puerto espera de la rectitud e ilustración de V.I. se dignará atender benévolamente su solicitud y ala vez gestionar lo conveniente a fin de que sea resuelta favorablemente tan importante cuestión».*³¹⁹

Finalment, l'edifici del llatzeret va quedar adjudicat a la Junta d'Obres del Port de Tarragona mitjançant escriptura realitzada davant del notari Simon Gramunt y Juer. El preu de venda fixat va ser de 32.990 pessetes i 80 cèntims.³²⁰

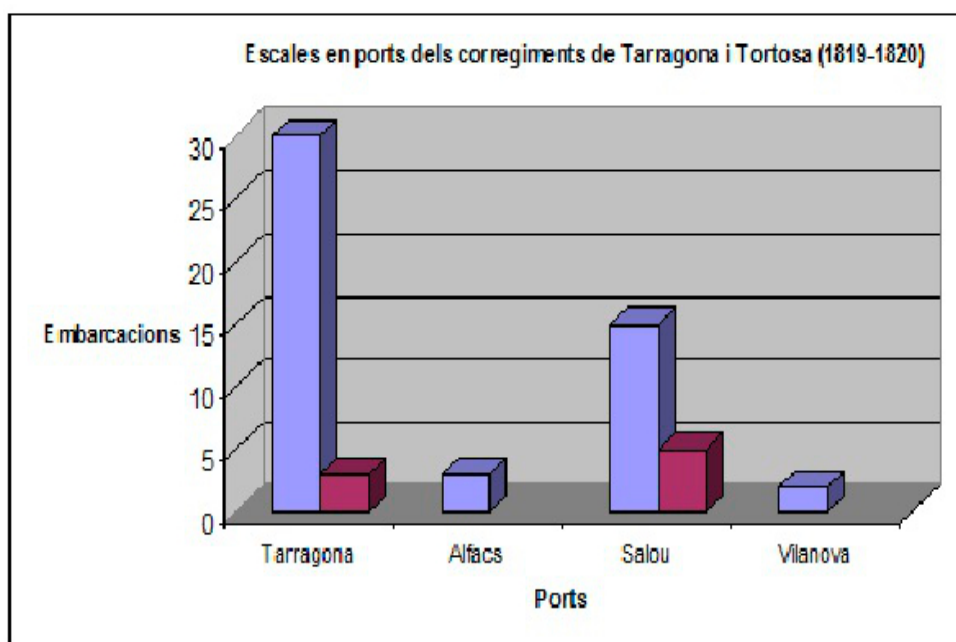
Figura 34. MHT. Vista del port de Tarragona. El llatzeret queda a l'esquerra de la imatge (edifici blanc amb arcs a cada banda).

319 AHN. Fondos Contemporáneos. Lligall 15198/22. *Se solicita la cesión del edificio denominado Lazareto a la Junta de las Obras del puerto de Tarragona*, 1889.

320 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Documents varis (7) 1. *Venta y cesión de un edificio situado en esta capital conocido por el Lazareto, otorgada por el Sr. Administrador de Hacienda de la provincia en nombre y representación del Estado, a favor de la Junta de Obras del Puerto de Tarragona por el precio de 32.990 y 80 céntimos*. 10 Abril de 1894. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Llibre d'actes de la Junta d'Obres*, acta del 15/11/1893 i del 15/2/1894.

Quarantenes al port de Tarragona. Balanç dels vaixells en trànsit cap a Barcelona (1819-1820)

L'any 1819 van realitzar escala en ports del corregiment de Tarragona i del de Tortosa un total de 50 embarcacions procedents de fora del Principat que es dirigien a Barcelona com a port de destí final. Més de la meitat d'aquestes embarcacions realitzaren escala al port de Tarragona (30) mentre que la resta la van fer als Alfacs (3), Salou (15) i Vilanova i la Geltrú (2). D'aquests només vuit realitzaren quarantena: tres al port de Tarragona i cinc al de Salou. Els motius generalment estaven vinculats a deficiències relacionades amb les patents de sanitat o per faltar algun membre de la tripulació.

Gràfic 5. Escales en ports dels corregiments de Tarragona i Tortosa (1819-1820).

A Tarragona realitzà quarantena una fragata espanyola procedent d'Odessa que havia realitzat diverses escales en ports de llevant mediterrani com Constantinoble o Marsella. Tot i el seu historial de navegació, a Tarragona només va realitzar un dia de quarantena.³²¹ Altres dues embarcacions en quarantena que es dirigien a Barcelona van ser una escuma anglesa procedent d'Ancona i que va estar dotze dies aïllada³²² i un llaüt català que venia de Cadis, que va estar 10 dies en observació.³²³ Les cinc embarcacions que van fer quarantena a Salou eren tres llaüts, una pollacra i un llondro. Tots procedien de Cadis i van estar quatre dies en quarantena d'observació.³²⁴ Altres nou embarcacions de les que fondejaren a

321 AHCB. Fons Sanitat. X, Entrada de vaixells a port. Pràctics, 1819, sig. X-22/C1-2.

322 AHCB. Fons Sanitat. X, Entrada de vaixells a port. Pràctics, 1819, sig. X-22/C1-4.

323 AHCB. Fons Sanitat. X, Entrada de vaixells a port. Pràctics, 1819, sig. X-22/C2-186.

324 AHCB. Fons Sanitat. X, Entrada de vaixells a port. Pràctics, 1819, sig. X-22/C1-14; X-22/C1-90; X-22/C1-95; X-22/C1-137.

Tarragona, tot i venir de fora del Principat, no va haver de fer quarantena perquè l'havien fet en el primer port de Catalunya que havien tocat. La majoria de les embarcacions procedien de Cadis i de ports de l'Atlàntic.³²⁵

A la segona meitat de l'any següent, com s'ha comentat anteriorment, es va declarar una important epidèmia de pesta que va afectar diverses viles de l'illa de Mallorca. Entre les embarcacions que tenien com a port de destí Barcelona, seixanta-sis van fer escala a ports dels corregiments de Tarragona i Tortosa. La immensa majoria van fer escala a Tarragona, mentre que se'n registren sis a Salou i una als Alfacs. Aquest desequilibri es deu al fet que a partir de la declaració d'epidèmia a Mallorca, només el port de Tarragona estava habilitat per admetre embarcacions procedents de ports de fora del Principat. Abans d'aquesta situació a Salou hi van fer quarantena tres vaixells.

Amb posterioritat al dia 1 de juny de 1820, amb l'epidèmia de pesta ja declarada a Mallorca, tots els vaixells que tocaven Tarragona havien de passar una rigorosa quarantena. Els nombre de dies en qüestió variaven en funció de la procedència del vaixell. Per normal general, els procedents de ports espanyols lliures de contagi havien de romandre quatre dies. Els que arribaven d'Amèrica, com per exemple la goleta angloamericana *Anna*, si prèviament havien fet escala en algun port espanyol, feien més o menys dies. Aquesta mateixa goleta va arribar al port de Barcelona el 18 de juliol de 1820 després de setanta dies de navegació i haver superat una quarantena de quaranta dies a Cartagena i set més a Tarragona.³²⁶

325 AHCB. Fons Sanitat. X, Entrada de vaixells a port. Pràctics, 1820, sig. X-22, diversos registres.

326 AHCB, Fons Sanitat. X, Entrada de vaixells a port. Pràctics, 1819, sig.X-23/C1-188.

IX

EL MUY ILUSTRE AYUNTAMIENTO

IMPACTE SOCIAL DE LA
SANITAT MARÍTIMA:
COMERÇ, PESCADORS I
CONTRABAN

Una constant del període comprès entre 1720 i 1847 va ser l'intent de les autoritats de controlar els pescadors i les barques que feien el tràfic intern al Principat de Catalunya en tots els aspectes de la seva activitat professional. Un clar exemple d'aquesta voluntat, és el fet que el patró d'un llaüt de pesca de Barcelona que volgués passar a pescar a les platges o costa del corregiment de Tarragona, havia de demanar l'autorització corresponent a la Junta de Sanitat de Barcelona.³²⁷

Durant l'epidèmia de pesta de Marsella de 1720 es va determinar que tots els mariners i pescadors havien de portar butlletes de sanitat. Alhora que també es va establir una sèrie de ports per realitzar el tràfic del comercial intern del Principat. La sanció que es va establir per als que no embarquessin o desembarquessin mercaderies als indrets o ports designats era la crema del bastiment. Els ports habilitats per aquest tràfic intern eren:

Corregiment	Ports
Girona	Roses l'Escala Torroella de Montgrí Palamós Sant Feliu de Guíxols Tosa Blanes Canet Arenys
Mataró	Mataró Platja de Vilassar
Barcelona	Barcelona Platja de Castelldefels
Vilafranca	Sitges
Tarragona	Vilanova Torredembarra Tarragona Salou Platja de Cambrils
Tortosa	Els Alfacs El Fangar Tortosa

Quadre 6. Ports habilitats pel tràfic intern del Principat durant l'epidèmia de pesta de Marsella de 1720.

A principis d'agost de 1720 es modifiquen parcialment els llocs per on poden embarcar i desembarcar gèneres i persones en el sentit que es va permetre el

327 AHCB. Fons Sanitat. VI, Registre d'informes i representacions, 1721, p. 266. Un pescador de Barcelona sol·licita patent de sanitat per passar a pescar a la platja de la ciutat de Tarragona amb la seva xàvega.

tràfic intern entre diferents ports, platges i cales del corregiment de Tarragona, sempre que els productes s'embarquin o desembarquin pels llocs acostumats, propers a les viles, i a la vista de les autoritats locals. Només podien traficar amb fruites i productes del país, llenya i carbó. Qualsevol vaixell que es dediqués al comerç intern de cabotatge que sortís del Principat, al seu retorn a la costa catalana havia de ser tractat exactament igual que qualsevol altre bastiment procedent de fora de Catalunya. Els llocs habilitats per a aquest tràfic intern al corregiment de Tarragona foren Tamarit, Altafulla, Torredembarra, Creixell, Calafell, Cunit, Cubelles, Vilanova i la Geltrú, el terme de la Pineda, Vila-seca, Cambrils i Mont-roig.³²⁸

L'ordre de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya manifestava que, amb les precaucions necessàries, els petits bastiments de pesca podien sortir a treballar sempre que estiguessin a la vista dels llocs des d'on havien sortit. Evidentment, aquestes barques, no podien tenir contacte amb cap altra embarcació. Tampoc es permetia la sortida o arribada de nit de cap bastiment. Tots havien de tornar durant el dia per ser registrats. En el cas de trobar-se alguna mercaderia, gèneres o persona que no hagués estat embarcat a la sortida, no se li podia permetre l'accés a la platja i automàticament s'havien de posar en quarantena els pescadors i la barca. Si transportaven gèneres, aquest havien de ser cremats públicament. Després de la quarantena, la tripulació del vaixell havia de complir cinc anys de galeres. Si l'incompliment de les ordres es feia per part de les autoritats de terra, la pena prevista era de cinc anys de presidi. Els únics vaixells de pesca que quedaven exclosos eren els gànguils³²⁹ que, amb base al port a Barcelona, proveïen de peix la capital. L'única condició que se'ls va imposar va ser la de portar a bord un guarda de sanitat que havia de ser nomenat per la Junta de Sanitat de Barcelona.

Entre les zones de tradició pesquera de Catalunya, en aquest moment destacava el sector comprès entre la frontera amb França i Roses. Moltes embarcacions passaven d'un país a l'altre i acostumaven a tocar terra indistintament. Amb motiu de l'epidèmia de Marsella es va prohibir continuar aquest costum sota pena igualment de cinc anys de galeres.

Una constant del segle XVIII i una part del XIX era que els pescadors demanaren la possibilitat de sortir a pescar a qualsevol hora del dia, quedar lliures de portar

328 AHGAF. Fons Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. Lligall *Junta Local de Sanitat. Correspondència 1667-1807*, ofici del 1/8/1721.

329 SAÑEZ REGUART, Antonio (1791-1795). *Diccionario histórico de los artes de pesca nacional*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 2 vol., 1988. Es coneix documentalment que en 1717 els pescadors de Barcelona tenien autoritzats 6 gànguils. Al gener de 1726 es van autoritzar quatre gànguils i 16 parelles del bou. Durant bona part del segle XVIII, només la confraria de pescadors de Barcelona va tenir autorització per pescar a la parella a Catalunya. ACA. Real Audiència, Registres, 138, p. 82-83.

butlletes o poder allunyar-se de la costa la distància que ells consideressin oportuna per al desenvolupament de la seva activitat. A tall d'exemple citem que durant el mes d'agost de l'any 1784,³³⁰ els pescadors de Tarragona demanaven butlletes de sanitat per sortir a pescar a la tarda, fet que va provocar sospites de la Junta de Sanitat de Tarragona. La Junta Superior de Sanitat de Catalunya va acordar permetre als pescadors tarragonins sortir a la mar a la tarda, entenent que no podien tornar de nit a la platja o al port.³³¹ Dies després eren els pescadors de Vilanova els que demanaven que els ampliessin les patents de sanitat per permetre'ls sortir a treballar una setmana en comptes dels dos dies que podien en aquell moment. Igualment demanaven poder sortir a pescar a qualsevol hora del dia. La resolució de la Junta Suprema de Sanitat de Catalunya no va tenir problema en permetre'ls sortir a pescar a qualsevol hora del dia, però la vigència de les patents havia de continuar sent de quaranta-vuit hores.³³²

Figura 35. ACBP. Fons Ajuntament de Calafell, sanitat. Patent de sanitat d'una barca de pesca.

Al juny de 1787, el pescador de Vinaròs, Bautista Arceguet, patró del llaüt *Las Almas del Purgatorio* va ser apressat juntament amb tres mariners cap a les dues de la matinada a les Cases d'Alcanar. El seu delictes havia estat sortir a pescar durant la nit, fet que estava prohibit a Catalunya a conseqüència de l'epidèmia de pesta que afectava fortament Algèria. El pescador va declarar que havia sortit

330 En aquest any s'havien declarat tercianes a diversos llocs de la costa i havia pesta al nord d'Àfrica.

331 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 66.

332 AHCB. Fons Sanitat. VIII, Expedients de sanitat, 1783-1788, p. 90.

de Vinaròs cap a les set de la tarda per practicar de nit la pesca a la batuda «*que es una manera de hacer ruido para que vaya el pescado a la red que ponen y sacar de cuando en cuando*». A la seva declaració va fer present que va tenir un problema, però no el va especificar, i que en passar per davant del destacament de la guàrdia de les Cases d'Alcanar va cridar al sergent de la guàrdia per sortir a terra i en aquell moment els van arrestar. Argumentava que a Vinaròs no els privaven de sortir a pescar sempre que no tornessin de nit a terra. En la seva defensa, sorprenentment va sortir el guarda de sanitat dels Alfacs, indicant que coneixia al pescador i argumentava que era el més pobre de tots els de Vinaròs. En la seva opinió, es tractava d'una persona que no podia fer perillar la salut pública. La defensa del patró per part del guarda dels Alfacs finalitzava afirmant que davant de la costa de Vinaròs totes les nits es practicava la pesca a l'encesa, activitat sembla que prohibida en aquell moment a Catalunya. El patró i la resta de pescadors del llaüt van quedar en quarantena a la platja de les Cases d'Alcanar sota la vigilància de la tropa militar establerta a Sant Carles de la Ràpita.³³³

El contraban

El contraban era una altra activitat que la Suprema Junta de Sanitat del Regne i la Junta Superior de Sanitat de Catalunya prestaven especial atenció pels danys sanitaris i econòmics que produïen a la hisenda pública. Les ordres i edictes eren constants, en especial cap a finals del segle XVIII i s'accentuaven quan s'establien cordons sanitaris. Gibraltar era considerat un dels principals llocs des d'on es feia contraban cap al Mediterrani a finals del XVIII i l'enfrontament que tenien anglesos i espanyols en aquest moment, evidentment afavoria aquesta activitat, ja fos directament per vaixells de tràfic comercial o per naus corsàries.

La Junta Municipal de Sanitat de Tarragona, l'any 1824, en un període que el port de Salou no estava habilitat per admetre embarcacions estrangeres comunicava al capità general del Principat que «*por una consecuencia interesada en el transcurso de todas epocas, ha sido el puerto de Salou el asilo del contabando y la fraudulenta especulación de tratos y comercio contra todo el torrente de la vigilancia y de la observación en perjuicios de los Reales Intereses*». Aquest fet, que no deixa de ser un episodi més del conflicte entre Tarragona i la resta de ciutats i viles del Camp de Tarragona per la supremacia d'un port sobre l'altre, va provocar la recriminació de la Capitania General de l'Exèrcit a la Junta de Sanitat de Vila-seca i port de Salou.

En realitat a tota la porció de costa existent entre Salou i el coll de Balaguer, els desembarcaments de contraban eren força habituals durant els segles XVIII i

xix. Poc temps després d'haver-se declarat l'epidèmia de pesta de Mallorca de l'any 1820, el jutjat d'hisenda pública demanava informació per completar les diligències obertes contra Josep Sans (*moscayre*). Concretament es demanava informació a la Junta de Sanitat de Vila-seca i port de Salou si aquest subjecte era o havia estat conegut per contrabandista. Una denúncia anònima indicava que tres persones de la vila d'Altafulla s'havien reunit a Reus per tal de preparar el desembarcament de tres barques amb contraban. Dues havien d'arribar de Gibraltar i una tercera de Liorna. En aquesta darrera embarcació viatjava un fill d'un dels assistents a la dita reunió. La denúncia indicava que ja feia dies que esperaven les barques i no en tenien notícies. Així mateix s'esperava desembarcar les mercaderies al Barranc del Rifà, esperant que en aquest punt de vigilància hi hagués gent d'Alforja, Vilaplana, Riudoms o Mont-roig amb qui, segons es desprèn de la denúncia, ja s'havia pactat operacions similars altres vegades.

L'anònim denunciant també va indicar que en altres ocasions el mateix grup de persones ja havien intentat desembarcar gèneres en Altafulla. Però el dia fixat, quan es van dirigir al punt de desembarcament indicat amb vint-i-dos homes armats, els aldarulls provocats amb els paisans que feien guàrdia al cordó sanitari de la costa va fer impossible la recepció de les mercaderies.³³⁴

Les ordres de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya indicaven la crema dels gèneres interceptats als contrabandistes però a començaments del mes d'agost de 1820, s'ordenava que les juntes municipals de sanitat guardessin els gèneres sota quarantena i esperessin instruccions sobre què fer-ne definitivament.³³⁵ A conseqüència de la gran quantitat de notícies de contrabans a la costa, es van armar tres vaixells en cors al servei de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya: el xabec *Sant Sebastià* i els llaüts *Sant Crist* i *Concepció*.³³⁶

A Cambrils, al juliol de 1825, són sorpresos a la platja del Cavet per la guarda de rendes el patró d'una muleta³³⁷, Francesc Sans i un mariner, Salvador Vallvé, descarregant bacallà. En el moment que els guardes s'aproximaven, es van fer a la vela i llençaren per la borda la resta del bacallà que portaven. Finalment foren detinguts i quedaren en quarantena el bacallà, la muleta, el patró i el mariner. Set dies després, el capità general de Catalunya ordenava que, si no presentaven perill per a la salut pública, els deixessin en llibertat.³³⁸

Però la regió on es detectava un major nombre de desembarcaments clandestins era la desembocadura de l'Ebre. En aquest sentit, un bon exemple d'un possible

334 AHMV. Llibre *Copiador de oficios de Sanidad*, 1820, ofici del 24/7/1820.

335 AHMV. Llibre *Copiador de oficios de Sanidad*, 1820, ofici del 8/8/1820.

336 AHMV. Llibre *Copiador de oficios de Sanidad*, 1820, ofici del 6/9/1820.

337 Petita barca de pesca de poca capacitat destinada a la pesca del trasmall, o del verat. Duu una vela llatina i un foc.

338 AHMV. Fons Port de Salou i Barenys. Lligall *Sanitat i quarantenes del port de Salou*, oficis del 23/7/1825 i 30/7/1825.

cas de contraban en aquesta zona de la costa, és el que es produeix a finals del mes d'octubre de 1804, quan una epidèmia de febre groga causava estralls al sud de la Península Ibèrica i a les costes del Regne de València. El patró de la matrícula de Tortosa, Francesc Cachot —sembla que d'origen francès—, amb el seu xabec anomenat *Sant Francesc*, va intentar entrar al port dels Alfacs. Procedia de Gibraltar i el viatge l'havia realitzat en només tres dies. Pel simple fet de la seva procedència, se li va ordenar que fongés separatament dels altres bastiments que hi havia al port i tot seguit se li va ordenar seguir viatge al llatzeret de Marsella. El patró Cachot va al·legar necessitar queviures per a continuar el seu viatge fins al llatzeret. Mentre se li subministraven, des del vaixell de sanitat, se li prenia declaració: va indicar que havia sortit de Gibraltar el 26 d'octubre i que en el moment de partir, feia tres dies que no havia mort ningú en aquella plaça. Així mateix va aclarir que no es tractava d'una epidèmia de pesta la malaltia que s'experimentava a Gibraltar, sinó de febre groga i que havien estat morint de 40 a 120 persones diàries. Va declarar que no tenia queviures perquè no tenia diners per poder comprar-los i que els anglesos els havien tret tota la càrrega per ser francès. Va demostrar portar patent de sanitat de Gibraltar i que no havien experimentat novetat en la salut de la tripulació.

Les sospites de la Junta de Sanitat de Tortosa apuntaven a què transportava gèneres de contraban i que, a més, havien mort tres persones de la tripulació. El 31 d'octubre, Cachot va sortir dels Alfacs amb destinació al llatzeret de Marsella. La Junta de Sanitat de Tortosa va enviar els corresponents avisos a totes les juntes de sanitat de les viles i ciutats de la costa. En paral·lel, arribaven als Alfacs quatre vaixells procedents de Cadis que eren posats en quarantena.

Per sorpresa de tots, el vaixell del patró Francesc Cachot va entrar en el Fangar just l'endemà d'haver sortit dels Alfacs, com a conseqüència d'un temporal de vent que li va trencar el pal major, el pal de messana i part de la proa, segons declaració del patró. També va perdre les veles. No havent-hi més vaixells que haguessin declarat l'existència de temporal a la zona i per procedir de lloc amb epidèmia declarada i ser sospitós de contraban, se li van posar dos guardes de vigilància a la distància, juntament amb el vaixell armat de sanitat.

El guardià del port del Fangar els va permetre anar a la platja amb la llanxa on havien de romandre fins a rebre la resolució definitiva de la Diputació de Sanitat de Tortosa. Se li va oferir el material necessari per reparar els desperfectes del vaixell i continuar el seu viatge i se li va ordenar tornar als Alfacs per completar la quarantena que se li imposés. Cachot al·legava que el vaixell no estava capacitat per realitzar tan petita travessia però en el moment que se li va oferir

la possibilitat de ser remolcat per una llanxa armada va procedir a realitzar el trajecte sense ajuda de ningú, però sota la vigilància del vaixell de sanitat del Fangar.

Novament als Alfacs se li va prendre declaració del succeït i el van interrogar per la presència de gèneres de contraban a bord. Va indicar que només portava quatre lliures de tabac i dos mocadors comprats a Gibraltar per un tripulant del vaixell abans que es declarés l'epidèmia de febre groga. Per a escarment públic, i a la vista dels bastiments ancorats als Alfacs així com una quinzena de vaixells que feien quarantena a prop de la Torre de Sant Joan, se li va ordenar que cremés el tabac i els mocadors a la coberta del vaixell, cosa que segons declaracions de la Junta de Sanitat de Tortosa va realitzar.

Tampoc va admetre Cachot que els calafats i mestres d'aixa passessin a inspeccionar el seu vaixell fent-se novament al mar precipitadament sense rebre els efectes que se li volien subministrar perquè reparés el vaixell i, lògicament, sense que els calafats i mestres d'aixa, poguessin realitzar una estimació dels desperfectes que deia tenir el vaixell. D'aquesta manera, la conducta demostrada pel patró, va accentuar encara més les sospites de les seves activitats. Novament es va procedir a informar a totes les diputacions de la costa perquè si es presentava el patró Cachot el detinguessin i posessin en quarantena el vaixell, gèneres i tripulació.

Però novament, per sorpresa de tots, Cachot va tornar al cap de les vint-i-quatre hores als Alfacs, on va declarar que intentava arribar a Barcelona on hi havia persones que el podien ajudar a explicar la seva situació, ja que tenia entès que des de Tortosa volien inutilitzar el vaixell. Cinquanta dies després de l'última entrada als Alfacs, malgrat haver estat el vaixell sota vigilància i haver demostrat que la tripulació no tenia cap malaltia, la Junta Superior de Sanitat encara no s'havia pronunciat sobre la quarantena que havia de fer, demostrant la màxima autoritat sanitària del Principat una preocupant falta de compromís en matèries pròpies del seu ram.³³⁹

Tots aquests esforços semblen ser insuficients i bona part de la culpa del contraban recau, especialment a mitjan octubre de 1820, en els pescadors. La Junta Superior de Sanitat de Catalunya va permetre el dia 1 d'octubre que els pescadors poguessin treballar lliurement a les aigües jurisdiccionals així com pernotar al mar, després de les restriccions inicials anteriorment comentades de no poder treballar més enllà de cinc milles de la costa. Els pescadors, per la seva banda, estaven obligats a portar les pertinents patents de sanitat que havien de

339 AHCB. Fons Sanitat. VII, Acords de sanitat, 1804, p. 336, 444, 456, 457 i 458.

ser presentades al port cada vint-i-quatre hores indistintament si pernoctaven al mar o no. La guàrdia de sanitat s'havia d'assegurar, com de costum des del segle XVIII, que tots els individus que havien sortit a la mar presentessin les seves corresponents patents sanitàries i a revisar i comprovar que a les barques de pesca únicament i exclusivament hi haguessin els estris de pesca així com les seves possibles captures. Casualment, a partir d'aquesta data les denúncies per contraban van anar en augment limitant novament algunes llibertats als pescadors com per exemple que les barques de pesca havien d'arribar a la platja en una zona llunyana als nuclis habitats o no permetre la seva entrada a la platja durant la nit quedant restringit, novament, l'arribada a la platja a les hores de llum solar. Davant de l'aparent connivència entre guardes, vocals de sanitat i pescadors, la Junta Superior de Sanitat de Catalunya amenaça, per enèsima vegada, amb posar a disposició de la justícia els infractors així com tornar a prohibir que les barques pernoctessin al mar.³⁴⁰

Per lluitar contra el contraban es va establir un resguard de rendes. La funció principal d'aquest resguard era la defensa general de les rendes de tot el Principat amb la intenció de no només vetllar per l'augment dels interessos de la Real Hisenda, sinó també per contribuir a evitar el contraban que d'una manera creixent s'estava produint al Principat. El resguard de rendes i el de la sanitat tenien l'objectiu comú, en moltes ocasions, de capturar un vaixell amb mercaderies ocultes; però mentre que el de sanitat ho feia amb la intenció d'evitar la introducció de malalties contagioses, el de rendes ho feia perquè els gèneres tinguessin el seu control fiscal. Generalment, als vaixells de rendes, anava embarcat almenys un guarda de sanitat que havia de vetllar pel compliment de les normes de sanitat en cas d'haver de visitar un vaixell contrabandista. Per la seva banda, el resguard de rendes terrestre establert a la costa havia d'estar alerta de qualsevol objecte que pogués arribar a la platja, ajudant als guardes establerts als punts de vigilància de la costa.

A tall il·lustratiu, el millor exemple de l'organització del resguard de rendes de Catalunya és el que es va establir l'any 1806. Els caps absoluts del resguard van ser els mateixos administradors generals de Rendes. D'ells en depenia un comandant establert a Barcelona, amb un sou assignat de 16.000 rals de billó anuals i un tinent comandant establert a Figueres amb la dotació de salari anual de 10.000 de rals de billó. Sota el seu comandament immediat i per prestar servei en les seves funcions tenien dues rondes nomenades «rondes de la comandància». La funció d'aquestes rondes eren assistir els caps militars i assistir amb ells a les inspeccions que havien

de realitzar. A continuació es confeccionava el resguard de rendes d'una sèrie de rondes que s'establien a les principals ciutats i viles de tot el territori català.

A la costa de ponent s'establiren un total de deu rondes. Com veurem, la composició de cada una d'elles variava en nombre en funció del territori a cobrir i les duanes existents i altres rendes que aportaven ingressos a la Reial Hisenda. La ronda més important, sens dubte, va ser la de Tarragona perquè a la ciutat hi havia en aquesta època la duana habilitada per al comerç amb Amèrica, i altres per a la sal i el tabac. El districte assignat de vigilància comprenia la porció de costa existent entre Riu Clar fins al Racó de Salou per ponent i fins a l'alçada de la Torre dels Escipions i la Punta de la Mora per llevant, juntament amb tot el nucli urbà de la ciutat.

Gairebé la mateixa importància van tenir les rondes de Tortosa i de Salou. Totes dues quedaren configurades amb un caporal, un tinent, un escrivà i nou ministres de rendes.³⁴¹ La primera s'encarregava, juntament amb la vigilància de la ciutat de Tortosa, de prestar servei al port del Fangar i el pas del riu Ebre amb el propòsit que es fessin els ancoratges i visites corresponents als vaixells. També havia de cobrir la porció de riu existent entre Tortosa i Amposta.

Per la seva banda, a Salou, que en aquell moment tenia duana d'entrada i sortida i rendes de tabac entre d'altres, es va ordenar tenir especial cura, de dia i de nit, de vigilar els constants embarcaments i desembarcament de tot tipus de vaixells que constantment arribaven al port. El districte de vigilància assignat a aquesta ronda cobria des de Vilafortuny a ponent fins al Racó de Salou a llevant.

La ronda establerta a la Ràpita havia de vigilar el territori immediat entre les Cases d'Alcanar a ponent i els Alfacs a llevant. També s'havien de cuidar de vigilar el curs de l'Ebre fins a Amposta. La ronda dels Alfacs tenia com a funció principal vigilar la sal existent a camp obert, o en coberts per conservar-les de les inclemències del temps. Per assortir els magatzems de sal, en els embarcaments s'havien d'ocupar no només d'evitar la pèrdua de sal, sinó que també d'assegurar que els patrons i mariners no introduïen per aquest lloc cap tipus de gènere de contraban.

En altres viles on només hi havia duana de sortida, la dotació humana destinada al resguard era menor. Tot i això, les de Torredembarra, el Vendrell i Cambrils, formades per un caporal i entre quatre i sis ministres, havien de vigilar amplis segments de costa oberta on hi havia diversos punts per on tradicionalment es desembarcaven contrabans.³⁴²

341 Els sous dels membres que formaven el resguard de rendes eren: caporal, 4.400 rals de billó; tinent; 3.300 rals de billó; escrivà, 3.300 rals de billó; ministres, 2.000 rals de billó.

342 AHCB. Fons Al·legacions Jurídiques. III, Ordres i circulars, 1801-1805. *Reglamento del resguardo de rentas de Cataluña. Año 1806.*

Ronda de:	Caporal	Tinent	Escrivà	Ministres	Total sous (rals/any)
Tortosa	1	1	1	9	29.000
Ràpita	1			6	16.400
Alfacs	1			4	12.400
Cambrils		1		5	13.300
Reus i Salou	1	1	1	9	29.000
Tarragona	1		1	10	27.700
Torredembarra	1			6	16.400
Vendrell	1		1	4	15.700
Vilanova	1		1	6	19.700
Sitges		1		3	9.300
TOTAL	8	4	5	62	188.900

Quadre 7. Número de persones que formaven les rondes dels corregiments de Tarragona i Tortosa a començaments del segle XIX, amb indicació de les despeses anuals.

X

LA MODERNITZACIÓ DELS CONTROLS SANITARIS

Durant el segle XIX es realitza una transformació radical de la sanitat. En el cas espanyol, les primeres temptatives reformadores es van produir durant el Trienni Liberal. Entre els anys 1821 i 1822 es van presentar a les Corts fins a tres projectes de llei orgànica de sanitat. Cap d'ells va prosperar però en un dels presentats l'any 1822, s'avançaven aspectes que anys més tard derivarien en la introducció genèrica del sistema quarantenari com a mecanisme per evitar la difusió de malalties contagioses. Al projecte de l'any 1822 es pretenia establir llatzerets de diversa consideració a tots els ports habilitats per al comerç, creant-se una classificació en tres ordres en funció de les necessitats sanitàries: d'aquesta manera es pretenia establir llatzerets de primer ordre a Maó i un altre a Vigo, on havien d'anar els vaixells amb patent bruta i els procedents de regions sospitoses de contagi; de segon ordre a El Ferrol, Santoña, Cartagena i Barcelona i de tercer ordre, construïts en barraques o coberts, a tota la resta de ports habilitats per al comerç.

Fins a mitjan segle XIX, només a les nacions occidentals europees i alguns territoris americans, havien buscat en el sistema de quarantenes la manera d'evitar la penetració de malalties contagioses als respectius territoris. Però cada nació aplicava les seves pròpies normes de quarantena i dels graus de severitat. Per intentar aproximar-se a un sistema universal de quarantenes es van convocar diverses conferències sanitàries internacionals. La primera d'elles es va celebrar l'any 1851 i hi assistiren representats polítics i prestigiosos metges del moment. Sembla que el text definitiu d'aquesta conferència no va ser del grat de totes les nacions participants, ja que vuit anys després es tornaven a reunir en una segona conferència per revisar els acords de l'any 1851. En aquesta ocasió, només assistiren polítics.

Els progressius descobriments científics en matèria de sanitat, salubritat i contenció de malalties va provocar que cada vegada fos major el pes de metges i personal especialitzat en la presa de decisions davant d'epidèmies i malalties. Les noves infraestructures de comunicacions terrestres, com el ferrocarril, feien que l'organització i gestió de la salut pública comencés a quedar obsoleta, especialment cap a mitjan segle.

Aproximació a la legislació sanitària espanyola (1847-1930)

A Espanya, el mes de març de 1847 es va iniciar una profunda reestructuració administrativa i organitzativa de la sanitat pública espanyola. Aquell any es va crear, dins el Ministeri de la Governació, la Direcció de Beneficència, Correcció i Sanitat. S'agrupava en aquesta direcció els establiments penitenciaris, els hospitals, cases de refugi i maternitat, etc. Posteriorment es va dictar el reial decret

orgànic de sanitat i la Reial ordre sobre el reglament organitzatiu i atribucions del Consell i les juntes de sanitat, i quedava suprimida la Suprema Junta de Sanitat del Regne i totes les juntes provincials i municipals de sanitat. A partir d'aquest moment tots els aspectes sanitaris quedaven sota la jurisdicció del Ministeri de Governació. Es creava la Direcció General de Sanitat i en el seu marc el Consell de Sanitat del Regne com a òrgan que succeïa parcialment a la Suprema Junta de Sanitat, assumint les funcions consultives en aspectes sanitaris. Estava presidit pel ministre de la Governació i era format per una variada representació de persones que procedien d'organisme que tenien relació amb aspectes sanitaris. A cada partit judicial s'establiren tres subdelegats de sanitat: un de medicina i cirurgia, un altre de veterinària i un tercer de farmàcia. Les funcions d'aquests subdelegats eren vetllar pel compliment de les lleis, ordres, decrets, etc. relacionades amb les disciplines corresponents.³⁴³

Les reials ordres citades anteriorment van formar la base sobre la qual el 28 de novembre de 1855 es va promulgar la Llei orgànica de sanitat. La sanitat marítima va quedar reflectida al capítol IV. Es manifestava la importància de crear direccions especials de sanitat marítima i la de classificar els ports espanyols en funció de la seva importància comercial i sanitària, classificant-los en quatre ordres. La dotació de personal que s'havia de destinar a cada port era la següent: en un port classificat de primera classe, sanitàriament havia de tenir una dotació formada per un director, un secretari, un metge primer de visita de vaixells, un metge segon, un intèrpret, un oficial de secretaria, dos escrivans, dos patrons de falutxos i nous mariners. Un port classificat de segona classe havia de tenir una dotació formada per un director, un metge primer de visita de vaixells, un metge segon, un secretari, un oficial, un intèrpret, un zelador, un patró de falutx i sis mariners. Un port classificat de tercera classe havia de tenir una dotació de director, metge de visita de vaixells, un secretari, un zelador, un escrivà, un patró de falutx i quatre mariners. Els ports de quarta classe no tenien competències sanitàries per admetre vaixells procedents de fora d'Espanya i que anteriorment no haguessin tocat un port habilitat per sanitat. Les funcions més importants dels ports habilitats eren:

- Visitar el vaixell: sota la responsabilitat del vocal de torn ho havia de fer personalment el metge de visita de vaixells acompanyat d'un intèrpret, i si fos necessari, de la resta de persones de la secretaria que el servei considerés adient.
- No admetre vaixells a lliure pràctica si no portaven patents de sanitat netes i sense l'informe del metge.

343 MUÑOZ MACHADO, Santiago: *La sanidad pública en España (evolución histórica y situación actual)*. Madrid: Instituto de Estudios Administrativos, 1975, p. 103-108.

- No permetre la descàrrega d'articles de consum quan la càrrega es trobava en mal estat o procedia de lloc sospitós de contagi.
- Enviar als llatzerets de Maó o Sant Simó (Vigo) tots els vaixells amb patent bruta o que procedeixin de ports infectats per pesta, febre groga, tifus, verola, escorbut, etc., o qualsevol altra malaltia coneguda de caràcter contagiós. També s'havien d'enviar als llatzerets mencionats els vaixells en mal estat higiènic o estructural, que no portessin patent de sanitat o que haguessin tingut alguna fatalitat durant el viatge.

Les juntes municipals de sanitat, després de la supressió de l'any 1847, van tornar a ser instaurades i a la Llei orgànica de sanitat de 1855 es va disposar que les formessin l'alcalde de la localitat com a president, un professor de medicina, un altre de farmàcia, un altre de cirurgia i, si era possible, un veterinari i tres veïns. Un dels especialistes en medicina havia d'actuar com a secretari. Aquesta composició es va mantenir durant tota la segona meitat del segle XIX amb algunes mínimes modificacions fins a l'any 1904. Després d'aquesta data, a les ciutats i viles costaneres s'afegiren a les juntes municipals de sanitat un armador, un consignatari, l'ajudant de marina i els presidents i caps tècnics de les juntes d'obres de ports.³⁴⁴

En el cas de les viles de la costa, ara les competències de la junta de sanitat local no eren exclusivament l'atenció a la sanitat marítima, com ho havia estat fins a l'any 1847, sinó que s'ampliaven les seves funcions a altres aspectes que tenien relació amb la higiene pública en general.

L'any 1880 es va tornar a realitzar una classificació dels ports en d'interès general de primer i segon ordre, i port d'interès local. Els primers eren ports les funcions principals dels quals eren que fondegessin les embarcacions, dipòsits mercantils, càrrega i descàrrega de vaixells de comerç. També els nomenats com a port refugis per la seva situació i condicions especials de capacitat, seguretat i abrís en cas de temporal. El port de Tarragona va quedar declarat de primer ordre juntament amb els d'Alacant, Barcelona, Bilbao, Cadis, Cartagena, El Ferrol, Màlaga, Palma, Santander, Sevilla, València i Vigo. El port dels Alfacs va ser considerat com a port refugi d'interès general juntament amb els de Roses, Musel, Muro, Algesires i Santa Pola.

Els ports d'interès local estaven destinats a rebre embarcacions que transportaven mercaderies destinades a un comerç local o de cabotatge. Si el volum comercial d'un port declarat d'interès local augmentava notablement o arribava a prestar servei a una àmplia comarca, podia passar a ser considerat d'interès

³⁴⁴ MOUTÓNY OCAMPO, Luis; ALIER Y CASSI, Lorenzo M^a; OLIVER Y RODRÍGUEZ, Enrique; TORRES BALLESTÉ, Juan: *Juntas municipales de sanidad*. Enciclopedia jurídica, vol. XX, Barcelona: Francisco Seix, 1910, p. 437.

general. Dins el grup d'interès local quedaren tots els ports de la província de Tarragona a excepció del de Tarragona i el dels Alfacs.³⁴⁵

El reglament de sanitat exterior de 1899 va dividir, en funció del moviment comercial marítim, les costes espanyoles en diversos districtes sanitaris. En cada un dels districtes havia d'haver-hi una estació sanitària de primera classe, diverses de segona classe i una sèrie de ports habilitats. En l'àmbit nacional establia cinc llatzerets: un a les Balears, un altre a les illes Canàries i tres a la Península, annexats a una estació sanitària de primera classe i que prestava servei indistintament a totes les estacions i ports habilitats del districte corresponent. Als llatzerets havia d'haver-hi tot el personal, material i construccions necessàries per a les operacions de desinfecció de vaixells i mercaderies, observació i aïllament de persones i animals, allotjament i curació de malalts.

Les estacions sanitàries de primera classe, per la seva banda, havien d'estar dotades del personal i materials necessaris per a la desinfecció de mercaderies i vaixells, i per a l'observació de persones. Les estacions sanitàries de segona classe havien de tenir mitjans suficients per a l'observació i reconeixement dels viatgers i per a la desinfecció de robes brutes, equipatge i objectes de mà. Als ports habilitats no es podia realitzar cap d'aquestes operacions, de tal manera que els vaixells primer havien d'anar a un port amb estació sanitària abans de dirigir-se a un port habilitat sense aquesta infraestructura.

La Instrucció general de sanitat de l'any 1904 pretenia modernitzar un sistema sanitari que novament s'estava quedant obsolet. Entre el 1855 i principis del segle xx s'havia passat d'una era prebacteriològica a la bacteriològica i els estudis d'epidemiologia s'havien construït sobre una base científica. Ara l'administració de la sanitat s'estructurarà en tres camps d'acció: l'executiu, dependent del Ministeri de Governació, el consultiu, dependent del Consell de Sanitat i la inspecció. La funció d'aquest últim camp d'acció era la de crear els càrrecs d'inspectors de sanitat general, provincial i municipal, la funció dels quals era vetllar pel compliment de les lleis i ordres establertes per la superioritat.³⁴⁶

Cal destacar, en aquesta nova era, la Inspecció de Sanitat Exterior, que s'encarregarà del control sanitari dels ports i fronteres, la vigilància sanitària del transport dins de la península, estadística sanitària, comunicacions i cooperació internacional. L'objectiu definitiu d'aquesta instrucció era passar d'una política defensiva basada en la instauració de llatzerets, quarantenes i cordons sanitaris a una política sanitària basada en la ciència, les inspeccions i les sancions.³⁴⁷

345 *Enciclopèdia jurídica española*, vol. XXVI. Barcelona: Francisco Seix, editor, 1910, p. 466-468.

346 CAMPOS, Ricardo: *El desarrollo de la salud pública en España durante el siglo xx*. http://www.fcs.es/docs/eidon/32/pasado_presente_desarrollo.pdf. Consultat el 22/2/2013.

347 NAVARRO Y GARCÍA, Ramon: *Historia de la Sanidad Marítima...*, op.cit., p. 88-89.

El control sanitari d'un port no habilitat: Cambrils (1847-1861)

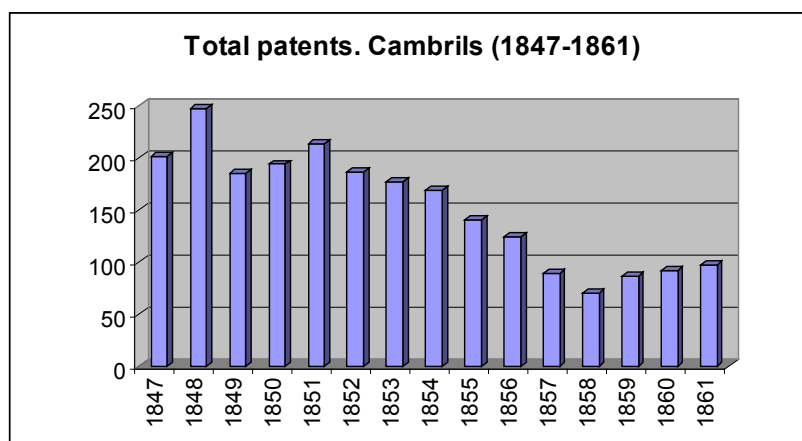
L'any 1847, després dels importants canvis legislatius i organitzatius de la sanitat espanyola en general i de la marítima en particular, municipis com Cambrils, amb una important tradició marinera i possiblement un dels que més moviments d'embarcacions tenia anualment a la província de Tarragona, van veure com els ingressos en concepte de sanitat marítima disminuïen progressivament fins a gairebé desaparèixer. Únicament es generaven ingressos en emetre les patents de sanitat.

En el cas concret de Cambrils, entre els anys 1845 i 1861, es van emetre un total de 1.369 butlletes sanitàries a passatgers que embarcaven en els vaixells de trànsit per desplaçar-se a altres viles costaneres. Aquestes butlletes anaven signades pel comandant de Marina de Cambrils o per l'alcalde de Cambrils o d'altres municipis veïns com per exemple el de Riudoms. Abans dels canvis legislatius i organitzatius de 1847, aquestes butlletes les signaven únicament la junta municipal de sanitat de la qual en formés part el respectiu port.

Pel que respecta a les embarcacions, entre 1847 i 1861, es van emetre un total de 2.275 patents de sanitat a patrons que es dedicaven al tràfic comercial de mercaderies o a la pesca. Cada butlleta o patent de sanitat costava 32 maravedisos, de tal manera que la recaptació anual per sanitat era mínima i no cobria les despeses ocasionades pel personal que havia de participar en els tràmits administratius i de vigilància.

D'aquest volum de patents, ha estat possible determinar que entre els anys 1848³⁴⁸ i 1861 es van emetre 1.047 patents per patrons de vaixells de tràfic de mercaderies i 981 per barques que es dedicaven a la pesca. Observem a la gràfica següent com hi ha un descens progressiu de les patents de sanitat de les barques de tràfic que s'inicia l'any 1852, moment en el qual es realitza una classificació de ports en funció de la importància del seu tràfic i comarca a la qual prestava servei. La platja de Cambrils va ser considerada dins del grup més baix dels que s'establiren.

348 De l'any 1847 es coneixen el nombre total de patents però no a quin tipus de barca estaven adjudicades.

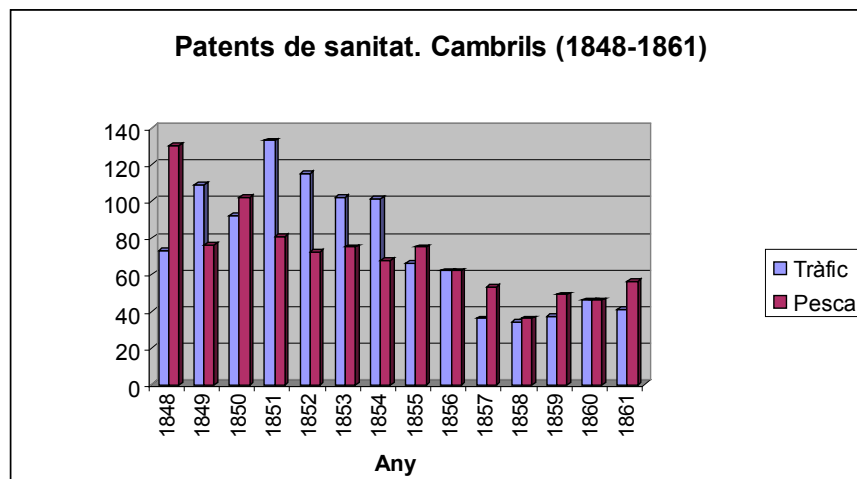

Gràfic 6. Patents de sanitat emeses a Cambrils entre 1847 i 1861.

Seguint les dades que il·lustren les gràfiques, el punt més baix d'aquesta trajectòria descendent, es va assolir l'any 1858. Els factors d'aquest descens poden ser diversos, però a més de considerar la platja de Cambrils com a port no apte per admetre embarcacions procedents de fora del Principat sense que abans haguessin tocat un port habilitat, cal afegir la irrupció del ferrocarril. Fins a la dècada dels anys cinquanta del segle XIX les mercaderies destinades al comerç de les viles i ciutats de l'interior de Tarragona eren transportades per terra fins als ports de la Província. Amb l'entrada en funcionament l'any 1856 de la línia del ferrocarril entre Reus i Tarragona coincideix una caiguda definitiva de patents de sanitat a Cambrils.

Si ens fixem a la gràfica comparativa entre patents de sanitat emeses per barques de tràfic i les emeses a barques de pesca, ens adonem que s'accentua el descens de patents de barques de cabotatge a partir de l'any 1855 i com l'any 1857, just després de l'entrada en funcionament de la línia del ferrocarril entre Reus i Tarragona, aquestes es desplomen amb una tendència general a la baixa durant els anys següents. En canvi, les patents destinades a les barques de pesca, tot i experimentar una disminució a partir de 1850, entenem que aquesta reducció és més sostinguda i en general hi ha un manteniment, manifestant-se d'aquesta manera l'especialització pesquera de la platja de Cambrils que, com és conegut, acabarà sent un referent pesquer de la província. Destaquem, per últim, que del global de les patents de sanitat lliurades a barques de pesca, 530 foren emeses a barques que es dedicaven a la pesca del bou.³⁴⁹

³⁴⁹ AMCAM. Fons Ajuntament de Cambrils. Lligall *Control sanitari del port: registre de bolletes de passatgers i patrons, 1845-1861* i lligall *Control sanitari del port: registre de bolletes dels patrons, 1845-1861*.

Gràfic 7. Comparativa entre patents emeses a barques de tràfic i barques de pesca.

La modernització del control sanitari del port de Tarragona

L'any 1852, durant el regnat d'Isabel II, es van classificar els ports espanyols en diferents categories segons els moviments comercials i el potencial econòmic. La categoria més alta d'aquesta classificació la integraven els ports declarats d'interès general. A Catalunya, en un primer moment, només el de Barcelona va ser considerat dins d'aquest nivell. El port de Tarragona, d'entrada, va quedar considerat dins del segon nivell de la classificació com a port d'interès general de primer ordre. Però davant del descontentament dels comerciants locals es realitzaren les pertinents gestions que permeteren incloure'l dins del primer nivell, reconeixent-lo, d'aquesta manera, com un dels principals del país.

L'any 1880, amb la nova reforma comentada anteriorment, que tornava a classificar els ports per ordre d'importància, el de Tarragona quedava integrat dins del grup considerat de primer ordre. En paral·lel, les infraestructures en matèria de comunicació terrestre s'anaven modernitzant i cap a l'any 1856 es va començar a utilitzar-se un servei de ferrocarril per transportar la pedra des de les pedreres fins al moll. L'any 1874 es començaren les obres del dic Transversal.

L'arribada a la direcció de les obres de l'enginyer Saturnino Bellido va comportar la presentació de diversos projectes d'ampliació del port, però la Direcció General només en va aprovar un: el del moll de Costa. Les obres s'iniciaren l'any 1885 i va suposar una transformació radical del paisatge del port que, amb el temps, van condicionar la construcció de les instal·lacions sanitàries del port de Tarragona.³⁵⁰

350 ESCODA MÚRRIA, Coia: *El port de Tarragona*. Barcelona : Lunweg - Autoritat Portuària de Tarragona, cop. 2002, p. 68-79.

Les oficines de sanitat del port de Tarragona

Les necessitats sanitàries del port semblaven no evolucionar d'acord a la seva expansió i les necessitats demandades per les autoritats estatals. Amb el llatzeret fora d'ús, la referència sanitària del port de Tarragona era l'edifici conegut com de la Comandància de Marina i Sanitat. Aquest edifici sembla haver-se construït l'any 1802, i n'era director Joan Smith.

L'edifici va ser planificat i executat per la Junta Protectora de les Obres del Port de Tarragona. Desconeixem si es va realitzar per iniciativa pròpia davant de les necessitats que les ordenances de l'Edicte de sanitat de 1771 manifestava pels ports habilitats o bé a instàncies de la Junta de Sanitat de Tarragona.

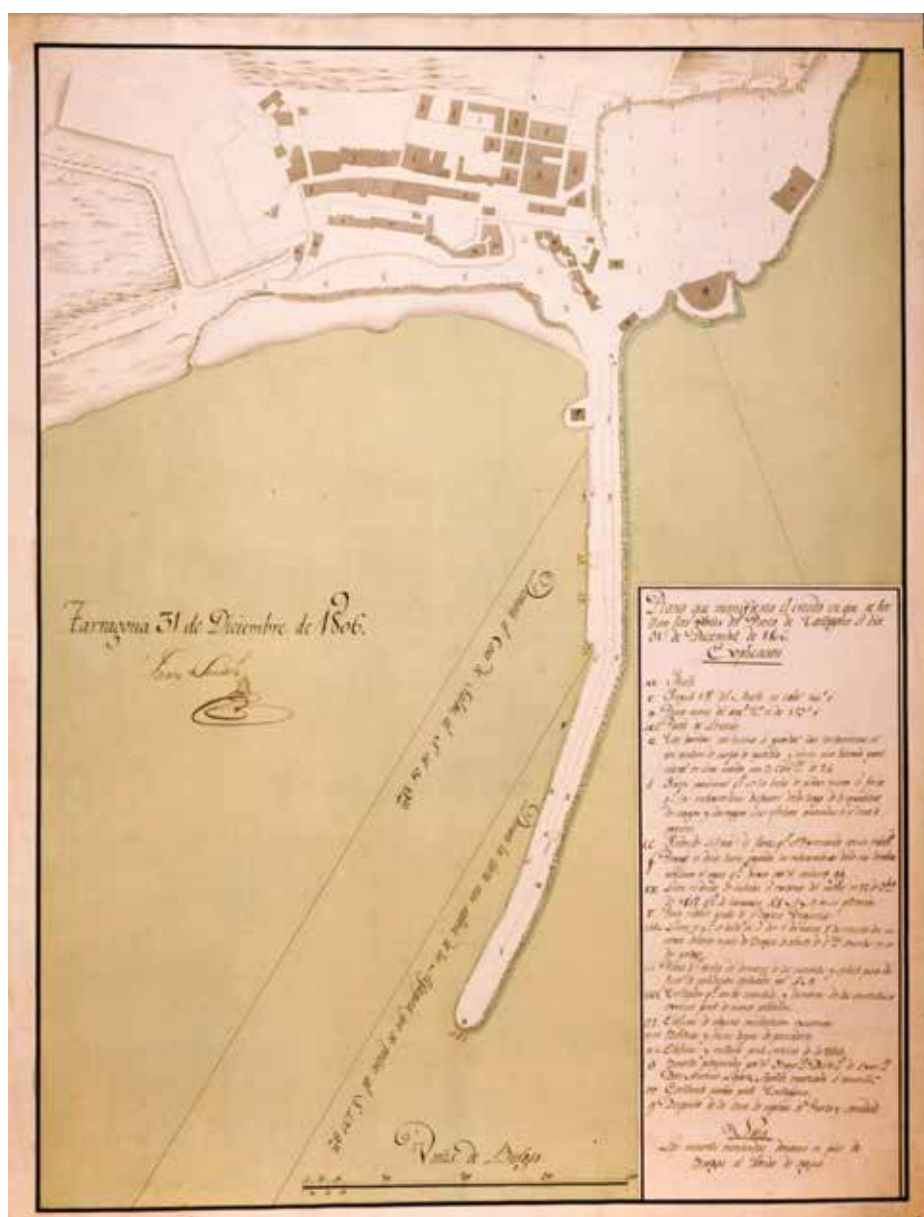

Figura 36.APT. Plànol que manifesta l'estat de les obres del port de Tarragona a 31 de desembre de 1806. Al començament del moll de llevant s'observa ja construïda la casa de sanitat.

El lloc seleccionat va ser al començament del moll de Llevant. La part frontal de l'edifici, configurat amb cinc arcs de clau presentava unes dimensions totals de poc més de quinze vares³⁵¹. L'ample de l'edifici era de poc més de disset vares, i l'alçada superava les quatre vares. Internament estava estructurat en tres habitacions, la més gran de les quals estava destinada a ús del caporal de sanitat. La planimetria conservada dels projectes de Joan Smith confirma que l'edifici estava construït el 31 de desembre de 1806.

La funció de l'edifici era la d'allotjar les persones que d'una manera permanent havien de prestar servei en el port. En el cas de sanitat, un regidor, l'escrivà, els guardes i la tripulació del vaixell de sanitat. A la vegada feia d'oficina de treball dels empleats del ram de sanitat.

Després de la Guerra del Francès, l'edifici va quedar en força mal estat. La Junta Municipal de Sanitat de Tarragona va ser autoritzada pel capità general i president de la Junta Superior de Sanitat de Catalunya per invertir en la rehabilitació de l'edifici. Els fons necessaris per aquesta obra havien de sortir, segons manifestava la Junta Municipal de Sanitat de Tarragona, dels pocs drets que produïen els vaixells que fondejaven al port, però com sigui que no hi havia suficients diners per a tota l'obra, es comprometia a concentrar-los en les obres de reparació interna. A la vegada, demanava a la Junta d'Obres del Port que es fes càrrec de «*los reparos del cordón, y antepecho del terrado y paredes exteriores y en dar el correspondiente declivio a las aguas pluviales, cuya falta es lo que mas perjudica al edificio*».³⁵²

Les referències escrites sobre aquest edifici desapareixen l'any 1867, moment en el qual es trobava fortament deteriorat. A la teulada de l'edifici s'hi havia instal·lat un colomar i es feia servir per eixugar la roba al sol. Precisament la teulada era la part de l'edifici que més perillava i, si no s'actuava ràpidament, presentava perill d'enfonsar-se. Les bigues de fusta que s'havien fet servir en la construcció original estaven cremades. El director de les obres del port de Tarragona va estimar un pressupost de reparació en la quantitat de 43.450 escuts. El mes de setembre de l'any següent encara no s'havien executat les tasques de rehabilitació.³⁵³ L'any 1887, l'edifici havia quedat parcialment afectat com a conseqüència de les obres del moll de Costa.³⁵⁴

351 1 vara castellana = 0,835 metres.

352 APT. Fons Junta Protectora de les Obres del Port de Tarragona. 176. 1-5, ofici del 5/7/1817.

353 APT. Fons Junta Protectora d'Obres del Port de Tarragona. 174: 1.1. *Expediente relativo al edificio de la Capitanía del puerto y sanidad marítima*.

354 JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Memoria acerca del estado y progreso de sus obras durante el año económico de 1886 a 1887*. Tarragona: Imprenta de F. Arís e hijo, 1887, p. 26.

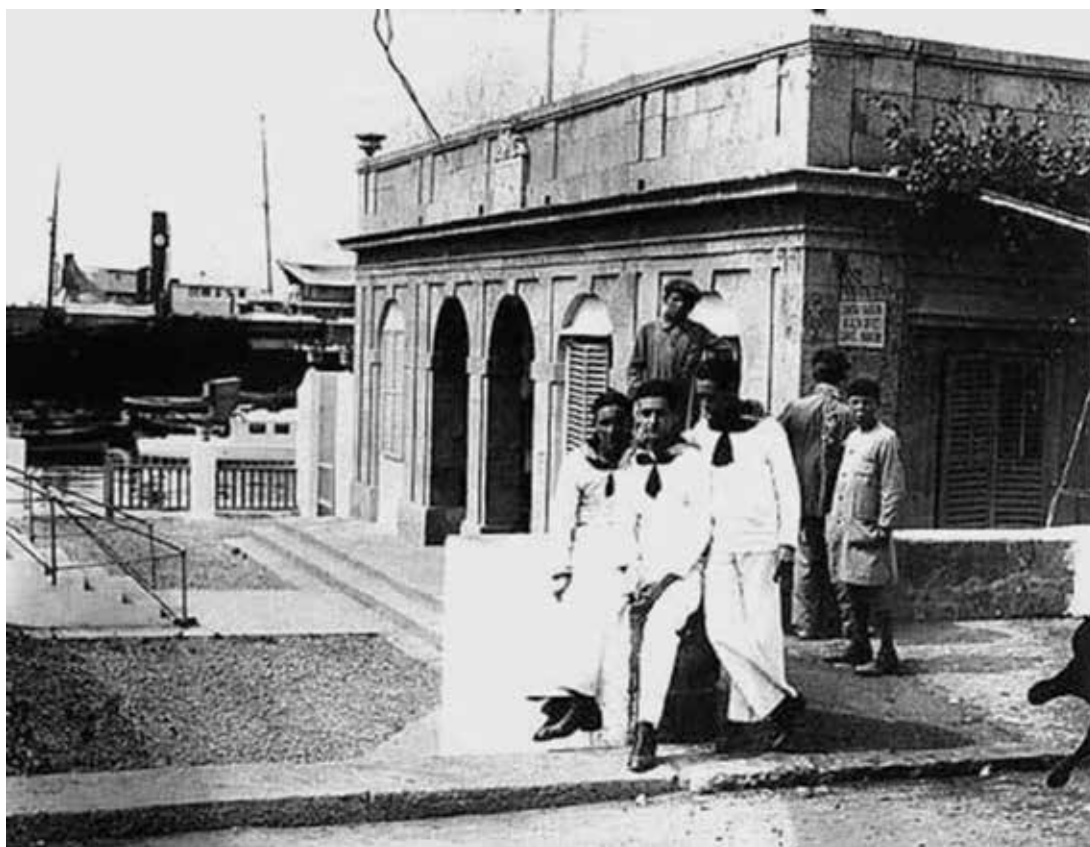

Figura 37. APT. Mariners davant de la Comandància de Marina i Sanitat, 1924

Figura 38. BN. Port de Tarragona, ca. 1860

A principis de segle xx, la Direcció General d'Obres Públiques va aprovar la construcció d'un pavelló annex a l'edifici amb l'objectiu d'allotjar cinc mariners destinats al servei de sanitat; dos anys després també es feien lavabos pel servei del personal que hi treballava.

L'any 1920 es va preparar un nou projecte de rehabilitació. L'estat de l'edifici era molt dolent en aquest tram final de la seva existència. El terra de fusta estava podrit per la gran quantitat d'insectes que hi havia i es proposava fer-ne un de nou de ciment. Hi dormien regularment vuit mariners i l'espai era molt just. Les parets s'havien de pintar, mancaven portes, etc. També s'havien de fer obres al petit varador que hi havia darrere per evitar que el fessin servir els particulars. Per últim, a l'edifici no hi havia cap espai habilitat per a arxiu i els documents estaven apilats en lligalls en una petita habitació. L'execució d'aquestes obres de millora de l'edifici ascendia a 4.634,97 pessetes.³⁵⁵

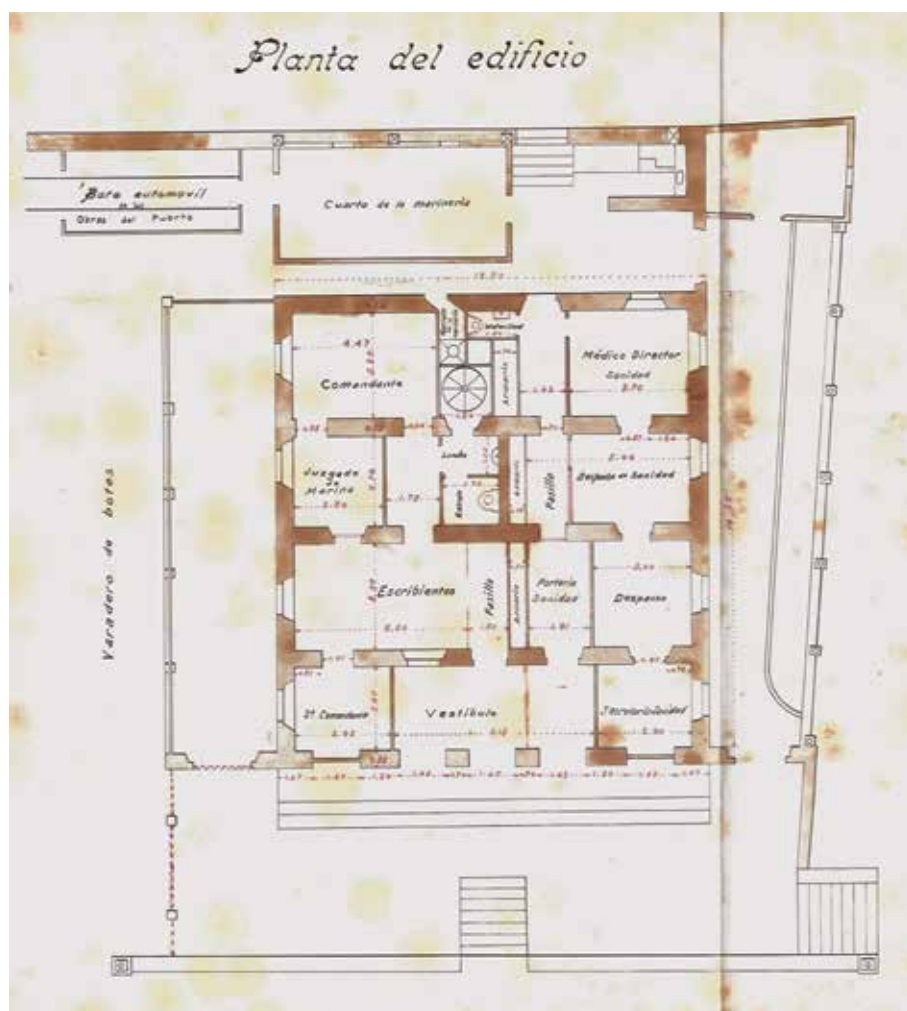

Figura 39. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Projecte de reparació de l'edifici de Comandància de Marina i sanitat Marítima*, 1920. Planta de l'edifici.

355 APT. Fons Junta Obres del Port. Projecte 82. *Proyecto de reparación del edificio de la Comandancia de Marina y Sanidad Marítima*. Por el ingeniero jefe director José Serrano y Lloberes, 1920.

Definitivament, al mes de setembre de 1930 havia de quedar enllestit el moll d'Alfons XIII i abans d'aquesta data havia de desaparèixer aquest vell edifici per estar emplaçat en un indret que havia d'ocupar-se amb motiu de les noves obres que s'havien de fer al dic de Llevant i a les vies del ferrocarril del moll. El pressupost de demolició material de l'edifici era de 7.144,01 pessetes i de 7.358,33 pessetes el d'administració.³⁵⁶ Com veurem, tot seguit, aquestes oficines es van traslladar a un nou edifici de dimensions més grans construït expressament per a les funcions de sanitat del port.

Avantprojecte d'edifici per a duana, capitania i sanitat

Durant el mes de setembre un reial decret de l'any 1924 facultava les juntes d'obres dels ports per construir edificis o millorar els que ja existien així com habilitar edificis i locals per a duanes. El 4 desembre d'aquell mateix any, la Direcció General d'Obres Públiques va ordenar que, en el termini de dos mesos, es redactés un projecte d'obres per habilitar i millorar el servei de duana. Les instruccions de les necessitats tècniques i organitzatives d'aquest servei van ser facilitades per l'administrador de la duana de Tarragona.

L'enginyer i director de les obres del port, Francisco García de Membrillera, va considerar convenient incloure al mateix edifici la capitania o Comandància de Marina i les oficines de sanitat del port, ja que considerava que en un breu període de temps, tal com acabem de veure, quan s'executés el projecte d'ampliació del moll de Llevant, s'haurien de construir edificis per a aquests serveis. García de Membrillera justificà la construcció d'un edifici amb els tres serveis citats, en el sentit d'estalviar recursos econòmics i facilitar el funcionament de l'admissió de vaixells a lliure pràctica.

L'avantprojecte que va presentar l'enginyer i director de les obres del port indicava que l'únic terreny útil per a aquesta edificació era el situat al moll de Costa, en un espai reservat per a la construcció de magatzems o dipòsits comercials, a pocs metres del vell edifici de Comandància de Marina i Sanitat construït, com ja s'ha comentat, a principis del segle XIX. Amb la ubicació que proposava l'enginyer director, es podria tenir una vista general de tot el port, i guanyar una plaça davant l'Escala Reial.

El problema de l'espai seleccionat era que només tenia trenta-cinc metres i quedava encaixat entre la calçada de trànsit i les vies del ferrocarril. Així doncs, considerava que no era oportú orientar la façana a l'est i deixar darrere els magatzems. Es va optar per proposar una façana orientada al sud, mirant a la

³⁵⁶ APT. Fons Junta Obres del Port. Projecte 71. *Presupuesto de los gastos de demolición del antiguo edificio de Comandancia de Marina y Sanidad; y arranque de materiales aprovechados del viejo muelle de Levante*, 1929.

calçada principal de trànsit, separant-la d'aquesta amb una vorera d'1,5 metres d'amplada. Els magatzems es van projectar al costat nord de l'edifici.

Pel que respecta a l'estètica exterior de l'edifici, l'enginyer i director García de Membrillera indicava que *«se pretende dar al exterior un aspecto de sencillez, agradable y bello aspecto, revelando al mismo tiempo el objeto a que se destina, rehuyendo para ello de la monótona y austera sencillez de edificios norte-americanos, destinados a oficinas; así también como de la abigarradas y suntuosa decoración y grandioso aspecto, en que con frecuencia en esta clase de proyectos incurren los arquitectos españoles, dando a la edificación aspecto de Gran Teatro o Casino y no como centro de trabajo»*.

L'edifici projectat presentava dues plantes. A la inferior, a peu de carrer, s'havien d'ubicar les oficines destinades a fer les funcions de duanes amb els seus respectius magatzems. A la primera planta, s'havien d'instal·lar les oficines de capitania i de sanitat, una a cada costat de la planta. Per la força de marineria, que acostumava a ser en aquest moment de deu homes, es va considerar que s'havien d'allotjar a l'edifici dels carrabiners del port, ja que estava pròxim a l'embarcador principal. En aquest edifici es va projectar aixecar una planta més per aquesta funció.³⁵⁷

El 21 de maig de 1926 la Direcció General d'Obres Públiques va aprovar l'avantprojecte, tot i que va fer unes mínimes precisions: pel que respectava als habitatges que es projectaven pel personal de la duana, el Ministeri indicava que s'havien de suprimir a excepció de la del porter; i pel que respectava a les oficines de la capitania del port suggeria el Ministeri que al projecte definitiu es construïssin dues habitacions independents destinades per a la guàrdia nocturna una i per a materials de les embarcacions l'altra. Respecte a la part destinada a oficines de sanitat, la Direcció General de Sanitat notava a faltar un pavelló per al servei de desinfecció i aïllament de malalts. Però aquest no era l'objectiu d'aquest edifici, ja que per a tal finalitat hi havia l'estació sanitària com veurem a continuació.³⁵⁸ Finalment, problemes econòmics i la manca d'un acord amb la Direcció de Duanes de l'Estat no va permetre realitzar el projecte.

357 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Projecte 112. *Anteproyecto de edificio para Aduana, Capitanía y Sanidad*.

358 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Lligall *Servicio de Sanidad. Cumplimiento de la Real Orden de 23 de junio de 1926 sobre adquisición de material sanitario*, 1926.

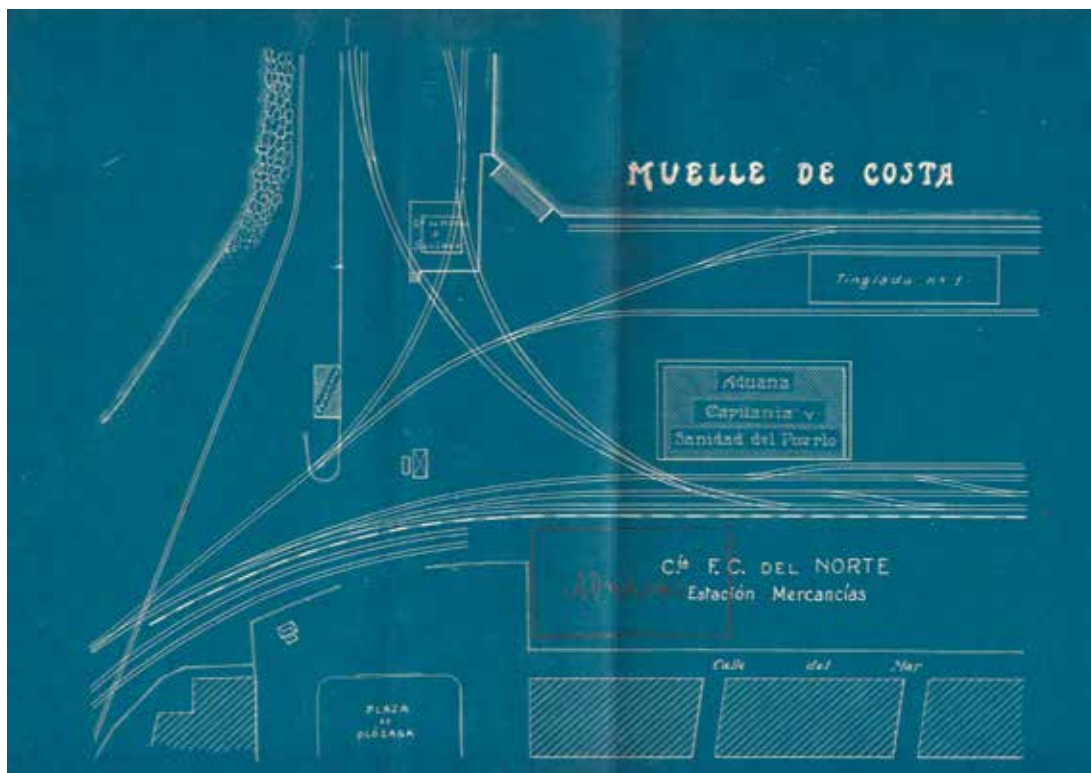

Figura 40. APT. Junta d'Obres del Port. *Avantprojecte d'edifici per duana, capitania i sanitat*, 1926. Espai proposat per la construcció de l'edifici.

Figura 41. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Avantprojecte d'edifici per duana, capitania i sanitat*, 1926. Façana principal.

Les noves oficines de sanitat

Davant de la impossibilitat de construir l'edifici descrit anteriorment destinat a allotjar la duana, la capitania del port i les oficines de sanitat, es va procedir a redactar l'any 1928 un nou projecte per dispensari i oficines de sanitat. Com ja s'ha comentat, el vell edifici de la capitania i sanitat situat al començament del moll de Llevant havia de desaparèixer per deixar pas a les noves necessitats del servei portuari. La redacció del projecte va quedar definitivament finalitzada el desembre d'aquell any i a principis de febrer de 1929, la Junta d'Obres del Port

de Tarragona certificava tenir pressupostada la quantitat de 42.315,57 pessetes de fons propis per a la construcció. A mitjan març de 1929 el Ministeri d'Obres Públiques autoritzava la construcció de l'edifici.

En aquesta ocasió, el lloc seleccionat era a l'andana superior del dic de Llevant, gairebé davant d'on estava l'antic edifici i al costat de l'edifici que havia d'ocupar la Comandància de Marina. L'edifici presentava una planta gairebé quadrada amb una distribució interna en dues plantes. A la planta baixa es va projectar un ampli vestíbul que donava accés al despatx del director de Sanitat i al del secretari intèrpret, al dispensari i a la sala de desinfecció; un petit passadís acabava en uns serveis al costat dels quals hi havia una escala que permetia l'accés a la segona planta. La memòria descriptiva del port d'aquest any ens indica que des d'aquest edifici no es realitzava únicament el control sanitari dels vaixells que entraven a port. També feia les funcions de dispensari de primers auxilis per als treballadors del port *«está provisto de todo el material necesario para hacer las primeras curas o de urgencia a los heridos que por accidentes pueden ocurrir en el puerto, y dotado de una camilla para conducirlos luego a hospital o domicilio»*.

Figura 42. APT. Edifici de la Comandància de Marina i de Sanitat, ca. 1935.

A la planta superior estaven els dormitoris dels mariners que feien guàrdia de nit, serveis, cambra de gasos, laboratoris i arxiu. Les obres s'iniciaren el 9 de març de 1929 i foren entregades a principis del mes de març de l'any següent.

Posteriorment es realitzaren algunes modificacions a l'escala exterior que permetia l'accés directe a l'edifici des de l'andana inferior del dic de Llevant.³⁵⁹

L'estació sanitària

L'any 1884, com a conseqüència de la propagació d'una epidèmia de còlera asiàtic es va haver d'habilitar un espai per a realitzar observacions i quarantenes als vaixells procedents de llocs sospitosos. El lloc seleccionat va ser al dic Transversal, prop del morrot. Davant de la inexistència de cap edifici o estructura per allotjar les mercaderies que s'havien de posar en quarantena o que havien de ser fumigades o passar un procés de ventilació abans d'admetre-les, es va considerar adient construir un cobert. Segons la memòria de les obres del port, aquesta estructura «se ha construido con pies derechos de hierro de ángulo, armaduras también de hierro y cubierta de madera y zinc».³⁶⁰ Les despeses derivades d'aquesta obra, 2.568,71 pessetes, van ser sufragades en dues terceres parts per la Junta de Sanitat de Tarragona i en una tercera part per la Junta d'Obres del Port de Tarragona.³⁶¹ Aquest cobert sembla que va estar en funcionament com a espai sanitari provisional per mercaderies fins a l'entrada en funcionament de l'estació sanitària l'any 1916.

Per poder amarrar correctament els vaixells es van instal·lar els norais convenients. Crida l'atenció que per un d'aquests norais es va fer servir un canó de ferro que havia estat extret l'any anterior durant el procés de dragatge de l'interior del port.

Però el port de Tarragona seguia sense reunir condicions òptimes per a incomunicar vaixells, de tal manera que l'any 1891, el director de Sanitat Marítima, amb el suport de la Junta d'Obres del Port, demanava la construcció d'un desembarcador amb l'objectiu de prestar servei i complir les ordres governamentals en matèria sanitària, establint per a la pràctica de vaixells un punt senyalitzat amb banderes de color groc per la part de terra i per boies al mar. Dins d'aquest espai s'haurien de situar els vaixells en quarantena. La direcció tècnica de les obres del port veia aquesta solució una mica complicada i considerava que la millor opció era habilitar un embarcador existent, acotant-lo amb banderoles grogues i pals de ferro units amb cadenes per tal de definir l'àrea d'incomunicació.³⁶²

359 JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA. *Memoria descriptiva del puerto y relativa al estado y progreso del tráfico, y de los servicios y obras del mismo durante los años 1928-29-30 y 31*. Tarragona: Port de Tarragona, 1931.

360 JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Memoria acerca del estado y progreso de sus obras durante el año económico de 1883 a 1884*. Tarragona: Imprenta de F. Arís e hijo, 1884, p. 8. ESCODA MÚRRIA, Coia; TOLDRÀ DALMAU, Mercè: «Mesures sanitàries al port a principis de segle: construcció de l'Estació Sanitària». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.

361 La contribució de la Junta d'Obres del Port de Tarragona va consistir en materials d'obra.

362 ESCODA MÚRRIA, Coia; TOLDRÀ DALMAU, Mercè: «Mesures sanitàries al port...», op.cit., p. s/f.

El reglament de sanitat exterior de 27 d'octubre de 1899, com s'ha indicat anteriorment, dividia les costes espanyoles en diversos districtes sanitaris. Al Districte Sanitari de Barcelona es va establir una estació sanitària de primera classe a la ciutat comtal.³⁶³ Per la seva banda, a Tarragona es va establir una estació sanitària de segona classe. D'aquesta manera l'estació de Tarragona havia de tenir mitjans suficients per a l'observació i reconeixement dels viatgers i per a la desinfecció de robes brutes, equipatge i objectes de mà. Els ports del Vendrell, Torredembarra, Salou, Tortosa i Sant Carles de la Ràpita, per tal de ser habilitats, es van constituir inspeccions locals.³⁶⁴

Les necessitats higièniques de començaments de segle xx, juntament amb el desenvolupament de mecanismes químics per evitar la introducció de malalties, va fer que l'any 1904³⁶⁵ s'iniciés el procés administratiu per a la construcció d'un edifici per a ús d'estació sanitària; però no va ser fins al mes d'octubre de 1908 quan s'iniciaren els tràmits d'una manera definitiva per a la construcció d'una estació sanitària. Al setembre d'aquell any s'havia rebut una ordre a la Junta d'Obres del Port procedent del Ministeri autoritzant la construcció d'edificis i compra de material de desinfecció necessari per combatre l'epidèmia de còlera que s'estenia per Europa. La Comissió Executiva de la Junta d'Obres del port indicava el primer d'octubre de 1908 que *«por el interés circunstancial de este grandísimo asunto, como para montar definitivamente una estación sanitaria digna de este puerto; en consecuencia, acuerda proponer la construcción, con carácter definitivo de un pabellón sanitario en el dique transversal y la adquisición de los aparatos y utensilios necesarios, a su bien uso»*.³⁶⁶ El 10 d'octubre s'aprovà que es traslladessin a Barcelona l'enginyer director de les obres i el president de la Junta a efectes de rebre informació sobre materials sanitaris i de desinfecció per la futura estació sanitària i a finals de mes es confirmava l'autorització d'un crèdit de 30.000 pessetes destinat a contingències derivades d'una possible invasió epidèmica de còlera.³⁶⁷

363 En general, una estació sanitària de primera classes, havia de comptar amb pavellons per reconeixement mèdic de possibles malalts de processos infectocontagiosos, laboratoris químic-bacteriològics, de lavabo, de desinfecció de robes i objectes personals, aïllament de malalts i un hospital per aïllar a malalts de processos epidèmics.

364 Altres ports habilitats a Catalunya van ser: Cadaqués, Roses, l'Escala, Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Tossa, Blanes, Malgrat, Mataró i Vilanova i la Geltrú.

365 APT. Fons Junta d'Obres del Port de Tarragona. *Llibre Copiador integro de comunicaciones recibidas, 1904-1907*, ofici del 16/11/1904.

366 APT. Fons Junta d'Obres del Port de Tarragona. *Llibre d'actes de la Comissió Executiva-Permanent, 1906-1910*, acta del 1/10/1908.

367 APT. Fons Junta d'Obres del Port de Tarragona. *Llibre d'actes de la Comissió Executiva-Permanent, 1906-1910*, actes del 10/10/1908 i del 30/10/1908.

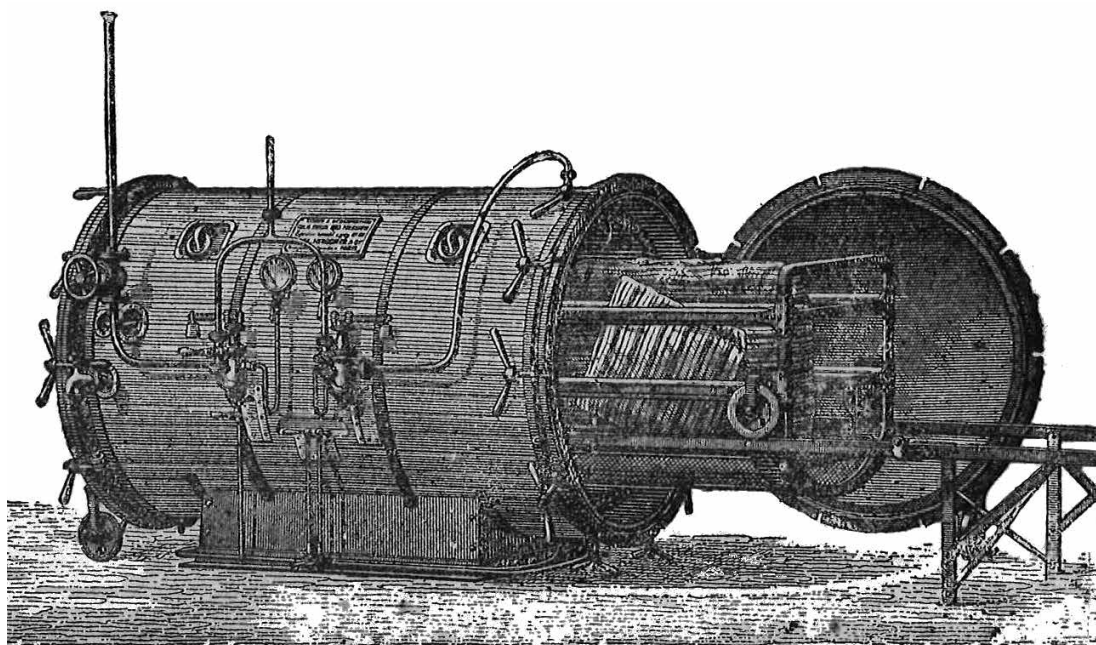

Figura 43. Estufa desinfectadora del tipus Geneste-Herscher. Fuentes Espluga, Delfín: *Sanidad de costas y fronteras. Reglamento de sanidad exterior...*, p. 33.

Per tal de lluitar contra l'arribada de malalties contagioses es van fer les gestions pertinents per a l'adquisició de l'aparell Marot de desinfecció, destinat a eliminar les rates i insectes dels vaixells i desinfectar els locals i mercaderies. Amb l'objectiu que es poguessin descarregar tots els vaixells que arribaven a port, la Junta d'Obres del Port estava disposada a adquirir més aparells si era necessari. El valor d'adquisició d'aquest aparell era de 12.714 pessetes. A continuació, la Comissió Executiva de la Junta d'Obres del Port, a començaments del mes de gener de 1909 acordava l'elaboració d'un pressupost per a l'adquisició de l'estufa Genester, polvoritzadors i d'altres materials destinats a higienitzar els vaixells. Per al correcte funcionament dels aparells feia falta personal especialitzat per ocupar els llocs de maquinista, fogoner i quatre subalterns desinfectadors. També calia un metge per dirigir les operacions de desinfecció i mitjans de transport per traslladar els utensilis necessaris al vaixell que s'hagués de desinfectar.³⁶⁸

Finalment, durant el mes de juny de 1909 la Junta d'Obres del Port de Tarragona acorda la redacció del projecte definitiu de construcció de l'estació sanitària. El projecte preveia la construcció d'un edifici d'una planta que, a la vegada, estaria distribuïda en dues parts. D'una banda, la part neta, on s'ubicaria el despatx del metge de guàrdia, el servei de farmàcia i les necessitats mèdiques més urgents i corrents: magatzems, pati exterior descobert, dos laboratoris bacteriològics, dipòsit de drogues i una sala per reposició de carbó i dipòsit de desinfectants. De l'altra, la part bruta on se situaria l'ingrés de les tripulacions, els banys, l'entrada d'equipatges, sala

³⁶⁸ APT. Fons Junta d'Obres del Port, ofici del Metge Director de l'Estació Sanitària del 20/1/1909.

de desembarcament, etc. En aquest espai s'havien de distribuir persones, equipatges i mercaderies en funció del tractament que calgués fer en cada cas.

El projecte va ser aprovat definitivament el 28 de setembre de 1909.³⁶⁹ El pressupost per executar les obres ascendia a 83.391,05 pessetes. Però poc temps després, al mes de desembre, l'enginyer director de les obres del port, va presentar una modificació en la ubicació física de l'estació, en considerar que la nova proposta s'ajustava millor a les necessitats sanitàries que requeria un edifici d'aquestes característiques:

«Los razonables temores de proximidad epidémica ocasionaron que esa Superioridad ordenase con urgencia la redacción de un proyecto general de medidas sanitarias, y que esta Dirección diese cumplimiento sin demora a tal orden, redactando el Proyecto de Estación Sanitaria que resumía las obras y servicios pertinentes a aquella materia de higiene profiláctica.

Entonces, y con la urgencia imprimida por la Superioridad, se proyectó la Estación Sanitaria en el mejor sitio disponible, a saber: último tramo del rompeolas y lo mas cerca posible del morro antiguo.

Hoy, en que el lapso de tiempo requerido por aquel estudio y por la tramitación necesaria, y la adquisición ya efectuada de los aparatos que montados interinamente en una caseta del rompeolas transversal, han hecho ver más alejados aquellos temidos peligros, se presenta el caso de tenerse que explicar por la contrata de los nuevos diques, la placeta del antiguo morro allí inmediato y que era el sitio ideal para disponer la citada Estación Sanitaria.

La situación que por tanto se propone actualmente para esa Estación, es por considerarla como inmejorable el ingeniero que suscribe, pues a las condiciones de amplitud, salubridad, abrigo y plaza próxima, bastante para la permanencia de buques en observación con bandera amarilla, sin entorpecer el tráfico ni provocar repulsión por su proximidad a la ruta de la toma y salida del puerto, reúne además las ventajas de mayor aireamiento y luz, condiciones fundamentales de higiene, y las de apartamiento completo del tránsito terrestre por aquel rompeolas, e independencia absoluta para el transporte desde el mar, de los bultos y ropas sospechosas y por desinfectar, y de las personas que hayan de someterse a aquellas prevenciones antes de ser admitidos libremente en la Ciudad y su puerto (...). Por todo ello el Director que suscribe, solicita de la Superioridad la autorización para ese cambio de situación próxima, por entender que no se encuentra autorizado sin acuerdo de ese Ministerio.»³⁷⁰

369 ESCODA MÚRRIA, Coia; TOLDRÀ DALMAU, Mercè: «Mesures sanitàries al port a principis...», op.cit., p. s/f.

370 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Lligall *Estación Sanitaria. Obres entregadas a Sanidad*, ofici del 9/12/1909, sig. 1255.

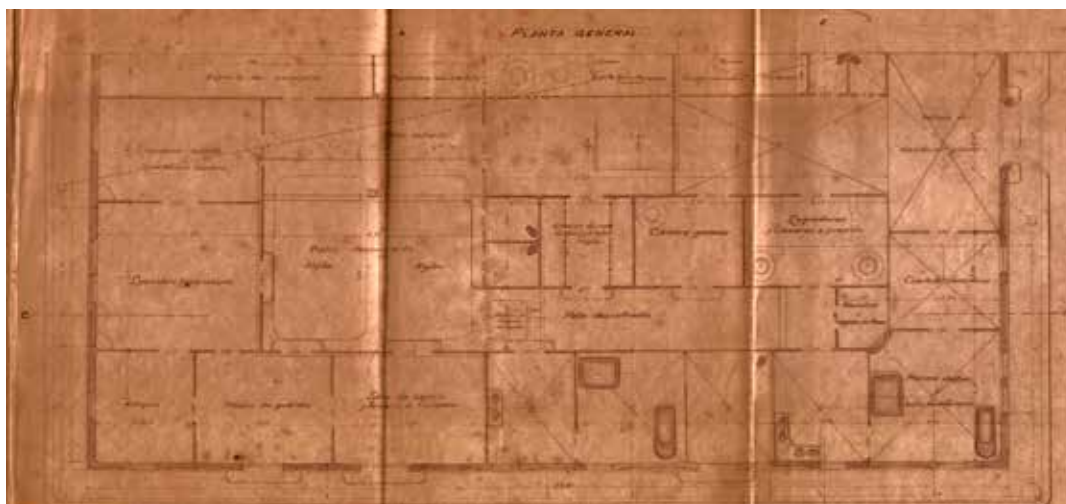

Figura 44. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Projecte d'Estació Sanitària, 1909.* Planta general de l'Estació Sanitària.

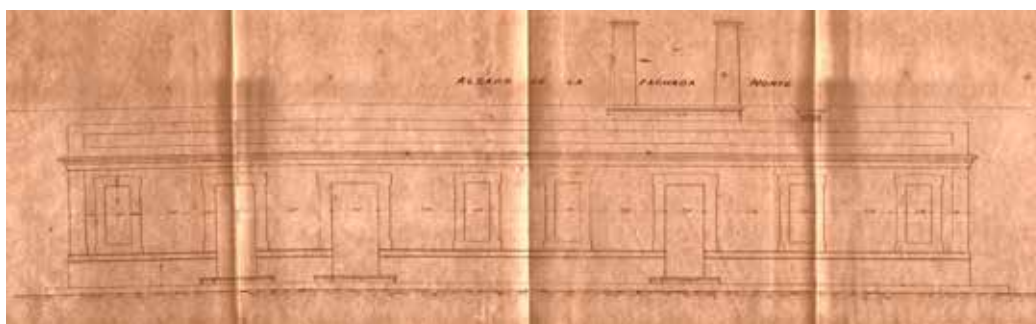

Figura 45. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Projecte d'Estació Sanitària, 1909.* Façana principal de l'Estació Sanitària.

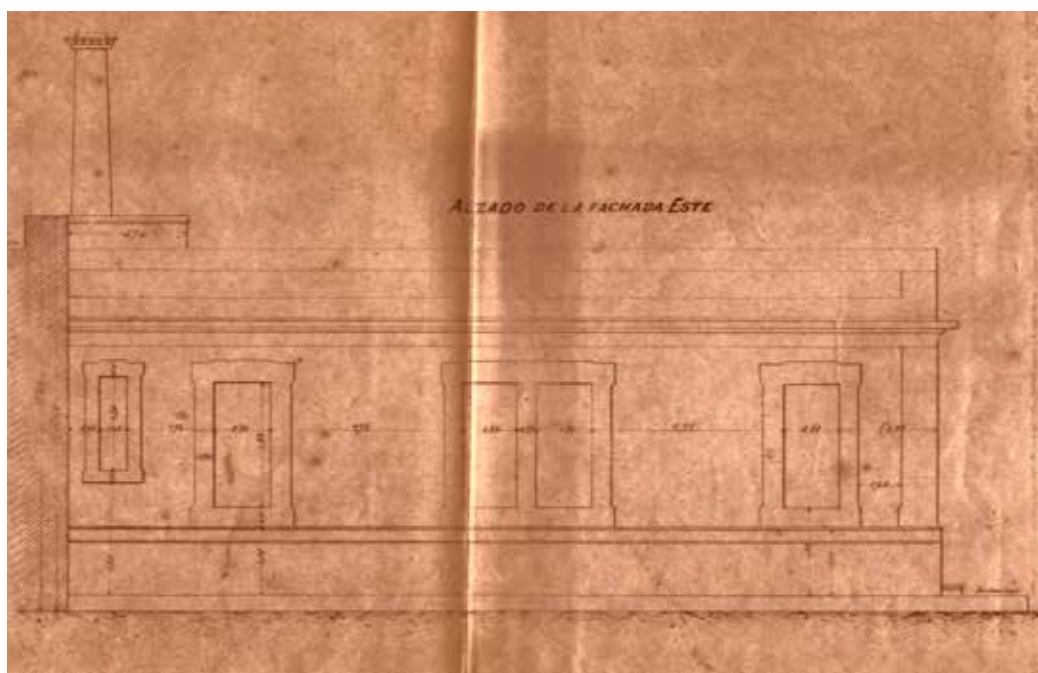

Figura 46. APT. Fons Junta d'Obres del Port. *Projecte d'Estació Sanitària, 1909.* Façana est de l'Estació Sanitària.

Com a conseqüència dels problemes econòmics que patia la Junta d'Obres del Port la construcció de l'edifici es va aturar en diverses ocasions: «*Esta Junta en sesión extraordinaria del día 4 de los corrientes, tomo el siguiente acuerdo, que copiado literalmente dice: Suspender la construcción de la Estación Sanitaria y demás obras aprobadas hasta estar legalizada la situación económica de esta Junta*».³⁷¹ En altres ocasions eren les autoritats governatives les que impediien l'avanç de les obres en el sentit de considerar que on estaven instal·lats alguns aparells de desinfecció d'una manera provisional no eren els més òptims per al seu normal funcionament i representaven un perill per a la salut pública en general. Una inspecció de sanitat realitzada al mes d'octubre de 1909 assenyalava que «*la estufa se halla colocada en un destartado y pésimo barracón de madera, que se inunda cada vez que llueve, estropeandose el material y comprometiendo cualquier operación de desinfección que allí se pratique*». El fet de ser un edifici amb parets de fusta provocava que «*por el calor de la estufa se resecan [las tablas] estableciéndose a los pocos días rencijas que no han de ser muy grandes para que por ellas pasen con toda libertad los elementos prológenos*».³⁷²

Davant de la possibilitat del desviament de vaixells cap a altres ports, en especial aquells que portaven matèries primeres procedents de Rússia i d'Itàlia que generalment presentaven un deficient control sanitari i, per tant, podien quedar afectats els ingressos econòmics al port, la Junta d'Obres va acordar amb el director de l'estació sanitària, que les inspeccions sanitàries es realitzessin a l'estació provisional existent al dic Transversal des de l'any 1884. A la vegada, en defensa del lloc seleccionat per la instal·lació de l'estufa de desinfecció, l'enginyer director de les obres, argumentava en un informe que «*en efecto, la caseta de sanidad que desde hace años viene destinada a aquellos servicios de higiene profiláctica no se encuentra en su mejor periodo de vida y por esto se formuló un proyecto de Estación definitiva dejando la actual para la instalación interina y urgente de los nuevos aparatos adquiridos por la Junta*». L'enginyer director entenia perfectament els prejudicis que des del Govern Civil de Tarragona es tenien respecte a la idoneïtat d'estar instal·lada en una estructura de fusta una maquinària tan important per a la salut pública, però les epidèmies que s'estaven patint a Europa havien precipitat la compra d'una sèrie de materials i maquinària per higienitzar els vaixells i, davant dels problemes econòmics de la Junta, no es podia construir en un curt període de temps l'estació sanitària definitiva. Al mateix informe manifestaven els signants el seu malestar per les paraules tan

371 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Lligall *Estación Sanitaria. Obres entregadas a Sanidad*, ofici del 12/1/1910, sig. 1255.

372 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Lligall *Estación Sanitaria. Obres entregadas a Sanidad*, ofici del 21/9/1910, sig. 1255. ESCODA MÚRRRIA, Coia; TOLDRA DALMAU, Mercè: «Mesures sanitàries al port a principis...», op.cit., p. s/f.

dures que havia utilitzat al seu informe l'inspector de sanitat contra les instal·lacions existents al port.³⁷³ El 15 de novembre de 1910 el Governador Civil de Tarragona va autoritzar la utilització de l'estufa entenent que es trobava en un espai provisional fins que entrés en funcionament definitivament la nova estació sanitària.

Finalment, l'estació Sanitària serà una realitat l'any 1916, després de superar diverses suspensions d'obres com a conseqüència de la manca de recursos econòmics. Les obres van ser definitivament recepcionades a finals de novembre.³⁷⁴

373 APT. Fons Junta d'Obres del Port. Lligall *Estación Sanitaria. Obres entregadas a Sanidad*, minuta del 28/8/1910, sig. 1255.

374 Diari de Tarragona, 23/11/1916, p. 2.

XI

CONCLUSIONS

Les epidèmies de pesta van castigar les poblacions europees d'una manera tan constant a partir de l'any 1347 que el seu impacte sobre la societat, avui dia es podria comparar amb una autèntica guerra bacteriològica per la gran quantitat de morts que van provocar els diferents cicles pestífers. Cada ciutat prenia les seves mesures per evitar la penetració de la malaltia, però l'absència d'un sistema coordinat de control sanitari, lligat amb una ferma voluntat de protegir la salut de les poblacions, feia gairebé impossible evitar els contagis.

L'epidèmia de pesta de Marsella de 1720 va provocar, per primera vegada a Espanya, que l'Estat s'impliqués en les mesures de vigilància i contingència per evitar que el contagi arribés a la Península i altres territoris de la monarquia borbònica. Per assolir tal objectiu, en el cas de Catalunya, tal com s'ha pogut veure en aquest treball, l'Estat va participar organitzant el control sanitari marítim. Amb aquest objectiu es va promulgar l'Edicte de sanitat de 1721, un text que recull les ordres i instruccions que s'havien anant promulgant durant el període inicial de l'epidèmia francesa afegint, però, com a gran novetat, tota una sèrie d'ordres destinades a involucrar extensament l'exèrcit. D'altra banda, la necessitat de protegir Catalunya de l'epidèmia de Marsella, per ser el territori més proper al focus originari del contagi, va portar a la creació de la Suprema Junta de Sanitat del Regne. A Catalunya s'establí, dins de la Reial Audiència, la Junta de Sanitat de Catalunya que depenia d'aquella. A partir d'aquest moment la preocupació del govern de l'Estat en tots els aspectes de la vigilància sanitària marítima va ser molt exhaustiva. La documentació consultada ens revela la constant presència d'ordres i instruccions que detallaven, de vegades de manera molt curosa, l'organització de guàrdies, la reglamentació per admetre embarcacions i, en definitiva, qualsevol aspecte relacionat amb tots els organismes i persones que formaven part de la vigilància i control sanitari marítim.

Com s'ha vist, el cordó sanitari va ser la mesura de precaució adoptada en casos d'epidèmia per aïllar els contagiats i impedir la seva comunicació amb els que no ho estaven. Però també es feia servir de manera preventiva, tal com s'ha pogut veure en aquest treball amb els exemples dels cordons establerts a la costa catalana amb motiu de les epidèmies de pesta de Marsella de 1720 i la de Mallorca de 1820 entre d'altres. Als corregiments de Tarragona i Tortosa, amb extenses platges obertes, la formació de cordons sanitaris a la costa comportava haver de destinar recursos humans a la guàrdia que acostumaven a esgotar a les poblacions costaneres. Moltes d'elles tenien matriculats prestant servei a la marina i d'altres presentaven població escadussera. Aquestes circumstàncies van provocar que, en diferents ocasions, es va haver de recórrer a poblacions interiors per tal que enviessin homes a la costa per ajudar en les vigilàncies. Les càrregues

econòmiques també ofegaven les viles i generaven greus problemes d'endeutament local, tal com va succeir amb motiu del cordó establert per l'epidèmia de pesta de Messina i del nord d'Àfrica de l'any 1743.

Cal destacar la gran quantitat de mesures coercitives que es van establir a les diferents ordres i instruccions de sanitària marítima. La gran quantitat de població civil que participava en les guàrdies de sanitat de la costa prestaven el servei sota pena en moltes ocasions d'una elevada quantitat econòmica i en els casos extrems d'epidèmies, com va ser la de Marsella de 1720, Messina de 1743 o Mallorca 1820, s'arribava a sancionar amb la pena de mort. La mateixa pena es va establir, com s'ha vist, pels casos de contraban. Progressivament, amb la professionalització dels cordons sanitaris en el sentit que cap a principis del segle XIX es detecta un augment de militars formant part dels cordons en detriment dels paisans, quedava clar, si ja no ho estava, que la vida d'una persona tenia menys valor que la seguretat de tota la societat, sent un element definitiu aquest que ens demostra que els cordons sanitaris eren autèntiques batalles contra enemics invisibles. A partir del segon quart del segle XIX, coincidint amb les primeres epidèmies de còlera, les notícies sobre la formació de cordons sanitaris i altres mesures que requerien la participació de civils descendeix notablement fins a arribar a desaparèixer a finals de la dècada dels anys trenta.

Finalment, a partir de 1854, es va prohibir establir cordons sanitaris amb motiu de les epidèmies de còlera i es van dictar diverses regles per impedir-los, permetent d'aquesta manera la lliure circulació de les persones com de les mercaderies, que fins aquell moment es veia afectada cada vegada que s'establí un cordó. La Llei de sanitat de 1855 va prohibir com a regla general, el sistema quarantenari i s'atribuïa al Govern la facultat d'acordar les mesures coercitives interiors que les circumstàncies reclamaren.

Els llatzerets van ser una altra pota sobre la qual es va construir el sistema quarantenari espanyol. Responen clarament a una política defensiva davant dels contagis. Sembla que durant el segle XVIII, i en especial a partir de 1771, els llatzerets i llocs destinats a fer quarantenes a les costes dels corregiments de Tarragona i Tortosa, eren espais provisionals habilitats als ports per les juntes de sanitat locals on se situaven els vaixells en comunicació amb la resta. S'ha vist com en diverses ocasions es va intentar establir als Alfacs un llatzeret, ja fos provisional o permanent, sense que sapiguem si realment alguna vegada es va fer una estructura sòlida per aquesta finalitat. L'existència fins fa pocs anys a Sant Carles de la Ràpita de l'anomenada «casa de sanitat» dins del nucli urbà, ens suggereix l'existència d'una infraestructura sanitària en aquesta vila, però

l'absència de dades documentals més detallades ens impedeix determinar la seva naturalesa real.

A Salou i Tarragona es van construir edificis destinats a realitzar quarantenes. Sembla demostrada la seva funcionalitat per aïllar mercaderies però no ens ha estat possible determinar la presència de persones en quarantena en cap dels dos llatzerets. Altrament, al llatzeret provisional de l'ermita de Sant Gervasi, actiu almenys durant la Guerra del Francès, sí que ha estat possible documentar el desembarcament de persones per realitzar quarantenes abans de ser admeses lliurement a la vila.

Barcelona va exercir un monopoli sanitari que va afectar d'una manera notable a les economies d'altres viles i ciutats catalanes durant el segle XVIII. El Camp de Tarragona i la regió depenent de Tortosa eren, com s'ha vist, territoris afectats greument. D'altra banda, la falta d'una estructura portuària a Tarragona limitava les possibilitats de creixement de la ciutat. La situació començarà a canviar a partir de l'any 1770 amb l'habilitació de diversos ports pel comerç exterior i l'any 1771 amb l'Edicte General de Sanitat.

Novament a Catalunya, amb aquest Edicte general de sanitat de 1771, es va fer un text que pretenia unificar la manera de com s'havien de tractar els vaixells que arribaven a port, els gèneres que transportaven, els organismes que havien de participar en el control sanitari, els subalterns i com s'havia de procedir per admetre o no un bastiment a lliure pràctica. L'Edicte va estar vigent fins a gairebé mitjan segle XIX i, fins i tot, en moments crítics com durant la Guerra del Francès les autoritats sanitàries catalanes el referenciaven als seus escrits, ordres i instruccions com el marc jurídic al qual s'havien de sotmetre les juntes municipals de sanitat local. La vigilància sanitària que mitjançant aquest Edicte es delegava en les juntes municipals de sanitat dels ports habilitats sembla ser un autèntic caos: la manca de recursos econòmics o les llargues distàncies entre el lloc on residia la junta i el port que gestionaven va fer que hi hagués moltes negligències i falta de control dels subalterns que participaven en el procés del control sanitari marítim.

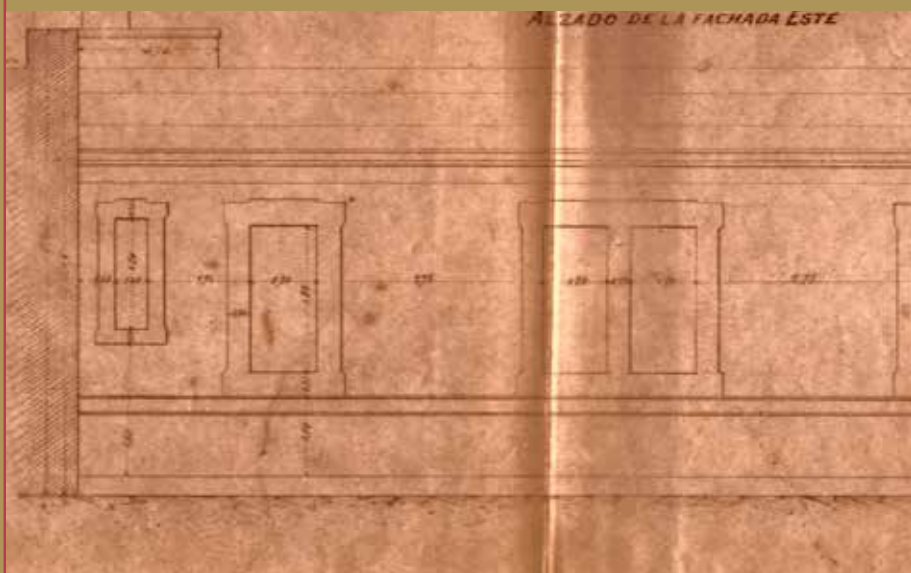
La classificació dels ports en funció de la seva capacitat comercial va afectar, d'una manera greu, la majoria dels ports de la província de Tarragona. Les dades conegudes són escasses i gairebé totes se centren durant el període de 1847 i 1870, però ens serveixen per veure que durant aquest període, el reconeixement del port de Tarragona com a un dels principals d'Espanya, va contribuir a la regressió comercial de la resta dels ports de la província. La manca d'infraestructures i els importants canvis legislatius i organitzatius que es produeixen a partir

de mitjan segle XIX, els havien portat progressivament a concentrar el seu tràfic en el cabotatge per passar, posteriorment, a l'especialització pesquera.

Les millores del port de Tarragona, manifestades mitjançant una constant activitat constructiva i d'ampliació, permeteren que les autoritats estatals el classifiquen dins dels principals de l'Estat, però les seves infraestructures sanitàries no acabaven d'estar a l'altura. Sembla que les inversions en el ram de sanitat no eren prioritàries fins que, amb motiu de les epidèmies de tifus i còlera de la dècada dels anys setanta del segle XIX i amb l'abandonament del llatzeret, es va donar pas a unes noves dependències sanitàries que conclouran en la construcció d'una estació sanitària equipada per lluitar bacteriològicament contra els microorganismes que podien provocar epidèmies i malalties. Les estacions sanitàries havien de fer les funcions del servei sanitari de frontera, és a dir, el que avui coneixem com sanitat exterior i, a la vegada, en especial les classificades de primera classe, havien de regular i vetllar per al moviment migratori.

XII

BIBLIOGRAFIA I FONS
DOCUMENTALS

ABREVIATURES

Bibliografia

- ADSERÁ I GEBELLÍ, Joan M.: «L'epidèmia de còlera a Tarragona, l'any 1834». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- ADSERÁ MARTORELL, Josep: *La Junta de Sanidad del Puerto de Tarragona. Año 1771*. Tarragona: Port de Tarragona, 1990.
- ADSERÁ MARTORELL, Josep: *Joan Smith i Sinnot. Director del port modern de Tarragona (1800-1809)*. Tarragona: Publicacions Port de Tarragona, 1993.
- ALBIOL I MOLNÉ, Rafael: «Algunos facultativos militares con ejercicio en las comarcas de Tarragona en los dos primeros tercios del siglo XVIII». A: *Gimbernat*, 35 (Barcelona, 2001), p. 53-61.
- AMICH, Julián: *Diccionario Marítimo*. Barcelona: editorial Juventud (3a. Edició), 1983.
- ANDREU, Jordi: *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'antic règim*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1986.
- ANGOLOTTI CÁRDENAS, Enrique: «El cólera en la provincia de Tarragona (julio, agosto y septiembre de 1911)». A: *Revista de Sanidad e Higiene Pública*, 7 (Madrid, 1973), p. 647-658.
- ANGOLOTTI CÁRDENAS, Enrique: «Las invasiones del cólera en España». A: *Revista de Sanidad e Higiene Pública*, 11 (Madrid, 1975), p. 1077-1164.
- ASENSIO BERNALTE; José Àngel; FÁBREGAS ROIG, José: «Incidencias corsarias en las costas catalanas durante el reinado de Carlos III (1759-1788)». A: *Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (1r: 1984: Barcelona). Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984, p. 721-728.
- BALLESTER BAIGES, Lluís: «El llatzeret del port de Tarragona». A: *Kesse*, 38 (Tarragona, 2005), p. 25-33.
- BALSALOBRE GARCÍA, Juana María: «Lazarets, historia y proyectos en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (I)». A: *Espacio, tiempo y forma* (VII, Historia del Arte), 15 (Madrid, 2002), p. 203-228.
- BALSALOBRE GARCÍA, Juana María: «Lazarets, historia y proyectos en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (II)». A: *Espacio, tiempo y forma* (VII, Historia del Arte), 16 (Madrid, 2003), p. 129-157.
- BELLIDO, Saturnino: *Antecedentes sobre la historia antigua y moderna del Puerto de Tarragona*. Tarragona: Junta del Puerto de Tarragona (ed. Facsímil), 1986.
- BENEDICTOW, Ole J.: *La peste negra (1346-1353). La historia completa*. Madrid: Akal, 2011.
- BETRÁN MOYA, José Luís: «Sociedad y peste en la Barcelona de 1651». A: *Manuscripts*, 8 (Bellaterra, 1990), p. 255-282.
- BETRÁN MOYÁ, José Luis: «La epidemia de peste de 1589 en Barcelona». A: *Congrés d'Història del Pla de Barcelona* (3r: vol.2: 1993: Barcelona). Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1994, p. 347-359.
- BETRÁN MOYÁ, José Luis: *La Peste en la Barcelona de los Austrias*. Lleida : Milenio, 1996, 2a ed.
- BETRÁN MOYA, José Luís: *Historia de las epidemias en España y sus colonias (1348-1919)*. Madrid: La Esfera de los libros, 2006.
- BIRABEN, Jean-Nöel: «La peste en 1720 à Marseille à propos d'un livre récent». A: *Revue Historique*, 502 (Paris, 1972), p. 407-426.
- BONASTRA, Quim: «Los orígenes del lazareto pabellonario. La arquitectura cuarentenaria en el cambio del setecientos al ochocientos». *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, LX, 1 (Madrid, 2008), p. 237-266.
- CABRERA PABLOS, Francisco: «Epidemiología malagueña: las patentes de sanidad». A: *Péndulo. Revista de industria, ciencia y tecnología*, XVII (Màlaga, 1997), p. 116-127.

- CALBET CAMARASA, Josep Maria: *Legislación sanitaria marítima en Catalunya (1717-1752)*. Barcelona: Seminari Pere Mata, Universitat de Barcelona, 1998.
- CALLEJA FOLGUERA, María del Carmen: «Centralización y unificación de la administración sanitaria española durante el siglo XVIII». A: *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, 147 (Madrid, 1986), p. 189-210.
- CALLEJA FOLGUERA, María del Carmen; PUERTO SARMIENTO, Francisco Javier: «La reforma de las instituciones sanitarias durante el reinado de Carlos III». A: *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, 149-150 (Madrid, 1987), p. 141-146.
- CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*. Lleida : Seminari Pere Mata, 1985.
- CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel; ALER IBARZ, Cristina: «Notes sobre quatre cicles pestífers del Camp de Tarragona en el segle XVI». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- CAMPS CLEMENTE, Manuel; CAMPS SURROCA, Manuel; ALER IBARZ, Cristina: «La pesta de 1592 al Camp de Tarragona». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- CAMPS I SURROCA, Manuel; CAMPS I CLEMENTE, Manuel: *La pesta del segle XV a Catalunya*. Lleida : Edicions de la Universitat de Lleida, 1998.
- CANET, José Antonio: *Enfermedades del ejército y del pueblo. Memoria de la fatal epidemia de calenturas gástrico-pútridas del cuartel general del ejército de Cataluña, y de la ciudad de Tarragona del año 1809, con un seguro plan, que no solo precave de ella, de las epidemias reinantes, de la calentura amarilla, y hasta de la misma peste, sino que también da seguras reglas para conservar la salud, y para el logro de la deseada longevidad*. Madrid: Ibarra, impresor de Cámara de S.M., 1818.
- CARDONA, Àlvaro: «Los debates sobre salud pública en España durante el trienio liberal (1820-1823)». A: *Asclepio*, LVII-2 (Madrid, 2005), p. 173-202.
- CARRERAS CANDI, Francesc: *Las patentes de sanidad marítima: prospecto previo*. Barcelona: Oliva de Vilanova, s.a.
- CARRILLO, Juan L.; GARCÍA-BALLESTER, Luis: *Enfermedad y sociedad en la Màlaga de los siglos XVIII y XIX. La fiebre amarilla (1741-1821)*. Màlaga: Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Màlaga, 1980.
- CIPOLLA, Carlo M.: *Contra un enemigo mortal e invisible*. Barcelona: Crítica, cop., 1993.
- CONTRERAS MAS, Antonio: «Legislación frente a la peste en Mallorca bajomedieval». A: *Medicina et Historia. Revista de estudios histórico informativos de la medicina*, 74 (Barcelona, 1977), p. 8-26.
- CORBELLA I CORBELLÀ, Jacint: «Antoine Deidier (1670-746), metge amb activitat a Montpel·lier i Marsella. Idees sobre el contagi». A: *Gimbernat*, 47 (Barcelona, 2007), p. 239-244.
- CORTÉS VERDAGUER, José María Jesús: «Notas sobre la sanidad marítima mallorquina en el siglo XVIII». A: *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 57 (Palma de Mallorca, 2001), p. 163-170.
- CUADRADA MAJÓ, Coral: *El llibre de la Pesta*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2012.
- DELGADO RIBAS, Josep Maria: «La organización de los servicios portuarios en un puerto pre-industrial: Barcelona, 1300-1820». A: *El derecho y el mar en la España Moderna* (Carlos Martínez Shaw, ed.). Granada: Universidad de Granada: Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar, 1995, p. 107-146.
- ESCODA MÚRRIA, Coia; TOLDRÀ DALMAU, Mercè: «Mesures sanitàries al port a principis del segle: construcció de l'estació sanitària». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*.

- Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- ESCODA MÚRRIA, Coia: *El port de Tarragona*. Tarragona: Lunwerg editores – Autoritat Portuària de Tarragona, 2002.
- ESCODA MÚRRIA, Coia; BALLESTER BAIGES, Lluís: *El naixement dels barris del port*. Tarragona: Centre d'Estudis Marítims i d'Activitats del Port de Tarragona, 2005.
- FARRIOL CLAVÉ, Ramon; GARRIGA PUJALS, Montserrat; GENOVÈS SALVADÓ, Estefania; JANSÀ GRAN, Carles; MORELL TORRADEMÈ, Josep: *Epidèmies i demografia a Vila-seca*. Vila-seca: Agrupació Cultural de Vila-seca, 1996.
- FERRAN, Jaume : *Datos históricos sobre las epidemias de peste ocurridas en Barcelona*. Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1965.
- FIGUEROLA PUJOL, Iris; ESTEVA DE SAGRER, Juan: «La salud pública en Cataluña (1720-1800)». A: *Boletín de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia*, 132 (Madrid, 1982), p. 199-218.
- FUENTES ESPLUGA, Delfín: *Sanidad de costas y fronteras: Reglamento de sanidad exterior de 27 de octubre de 1899: comentado y concordado con las legislaciones extranjerías y con los precedentes de nuestra legislación sanitaria marítima desde 1855 hasta la fecha y seguido de las conclusiones de las Conferencias Sanitarias Internacionales de Dresde, París y Venecia*. Madrid: Establecimiento tipográfico de Enrique Teodoro, 1900.
- GASPAR GARCÍA, M^a. Dolores: «La epidemia de fiebre amarilla que asoló Barcelona en 1821, a través del contenido del manuscrito 156 de la biblioteca universitaria de Barcelona». A: *Gimbernat*, XVIII (Barcelona, 1992), p. 65-72.
- GENOVÈS I SALVADÓ, Estefania: «Els estralls de l'epidèmia del còlera del 1885 a Vila-seca». A: *Gimbernat*, 23 (Barcelona, 1995), p. 95-101.
- GÜELL I JUNKERT, Manel: *La Crisi durant la Guerra del Francès (1808-1814) al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials «Guillem Oliver» del Camp de Tarragona, 2011.
- GÜELL JUNKERT, Manel: «!Oh, cruel gavatx! Les misèries de la guerra del Francès al Camp de Tarragona». A: *La Guerra del Francès als territoris de parla catalana*, Sauch Cruz, Núria (ed). Catarroja – Barcelona: editorial Afers, p. 93-113.
- JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni: *El derecho portuario en la historia (De los orígenes a la codificación)*. Tarragona: Autoritat Portuària de Tarragona, 2008.
- JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Memoria sobre los actos más importantes de la Junta de Obras del Puerto de Tarragona desde que se publicó la última memoria en 30 de junio de 1871 al 30 de junio de 1883*. Tarragona: Imprenta Puigrubí y Arís, 1883.
- JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Memoria acerca del estado y progreso de sus obras durante el año económico de 1883 a 1884*. Tarragona: Imprenta de F. Arís e hijo, 1884.
- JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA: *Memoria acerca del estado y progreso de sus obras durante el año económico de 1886 a 1887*. Tarragona: : Imprenta de F. Arís e hijo, 1887.
- JUNTA DE OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA. *Memoria descriptiva del puerto y relativa al estado y progreso del tráfico, y de los servicios y obras del mismo durante los años 1928-29-30 y 31*. Tarragona: Puerto de Tarragona, 1931.
- LÓPEZ BONILLO, Diego; ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *El port de Tarragona*. Tarragona: Caixa de Pensions, 1996.
- LUCENET, Monique: *Les grandes pestes en France*. Paris: Éditions Aubier Montaigne, 1985.
- MACIP, Salvador: *Les Grans epidèmies modernes : la lluita de l'home contra els enemics invisibles*. Barcelona : La Campana, 2010.

- MARTÍN CORRALES, Eloy: «Dos obstáculos en las relaciones comerciales entre Cataluña y los países musulmanes en el siglo XVIII: el corso y la peste». A: *Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (1r: vol. 1: 1984: Barcelona). Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 1984, p. 611-617.
- MARTÍN CORRALES, Eloy: «El contrabando en el litoral catalán en la primera mitad del siglo XVIII (1720-1759). A: *Jornades d'Estudis Històrics Locals* (8es: 1989: Palma de Mallorca). Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990, p. 329-345.
- MARTÍN CORRALES, Eloy: «Lazzaretti marittimi in Spagna». A: *Rotte mediterranee e baluardi di Sanità: Venezia e i lazzeretti mediterranei* (a cura di Nelli-Elena Vanzan Marchini). Milan: Skira editorial, 2004, p. 304-307.
- MATAMOROS APARICIO, David: «Administración y jurisdicción de marina en Cataluña (1714-1777). A: *El derecho y el mar en la España Moderna* (Carlos Martínez Shaw, ed.). Granada: Universidad de Granada: Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar, 1995, p. 273-297.
- MATEU IBARS, Maria Dolores: «Patentes de sanidad del mediterráneo occidental en el Archivo de la Corona de Aragón». A: *Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (1r: vol. 1: 1984: Barcelona). Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 1984, p. 443-455.
- MILLAN ROCA, Lluís: *Pescadors i navegants als Alfacs. Crònica de la Ràpita marinera*. Sant Carles de la Ràpita : Jordi Dasso i Carcellé, 2003.
- MOLINER PRADA, Antoni: *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès (1808-1814)*. Lleida: Pagès editors, 2011.
- MORELL I TORRADEMÈ, Josep: *El port de Salou en el segle XVIII*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1986.
- MORERA LLAURADÓ, Emili: *El puerto de Tarragona*. Tarragona: Imprenta F. Sugrañes, 1912.
- MOUTON Y OCAMPO, Luis; ALIER Y CASSI, Lorenzo M^a; OLIVER RODRÍGUEZ, Enrique; TORRES BALLESTÉ, Juan: *Enciclopèdia jurídica española*. Barcelona: Francisco Seix, 1910.
- MUNTANYA I MARTÍ, Maria Teresa; ESCATLLAR I TORRENT, Francesc: *Ancorades al Port de Tarragona. Embarcacions del XIX*. Tarragona: CEMAPT i Arola Editors, 2010.
- MUÑOZ MACHADO, Santiago: *La sanidad pública en España (Evolución histórica y situación actual)*. Madrid: Instituto de Estudios Administrativos, 1975.
- MUÑOZ I SEBASTIÀ, Joan – Hilari: *L'evolució demogràfica de Tortosa durant el segle XVII i la pesta de 1650*. Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre, 2006.
- NAVARRO Y GARCÍA, Ramón: *Historia de la sanidad marítima en España*. Madrid: Instituto de Salud Carlos III. Ministerio de Sanidad y Consumo, 2001.
- NAVARRO MIRALLES, Lluís: «Tarragona en 1716-1718 posibilidades para una evolución económica». A: *Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (1r: vol. 1: 1984: Barcelona). Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984, p. 699-710.
- NAVARRO MIRALLES, Lluís; SABATÉ BOSCH, Josep Maria: «Aspectes de la sanitat tarragonina a les acaballes de l'Antic Règim: un model de cordó sanitari i d'altres mesures. A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- NAVARRO MIRALLES, Lluís; SABATÉ BOSCH, Josep Maria (Coord.): «Una aproximació vers un inventari monogràfic d'un arxiu». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- NOGALES ESPERT, Amparo: *La Sanidad municipal en la Valencia foral moderna: 1479-1707*. València : Ayuntamiento de Valencia, 1997.

- NUÑEZ FERNÁNDEZ, Eduardo: «Documentos de sanidad marítima y expedientes de inspección de buques en los archivos municipales españoles: tipología y clasificación». A: *La utilidad de los archivos. Estudios en homenaje a Manuel Vaquerizo Gil*. Carmen Galván Rivero, Juan Baro Pazos (coords.). Santander: Publican - Ediciones de la Universidad de Cantabria, 2011, p. 135-162.
- OTIÑA HERMOSO, Pedro: «La pesca del bou a la mar de Tarragona i Cambrils a inicis del segle XIX: un conflicte entre gremis». A: *L'Arxiu t'informa. Butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambrils*, 24 (Cambrils, 2012), p. 2-4.
- PARETS, Miquel: *Dietari d'un any de pesta*. Edició i estudi de James S. Amelang i Xavier Torres. Barcelona: Eumo Editorial, 1989.
- PASCUAL ARTIAGA, Mercedes: «La ciudad ante el contagio: medidas políticas y administrativas dictadas en la epidemia de fiebre amarilla de 1804 en Alicante». A: *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, LIV (Madrid, 2002), p. 125-153.
- PEÑAFIEL RAMÓN, Antonio; PEÑAFIEL RAMÓN, Concepción: «Repercusión de la epidemia de peste marsellesa de 1720 en la ciudad de Murcia. Realidad de un gran miedo». A: *Contrastes. Revista de Historia Moderna*, 3-4 (Murcia, 1987-88), p. 53-70.
- PERDIGUERO – GIL, Enrique; VIDAL HERNÁNDEZ, Josep Maria (eds): *La Ciudadela de los fantasmas : lazaretos y protección sanitaria en el mundo*. Menorca : Institut Menorquí d'Estudis, 2010.
- PERONA TOMÁ, Dionisio A.: *Los orígenes del Ministerio de Marina: la secretaría de Estado y el Despacho de Marina, 1714-1808*. Madrid: Ministerio de Defensa, Secretaría General Técnica, 1999.
- PESET, Mariano; PESET, José Luís: *Muerte en España : política y sociedad entre la peste y el cólera*. Madrid : Seminarios y Ediciones, 1972.
- PICAZO I MUNTANER, Antoni: «Contraban i epidèmies a Mallorca a finals de l'Antic Règim». A: *Jornades d'Estudis Històrics Locals* (8es: 1989: Palma de Mallorca). Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1990, p. 347-352.
- QUÍLEZ MATA, Julio Luís: «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (I): la Junta Municipal de Sanidad». A: *Gimbernat*, 21 (Barcelona, 1994), p. 196-200.
- QUÍLEZ MATA, Julio Luís: «Tarragona frente a la epidemia de fiebre amarilla en Barcelona y Tortosa, 1821, en el contexto del trienio liberal (II): aspectos sociales, políticos y económicos». A: *Gimbernat*, 21 (Barcelona, 1994), p. 201-206.
- RECASENS I COMES, Josep Maria: *El Corregimiento de Tarragona y su Junta en la Guerra de la Independencia: 1808-1811*. Tarragona: Diputación Provincial de Tarragona, 1958.
- RECASENS I COMES, Josep Maria: *El Corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII. Aspectos económico y político social*. Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense, 1963.
- RECASENS I COMES, Josep Maria: *La revolución y guerra de la independencia en la ciudad de Tarragona*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1965.
- RECASENS COMAS, Josep Maria: «La epidemia de fiebre tifoidea del año 1809 en Tarragona». A: *Revista Técnica de la Propiedad Urbana de Tarragona*, 22 (Tarragona, 1971), p. 61-69.
- RIBAS I PONTÍ, Francesc: «L'any dels capítols del morbo de Mallorca». A: *Gimbernat*, 3 (Barcelona, 1985), p. 425-426.
- RIERA BLANCO, Manuel: «La sanitat i la duana de Tarragona. Segle XVIII». A: *I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense*. Tarragona: Hospital de Sant Pau i Santa Tecla – Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, 1989, s/f.
- RIO, Josep del: «Altafulla a través dels documents antics. Patent de sanitat». A: *Estudis Altafullencs*, 29 (Altafulla, 2005), p. 49-54.

- RODRÍGUEZ OCAÑA, Esteban: «El resguardo de la salud. Organización sanitaria española en el siglo XVIII». A: *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Illustrandam*, 7-8 (Granada, 1987-88), p. 145-170.
- RODRÍGUEZ OCAÑA, Esteban: «Organización sanitaria española en el siglo XVIII: Las Juntas de Sanidad». A: *Ciencia, técnica y estado en la España ilustrada* (Fernández Pérez, Joaquín, González Tascón, Ignacio, editors). Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia. Secretaría de Estado de Universidades e Investigación : Sociedad Española de Historia de las Ciencias y de las Técnicas, 1990, p. 399-411.
- ROMIEUX, Yannick: «Service sanitaire et pharmacopée à bord des navires négriers du XVIIIe siècle». A: *Neptuna*, 219 (2000), p. 10-25.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *Antoni Martí i Franquès i l'Altafulla del seu temps (1750-1832)*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla, 1982.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *Tarragona a la Guerra del Francès (1808-1813)*. Tarragona: Servei d'Arxiu i Documentació Municipal de l'Ajuntament de Tarragona [Quaderns de l'Arxiu, 6], 2011.
- ROVIRA I GÓMEZ, Salvador-J.: *Història del Baix Gaià. Edat Moderna*. Valls: Cossetània, 2012.
- ROVIRA I SORIANO, Jordi; DASCA I ROIGÉ, Andreu: *Descripció del Corregiment de Tarragona. Segons un manuscrit del segle XVIII de la Biblioteca Nacional de Madrid*. Tarragona: Virgili, 1995.
- SABATÉ I BOSCH, Josep M.; QUÍLEZ I MATA, Julio: «L'epidèmia de còlera a Tarragona l'any 1854-1855». A: *Gimbernat*, 24 (Barcelona, 1995), p. 231-236.
- SABATÉ I BOSCH; Josep M.; QUÍLEZ I MATA, Julio; SABATÉ I FORT, Jesús: «Higiene i salubritat a la Tarragona del tombant el segle (s. XIX-XX): alguns aspectes». A: *Gimbernat*, 25 (Barcelona, 1996), p. 213-219.
- SALAS VIVES, Pere: «La política sanitària en la primera mitad del segle XIX (Mallorca 1800-1850)». A: *Revista de Demografia Històrica*, XX,II (Madrid, 2002), p. 53-97.
- SALAS VIVES, Pere: «Cordons sanitaris (Mallorca: 1787-1899)». A: *Gimbernat*, 37 (Barcelona, 2002), p. 55-82.
- SÁNCHEZ REAL, José: *Puerto de Tarragona. Acontecimientos notables en su construcción (1802-1829)*. Tarragona: Autoritat Portuària de Tarragona, 1995.
- SAUCH CRUZ, Núria: «La febre groga de 1821 a Tortosa: origen, propagació, prevenció i mètode de curació de la malaltia». A: *Recerca*, 8 (Tortosa, 2004), p. 339-344.
- SAUCH CRUZ, Núria (Ed.): *La Guerra del Francès als territoris de parla catalana*. Catarroja – Barcelona: Afers, 2011 [Jornades d'estudi. El Bruc (l'Anoia), 23,24 i 25 de maig de 2008. Bicentenari de les batalles del Bruc].
- TARÉS I LAGUNAS, Manel: *La introducció del règim borbònic a la vila de Cambrils. De la guerra de Successió a les reformes dels anys seixanta del segle XVIII*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 2013.
- VANZAN MARCHINI, Nelli-Elena (A cura di): *Rotte mediterranee e baluardi di sanità: Venezia e lazzeretti mediterranei*. Milan: Skira editorial, 2004.
- VARELA PERIS, Fernando: «El papel de la Junta Suprema de Sanidad en la política sanitaria española del siglo XVIII». A: *Dynamis*, 18 (Granada, 1998), p. 315-340.
- WATS, Sheldon: *Epidemias y poder. Historia, enfermedad, imperialismo*. Barcelona: Andrés Bello, SL, 2000.
- VIDAL HERNÁNDEZ, Josep Miquel: «El tractament sanitari dels vaixells al llatzeret de Maó». A: *El port de maó*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis, Consell Insular de Menorca, 2003, p. 82-99.
- VIDAL HERNÁNDEZ, Josep Miquel: «Les Junes de Sanitat del port de Maó (segles XVIII i XIX)». A: *Drassana*, 20 (Barcelona, 2012), p. 36-53.

- VIDIELLA RECASENS, Montserrat: *Onomàstica de Cambrils i del seu terme municipal*. Cambrils: Ajuntament de Cambrils, 2000, p. 239.
- VILASECA ANGUERA, Salvador: *Epidèmies a Reus (s. XIV-XVI). Notes d'arxiu*. Tarragona: Institut d'Estudis Ramon Berenguer IV – Diputació de Tarragona, 1976.
- VILLALBA, Joaquín de: *Epidemiología española ó historia cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acaecido en España desde la venida de los cartagineses hasta el año de 1801*. Madrid: imprenta de Don Mateo Repullés, 1802, 2 vols.
- VIRELLA I BLODA, Albert: «Episodis de la invasió francesa a vora mar». A: *Miscel·lània Penedesenca*, 18 (Vilafranca del Penedès, 1994), p. 361-377.
- WATTS, Sheldon J.: *Epidemias y poder: historia, enfermedad, imperialismo*. Barcelona: Andrés Bello, 2000.
- ZARZOSO ORELLANA, Alfons: «El govern econòmic de la junta de sanitat de Barcelona en el segle XVIII». A: *Funcionament de les finances locals al llarg de la història*. Barcelona: L'Avenç, 1996, p. 301-310.

Bibliografia web

- CAMPOS, Ricardo: *El desarrollo de la salud pública en España durante el siglo XX*. http://www.fcs.es/docs/eidon/32/pasado_presente_desarrollo.pdf. (Consultat el 22/02/2013).
- VIÑES RUEDA, José Javier: *La sanidad española en el siglo XIX a través de la Junta Provincial de Sanidad de Navarra (1870-1902)*. Pamplona: Gobierno de Navarra. Versió electrònica: http://www.navarra.es/home_es/Temas/Portal+de+la+Salud/Profesionales/Documentacion+y+publicaciones/Publicaciones+tematicas/Docencia+y+desarrollos+sanitarios/Temas+Historia+Medicina/temas+historia+medicina+5.htm (consultat el 18 octubre de 2013).

Fons hemerogràfics

- Correo político y mercantil de Sevilla
- Diari de Tarragona
- Diario de Palma
- Diario de Valencia
- El Conciso
- El Tarraconense
- Gazeta de Madrid

Abreviatures

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó.
ACBP	Arxiu Comarcal del Baix Penedès.
ACGAF	Arxiu Comarcal del Garraf.
AGMAB	Arxiu General de la Marina Àlvaro Bazán.
AGS	Arxiu General de Simancas.
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.
AHCT	Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona.
AHCTE	Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre.
AHM	Arxiu Històric de Maó.
AHMR	Arxiu Històric Municipal de Reus.
AHMOV	Arxiu Històric Municipal de Vila-seca.
AHN	Arxiu Històric Nacional.
AHT	Arxiu Històric de Tarragona.
AMCAM	Arxiu Municipal de Cambrils.
ANC	Arxiu Naval de Cartagena.
APT	Arxiu del Port de Tarragona.
BC	Biblioteca de Catalunya.
BCLR	Biblioteca del Centre de Lectura de Reus.
BHMT	Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona.
BN	Biblioteca Nacional.
CCGE	Cartoteca del Centre Geogràfic de l'Exèrcit.
IHYCM	Institut d'Història i Cultura Militar.
MHT	Museu d'Història de Tarragona.

XIII

AGRAÏMENTS

Voldria agrair les atencions rebudes en cadascun dels arxius, biblioteques i centres de recerca que he visitat durant el procés de recerca. Voldria agrair especialment la seva col·laboració i total disposició a tot el personal de l'Arxiu del Port de Tarragona, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona, l'Arxiu Històric de Tarragona, la Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona, l'Arxiu Municipal de Cambrils, l'Arxiu Comarcal del Garraf, l'Arxiu Comarcal del Baix Penedès, l'Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre, l'Arxiu Municipal de Reus, l'Arxiu Municipal de Vila-seca, l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, l'Arxiu Naval de Cartagena, l'Arxiu General de la Marina Álvaro Bazán, l'Arxiu General de Simancas, l'Arxiu i Biblioteca Municipal de Maó, al Museu d'Història de Tarragona, al Servei Geogràfic de l'Exèrcit d'Espanya, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, al Centre de Documentació del Museu Marítim de Barcelona i a l'Institut d'Història i Cultura Militar.

Personalment voldria fer extensiu aquests agraïment a Jordi Enfedaque per tota la seva col·laboració i predisposició a comentar totes les consultes relacionades amb Sant Carles de la Ràpita i els Alfacs. A Josep Maria Sanet per permetrem consultar un document del seu arxiu personal, a Gerard Martí del Museu d'Història de Cambrils per la seva predisposició en tot moment a comentar qualsevol aspecte relacionat amb Cambrils i el món mariner.

Finalment, molt especialment voldria agrair tota l'ajuda, suport i interès demostrat en aquest treball a Montserrat Flores, Pere Valls, Quim Vendrell, Coia Escoda i Enric García.

A tots moltes gràcies per fer realitat aquest projecte.

Port de Tarragona

Centre d'Estudis Maritims
i d'Activitats

Servei de Publicacions

A R O L A E D I T O R S

ISBN-13: 978-84-942469-7-5

9 788494 246975